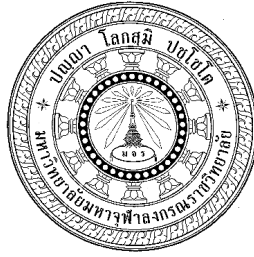

การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา
AN ANALYSIS OF THE ROLE OF PHIKKHUNIS IN BUDDHISM

นายพลเฝ้า เพ็งวิภาศ

ดุชฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุชฎีบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

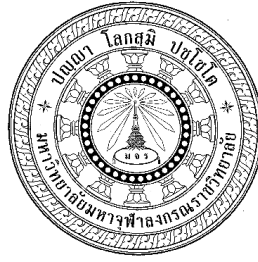
การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

นายพลเฝ้า เพ็งวิภาศ

ดุขฎฐินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎฐินิพนธ์
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Analysis of the Role of Phikkhunis in Buddhism

Mr. Phonphao Phengwiphat

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E.2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้ดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

(พระมหาสมบูรณ์ วุฑฒิภโร,ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์

(ศ.ดร.ประยงค์ แสนบูรณ)

ประธานกรรมการ

(พระราชวรเมธี,ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.หอมหวล บัวระภา)

กรรมการ

(ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น)

กรรมการ

(ผศ.ดร.จรัส ลีกา)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์

ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.จรัส ลีกา

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายพลเผ่า เพ็งวิภาศ)

ชื่อคุณิพนธ์ : การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัย : นายพลเฝ้า เพ็งวิภาศ

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์

: ผศ.ดร.สุวิน ทองปิ่น, พธ.บ. (ปรัชญา), M.A. (Philosophy),
Ph.D.(Philosophy)

: ผศ.ดร.จรัส ลีกา, ป.ธ.๗, พธ.บ.(ศาสนา), M.A.(Philosophy),
Ph.D.(Philosophy)

วันสำเร็จการศึกษา : ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาภูมิหลังของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาบทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา (๓) เพื่อศึกษาการวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยเก็บข้อมูลชั้นปฐมภูมิ จากพระไตรปิฎกภาษาไทย และเอกสารทุติยภูมิ จากเอกสาร บทความทางวิชาการ หนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาวิธีตามหลักอุปนัยโดยยึดวัตถุประสงค์เป็นแนว

ผลการวิจัยพบว่า

๑) สังคมอินเดียโบราณได้กีดกันสตรีและปฏิเสธการเข้ามาบวชในศาสนาเพราะค่านิยมของสังคมและจารีตประเพณี แต่พระพุทธเจ้ายอมรับให้สตรีเข้ามาบวชในพุทธศาสนาได้จากทุกชั้นวรรณะ โดยไม่มีข้อจำกัด จนทำให้เกิดภิกษุณีรูปแรกคือพระปชาบดีโคตมีเถรีขึ้นในพระพุทธศาสนา โดยการทูลขออนุญาตของพระอานนท์หลังจากที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วได้ ๕ พรรษา จากนั้นได้มีภิกษุณีอุปสมบทในพุทธศาสนาอีกจำนวนมาก

๒) บทบาทของภิกษุณี มี ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) บทบาทด้านการเผยแผร์คำสอนพระพุทธศาสนา มีภิกษุณี จำนวน ๓ รูป ที่มีบทบาทโดดเด่น ประกอบด้วย คือ ๑. พระรูปนันทาเถรี ๒.พระธรรมทินนาเถรี ๓. พระภัททากัจจนาเถรี ๒) บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ มีภิกษุณี จำนวน ๒ รูป ที่มีบทบาทโดดเด่น ประกอบด้วย ๑.พระภัททาภุมมทลเสสาเถรี ๒. พระสิงคาลมาตาเถรี ๓) บทบาทด้านการปกครอง มีภิกษุณี จำนวน ๓ รูป ที่มีบทบาทโดดเด่น ประกอบด้วย ๑. พระนางมหาปชาบดีโคตมี ๒. พระปฎาจาราเถรี ๓. พระสกุลาเถรี ๔) บทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม มีภิกษุณี จำนวน ๔ รูป ที่มีบทบาทโดดเด่น ประกอบด้วย ๑. พระเขมาเถรี ๒.พระอุบลวรรณาเถรี ๓. พระโสธมาเถรี ๔. พระภัททากาปลานีเถรี ๕) บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ มีภิกษุณี จำนวน ๒ รูป ที่มีบทบาทโดดเด่น ประกอบด้วย ๑.พระกีสาคโคตรมีเถรี ๒.พระสิงคาลมาตาเถรี

๓) ทัศนียภาพได้ทำบทบาทใน ๕ ด้าน ในฐานะเป็นพุทธบริษัทด้วยการนำคำสอนไปบูรณาการในการสอนให้เข้ากับยุคสมัยจุดประสงค์เพื่อสร้างสังคมให้ดีขึ้น มีการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าเพื่อให้ทุกคนได้เข้าถึงการศึกษาโดยไม่มีการแบ่งชนชั้น และใช้หลักธรรมวินัยเป็นเครื่องมือในการปกครองเคารพในระบบคุณธรรมและระดับอาวุโส ทั้งนี้ยังมีการสืบทอดวัฒนธรรมอันดีงามในการเคารพสิทธิส่วนบุคคลมีกตัญญูต่อบรรพบุรุษ รวมถึงการสร้างสาธารณูปโภคเพื่อเป็นประโยชน์แก่สังคม สรุปได้ว่า บทบาทที่ทัศนียภาพได้แสดงออกมาใน ๕ ด้านนั้น เป็นประโยชน์เกื้อกูลในการขัดเกลาจิตใจของคนให้ดีขึ้นและเป็นประโยชน์เกื้อกูลด้วยการสร้างความสงบสุขต่อสังคมโลก

Dissertation Title : An Analysis of the Role of Phikkhunīs in Buddhism

Researcher : Mr. Phonphao Phengwiphat

Degree : Doctor of Philosophy (Philosophy)

Dissertation Supervisory Committee

: Asst.Prof.Dr.Suwin Thongpan, B.A. (Philosophy),

M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

: Asst.Prof.Dr. Jaras Leeka, Pali VII, B.A.(Religion.),

M.A.(Philosophy), Ph.D.(Philosophy)

Date of Graduation : July 30, 2018

Abstract

The aims of this research were: 1) to study the background of Bhikkhunī (female monks) in Buddhism; 2) to study their roles in Buddhism; 3) to study the analysis of their roles in Buddhism. This study employed the method in Documentary Research in collecting the primary data from the Thai Tipiṭaka and secondary data from documents, academic papers, books, texts and relevant research. The data then were analyzed emphasizing on the research objectives by the deductive method.

The research results were as follows:

1) Ancient Indian societies have deprived women of their religion and denied their religious affiliation because of the values of society and customs. However, the Buddha admits women to be ordained in Buddhism from every caste without restrictions. The first nun was born Maha Pajāpati Gotamī, who was raised in Buddhism by requesting the permission of Ananda after five years enlightenment of the Buddha. Then there was a number of Buddhist female Bhikkhu ordination.

2) There are five aspects of the female roles: 1) propagation of Buddhist teachings, those who played an important role included Rupanundatherī, Dhammadinnātherī, Bhaddākuccānātherī; 2) education contribution: Bhaddākuṇḍalakesātherī, Siṅgalamātātherī; 3) governance: Maha Pajāpati Gotamī, Paṭācārātherī, Sakulātherī; 4) culture preservation: Khemātherī, Ubonvannātherī, Soṅātherī, Bhaddakāpilānītherī; 5) public assistance: Kīsāgotamītherī and Siṅgalamātātherī.

3) Bhikkhunī Sangha has played a leading role in five aspects as a Buddhist community in integrating the Buddhist doctrines into each era, aiming to create a good society. There was a free education system so that without any social class, everyone can access education. The discipline is a tool of governance, respect for morality and seniority. It also has a good culture of respect for personal rights and the gratitude to the ancestors. In conclusion, the role played by the Bhikkhunī in five aspects is of great benefit to the refinement of the minds of the people and to the benefit of the society by creating peace in the world society.

กิตติกรรมประกาศ

ดุชฎินิพนธ์ ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความเมตตาและอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยจึงขอประกาศจารึกเกียรติคุณไว้ ด้วยความสำนึกในพระคุณที่ท่านได้ให้ความเมตตากรุณาเป็นอย่างสูงแก่ผู้วิจัย ดังนี้

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการควบคุมดุชฎินิพนธ์ ทั้ง ๒ ท่าน คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุวิน ทองปั้น, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จรัส ลีกา ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาและให้คำแนะนำตลอดจนตรวจรูปแบบ เนื้อหาสาระของดุชฎินิพนธ์ฉบับนี้ ตั้งแต่แรกเริ่มจนสำเร็จเป็นฉบับสมบูรณ์อย่างเรียบร้อยด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ และขอบคุณผู้มีพระคุณดังต่อไปนี้

พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร. รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่ให้โอกาสได้ศึกษา รวมทั้งคณาจารย์ทุกท่าน และกัลยาณมิตรทุกคนในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้ให้ความอุปการะให้กำลังใจช่วยเหลือ และให้ข้อคิดเห็นคำแนะนำดี ๆ ในการทำดุชฎินิพนธ์ในครั้งนี้

ขอขอบคุณ ครอบครัวเพ็งวิภาศ ซึ่งเปิดโอกาสให้ได้รับการศึกษา คอยช่วยเหลือและให้กำลังใจผู้วิจัยเสมอมาจนสำเร็จการศึกษา จึงขอขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ หากมีข้อผิดพลาดประการใด ผู้วิจัย ขออภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

นายพลเฒ่า เพ็งวิภาศ

๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ คำถามในการวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๒
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๒
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๓
บทที่ ๒ ภูมิหลังของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา	๑๕
๒.๑ มูลเหตุของการเกิดภิกษุณีในพระพุทธศาสนา	๑๕
๒.๒ วิธีการอุปสมบทภิกษุณีในพระพุทธศาสนา	๑๘
๒.๓ ขั้นตอนการอุปสมบทภิกษุณีในพระพุทธศาสนา	๒๑
๒.๔ สาเหตุของการสิ้นไปของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา	๕๕
๒.๕ สรุป	๖๘
บทที่ ๓ บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา	๗๑
๓.๑ บทบาทของภิกษุณีที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้า	๗๑
๓.๒ บทบาทของภิกษุณีในพุทธศตวรรษที่ ๑	๗๒
๓.๓ บทบาทของภิกษุณีในพุทธศตวรรษที่ ๒	๗๖
๓.๔ บทบาทของภิกษุณีหลังพุทธศตวรรษที่ ๓	๗๘

๓.๕	บทบาทของภิกษุณีเถรวาทในประเทศศรีลังกา	๙๙
๓.๖	บทบาทของภิกษุณีมหายานในประเทศจีน	๑๐๓
๓.๗	บทบาทของภิกษุณีมหายานในประเทศไต้หวัน	๑๐๙
๓.๘	บทบาทของภิกษุณีมหายานในประเทศเกาหลี	๑๑๑
๓.๙	บทบาทของภิกษุณีมหายานในประเทศญี่ปุ่น	๑๑๔
๓.๑๐	บทบาทของภิกษุณีในประเทศไทย	๑๑๖
๓.๑๑	สรุป	๑๑๙

บทที่ ๔ การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา **๑๒๑**

๔.๑	บทบาทด้านการเผยแพร่คำสอนพระพุทธศาสนา	๑๒๑
๔.๒	บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์	๑๒๓
๔.๓	บทบาทด้านการปกครอง	๑๒๔
๔.๔	บทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม	๑๒๕
๔.๕	บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์	๑๒๗
๔.๖	สรุป	๑๒๙

บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ **๑๓๑**

๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๓๑
๕.๒	อภิปรายผล	๑๓๘
๕.๓	ข้อเสนอแนะ	๑๔๐

บรรณานุกรม **๑๔๑**

ภาคผนวก **๑๔๕**

ประวัติผู้วิจัย **๑๔๙**

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงโดยจะระบุที่ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ที.สี.(ไทย) ๙/๑๗๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๗๐ หน้า ๕๖

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑-๒	วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
๓	วิ.ภิกขุณี.(ไทย)	= วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์	(ภาษาไทย)
๔-๕	วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๖-๗	วิ.จ. (ไทย)	= วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑๑	ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
๑๔	ม.อุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อูปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
๑๖	สั.นิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.เอกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๓	อง.อฏฐก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ขุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
๒๖	ขุ.เถรี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
๓๒	ขุ.อป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อปทาน	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา ผู้วิจัยต้องใช้คัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ระบบอ้างอิงอรรถกถาให้ใช้อักษรย่อเหมือนกันทั้งหมด ตามที่ทางบัณฑิตวิทยาลัยกำหนด และระบบอ้างอิง ให้ระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม (ถ้ามี) / หน้า เช่น ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรค คอฎฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ. (บาลี)	= วินัยปิฎก	สมนตปาสาทิกา	มหาวิภังคอฎฐกถาปาตี	(ภาษาบาลี)
กงฺขา.อ. (บาลี)	= กงฺขาวิตรณี	อฎฐกถาปาตี		(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเข้าสู่เพศบรรพชิตคือการอุปสมบทเป็นภิกษุหรือภิกษุณีของพุทธบริษัท หรือการเข้าสู่สังฆมณฑลในพระพุทธศาสนาโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อประพฤติพรหมจรรย์กระทำที่สุดแห่งทุกข์นั้น เป็นการปฏิบัติตามพุทธบัญญัติ มีความสำคัญในฐานะการเข้าสู่ภิกษุภาวะและภิกษุณีภาวะ เป็นการประพฤติตามธรรมวินัยเข้าสู่สังฆมณฑล มีเพศต่างจากคฤหัสถ์เป็นอุดมเพศที่เอื้ออำนวยต่อการบำเพ็ญสมณธรรมได้อย่างมีความสะดวก การบวชย่อมได้รับการเคารพบูชาทั้งสักการะและสัมนานะจากสังฆมณฑลทุกระดับชั้นและเป็นเนื่ออายุของชาวโลกในพระพุทธศาสนาถือว่าการบวชเป็นการละเว้นความชั่ว กระทำคุณงามความดีและบำเพ็ญจิตของตนให้ผ่องใส เป็นบุญกุศลและประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและแก่สังคม ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนาในสังฆมณฑลถือว่าการบวชในพระพุทธศาสนาเป็นการทดแทนพระคุณของบิดามารดา อานิสงส์ของการบวชเชื่อกันว่า แม้มารดา บิดา ที่ตายแล้วตนภรราก็สามารถช่วยให้ขึ้นจากนรกยกขึ้นไปสู่สวรรค์ได้ ในชั้นแรกพระพุทธเจ้าทรงบวชกุลบุตรด้วยพระองค์เอง ต่อมาทรงประทานการบวชให้เป็นศาสนกิจของสงฆมณฑลหรือการอุปสมบทจึงเป็นสังฆกรรมของพระสงฆ์โดยตรง

ประวัติของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา จากที่พระพุทธองค์ทรงประกาศหลักธรรมให้แพร่หลายออกไปแล้ว ก่อให้เกิดพุทธบริษัทจำนวนมากมายที่มีความศรัทธาใน พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในจำนวนพุทธบริษัทนั้นได้มีสตรีจำนวนหนึ่งได้มาอุปสมบทเป็นภิกษุณี ทำให้เกิดบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา มีความประพฤติดี เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์^๑

สตรีที่ได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้วยังได้รับการยอมรับจากสังฆมณฑล และได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์จะเห็นได้จากที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งภิกษุณีในตำแหน่งเอตทัคคะ คือ เป็นผู้เยี่ยมในด้านต่างๆ มีพระมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณี มีนามเดิมว่า “ปชาบดี” เกิดในวรรณะกษัตริย์ เชื้อสายศากยะ ตระกูลโกถิยวงศ์ เมืองเทวทหะเป็นธิดาของพระเจ้าอัญชนะกับพระนางกาญจนนา มีพระเชษฐภคินี (พี่ชาย) และพระเชษฐภคินี (พี่สาว)ร่วมสายโลหิต คือพระเจ้าสุปพุทธ เจ้าชายทัณฑปานี และพระนางสิริมหามายาพุทธมารดา เป็นพระน้านางของเจ้าชายสิทธัตถะ เป็นต้น

พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานการอุปสมบทเป็นภิกษุณีแก่มาตุคาม หรือสตรีเช่นเดียวกับพระภิกษุซึ่งการอุปสมบทเป็นภิกษุณีนั้น ดำเนินต่อมาจนตลอดสมัยแห่งพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์ ทำให้พระพุทธศาสนาประกอบด้วยบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ภิกษุณีเป็น

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๒/๘๘.

องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ศาสนาครบสมบูรณ์ในพระพุทธศาสนา และให้มีความเคารพยำเกรงซึ่งกันและกันเป็นเหตุปัจจัยทำให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้นาน^๒

จะอย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่เจ้าชายสิทธัตถะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว สังคมอินเดียได้รับการปฏิรูปสถานะของสตรีให้มีความความเสมอภาคเท่าเทียมบุรุษ เพราะถือว่าสตรีมีศักยภาพทางด้าน สติ ปัญญา ที่จะบรรลุธรรมเหมือนกับบุรุษ ความละคนอยู่กับการกระทำของตนเอง เป็นสำคัญมีพุทธพจน์ที่แสดงให้เห็นปรากฏว่า กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมูชนแต่ท่านผู้ถึงพร้อมด้วย วิชา ความรู้ จรรยา ความประพฤติ ผู้นั้นเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในเทวดาและมนุษย์^๓

ครั้นภายหลังกพุทธปรินิพพานเป็นเวลา ๓๐๐ ปี ภิกษุณีก็ยังมีบทบาทในสังคมปรากฏในพระไตรปิฎก แต่หลังจากมีการสังคายนาครั้งที่ ๓-๔ แล้วในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เช่น ประเทศศรีลังกา ประเทศพม่า และประเทศไทย เป็นต้น ไม่ปรากฏชัดเจนในหลักฐานว่ามีมาตุคามแสดงบทบาทสืบทอดในการออกบวชเป็นภิกษุณีอย่างกุลบุตรออกบวชเป็นภิกษุ ซึ่งไม่ทราบเป็นเพราะสาเหตุอะไร แต่ในทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เช่น ในประเทศจีน ประเทศไต้หวัน ประเทศเกาหลี ประเทศเวียดนาม และประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น ยังปรากฏว่ามีมาตุคามออกบวชเป็นภิกษุณีอย่างสม่ำเสมอ ปัจจุบันเป็นยุคโลกาภิวัตน์ กระแสการเรียกร้องสิทธิมนุษยชนและการเคลื่อนไหวของกลุ่มสตรีนิยมหรือสิทธิสตรีได้มีพลังผลักดัน การเรียกร้องสิทธิสตรีแพร่ไปสู่สังคมต่าง ๆ ในโลกอย่างต่อเนื่อง ในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมพุทธศาสนิกชน นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่สืบทอดมาจากประเทศศรีลังกา ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์เรื่องภิกษุณีและสิทธิสตรีในทางศาสนามากขึ้น ตามลำดับ มาตุคามแสดงเจตนารมณ์จะออกบวชเป็นจำนวนมาก โดยมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิในการบวชเป็นภิกษุณีมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็เกิดการโต้เถียงกันในเรื่องการสืบทอดของภิกษุณีสงฆ์ คือการบวชเป็นภิกษุณีว่ายังทำได้บ้าง ว่าทำไม่ได้แล้วบ้างต่างฝ่ายต่างอ้างเหตุผลทั้งเป็นเหตุผลที่เป็นหลักการทางธรรมวินัยและเหตุผลทางสังคมที่มาจากแนวคิดเรื่องสิทธิสตรีในทางศาสนาบ้าง สตรีเสรีบ้าง สิทธิมนุษยชนบ้างอ้างสิทธิในรัฐธรรมนูญการปกครองแห่งราชอาณาจักรไทยบ้าง สนับสนุนทัศนะฝ่ายตน บางฝ่ายก็ยกธรรมวินัยที่ปรากฏในพระไตรปิฎกขึ้นอ้าง สนับสนุนความเห็นของฝ่ายตน จนกลายเป็นกรณี “ภิกษุณีพิพาท” เป็นเรื่องใหญ่ที่สังคมไทยและสถาบันสงฆ์ยังหาข้อยุติไม่ได้ขณะนี้ แต่ที่น่าศึกษาคือมีการกล่าวถึงพระบรมศาสดาของตนว่าไม่สนับสนุนสตรีให้เท่าเทียมกับบุรุษ ไม่พอพระทัยให้สิทธิแก่สตรีเพื่อออกบวชในธรรมวินัยของพระองค์ ประทานเงื่อนไขเพื่อจำกัดภิกษุสงฆ์หน้าตั้งแต่แรกบ้าง และวิจารณ์เชิงตำหนิพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายเถรวาททั้งในอดีตและปัจจุบัน รวมทั้งพระสงฆ์ไทยว่าไม่เพียงแต่มีจิตใจคับแคบไม่สนับสนุนสิทธิสตรีเพื่อให้อุปสมบทเป็นภิกษุณีเท่านั้นแล้วยังขัดขวางสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคในการออกบวชเป็นภิกษุณีของสตรีอีกด้วยเป็นต้น

ท่ามกลางกระแสการแสดงความเห็นและเหตุผลที่แตกต่างกันนั้น ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย ได้ยึดถือพระไตรปิฎก ว่าการอุปสมบทภิกษุณีในปัจจุบันว่าไม่สามารถจะทำได้ เนื่องจากภิกษุณีสงฆ์สูญสิ้นไปแล้ว ในการบวชพระภิกษุณีให้ถูกต้องนั้นจะต้องบวชด้วยภิกษุณีสงฆ์ก่อนแล้วจึงมีภิกษุสงฆ์รับรอง แต่ปัจจุบันภิกษุณีสงฆ์ขาดสูญไปแล้ว สำหรับเหตุผลของฝ่ายที่สนับสนุนให้มีการบวชภิกษุณี

^๒ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๑๑/๓๕๐.

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒/๘๘.

ขึ้นในสังคมไทยได้ชี้ให้เห็นตัวอย่างของภิกษุณีสงฆ์ประเทศศรีลังกาซึ่งได้ปรับการอุปสมบทโดยภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ฝ่ายมหายานที่ประเทศได้เห็นว่าขั้นตอนต่าง ๆ เป็นไปอย่างถูกต้องตามกระบวนการบวชภิกษุณีตั้งแต่ขั้นเป็นสามเณรี สิกขมานา ซึ่งเป็นการสืบต่อภิกษุณีสงฆ์ในปัจจุบัน ปัญหาการอุปสมบทเป็นภิกษุณีได้หรือไม่ได้ในสังคมไทยเป็น “เรื่องร้อน” ที่เริ่มปะทุขึ้นแล้วในขณะนี้ และได้มีการเคลื่อนไหวด้วยการรณรงค์ทางสื่อมวลชน มีการบรรยายอภิปราย การวิพากษ์วิจารณ์ และเรียกร้องขึ้นโดยอ้างสิทธิทางกฎหมายผ่านสถาบันการเมืองและผ่านทางสถาบันสงฆ์รวมทั้งสถาบันการศึกษา เป็นต้น เพื่อหาแนวร่วมสนับสนุนอยู่เสมอ ปราบกฏการณ์นี้นับแต่จะรุนแรงจนกลายเป็นข้อพิพาทข้อถกเถียงและเป็นปัญหาทางสังคมสงฆ์ของพุทธศาสนิกเถรวาทไทย จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาหาคำตอบหรือมาตรการจากแหล่งความรู้ที่เชื่อถือได้ พัฒนาการของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา การที่จะเข้าใจและเห็นปัญหาเกี่ยวกับภิกษุณีในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องและสามารถหาทางที่จะแก้ไขอันเหมาะสมสอดคล้องกับธรรมวินัยนั้น เราจะพิจารณากันถึง ๒ ปัญหา คือ ปัญหาในเชิงประวัติศาสตร์ การสืบต่อของภิกษุณีและปัญหาทางธรรมวินัยหรือพุทธบัญญัติ มีการอุปสมบทและพัฒนนาการของภิกษุณีเป็นต้น ปัญหาทั้ง ๒ นี้มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน และสัมพันธ์กัน การศึกษาครั้งนี้มุ่ง ศึกษาพัฒนนาการของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา คือการอุปสมบทภิกษุณี การสืบต่อภิกษุณีสงฆ์ ลักษณะและบทบาททางภิกษุณีในสมัยต่าง ๆ ในเชิงประวัติศาสตร์ และ การที่จะให้เข้าใจสภาพการณ์ของภิกษุณีในพระพุทธศาสนานั้น ผู้วิจัยจึงมุ่ง ศึกษาการวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา รวมทั้งการที่พระพุทธองค์ทรงวางเงื่อนไขการอุปสมบทภิกษุณี และยั้งยั้งที่จะให้มีภิกษุณีขึ้นในธรรมวินัยนั้น ว่ามีเหตุผลและวัตถุประสงค์อย่างไร

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในทำวิจัยเรื่องการวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสารยึดพระไตรปิฎกซึ่งเป็นเอกสารปฐมภูมิเพราะเป็นคัมภีร์ที่บันทึกเรื่องราวของภิกษุณี เพื่อให้ทราบถึงบทบาทและความเป็นมาของภิกษุณี และเรื่องเกี่ยวข้องภิกษุณีที่กระจัดกระจายอยู่ในพระไตรปิฎก อรรถกถา จารึกและจดหมายเหตุต่าง ๆ ที่มีปรากฏอยู่ทั้งในสมัยพุทธกาล และหลังพุทธกาล และศึกษาพัฒนนาการของภิกษุณีสงฆ์ในเชิงประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาทั้งในฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายานตั้งแต่พระพุทธศาสนา รวมทั้งเสนอบทบาทของภิกษุณีสงฆ์ที่เป็นประโยชน์แก่อุทิศแก่สังคมโลก

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาภูมิหลังของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

๑.๓ คำถามในการวิจัย

- ๑.๓.๑ ภูมิหลังของภิกษุณีในพระพุทธศาสนามีความเป็นมาอย่างไร
- ๑.๓.๒ บทบาทที่เด่นชัดของภิกษุณีในพุทธศาสนามีอยู่อย่างไรบ้าง
- ๑.๓.๓ บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนามีบทบาทต่อสังคมในด้านใดบ้าง

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหาการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑) เอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๒) เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ เอกสาร บทความทางวิชาการ หนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารที่ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๓ ตอน คือ ๑. ภูมิหลังของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ๒. บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ๓. การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามหน้าที่และสิทธิของตนตามสถานภาพในสังคมของบุคคลที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมส่วนรวม

บทบาทของภิกษุณี หมายถึง การปฏิบัติตามหน้าที่และสิทธิของภิกษุณีตามสถานภาพในสังคมที่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง และสังคมส่วนรวมตามหลักของพระพุทธศาสนา ใน ๕ ด้าน ประกอบด้วย

๑. บทบาทด้านการเผยแพร่คำสอนพระพุทธศาสนา
๒. บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์
๓. บทบาทด้านการปกครอง
๔. บทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม
๕. บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ด้านการศึกษา

ภิกษุณี หมายถึง สตรีที่อุปสมบทเป็นพระในพระพุทธศาสนารักษาศีล ๓๑๑ ข้อ

พัฒนาการของภิกษุณี หมายถึง พัฒนาการด้านบทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันจากบทบาทการบวชเพื่อกำจัดทุกข์ให้หมดสิ้นเป็นบทบาทเพื่อการทำประโยชน์แก่อุทิศแก่ชาวโลก ในด้าน ๑. บทบาทด้านการเผยแพร่คำสอนพระพุทธศาสนา ๒. บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๓. บทบาทด้านการปกครอง ๔. บทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ๕. บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ด้านการศึกษา

การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา หมายถึง การแยกแยะการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และสิทธิของภิกษุณีตามสถานภาพในสังคมที่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง และสังคมส่วนรวมตามหลักของพระพุทธศาสนา ใน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑. บทบาทด้านการเผยแพร่คำสอนพระพุทธศาสนา ๒. บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๓. บทบาทด้านการปกครอง ๔. บทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ๕. บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ด้านการศึกษา ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอย่างเป็นประโยชน์แก่อุทิศแก่สังคม

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย (วิ.จ.) ได้กล่าวถึงบทบาทพระมหาปชาบดีโคตมีเถรี สรุปความได้ว่า นางมีบทบาทสำคัญทูลขอพรอันเนื่องมาจากการที่พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติศีลธรรม ๘ ประการ ข้อที่พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติว่า ภิกษุณีแม้บวชมาตั้ง ๑๐๐ พรรษาก็ต้องแสดงความเคารพต่อภิกษุแม้เพียงบวชในวันนั้น ด้วยการกราบไหว้ การลุกขึ้นต้อนรับ การทำอัญชลีกรรม สามิบัติกรรม ซึ่งการทูลขอของพระนางมีจุดประสงค์ให้พระพุทธรองค์ทรงแก้ไขพุทธบัญญัติข้อนี้ด้วยการให้ภิกษุ และภิกษุณี กราบไหว้ ลุกขึ้นต้อนรับ อัญชลีกรรม สามิบัติกรรม ตามลำดับผู้บวชก่อนหลัง ไม่ใช่ให้ภิกษุณีแสดงความเคารพฝ่ายเดียว การทูลขอของพระมหาปชาบดีโคตมีแสดงให้เห็นว่า นางมีความเสียสละและรับผิดชอบต่อการปฏิบัติตามตามพุทธบัญญัติ มีความกล้าใช้สิทธิทูลขอพรให้พระพุทธรองค์ทรงแก้ไขพุทธบัญญัติ ถึงแม้ว่าการทูลขอของพระนางมหาปชาบดีโคตมีจะไม่ได้รับการอนุญาตจากพระพุทธรองค์ และทรงบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ตูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงกราบไหว้ การลุกขึ้น อัญชลีกรรม สามิบัติกรรม แก่มาตุคาม รูปใดทำ ต้องอาบัติทุกกฏ แต่การทำหน้าที่ของผู้เป็นสาวิการู้ธรรมก่อนใครของนาง แสดงให้เห็นบทบาทถึงความรับผิดชอบในข้อปฏิบัติที่พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติให้ภิกษุณีทุกรูปปฏิบัติตัวอย่างเคร่งครัด และเป็นแบบอย่างของผู้ที่เป็นผู้นำที่มีความกล้าเรียกร้องความถูกต้อง และก่อให้เกิดผลดีแก่ภิกษุณีเพราะได้แนวทางในการปฏิบัติและขจัดความสงสัยในปฏิบัติให้ออกไป^๔

พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย(อง.อภฺฐก.) ได้กล่าวถึงบทบาทพระนางมหาปชาบดีโคตมีสรุปความได้ว่า พระนางมีบทบาทสำคัญในการบุกเบิกให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนา จะเห็นได้จากการที่พระนางได้ทูลขออุปสมบทจากพระพุทธรองค์ที่เมืองกบิลพัสดุ์ แต่พระพุทธรองค์ก็ทรงปฏิเสธถึงสามครั้ง พระนางก็ไม่ได้ละความพยายามยังคงมีปณิธานอย่างแน่วแน่ว่าจะต้องบวชให้ได้ เมื่อพระพุทธรองค์เสด็จไปประทับที่กุฎาคารในป่ามทวัน เมืองเวสาลี พระนางมหาปชาบดีโคตมีพร้อมด้วยเหล่านางสาวิกยานี้จำนวน ๕๐๐ นาง ปลงผม นุ่งห่มผ้ากาสาหวัดพาดพันกันเดินมุ่งหน้าไปยังป่ามทวัน เมืองเวสาลี เพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธรองค์ทูลขอการอุปสมบท และได้รับพุทธานุญาตให้อุปสมบทได้ ณ เมืองเวสาลีนั่นเอง การอนุญาตให้พระนางบวชเป็นภิกษุณีโดยการทูลขอของพระอานนท์ ด้วยการทูลถามว่าบุรุษกับสตรีมีความสามารถเท่าเทียมกันหรือไม่ ที่สามารถบรรลุธรรมชั้นสูงเหมือนกัน พระพุทธรองค์ก็ตรัสว่าในเรื่องนี้ไม่มีข้อแตกต่างกัน สตรีมีศักยภาพทัดเทียมกับบุรุษที่จะบรรลุธรรมชั้นสูง พระพุทธรองค์ได้ทรงแต่งตั้งให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นพระอุปัชฌาย์บวชภิกษุณี จะเห็นได้จากการที่ท่านเป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้ภิกษุณีหลายรูป เห็นได้ว่าพระนางมหาปชาบดีโคตมีมีบทบาทสำคัญทำให้เกิดการอุปสมบทของสตรี ในพระพุทธศาสนาอย่างไม่เคยมีมาก่อน^๕

พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย(ขุททกนิกาย เถรีคาถา) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระปฎาจาเถรี สรุปความได้ว่านางได้รับยกย่องจากพระพุทธรองค์ว่าเป็นผู้เคร่งครัดในพระวินัยอย่างยิ่ง และนางได้เผยแผ่พระศาสนาด้วยการเป็นอุปัชฌาย์บวชสตรีเป็นภิกษุณีหลายรูปเช่น พระอุตตมาเถรี

^๔ วิ.จ. (ไทย) ๗/๕๒๑/๒๖๑.

^๕ อง.อภฺฐก. (ไทย) ๒๓/๑๔๑/๒๔๙.

พระภิกษุท้าวทลเถรี พระจันทาเถรี คำสั่งสอนของนางทำให้เหล่าภิกษุณีนำไปปฏิบัติจนได้บรรลุวิชา ๓ เป็นผู้ไม่มีกิเลสอาสวะทางด้านประสบการณ์ของชีวิตนางได้ผจญกับความทุกข์โศก ครั้นยังเป็นฆราวาสนั้นนางได้ประสบทุกข์อย่างใหญ่หลวงกล่าวคือ บิดา มารดา พี่ชาย สามี และลูกชายของนาง ได้ตายไปในเวลาใกล้เคียงกัน ทำให้นางเสียใจถึงขั้นเสียดสี จนมาได้พบกับพระพุทธเจ้าที่วัดพระเชตุวันพระพุทธองค์ได้ตรัสเตือนให้เธอกลับได้สติเหมือนเดิม และให้พิจารณาถึงความจริงของชีวิตคือทุกคนจะรอดพ้นจากความตายไปไม่ได้ นางพิจารณาตามจนเกิดความเข้าใจได้บรรลุอรหัตผล ประสบการณ์ของนางในตอนเป็นฆราวาส ได้นำมาเป็นเครื่องสั่งสอนภิกษุณีและสตรีได้เป็นอย่างดี จึงมักมีภิกษุณีและสตรีผู้มีปัญหาชีวิตมาขอคำแนะนำจากนาง นับว่าพระนางปฎาจาราเถรีมีบทบาทสำคัญอย่างมากในพระศาสนา และชีวิตตอนเป็นฆราวาสของนางได้เป็นกำลังใจให้แก่ผู้ที่ประสบความทุกข์ได้ศึกษาเพื่อยืนหยัดสู้กับปัญหาชีวิตต่อไป^๖

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท หมายถึงพฤติกรรมที่บุคคลกระทำหรือปฏิบัติเมื่อเข้าดำรงตำแหน่งนั้นๆ โดยพฤติกรรมที่แสดงออกขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของตนเองและตามความคาดหวังในตำแหน่งอาชีพที่ครองอยู่ หมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การแสดงพฤติกรรมตามบทบาทหรือตำแหน่งหน้าที่ซึ่งถือเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งในหน่วยงานต่างๆ มีนักวิชาการได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับ บทบาทในแง่มุมต่างๆ ดังนี้^๗

พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญพุทธกิจอย่างหนึ่งว่า พระพุทธเจ้ามิได้ทรงระบุนว่าการเข้าถึงพุทธธรรมมิใช่จะมีเฉพาะบุรุษเท่านั้น พระองค์ได้ประทานสิทธิแก่สตรีที่จะได้รับประโยชน์จากพุทธธรรม แม้ว่าการให้สิทธินี้จะต้องทรงกระทำด้วยความหนักพระทัยก็ตาม เพราะสิทธิสตรีในการศึกษาอบรมทางจิตใจได้ถูกศาสนาพระเวทค่อยๆ จำกัดแคบเข้ามาจนปิดตายแล้วในสมัยนั้น^๘

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้หนังสือเรื่อง ทศนะของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี สรุปความได้ว่า

๑. การศึกษาพระไตรปิฎกในแง่มุมของสตรี จะนำไปสู่ความเท่าเทียมกันทางการศึกษา เศรษฐกิจ แก้ปัญหาเรื่องความมั่นคง เรื่องโสเภณี เรื่องการเกิดโรคเอดส์ หรือแม้แต่อธิกรณ์ระหว่างพระภิกษุกับสตรี เปิดโอกาสให้สตรีได้ศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา ปฏิบัติธรรมและแสดงศักยภาพของตนให้เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติโดยรวม และได้ศึกษาในพระไตรปิฎก

๒. ศักยภาพบรรลุดุธรรม ความเป็นหญิงเป็นชายถ้ามองถึงจุดหมายสูงสุดคือทุกคนมีศักยภาพบรรลุดุธรรมเหมือนกันหมด เพราะสตรีและบุรุษมีความเสมอภาคคือความเป็นมนุษย์ การเกิดเป็นหญิงบ้าง เป็นชายบ้างหมุนเวียนไปแล้วแต่กรรมของตน การแยกว่าเป็นสตรี เป็นบุรุษเป็นการมองในช่วงเวลาสั้นๆ แต่ความจริงแต่ละคนมีทั้งความเป็นสตรีและความเป็นบุรุษเปลี่ยนไปเรื่อย ส่วนสตรี

^๖ ชู.เถรี. (ไทย) ๒๖/๔๔๗/๔๕๙.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๖๐๒.

^๘ พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๕๗.

ในประเทศไทยไม่สามารถบวชเป็นภิกษุณีได้เพราะวินัยข้อกำหนดอยู่ว่า การบวชภิกษุณีต้องมีภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเถรวาท เป็นอุปัชฌาย์^๙

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือการพัฒนาสตรีในพระพุทธศาสนา สรุปได้ว่าพระพุทธศาสนาได้ปลดปล่อยผู้นับถือจากการกดขี่ และไม่มีข้อจำกัดเรื่องชนชั้น พระพุทธเจ้าทรงยอมรับสิทธิทางจิตวิญญาณของสตรีในการบรรลุธรรม การยอมรับนี้ถือเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ เพราะไม่เคยปรากฏมาก่อนว่า พระศาสดาในศาสนาอื่นใดจะมีใจกว้างที่จะยอมรับเช่นพระพุทธองค์ ในพระไตรปิฎกเปรียบเทียบมหาสมุทรกับพระธรรมวินัยไว้ว่า แม่น้ำสายต่างๆ เมื่อไหลมารวมลงในมหาสมุทรย่อมทิ้งชื่อเดิมของตน มีชื่อน้ำในมหาสมุทร เช่นเดียวกับผู้เข้ามาบวชในพระธรรมวินัยถึงจะมาจากตระกูลต่างๆ กันเมื่อเข้ามาสู่พระธรรมวินัยย่อมละชื่อเดิมของตน มีชื่อว่าพระสมณะศากยบุตรทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาไม่ปิดกั้นโอกาสการศึกษาและการปฏิบัติธรรม ทุกคนเมื่อทำตัวให้พร้อมก็สามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดคืออรหัตผลได้ การยอมรับความเป็นอิสระทางจิตวิญญาณใน พระพุทธศาสนาว่า เป็นการยกระดับสตรียิ่งกว่าศาสนาใดๆ ในสมัยนั้น พระพุทธศาสนาทำให้ศาสนาเป็นอิสระจากค่านิยมผิวเผินของสังคมและจารีตประเพณี ยอมรับให้มีสตรีเข้ามาบวชได้จากวรรณะและอาชีพต่างๆ โดยไม่มีข้อจำกัด ทำให้ศาสนามีใช้สิทธิโดยสายเลือดหรือโดยวรรณะของบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ พระพุทธศาสนาสอนถึงการหลุดพ้นด้วยการทำความดีด้วยตัวเอง ทำให้สตรีในพระพุทธศาสนาเป็นอิสระจากพันธะทางสังคม^{๑๐}

บรรจบ บรรณรุจิ ได้เขียนบทความในวารสารพุทธจักรเรื่อง ภิกษุณีหายไปไหน สรุปได้ว่าแนวความคิดสตรีในพุทธปรัชญาได้เกิดขึ้นจากอุดมการณ์ของคนในสังคมในปัจจุบันที่ต้องการสิทธิและกำลังเรียกร้องหาความยุติธรรม สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคระหว่างประเทศ แม้เวลาจะผ่านไปแล้วนับเป็นสิบๆ ศตวรรษ แต่แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา โดยหลักใหญ่ๆ นั้นไม่ขัดกับกระแสของสังคมในปัจจุบัน ความคิดของพุทธปรัชญาไม่ได้มองสตรีในแง่เดียวหากแต่พิจารณาแนวความคิดของพุทธปรัชญามีต่อสตรีเป็น ๓ ด้านคือ

๑. ด้านทั่วไป ความเป็นหญิงและความเป็นชายตามธรรมชาติ มีความแตกต่างกันทั้งร่างกายและจิตใจ แต่จริงๆ แล้วความแตกต่างระหว่างหญิงกับชาย ไม่จำเป็นต้องหมายถึงความด้อยกว่าหรือเหนือกว่ากันเสมอไป หากเป็นความแตกต่าง ที่ต่างมีบทบาทในลักษณะที่เกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

๒. ด้านความสามารถ สตรีถือว่าเท่าเทียมและเสมอเท่ากับบุรุษโดยภูมิปัญญาคุณธรรมและความสามารถทั้งในฐานะทางสังคมก็เป็นที่ยอมรับ ในศาสนาถือว่าทั้งสตรีและบุรุษอยู่ในฐานะสูงเท่ากัน ดังจะเห็นได้จากที่พระพุทธองค์จัดให้มีพุทธบริษัท ๔ ฝ่ายและยกย่องให้ภิกษุณีเป็นเอกทัคคะในด้านต่างๆ เหมือนกับบุรุษ

๓. ด้านพระพุทธศาสนา มีทัศนะว่าสตรีเหนือกว่าบุรุษในบางกรณี เมื่อเปรียบเทียบในระหว่างผู้ให้กำเนิดทั้งสองคน คือมารดาและบิดานั้นสตรีเป็นผู้มีอุปการะมากกว่า และเห็นว่ามารดา

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๔๔.

^{๑๐} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, การพัฒนาสตรีในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์ ษ์ภูเสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๔๕.

เป็นผู้กระทำกิจที่ทำได้ยากกว่า ทั้งในด้านความรัก ความผูกพันกับผู้เป็นบุตรโดยธรรมชาติมารดาจึงเป็นผู้อันบุตรพึงตอบแทนมากกว่าบิดา

ประพันธ์ อำพันประสิทธิ์, ได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาท (Role Theory) เป็นปรัชญาที่ได้กำหนดให้คนในสังคมล้วนมีตำแหน่งทั้งสิ้นดังนี้ iva ทฤษฎีบทบาท ได้กำหนดปรัชญาที่น่าสนใจไว้ว่า ชีวิตสังคมถูกสร้างขึ้นมาจากคนแต่ละคนในสังคมล้วนมีตำแหน่งทางสังคมทั้งสิ้น เช่น ในฐานะลูกน้อง คู่ครอง พ่อแม่ หัวหน้าและลูกน้อง เป็นต้น ในฐานะที่สังคมได้กำหนดบทบาทเพื่อปัจเจกชนแต่ละคน จะได้ปฏิบัติให้สอดคล้องกับโครงสร้างทางสังคมที่วางไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแบบที่เป็นบทบาท ผู้กระทำ ทุกคนสามารถเรียนรู้ได้โดยบทบาทที่เป็นตัวแบบ ได้ชี้ถึงวิถีทางเพื่อกระทำบางสิ่งบางอย่าง ที่ถูกต้องซึ่ง Biddle ได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาทว่ามีลักษณะสำคัญ ๕ ประเด็นดังนี้

๑. ทฤษฎีว่าด้วยบทบาทในการทำงาน (Functional role theory) ทฤษฎีนี้มุ่งต่อบทบาทหรือพฤติกรรม อันเป็นลักษณะของบุคคลผู้ที่มีตำแหน่งทางสังคมภายในระบบสังคมที่มั่นคง

๒. ทฤษฎีบทบาทที่เป็นปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ (Symbolic Interaction role theory) ทฤษฎีนี้มุ่งไปที่บทบาทของผู้กระทำแต่ละคนวิวัฒนาการของบทบาทต่าง ๆ โดยอาศัยปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและวิธีการที่ผู้กระทำทางสังคมเข้าใจ โดยตีความหมายของพฤติกรรมเหล่านั้น

๓. ทฤษฎีบทบาทโครงสร้าง (Structural Role Theory) ทฤษฎีนี้มุ่งต่อโครงสร้างทางสังคมหรือตำแหน่งโครงสร้างทางสังคมที่ได้แบ่งพฤติกรรมที่กำหนดไว้เป็นแบบเดียวกัน ซึ่งมุ่งต่อตำแหน่งทางสังคมอื่น ๆ ในโครงสร้าง

๔. ทฤษฎีบทบาทขององค์กร (Organization role theory) ทฤษฎีนี้มุ่งต่อบทบาทต่าง ๆ ที่มาด้วยกันกับตำแหน่งหน้าที่ทางสังคม ที่ยึดถือเป็นอันเดียวในระบบสังคมที่วางไว้ก่อนเป็นระบบที่มุ่งงาน และมีการจัดลำดับชั้นไว้เป็นอย่างดี

๕. ทฤษฎีบทบาทของความรู้ความเข้าใจ (Cognitive role theory) ทฤษฎีนี้มุ่งถึงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทที่คาดหวังกับพฤติกรรม^{๑๑}

ศาสตราจารย์ ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้อธิบายเหตุผล ถึงความแตกต่างของสรีระของสตรีกับบุรุษว่า ร่างกายของผู้หญิงอ่อนแอกว่าผู้ชาย ผู้หญิงจึงมีความลำบากทางกาย มากกว่าผู้ชาย สตรีเมื่อบวชเป็นภิกษุณี ซึ่งต้องเที่ยวจาริกไปสู่ที่จาริกคือ ตามราวป่า ภูเขา พุงนา ตามนิคมและนคร เพื่อประกาศพระศาสนา เช่นเดียวกับภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นความตรากตรำลำบากสำหรับสตรีเพศ อาจทำให้เกิดคำครหาได้ แม้แต่การที่ภิกษุณีและภิกษุเดินทางร่วมกัน ก็เกิดปัญหาที่สังคมมองว่าเป็นเชิงชู้สาว ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทห้าม ฉะนั้น การที่ผู้หญิงต้องตรากตรำลำบากในการดำรงชีวิตนอกบ้านนั้นอาจถูกตีความว่าทำให้ผู้หญิงลำบาก ซึ่งขัดกับวัฒนธรรมอินเดียที่ต้องให้ผู้หญิงอยู่สบายแต่ในบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยนั้น ที่การอนามัยยังไม่ดีอย่างในปัจจุบัน ผู้หญิงมีรอบเดือนร่างกายอ่อนแอ อาจได้รับเชื้อไข้ต่างๆ ทำให้เกิดการเจ็บป่วย ช้ำชอนเป็นอันตรายต่อชีวิตได้ด้วย^{๑๒}

^{๑๑} ประพันธ์ อำพันประสิทธิ์, **จิตวิทยาสังคม**, (สงขลา: ภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๙), หน้า ๓๘.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖ - ๑๐๗.

เรื่องอุไร กุศลาสัย ที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง **สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา** สรุปได้ว่า สตรีกลุ่มแรกที่หันเข้ามาหาความสงบร่มเย็นในระบบอภิษุณีสงฆ์ แม้ว่าครั้งแรกพระพุทธเจ้าจะไม่ทรงเต็มพระทัยนักที่จะประทานสิทธิให้สตรีบวช แต่ภายหลังด้วยการวิงวอนของสตรีผู้เยี่ยมไปด้วย ศรัทธา ปสาทะ และด้วยการชี้แจงของพระอานนท์ พระองค์จึงประทานพุทธานุมัติให้รับสตรีเข้ามาบวชได้ ซึ่งปรากฏว่าจำนวนสตรีที่เข้ามาบวชก็ทวีมากขึ้น และที่มาจากตระกูลสูงศักดิ์ก็มีอยู่ไม่น้อย ที่น่าภูมิใจเห็นจะได้แก่สตรีที่เคยตกอยู่ในเงาแห่งความมืดมนของชีวิตมาก่อน เมื่อได้ลี้มรสพระธรรมจึงเปลี่ยนใจหันเข้าหาความสว่างและความสงบเย็น^{๑๓}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภัทรพร สิริกาญจน์ ได้ทำวิจัยเรื่อง **หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ** ในการพัฒนาชุมชน พบว่า พระภิกษุสงฆ์ที่ไม่มีอำนาจบวชได้ ปัญหาการศึกษาพระพุทธศาสนาของสตรี แต่เป็นความบกพร่องในการจัดระบบของรัฐภิกษุสงฆ์อย่างสม่ำเสมอ คอยสอดส่องดูแลภิกษุสงฆ์ว่าจะมีความต้องการปัจจัยใดบ้างหรือต้องการความช่วยเหลือด้านใดบ้าง^{๑๔}

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต) ได้ทำวิจัยเรื่องสตรีในพระพุทธศาสนา พบว่า การศึกษาเรื่องราวของภิกษุณีตามลำดับนั้นจะสามารถทำให้เห็นภาพชีวิตของคนอินเดียในครั้งพุทธกาลได้ ในประเด็นต่อไปนี้ คือ

๑. การศึกษาในครั้งพุทธกาล ได้จัดให้มีการศึกษาอย่างเป็นระบบแล้ว กล่าวคือ มีครู มีนักศึกษา และการศึกษาตามหัวข้อวิชากำหนดให้ศึกษาตามความเหมาะสมของนักศึกษาในแต่ละวรรณะ แต่การศึกษาของวรรณะสุทร ทั้งบุรุษและสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ได้กล่าวถึง แต่น่าจะมีการศึกษาโดยตรงจากบุคคลในครอบครัว สตรีในครั้งพุทธกาลได้มีการศึกษาตัวอย่างเรื่องของนาง กุณฑลเกสี นางคงได้ศึกษาวิชาอักษรศาสตร์ตอนที่นางบวชเป็นนิครนถ์แล้วได้จาริกไปหาผู้ใ้ว่าทะทางปรัชญาในที่ต่างๆ ในที่สุดก็มาใ้ว่าทะกับพระสารีบุตรซึ่งเป็นผู้เดียวที่สามารถขณะนางได้ วิชาที่สตรีศึกษาอีกวิชาหนึ่งคือวิชาศิลปะศาสตร์ เช่น ศิลปะการแสดง และศิลปะการเย็บปักถักร้อย แต่วิชาศิลปะการแสดงเมื่อศึกษาแล้วทำให้สตรีมีโอกาสหาความร่ำรวยได้ง่าย เช่น พระอชฌมาเกสี เคยเป็นหญิงคณิกาชั้นสูงมีค่าตัวแพง ในอรรถชาดกใ้กล่าวถึงกิริยาอาการของสตรีที่เ้ายวนชายใ้เกิดกามราคะ การศึกษาวิชาศิลปะอย่างนี้ น่าจะเป็นการศึกษาหาความรู้เหมือนกัน

๒. การต่อสู้ชีวิตในครั้งพุทธกาล แม้โดยทั่วไปจะเห็นว่าชายเป็นใหญ่หาเลี้ยงดูครอบครัว แต่สตรีก็มีส่วนร่วมรับผิดชอบในเรื่องนี้ด้วย อย่างพระกิสาโคตมีเคยเป็นคนขายถ่านส่วนพระปุณณาเคยทำงานหนักอยู่ในเรือนของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เพราะเป็นทาสตามมารดา

๓. การแต่งงานของสตรีในครั้งพุทธกาล ในสังคมอินเดียมีหลายวิธีการ สตรีบางคนก็แต่งงานตามความพอใจของมารดาบิดา หรือสตรีบางคนก็มีสิทธิปฏิเสธการแต่งงานได้ เช่น พระ

^{๑๓} เรื่องอุไร กุศลาสัย, **สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์ ๒๕๓๕), หน้า ๔๔.

^{๑๔} ภัทรพร สิริกาญจน์, **หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ** ในการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒.

อุบลวรรณา ปฏิเสธการแต่งงานและออกบวชในที่สุดจะเห็นได้ว่าสตรีในครั้งพุทธกาลก็สามารถเลือกไม่แต่งงานได้

๔. การออกบวชในครั้งพุทธกาล ในสังคมอินเดียครั้งพุทธกาลการออกบวช ของสตรีมีสาเหตุของการออกบวชแตกต่างกันแต่ทุกคนก็มีจุดมุ่งหมายอันเดียวกัน คือการบรรลุธรรมเพื่อหลุดพ้นจากความทุกข์ หญิงและชายเหมือนกันจะต่างกันเพียงสรีระร่างกาย

๕. การทำประโยชน์ภิกษุณีในครั้งพุทธกาล หลังจากทำประโยชน์ของตนสำเร็จแล้ว คือได้บรรลุอรหัตผลแล้วแม้การบรรลุของภิกษุณีแต่ละรูปจะต่างกันเพียงเวลาบรรลุบางรูปบรรลุเร็ว บางรูปบรรลุช้า แต่ภิกษุณีทุกรูปก็มีบทบาทในการช่วยทำประโยชน์ต่อส่วนรวมตามกำลังความสามารถ เช่น มหาปชาบดีโคตมีเถรี ทำประโยชน์ด้วยการเป็นปวัตตินี (พระอุปัชฌาย์ของภิกษุณี) และทำหน้าที่เป็นหัวหน้าของภิกษุณีให้คำแนะนำแก่ภิกษุณีและสตรีที่มาสันทนาด้วย ทำให้สตรีหลายคนเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาถึงกับอุทิศตนออกบวชตั้งนั้นเหล่าภิกษุณีเมื่อทำประโยชน์ส่วนตนสำเร็จแล้วก็หาได้ทอดทิ้งสังคมไม่ยังทำประโยชน์แก่ส่วนรวม^{๑๕}

เสมอ บุญมา ได้ทำการวิจัย เรื่องภิกษุณีในพระพุทธศาสนา พบว่า สตรีในอินเดียได้ทูลขออุปสมบทเพราะความเลื่อมใสศรัทธาธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า เมื่อได้รับการอุปสมบทแล้วภิกษุณีต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับการประพฤติตามพระวินัยที่เข้มงวดยากต่อการปฏิบัติ และความยุ่งยากจากสภาวะธรรมชาติทางของสตรีเอง เช่น สตรีต้องมีรอบเดือน ทำให้เกิดความรังเกียจเดียดฉันท์แก่ผู้พบเห็น และความอ่อนแอทางสรีระของสตรี ความเลื่อมใสของพระพุทธศาสนา หลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพาน ปรากฏว่าภิกษุภิกษุณีมีความประพฤติย่อหย่อนในข้อวัตรปฏิบัติ และการถูกบีบคั้นจากระบบเก่าทั้งยังไม่ได้รับการส่งเสริมจากราชสำนักทำให้พุทธบริษัทได้เลื่อมใสศรัทธาไปจากอินเดีย แต่ความเลื่อมใสศรัทธาของบริษัทยื่นๆได้รับการรื้อฟื้นให้กลับมาโดยไม่ยากนัก ส่วนภิกษุณีบริษัทที่ยากที่จะให้กลับคืนมาได้^{๑๖}

ปาริชาติ นนทกานันท์ ได้ทำการวิจัย เรื่องแนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา พบว่าแนวความคิดกับสตรีในพุทธปรัชญาได้เกิดขึ้นจากอุดมการณ์ของคนในสังคมในปัจจุบันที่ต้องการสิทธิ และกำลังเรียกร้องหาความยุติธรรม สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคระหว่างประเทศ แม้เวลาจะผ่านไปแล้วนับเป็นสิบ ๆ ศตวรรษ แต่แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา โดยหลักใหญ่ๆนั้นไม่ขัดกับกระแสของสังคมในปัจจุบัน ความคิดของพุทธปรัชญาไม่ได้มองสตรีในแง่เดียวหากแต่พิจารณาแนวความคิดของพุทธปรัชญามีต่อสตรี

เดือน คำดี ได้ทำการวิจัยเรื่อง ศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่องภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธศาสนา คือ ผลการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วยบุคคล ๔ ประเภท เรียกว่า พุทธบริษัท คือภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท และอุบาสิกาบริษัท บุคคล ๒ ประเภทแรกเป็นนักบวช เรียกว่าบรรพชิต บุคคล ๒ ประเภทหลัง เรียกว่า คฤหัสถ์เป็นผู้ครองเรือน

^{๑๕} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), **คณะสตรีในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๔), หน้า ๔๕.

^{๑๖} เสมอ บุญมา, “ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา”, **รายงานวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๒๔).

บรรพชิตกับคฤหัสถ์ต่างมีความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน ในบริษัททั้ง ๔ นั้น เกิดมีภิกษุบริษัทก่อน แล้วเกิดมีอุบาสกบริษัทอุบาสิกาบริษัท แล้วมีภิกษุณีบริษัทหลังสุด^{๑๗}

ปาริชาติ สุวรรณบุพผา ได้ทำการวิจัยเรื่องแนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญาพบว่าสตรีในอดีตได้ทูลขออุปสมบทเพราะความเลื่อมใสศรัทธาธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า เมื่อได้รับการอุปสมบทแล้ว ภิกษุณีต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับการประพฤติตามพระวินัยที่เข้มงวดยากต่อการปฏิบัติ และความยุ่งยากจากสภาวะธรรมชาติทางของสตรีเอง เช่น สตรีต้องมีรอบเดือน ทำให้เกิดความรังเกียจเดียดฉันท์แก่ผู้พบเห็น และความอ่อนแอทางสรีระของสตรี ความเลื่อมใสของพระพุทธศาสนาหลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพาน ปรากฏว่าภิกษุภิกษุณีมีความประพฤติย่อหย่อนในข้อวัตรปฏิบัติ และการถูกบีบคั้นจากระบบเก่าทั้งยังไม่ได้รับการส่งเสริมจากราชสำนักทำให้พุทธบริษัทได้เสื่อมสูญไปจากอินเดีย แต่ความเลื่อมใสของบริษัทยื่นๆได้รับการรื้อฟื้นให้กลับมาโดยมิยากนัก ส่วนภิกษุณีบริษัทยากที่จะให้กลับคืนมาได้^{๑๘}

สรุปได้ศึกษาพระไตรปิฎกเกี่ยวกับหนังสือภิกษุณี กับบทบาทเรื่องเพศในสังคมไทย สรุปความได้ว่า โดยหลักของศาสนาพุทธในเนื้อหาสาระไม่มีอคติทางเพศ สตรีมีสิทธิที่จะบวชเพื่อหน้าที่จะละวางทุกข์ด้วยตนเอง พุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา มีหุ้นส่วนในศาสนาทัดเทียมกันประเด็นของการไม่เคารพสิทธิของกันและกันเป็นเหตุนำมาซึ่งความเลื่อม ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าทรงพยากรณ์เอาไว้ และประเด็นเรื่องสิทธิเป็นเหตุผลที่จะนำไปสู่การมีภิกษุณีสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน บริบทสังคมในพระสูตรโดยเฉพาะในชาดก นิทานพื้นบ้านมีท่าทีที่กดขี่ผู้หญิงเป็นการสืบทอดจากวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา สวรรค์ต่างๆของพระพุทธศาสนากล่าวยกย่องผู้หญิง พุทธศาสนาสายเถรวาทในไทยสมัยสุโขทัยเราก็มีการปฏิบัติตามพุทธศาสนาแบบมหายานและแบบเถรวาทคลเคล้ากันอยู่ สมัยอยุธยาการศึกษาของพระสงฆ์ก็หันไปศึกษาคัมภีร์พระเวทส่วนที่ ๔ คือ อถรรพเวท เพราะไทยเราทำสงครามกับพม่าอยู่หลายครั้ง อิทธิพลของพราหมณ์มีส่วน ต่อการกำหนดบทบาทของสตรีเหมือนกับภายใต้ศาสนาพราหมณ์ ยิ่งสตรีที่มีฐานะทางสังคมสูงเท่าไรก็ย่อมได้รับอิทธิพลพราหมณ์มากเท่านั้นจะอย่างก็ตาม

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ไม่ปรากฏว่ามีการตั้งวงศ์ภิกษุณี เถรวาทขึ้นในประเทศไทยอย่างไรก็ตามในประเทศพระพุทธเถรวาทที่เคยมี ต่างก็นับถือกันโดยพฤตินัยว่าการที่อุบาสิกาที่มีศรัทธาโกนศีรษะนุ่งขาวห่มขาว ถือปฏิบัติศีล ๘ (อุโบสถศีล) ซึ่งเรียกโดยทั่วไปว่า แม่ชี เป็นการผ่อนผันผู้หญิงที่ศรัทธาจะออกบวชเป็นภิกษุณีเถรวาท แต่ไม่สามารถอุปสมบทเป็นภิกษุณีเถรวาทได้ โดยส่วนใหญ่แม่ชีเหล่านี้จะอยู่ในสำนักวัดซึ่งแยกเป็นเอกเทศจากภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีสายเถรวาทที่ยังสืบทอดการบวชภิกษุณีแบบมหายาน (บวชในสงฆ์ฝ่ายเดียว) มาจนปัจจุบัน ซึ่งจะพบได้ในประเทศจีน, เกาหลีใต้, ญี่ปุ่น และศรีลังกา เป็นต้น

^{๑๗} เตือน คำตี, “ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, รายงานวิจัยศูนย์พุทธศาสน์ศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^{๑๘} ปาริชาติ สุวรรณบุพผา, แม่ชีกับการศึกษาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๘.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยการเก็บข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary sources) จากคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา และข้อมูลเอกสารทุติยภูมิ (secondary) อาศัยข้อมูลจากงานเขียนของนักคิดและนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ขั้นตอนการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยดำเนินการ ๔ ขั้นตอนด้วยกัน กล่าว คือ

๑. ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ หลัก คือพระไตรปิฎก คัมภีร์ชั้นรองคือ อรรถกถา และผลงานการศึกษาค้นคว้าที่ท่านผู้รู้เรียบเรียงไว้ ทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทยทั้งนี้จะได้ข้อมูลมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

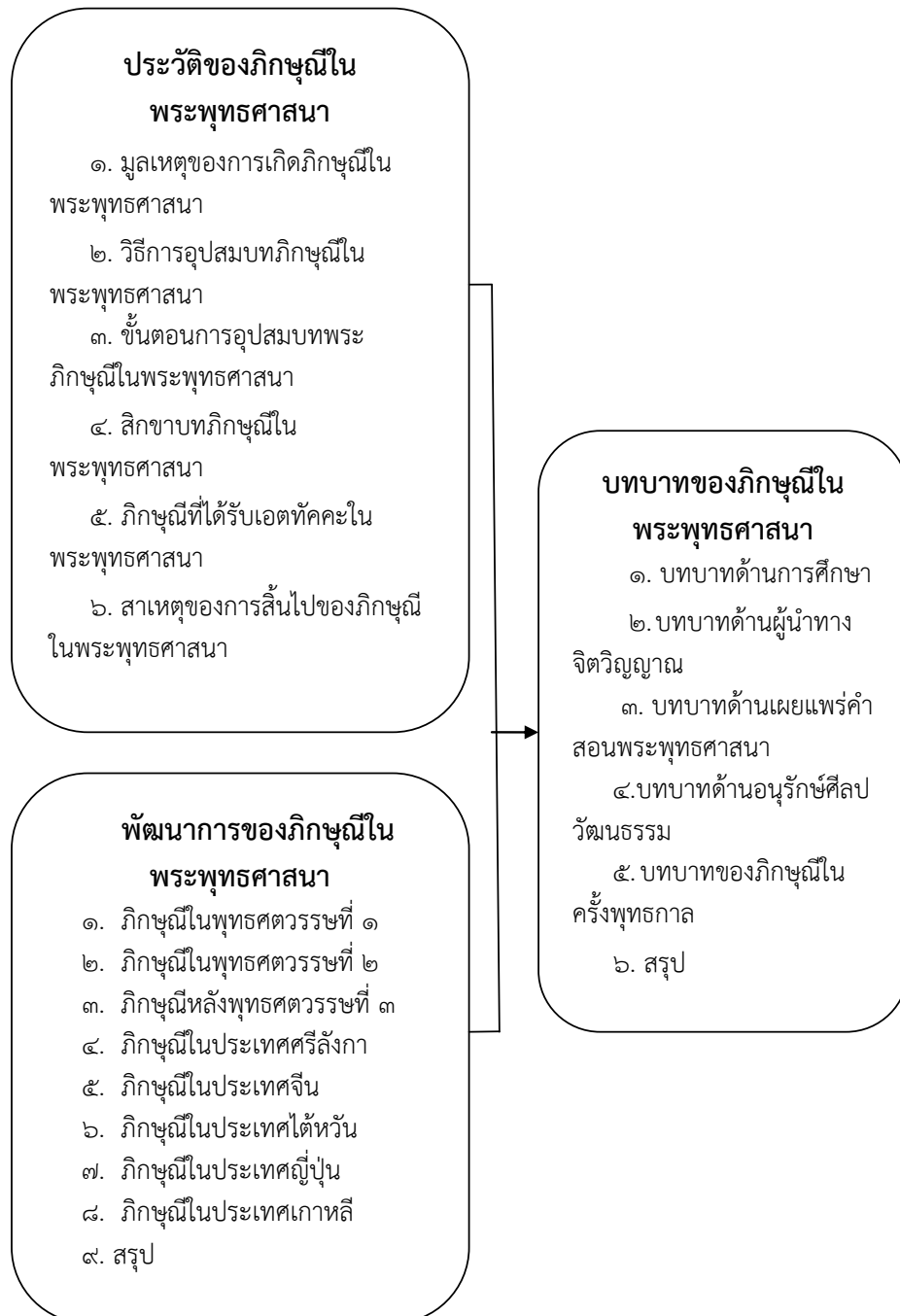
๒. ศึกษาค้นคว้า เอกสารสำคัญ ในประเทศที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง ภิกษุณี โดยตรง คือ ประเทศศรีลังกา ประเทศจีน ประเทศไต้หวัน ประเทศเกาหลี ประเทศญี่ปุ่น ประเทศเวียดนาม และประเทศไทย

๓. การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis) ใช้วิธีการพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธีโดยยึดวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นแนว

๔. สรุป อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ (Presentation)

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด เอกสาร งานวิจัย ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง ใน เรื่องการวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้สรุปเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๙.๑ ได้เกิดความเข้าใจถึงประวัติและภูมิหลังของภิกษุณีในพระพุทธศาสนาความสำคัญของปัญหาของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล

๑.๙.๒ ได้ทราบถึงบทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนาที่มีพัฒนาการด้านบทบาทใน ๕ ด้าน ๑. บทบาทด้านการเผยแพร่คำสอนพระพุทธศาสนา ๒. บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๓.

บทบาทด้านการปกครอง ๔. บทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ๕. บทบาทด้านสาธารณสุข
สงเคราะห์ด้านการศึกษา

๑.๙.๓ ได้เข้าใจบทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนาที่มีศักยภาพและความสามารถของ
ภิกษุณีในสมัยพุทธกาลได้อย่างเด่นชัดมากขึ้น ได้เกิดการพัฒนาการและมีบทบาทในด้านต่างๆที่เป็น
ประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตของตน และสังคม

๑.๙.๔ งานวิจัยเมื่อสมบูรณ์แล้วเป็นข้อมูลสารสนเทศในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

บทที่ ๒

ภูมิหลังของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ในบทนี้ผู้วิจัยจะทำการศึกษาถึงภูมิหลังและประวัติความเป็นมาของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา โดยกำหนดประเด็นเพื่อการวิจัยไว้ ดังนี้

- ๒.๑ มูลเหตุของการเกิดภิกษุณีในพระพุทธศาสนา
- ๒.๒ วิธีการอุปสมบทภิกษุณีในพระพุทธศาสนา
- ๒.๓ ขั้นตอนการอุปสมบทภิกษุณีในพระพุทธศาสนา
- ๒.๔ สาเหตุของการสิ้นไปของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา
- ๒.๕ สรุป

๒.๑ มูลเหตุของการเกิดภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกเล่ม ๗ ได้กล่าวมูลเหตุของการเกิดภิกษุณีในพระพุทธศาสนาไว้ว่า ภิกษุณีเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในการบำเพ็ญพุทธกิจพรรษาที่ ๕ ขณะที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จกลับไปกรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา จนบรรลุพระอรหันต์ และปรินิพพานในเวลาต่อมา และทรงโปรดให้พระสารีบุตรบรรพชาารากุลกุมารเป็นสามเณร ในขณะที่พระพุทธเจ้ายังประทับที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ พระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้เสด็จไปกราบทูลขอบวชในพระธรรมวินัยว่า ขอประทานวโรกาส มาตุคามพึงได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศไว้ พระเจ้าข้า พระพุทธเจ้าได้ตรัสห้ามว่า อย่าเลยโคตมี เธออย่าขอบใจการที่มาตุคามออกจากเรือนอุปสมบทเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ เพราะการจะอุปสมบทเป็นภิกษุณี ต้องมีสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือ อุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์แล้วต้องไปขออุปสมบทจากภิกษุสงฆ์อีกด้วย^๑

แม้พระนางจะทูลขอถึง ๓ ครั้ง แต่พระองค์ก็ตรัสห้ามไว้เช่นเดิม พระนางเป็นทุกข์เสียพระทัยจนน้ำพระเนตรนองพระพักตร์ กันแสงไปพลาญถวายอภิวาทพระพุทธเจ้า ทำประทักษิณแล้วเสด็จกลับไปพระพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกไปที่กรุงเวสาลี ประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน ทรงแสดงธรรมโปรดภิกษุพระญาติศากยวงศ์กับโกถิยวงศ์ รวมจำนวน ๕๐๐ รูป ที่ออกบวช เมื่อครั้งที่พระองค์ทรงเสด็จไปแสดงธรรมระงับข้อพิพาทในการแย่งน้ำของพระวงศ์ทั้ง ๒ จนสำเร็จพระอรหันต์คราวนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมี พร้อมด้วยนางศากิยานี และโกถิยานี ซึ่งเป็นอดีตภรรยาของภิกษุพระญาติศากยวงศ์ ที่ได้ออกบวชและสำเร็จพระอรหันต์ไปแล้ว รวมจำนวน ๕๐๐ คน ได้ปลงพระ

^๑ วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๒/๓๓๓.

เกศานุ่งห่มผ้ากาสาเยื่อเทศบวชอุทิศพระพุทธเจ้าในพระราชวัง แล้วพากันเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่กุฎาคารศาลา ปามหาวัน กรุงเวสาลี ซึ่งมีระยะทางถึง ๕๑ โยชน์ แม้ว่าพวกสาเกยะโกลิยะ จะจัดยานพาหนะถวาย ก็ไม่เดินทางด้วยยานพาหนะ ด้วยทรงเกรงว่า ถ้าโดยสารยานพาหนะไป จะเป็นการแสดงความไม่เคารพในพระพุทธเจ้า เมื่อเสด็จไปถึงแล้ว พระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งมีพระบาทระบม พระวรกายเปราะเปื้อนฝุ่นธุลี ได้ยืนกรรแสงอยู่ที่ซุ้มประตูชั้นนอกไม่อาจเสด็จเข้าไปในวิหาร ด้วยทรงดำริว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้บวช แต่ท่านได้ถือเพศบวชเอง และเรื่องที่ท่านถือเพศบวชเองก็รู้กันไปทั่ว ถ้าพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตก็ดีไป แต่หากไม่อนุญาตก็จักเกิดข้อครหามากมาย ในขณะนั้นพระอานนท์มาพบเข้า จึงได้สอบถามสาเหตุดังกล่าว และเข้าไปกราบทูลขออนุญาตให้พระนางมหาปชาบดี ได้บวชในพระศาสนา แต่พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสห้ามไว้ แม้พระอานนท์ทูลขออนุญาต ถึง ๓ ครั้ง แต่พระองค์ก็ตรัสห้ามไว้เช่นเดิม^๒

พระอานนท์ จึงกราบทูลว่า มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศไว้ จะสามารถทำให้แจ้งพระโสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตตผลได้หรือไม่ พระเจ้าข้า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสว่าสามารถทำได้ พระอานนท์ จึงขออนุญาตให้พระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้บวชอีกครั้งว่า ถ้ามาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศไว้ สามารถทำให้แจ้งพระโสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตตผลได้ พระนางมหาปชาบดีโคตมี ผู้เป็นมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาค ทรงมีอุปการะมาก เคยประคับประคองดูแลถวายเกษียรธาร เมื่อพระชนนีสวรรคต ได้ให้พระผู้มีพระภาคดื่มเกษียรธาร ขอประทานวโรกาส ขอมาตุคามพึงได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศไว้แล้วด้วยเกิด พระพุทธเจ้าข้าและการให้โอกาสในการกระทำซึ่งความดีนั้นแสดงว่าพระองค์มองถึงประโยชน์ที่จะพึงมีในอนาคต^๓

มูลเหตุและองค์ประกอบที่ทำให้สตรีในสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาลต้องการออกจากเรือนบวชเป็นภิกษุณีอาจสรุปจำแนกได้เป็น ๕ ประการ ว่าด้วยเรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี^๔

๑. ความต้องการออกจากจารีตประเพณี เนื่องจากฐานะสตรีในสังคมอินเดียโบราณ ต่ำกว่าบุรุษ ดังในคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ได้กล่าวถึงลักษณะความไม่ดีของสตรีไว้เป็นอันมาก ตัวอย่าง เช่น สตรีมากด้วยตัณหาพยาบาทความไม่เจริญ ความด้อยในศีลธรรม ด้อยในโอกาสทำพิธีกรรมต่างๆ สตรีมีหน้าที่จัดหาสิ่งของในการทำพิธีกรรมเท่านั้น แต่เข้าร่วมทำพิธีกรรมในการสาธยายมนตร์ไม่ได้ ทำให้ลูกหญิงมีความรู้สึกว่ามีฐานะต่ำกว่าลูกชาย เป็นต้น ๑

๒. ความต้องการออกจากการเป็นภรรยา เพราะสตรีในฐานะภรรยาในสังคมอินเดียโบราณไม่มีเกียรติมากนัก เช่น ข้อความใน มนุสมฤติ ตอนหนึ่งว่า ภรรยาผู้ซื่อสัตย์ต้องเคารพสามีในฐานะเทพเจ้าองค์หนึ่งเสมอภรรยาเย่อไม่อาจประกอบพิธีกรรม ถือสัตว์หรือพรตตามลำพังได้โดยปราศจากความเห็นชอบของสามีหากหญิงนั้นเชื่อฟังสามี เธอย่อมได้รับการสรรเสริญในสวรรค์ภรรยาผู้ซื่อสัตย์

^๒ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๙๗/๓๔๔.

^๓ วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๒/๓๑๖.

^๔ วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๒/๓๑๖.

๓. ความต้องการออกจากการแข่งขันวรรณะ การแข่งขันวรรณะออกเป็นสูงต่ำตามวรรณะต่างๆ ของสังคมอินเดียทำคนให้ไม่มีความเสมอภาคกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีในทุกวรรณะถูกอบรมสั่งสอนให้อยู่ในจารีตประเพณีว่าต้องอยู่ในฐานะต่ำกว่าบุรุษมาเป็นเวลาช้านาน ความเป็นอิสระและการเสมอภาคเท่าเทียมบุรุษมาปรากฏขึ้นในยุคแห่งการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนานี้เอง เพราะพระพุทธเจ้าได้ประกาศว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วรรณะ ๔ จำพวกออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วย่อมละชื่อและโคตรเดิมหมด ถึงการนับว่าพระสมณะศากยบุตรทั้งนั้นเปรียบเหมือนแม่น้ำใหญ่ๆ คือ แม่น้ำคงคา ยมuna อจิรวดี สรรภู มหิ แม่น้ำเหล่านั้นไหลไปถึงมหาสมุทรแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมหมด ถึงการนับว่ามหาสมุทรนั่นเอง^๕

๔. ความศรัทธาในพระพุทธเจ้า ความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า เพราะเหตุที่มหาชนทั้งบุรุษและสตรีได้สดับตรับฟังธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าและของพุทธสาวกมาแล้ว ทำให้เกิดความเลื่อมใสเชื่อมั่นในพระธรรมคำสั่งสอนของท่านเหล่านั้นจึงสละบ้านเรือน โภคทรัพย์ ญาติ และสหายออกบวชประพฤติพรหมจรรย์มุ่งมั่นจะทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งทุกข์ ซึ่งมีภิกษุณีตัวอย่างในเรื่องนี้ เช่น พระนางมหาปชาบดีโคตมี พร้อมด้วยพระนางศากยยะเป็นบริวาร ๕๐๐ ได้กราบทูลรบเร้าต่อพระพุทธองค์เพื่อขออุปสมบทเป็นภิกษุณีด้วยความมุ่งมั่น และศรัทธาอย่างแรงกล้า แม้จะถูกปฏิเสธในครั้งแรกก็ไม่ทรงย่อท้อลดละความอุตสาหะ พยายามจนประสบความสำเร็จแม้จะต้องใช้ความเพียร และความลำบากอย่างไร รวมทั้งการได้อุปสมบทด้วยเงื่อนไขที่หนักยิ่งก็ตาม แต่ก็ทรงน้อมรับเอาด้วยความเต็มพระทัยยิ่ง

๕. การประสบปัญหาชีวิตและปัญหาครอบครัว ปัญหาชีวิตและปัญหาความครัวไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ เพราะปัญหาครอบครัวเนื่องมาจาก สตรีอินเดียส่วนมากพะวงและกระวนกระวายอยู่กับปัญหาชีวิตและปัญหาครอบครัว อันเนื่องมาจากการถูกกดขี่ความไม่ทัดเทียมบุรุษและไม่ยอมรับความเป็นผู้นำในครอบครัวและสังคม จำใจยอมอยู่ในความบังคับบัญชา ดูแลของบุคคลเกี่ยวข้องตั้งแต่บิดามารดาลงไปถึงน้องชาย และแม้แต่จารีตต่างๆ แสดงให้เห็นว่าสตรีอินเดียโบราณต้องจำนนอยู่กับสิ่งที่บุคคลอื่นยึดเยียดให้อันเป็นการกดขี่สิทธิและเสรีภาพของสตรีมาโดยตลอด ทำให้เกิดความกดดัน และเสียเวลาตลอดเวลา และในขณะที่เดียวกันสตรีต้องมีความรัก มีการแต่งงาน มีคู่ครอง เพื่อการยอมรับทางสังคม แต่การแต่งงานต้องแต่งตามวรรณะของตน ห้ามแต่งงานกับบุคคลนอกวรรณะ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงไม่สามารถจะเลือกดำเนินชีวิต มีครอบครัวได้อย่างเสรี จะเห็นได้ว่าสตรีทั้งหลาย ประสบกับปัญหาชีวิตส่วนตัวรวมทั้งมรสุมแห่งชีวิตการแต่งงานซึ่งมีความสลับซับซ้อนกดดันและเสี่ยงอันตราย สตรีทั้งหลายที่ต้องจำนนอยู่ในจารีตอันแสนทรมาณนั้นต้องเฝ้าหาทางออก จึงมองเห็นพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าเป็นทางออกที่ จะทำให้สตรีมีเกียรติและได้รับการยอมรับว่าเป็นศากยะธิดา จึงได้โอกาสที่จะสละบ้านเรือน โภคทรัพย์ ญาติมิตร ออกบวชอุปสมบทด้วยเหตุดังกล่าวมานี้^๖

ปัญหาชีวิตปัญหาครอบครัว มันเป็นปรัชญาชีวิต ครอบครัว คือ การอยู่ร่วมกันแบบต่างวัย จึงเป็นธรรมดาที่อาจเกิดปัญหากระทบกระทั่ง กันได้บ้าง เพราะทัศนคติไม่ตรงกัน ความคิดเห็นไม่

^๕ วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๔/๓๒๐.

^๖ วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๓/๓๑๗.

เหมือนกัน หรือแม้แต่การไม่ยอมรับฟังซึ่งกัน และกัน จนเกิดเป็นปัญหาในที่สุด ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติที่ทุกคนรอบคร้วมีโอกาสเกิดปัญหาต่างๆ ได้ ดังนั้นวิธีการอุปสมบทเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา จึงเป็นอีกมูลเหตุและองค์ประกอบหนึ่งของการเกิดภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

๒.๒ วิธีการอุปสมบทภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

ตั้งข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ที่พระบรมพุทธานุญาต ภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนาคือพระนางมหาปชาบดีโคตมีเถรี โดยวิธีรับครุธรรม ๘ ประการ ในคัมภีร์เถรวาทระบุว่าต่อมาในภายหลังพระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตวิธีการอุปสมบทภิกษุณีให้มีรายละเอียดเพิ่มมากขึ้นจนศีลของพระภิกษุณีมีมากกว่าพระภิกษุ โดยพระภิกษุณีมีศีล ๓๑๑ ข้อ ในขณะที่พระภิกษุมีศีลเพียง ๒๒๗ ข้อเท่านั้น เนื่องจากในสมัยพุทธกาลไม่เคยมีศาสนาใดอนุญาตให้ผู้หญิงเข้ามาเป็นนักบวชมาก่อน และการตั้งภิกษุณีสงฆ์ควบคู่กับภิกษุสงฆ์อาจเกิดข้อครหาที่จะเป็นอันตรายร้ายแรงต่อการประพาศิพรหมจรรย์และพระพุทธศาสนาได้ หากได้บุคคลที่ไม่มีความมั่นคงในพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นนักบวช พระพุทธเจ้า ได้ตรัสตอบว่า อานนท ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมี รับครุธรรม ๘ ข้อการรับครุธรรมนั้นแหละจะเป็นการอุปสมบทของพระนางมหาปชาบดีโคตมี ครุธรรม หมายถึง ธรรมอันหนัก หลักความประพาศิพรหมจรรย์สำหรับนางภิกษุณีจะพึงถือเป็นเรื่องสำคัญอันต้องปฏิบัติ ปฏิบัติด้วยความเคารพไม่ละเมียดตลอดชีวิต^๗ คือ

๑. ภิกษุณี ถึงจะบวชได้ ๑๐๐ พรรษา ก็ต้องทำการกราบไหว้ต้อนรับ ทำอัญชลีกรรม ทำสามิจิกรรมแก่ภิกษุผู้บวชแม้ในวันนั้น ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาไม่พึงล่วงละเมียดตลอดชีวิต

๒. ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือบูชา ไม่พึงล่วงละเมียดจนตลอดชีวิต

๓. ภิกษุณีพึงหวังธรรม ๒ อย่าง คือ ถามอุโบสถและไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมียดตลอดชีวิต

๔. ภิกษุณี จำพรรษาแล้วพึงปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย โดยสถาน ๓ คือ ได้เห็น ได้ฟัง หรือได้นึกสงสัย ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพนับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมียดจนตลอดชีวิต

๕. ภิกษุณีต้องครุธรรมแล้วพึงประพาศิพรหมจรรย์ในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ธรรมข้อนี้ ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมียดตลอดชีวิต

๖. ภิกษุณีพึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์สองฝ่าย ให้แก่สิกขมานาที่ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี แล้ว ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพนับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมียดตลอดชีวิต

๗. ภิกษุณี ไม่พึงตำไม่พึงบริภาษภิกษุ ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ธรรมข้อนี้ภิกษุณี พึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมียดตลอดชีวิต

๘. ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ห้ามภิกษุณีสั่งสอนภิกษุ แต่ไม่ห้ามภิกษุสั่งสอนภิกษุณี ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมียดตลอดชีวิต พระอานนทได้เรียนครุธรรม ๘ ประการจากพระพุทธเจ้าแล้ว จึงกลับไปแจ้งพระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งพระนางได้รับครุธรรมด้วย

^๗ วิ.จ. (ไทย) ๗/๕๑๖/๒๕๖.

การกล่าววาทานอานนท์ ดิฉันทยมรับครุธรรม ๘ ข้อนี้ ปฏิบัติไม่ละเมียดไปจนตลอดชีวิตทีเดียว เปรียบเหมือนหญิงสาวหรือชายหนุ่ม ผู้ชอบแต่งกายเมื่อสร่งน้ำคำเกล้าแล้วได้พวงอุบล พวงมะลิ หรือ พวงลำดวน ก็ใช้มือทั้งสองประคองรับไว้เหนือศีรษะฉะนั้น พระอานนท์ จึงกลับไปกราบทูล พระพุทธเจ้าว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมี ยอมรับ ครุธรรม ๘ ข้อแล้ว พระมาตุจฉาของพระองค์ อุปสมบทแล้วพระพุทธเจ้าข้า^{๘๘}

ดังนั้น การรับครุธรรมจึงเป็นวิธีการบวชภิกษุณีครั้งแรกในพระพุทธศาสนา เรียกว่า ครุธัมมปฏิบัติคณาอุปสัมปทาจากการบวชภิกษุณีครั้งนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงผลกระทบที่จะตามมา จากการที่สตรีออกบวชในพระพุทธศาสนาว่า ถ้ามาตุจฉาจะไม่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตใน ธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้แล้ว พรหมจรรย์จะดำรงอยู่ได้นาน สัทธรรมจะดำรงอยู่ถึง ๑,๐๐๐ ปี แต่เพราะมาตุจฉาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ บัดนี้ พรหมจรรย์ จะดำรงอยู่ไม่ได้นาน สัทธรรมจะตั้งอยู่ได้เพียง ๕๐๐ ปีเท่านั้น ธรรมวินัยที่มีมาตุจฉาออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิต จะไม่ตั้งอยู่ได้นาน เปรียบเหมือนตระกูลหนึ่งที่มีสตรีมากมีบุรุษน้อย จะถูกโจรปล้น ทรัพย์ทำร้ายได้ง่าย^{๘๙}

ธรรมวินัยที่มีมาตุจฉาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต จะไม่ตั้งอยู่ได้นานเปรียบเหมือน หนอนขยอกที่ลงในนาข้าวสาลี ซึ่งอุดมสมบูรณ์ก็ทำให้นาข้าวนั้นไม่ตั้งอยู่ได้นาน ธรรมวินัยที่มี มาตุจฉาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต จะไม่ตั้งอยู่ได้นานเปรียบเหมือนเปลี้ยที่ลงในอ้อยที่อุดม สมบูรณ์ ก็ทำให้อ้อยนั้นไม่ตั้งอยู่ได้นาน เราบัญญัติครุธรรม ๘ ประการแก่ภิกษุณีทั้งหลาย ซึ่ง ภิกษุณีทั้งหลายไม่พึงละเมียดตลอดชีวิต ก็เหมือนคนกันทำงานที่สระใหญ่ เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำไหล ออกไปฉะนั้น^{๙๐}

คำว่า สัทธรรมจะตั้งอยู่ได้เพียง ๕๐๐ ปี ในพระดำรัสข้างต้น มีคำอธิบายว่าหมายถึงถ้าให้ สตรีบวชโดยไม่ได้บัญญัติครุธรรมไว้ก่อน เวลาผ่านไป ๕๐๐ ปี ก็จะไม่มีการหันทผู้บรรลุปฏิสัมภิตา แต่เมื่อบัญญัติครุธรรมไว้ก่อนที่สตรีจะบวช ในระยะเวลา ๑,๐๐๐ ปี ก็ยังมีพระอรหันต์ผู้บรรลุปฏิสัมภิตาอยู่ ผ่านไปอีก ๑,๐๐๐ ปี ก็ยังมีพระอรหันต์สุขวิปัสสโกอยู่ ผ่านไปอีก ๑,๐๐๐ ปีก็ยังมีพระ อนาคามีอยู่ ผ่านไปอีก ๑,๐๐๐ ปี ก็ยังมีพระสกทาคามีอยู่ ผ่านไปอีก ๑,๐๐๐ ปีก็ยังมีพระโสดาบันอยู่ สรุปว่า ปฏิเวธสัทธรรมจะดำรงอยู่ได้ ๕,๐๐๐ ปี แม้ปริยัติธรรมก็ดำรงอยู่ได้ ๕,๐๐๐ ปี เพราะปริยัติกับปฏิเวธต่างก็เกื้อกูลกัน หลังจากนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณีได้เข้าไปเฝ้า พระพุทธเจ้ากราบทูลถามถึงการปฏิบัติต่อเหล่านางสาวกียานีและโกลิยานีที่ตามพระองค์ออกบวช ครั้ง นี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้แจงให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณีเห็นชัด ชวนให้อยากรับครุธรรมไป ปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญเกล้าเกล้า และปลอบขโลมให้สดชื่นรื่นเริงด้วยธรรมมีกถา และรับสั่งกับภิกษุ ณีทั้งหลายเกี่ยวกับวิธีการบวชและอนุญาตให้ภิกษุณีทั้งหลายอุปสมบทภิกษุณีได้ ดังนั้น เหล่านางสาวกียานี และโกลิยานีจึงได้บวชเป็นภิกษุณีเป็นกลุ่มแรกตามลำดับ อนึ่ง การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุ ณีทั้งหลายทำการอุปสมบทแก่นางภิกษุณีครั้งแรกในพระพุทธศาสนา ในพระวินัยปิฎกไม่ได้ระบุไว้ว่า

^{๘๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๒/๓๑๓.

^{๘๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๓/๓๑๔.

^{๙๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๓/๓๑๖.

ทรงอนุญาตให้อุปสมบทภิกษุณีด้วยวิธีใด แต่นักปราชญ์ทางศาสนาส่วนมากกล่าวว่า ทรงอนุญาตให้บวชแบบ ญัตติจตุตถกรรมวาจา จากภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวหรือที่เรียกว่า เอกโตสงฆ์ เนื่องจากเป็นวิธีที่ทรงอนุญาตให้บวชภิกษุด้วยวิธีนี้ ดังนั้นจึงสันนิษฐานได้ว่า พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุณีสงฆ์ด้วยวิธีการอย่างเดียวกับการบวชเป็นภิกษุสงฆ์นั่นเองยิ่งไปกว่านั้น พระพุทธองค์ก็ยังทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายทำการอุปสมบทแก่นางภิกษุณีได้ ตามวิธีการที่มีปรากฏในพระวินัยปิฎก ซึ่งพอสามารถสรุปได้ ๔ วิธีการด้วยกัน คือ

๑. วิธีอุปสมบทแบบครุธรรมปฏิคคหณุปสัมปทา โดยรับ ครุธรรม ๘ ประการ ไปปฏิบัติ
๒. วิธีอุปสมบทแบบติสรณคณุปสัมปทา โดยให้ผู้อุปสมบทเปล่งวาจาถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง

๓. วิธีอุปสมบทแบบญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา วิธีนี้เป็นวิธีบวชแบบให้ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง และสวดประกาศ ๓ ครั้งต่อหน้าภิกษุณีสงฆ์ตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป

๔. และวิธีอุปสมบทแบบทุเตนุปสัมปทา โดยให้ภิกษุณีรูปหนึ่งที่ฉลาดสามารถทำหน้าที่เป็นพุทธรับเรื่องของผู้บวชจากฝ่ายภิกษุณีสงฆ์แล้ว ไปแจ้งขอบวชต่อภิกษุสงฆ์^{๑๑} ต่อมา ภิกษุณีศากยะ และโกถิยะ ได้กล่าวกับพระมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณีว่า พระแม่เจ้ายังไม่ได้อุปสมบท แต่พวกดิฉันได้อุปสมบทแล้ว เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า ภิกษุทั้งหลายพึงให้อุปสมบทแก่ภิกษุณีทั้งหลาย เมื่อพระมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณี ได้ยินดังนั้น ก็เกิดความสงสัย จึงได้เข้าไปกราบเรียนพระอานนท์ฯ จึงเข้าไปเฝ้าทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสยืนยันกับพระอานนท์ว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้สำเร็จการอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้วโดยรับครุธรรม ๘ ประการ นั่นเอง^{๑๒}

จากเนื้อหาที่กล่าวมานี้พบว่า การรับครุธรรม ๘ ประการเป็นวิธีการที่ใช้ในการอุปสมบทครั้งแรก ซึ่งแม้พระนางมหาปชาบดีโคตมีจะรับครุธรรมผ่านพระอานนท์ แต่การบวชด้วยวิธีนี้ก็ป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเฉพาะบุคคล ในขณะที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่เท่านั้น ดังนั้น การบวชวิธีนี้ พระสงฆ์จึงไม่สามารถนำมาใช้บวชกับสตรีอื่นได้ เช่นเดียวกับการบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ซึ่งเป็นวิธีแรกที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บวชภิกษุ และผู้ที่จะมีเพียงพระพุทธเจ้า พระองค์เดียวเท่านั้นเช่นกัน สำหรับการรับครุธรรม ๘ ข้อ ของพระนางมหาปชาบดีโคตมี ก็เป็นการรับด้วยความเต็มใจ จะเห็นได้จากคำเปรียบเทียบการรับครุธรรมของพระนางมหาปชาบดีโคตมี ครั้งนี้ว่า เปรียบเหมือนหญิงสาวหรือชายหนุ่ม ผู้ชอบแต่งกาย เมื่อสร้งน้ำตาเกล้าแล้วได้พวงอุบล พวงมะลิ หรือพวงลำตวน ก็ใช้มือทั้งสองประคองรับไว้เหนือศรีษะขณะนั้น นอกจากนั้น พระพุทธเจ้า ยังได้แสดงธรรมมีกถา ชี้แจงให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณีเห็นชัด ชวนให้อวยการับครุธรรมไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแก้วกล้า และปลอบชโลมให้สดชื่นรื่นเริงต่อมา พระนางมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณี ได้เข้าไปหาพระอานนท์ และกล่าวขอพรจากพระพุทธเจ้า ให้ทรงอนุญาตภิกษุ และภิกษุณี กราบไว้กันตามลำดับพรรษา พระอานนท์ ได้เข้าไปกราบทูลพระพุทธเจ้าในเรื่องที่ พระนางมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณี ได้ขอพรครั้งนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “อานนท์ ไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาสที่ตถาคตจะอนุญาตการกราบ การลูกรับ การไหว้ สามมิกิจกรรมแก่มาตุคาม อานนท์ เพราะพวกเดียริถีย์ เหล่านั้น ผู้กล่าว

^{๑๑} วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๔๕/๒๕๔.

^{๑๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๔/๓๒๐.

ธรรมไว้ไม่ดีก็ยังไม่กราบ ไม่ลูกรับ ไม่ไหว้ ไม่ทำสามีจิกรรรมแก่มาตุคาม โฉนตภาคจะอนุญาตการกราบ การลูกรับ การไหว้ สามีจิกรรรมแก่มาตุคามเล่า^{๑๓} จากนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นเหตุ และทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงกราบ ไม่พึงลูกรับ ไม่พึงไหว้ ไม่พึงทำสามีจิกรรรมแก่มาตุคาม รูปใดทำ ต้องอาบัติทุกกฏ^{๑๔}

การที่ทรงมีรับสั่งอย่างนั้น อาจเป็นเพราะอยู่ในระหว่างเผยแผ่ศาสนา ซึ่งอาจจะเป็นเหตุผลที่ทำให้พวกเดียรถีย์ตำหนินินทาเอาได้ สรุปได้ว่า การที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติวิธีการอุปสมบทโดยวิธีการต่างๆแก่สตรีที่จะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนานั้น จึงแสดงให้เห็นถึงความรอบคอบด้วยพระปัญญาธิคุณในการมองเห็นการณ์ไกลด้วยอนาคตังสญาณโดยแท้ของพระพุทธองค์ เนื่องจากในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการบวชเป็นการเว้นจากการกระทำความชั่ว บำเพ็ญความดีให้สมบูรณ์ ดังนั้น การยอมรับให้สตรีเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาจึงเป็นหน้าที่ของสงฆ์ที่จะพึงรับผิดชอบรวมกัน และวางแนวทาง ระเบียบขั้นตอนในการบวชให้ชัดเจนก่อนที่จะรับเข้าหมู่คณะ เพื่อการยอมรับของพระสงฆ์ทุกฝ่ายอย่างพร้อมเพรียงกัน

๒.๓ ขั้นตอนการอุปสมบทพระภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

การอุปสมบท หมายถึง การรับคนเข้าสู่ชุมชนสงฆ์ ตามพุทธานุญาต ให้สงฆ์เป็นใหญ่ ดำเนินการเป็นขั้นๆดังนี้ ขั้นที่ ๑ ต้องมี อุปัชฌายะ หรือ ปวัตตินี ซึ่งเป็นผู้รับนาคหรืออุปสัมปทา เปกขะ เสนอต่อสงฆ์โดยที่อุปัชฌายะหรือปวัตตินี เป็นผู้รับรองต่อสงฆ์ว่าจะช่วยอบรมพร้าสอน ว่ากล่าวตักเตือน และปกครองความประพฤติ รวมทั้งฝึกอบรม ให้การศึกษา ช่วงระยะเวลาอย่างน้อยเป็นเวลา ๕ พรรษา เพราะถ้าพ้น ๕ พรรษาแล้ว ถือว่าพ้นนิสสัย (นิสสัยมุตตกะ) เรียกว่าพระเถระ หรือ จนกว่าผู้ขออุปสมบท แล้วนั้น จะปกครองตนเองได้ ขั้นที่ ๒ อุปัชฌายะ หรือปวัตตินีนำอุปสัมปทาเปกขะนั้นเสนอต่อสงฆ์ ซึ่งจะต้องมีการชุมนุมสงฆ์ ในบริเวณที่กำหนดขึ้นเรียกว่าอุโบสถ ขั้นที่ ๓ อุปสัมปทาเปกขะหรือนาค จะได้รับการตรวจสอบคุณสมบัติ ว่าสมควรจะรับเข้าหมู่คณะ ได้หรือไม่ เรียกว่าการถามอันตรายิกธรรมนอกชุมนุมสงฆ์และในท่ามกลางชุมนุมสงฆ์ ซึ่งที่ชุมนุมสงฆ์ จะต้องสมมุติ หรือแต่งตั้งพระภิกษุ หรือภิกษุณี รูปที่มีความรู้ ความเข้าใจในทางพระวินัย ขออนุญาตสงฆ์ ทำหน้าที่ซักถาม อันตรายิกธรรม นั้น ซึ่งเรียกว่า พระคู่สวด หรือกรรมวาจาจารย์ และเมื่อซักถามแล้ว เห็นว่ามีคุณสมบัติครบถ้วน สงฆ์พิจารณา เมื่อเห็นตรงกันว่าถูกต้อง ควรจะรับได้ ก็ให้มติเป็นเอกฉันท์ รับพร้อมกันว่า สาธุ การอุปสมบทจึงสำเร็จลงได้ ส่วนคำว่าบรรพชา เริ่มหมายถึงการบวชเป็นภิกษุ เช่น การเสด็จออกบรรพชาของเจ้าชาย สิทธัตถะ หรือสาวกรูปอื่นๆต่อมาคำว่าบรรพชานี้หมายถึงการบวชเป็นสามเณรหรือสามเณรี คำว่าอุปสมบท จึงใช้เฉพาะการบวชภิกษุหรือภิกษุณีเท่านั้นหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาขึ้นแล้ว ได้มีผู้คนจากทุกวรรณะ ประกาศตนออกบวชเป็นสาวกของพระองค์ผู้คนที่ออกบวชนั้นนอกจากผู้ชายแล้วยังมีสติจำนวนมาก

^{๑๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๕/๓๒๑.

^{๑๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๔๕/๒๕๔.

ออกบรรพชาอุปสมบทเป็น ภิกษุณี ด้วยสาเหตุที่แตกต่างกัน แต่มีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกันคือ เพื่อการประพฤติพรหมจรรย์ แสวงหาความพ้นทุกข์^{๑๕}

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการบวชเป็นการเว้น จากการกระทำความชั่วบำเพ็ญความดี การรับสตรีให้บวชเป็นภิกษุณี เข้าหมู่คณะจึงเป็นหน้าที่ของสงฆ์ที่จะพึงทำ ในครั้งแรกทรงอุปสมบทเป็นการเว้นจากการกระทำความชั่วบำเพ็ญความดีการรับสตรีให้บวชเป็นภิกษุณีเข้าหมู่คณะจึงเป็นหน้าที่ของสงฆ์ที่จะพึงทำ ในครั้งแรกทรงอุปสมบทให้แก่พระนางมหาปชาบดีโคตรมีด้วยพระองค์เองก่อน

ต่อมาทรงประทานการอุปสมบทให้สงฆ์ดำเนินการด้วยวิธีซึ่งเรียกว่า ญัตติจตุตถกัมมวาจา องค์ประกอบกำหนดของสงฆ์ที่จะทำ การอุปสมบทได้นั้น ในภูมิภาคที่มีภิกษุณีมากคือมัธยมประเทศ หรือภาคกลาง ของอินเดียในสมัยนั้นต้องการภิกษุณี ๑๐ รูปขึ้นไป จึงทรงองค์ประชุมสงฆ์ในภูมิภาค ที่หาภิกษุณีได้ยากคือปัจฉิมประเทศ หรือภูมิภาคเขตรอบนอกมัธยมประเทศต้องการพิสูจน์มี ๕ รูปขึ้นไป การอุปสมบทสงฆ์กรรมสำเร็จได้ด้วยอำนาจแห่งสงฆ์ การอุปสมบทภิกษุณีในพระธรรมวินัยมี ๔ วิธี^{๑๖} ซึ่งได้วางลงเป็นระเบียบแล้วดังนี้

๑. วิธีอุปสมบทแบบครุธรรมปฏิคคหณุปสัมปทา

วิธีการบวชนี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้เป็นการอุปสมบท แก่พระนางมหาปชาบดีโคตรมี เป็นการอุปสมบทสำหรับสตรี ให้เป็นภิกษุณี ในพระพุทธศาสนา โดยการรับครุธรรม ๘ ประการ ซึ่งทำให้พระนางมหาปชาบดีโคตรมี เป็นภิกษุณีรูปแรก ในตอนแรกพระนางยังไม่แน่ว่าตนเองได้รับการอุปสมบท เป็นภิกษุณีแล้ว ยิ่งเมื่อได้ยินถ้อยคำของ เจ้าหญิงศากยानी ๕๐๐ ที่ได้รับการอุปสมบทจากภิกษุทั้งหลาย โดยพระพุทธาอนุญาต แล้วทูลว่า พระแม่เจ้ายังไม่ได้รับการอุปสมบท ส่วนพวกหม่อมฉันได้รับการอุปสมบทแล้ว เพราะพระผู้มีพระภาคบัญญัติ ไว้อย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลายพึงให้อุปสมบทภิกษุณี^{๑๗} ดังนี้ พระนางเมื่อได้ฟังถ้อยคำดังกล่าว มีความไม่สบายพระทัยจึงได้เข้าไปถามพระอานนท์ และพระอานนท์ได้ไปทูลถาม พระพุทธเจ้าถึงเรื่องนี้ พร้อมกับนั้นก็ได้รับพระพุทธดำรัสตอบว่า อานนท์ปชาบดีโคตรมี รับครุธรรม ๘ ประการแล้วเมื่อไรเมื่อนั้นพระนางได้ชื่อว่าอุปสมบทแล้ว^{๑๘} การอุปสมบทด้วยวิธีนี้เป็นวิธีที่พระองค์ทรงประทานเองเฉพาะแต่พระนางมหาปชาบดีโคตรมี โดยตรงเท่านั้น

๒. วิธีอุปสมบทแบบติสรณคณุปสัมปทา

วิธีนี้เป็นวิธีบวชด้วยการให้ผู้หมวดเปล่งวาจาขอถึงพระพุทธเจ้าพระธรรมและพระสงฆ์เป็นที่พึ่งต่อพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งซึ่งมีวิธีปฏิบัติคือผู้จะบวชได้ปลงผม และห่มผ้ากาสาวัตรเรียบร้อย แล้วเข้าไปหาพระภิกษุกราบเท้าแล้วประนมมือเปล่งวาจาขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ๓ ครั้งว่า ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่งข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ดังนี้ วิธีบวชนี้ สันนิษฐานกันว่าพระพุทธเจ้า ได้ทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์นำไปใช้บวชบรรดาเจ้าหญิงศากยानी ผู้เป็นบริวารของพระมหาปชาบดีโคตรมี และผู้เป็นบริวารของ

^{๑๕} วิ.อ. (ไทย) ๑/๔๕/๒๕๔.

^{๑๖} วิ.จ. (ไทย) ๔/๕๑๔/๓๒๑.

^{๑๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๕๐/๓๒๘.

^{๑๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๕๑๖/๓๒๓.

พระนางโยธธา และจบลงด้วยการให้ผู้บวชรับครุธรรม ๘ ประการ ไปปฏิบัติด้วยและด้วยการบวชด้วยวิธีบวชแบบนี้ ทำให้ภิกษุณี เพิ่มมีจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งเป็นภิกษุณีสงฆ์หมู่ใหญ่คู่กับภิกษุสงฆ์ในเวลาต่อมา

๓. วิธีอุปสมบทแบบญัตติจตุตถกัมมุปลัมปทา

วิธีนี้เป็นวิธีบวชแบบให้ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง และสวดประกาศ ๓ ครั้ง ต่อหน้าภิกษุณีสงฆ์ตั้งแต่ ๕ รูป ขึ้นไป ซึ่งมี ๔ ขั้นตอนปฏิบัติคือ ๑) การถามอันตรายกธรรม ๒) การสอนซ่อม ถามอันตรายกธรรม ๓) การเปล่งคำขออุปสมบท และ ๔) การอุปสมบทต่อหน้าภิกษุสงฆ์ซึ่งอธิบายได้ ดังนี้

๑) การถามอันตรายกธรรม

เนื่องจากมีสติมาบวชเป็นภิกษุณีมากขึ้น จนกระทั่งทำให้เกิดมีภิกษุณีสงฆ์หมู่ใหญ่ซึ่งปรากฏว่าภิกษุณีเหล่านั้นมีทั้งผู้มีคุณสมบัติครบถ้วนและผู้มีคุณสมบัติบกพร่อง ภิกษุณีรูปที่จัดว่ามีคุณสมบัติบกพร่อง นั่นคือ เป็นผู้ไม่มีเครื่องหมายเพศ บ้างสักแต่มีเครื่องหมายเพศบ้าง ไม่มีประจำเดือนบ้างมีประจำเดือนไม่หยุดบ้าง ใช้ผ้าซับเสมอบ้างเป็นคนไหลซึมบ้าง มีเตื่อยเป็นบัณเฑาะก์หญิงบ้าง มีลักษณะคล้ายชายบ้างมีทวารหนักเบาดัดกันบ้าง มีสองเพศ(อุภโตพยัญชนก) บ้าง ฯลฯ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบแล้วพระพุทธเจ้าตรัสรับสั่งว่าภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้สอบถามอันตรายกธรรม ๒๔ ประการกับสตรีผู้จะอุปสมบท ภิกษุทั้งหลายพึงสอบถามอย่างนี้ว่า “เธอไม่ใช่ผู้ไม่มีเครื่องหมายเพศหรือไม่ใช่สักแต่มีเครื่องหมายหรือไม่ใช่ผู้ไม่มีประจำเดือนหรือไม่ใช่ผู้มีประจำเดือนไม่หยุดหรือไม่ใช่ผู้ชายผ้าซับเสมอหรือไม่ใช่คนไหลซึมหรือไม่ใช่ผู้มีเตื่อยหรือไม่ใช่เป็นบัณเฑาะก์หญิงหรือไม่ใช่ผู้มีลักษณะคล้ายชายหรือไม่ใช่มีทวารหนักทวารเบาดัดกันหรือไม่ใช่คน ๒ เพศหรือ เธอมีโรคเหล่านี้หรือไม่ คือ โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โลกมองคร่อ โรคลมบ้าหมูเธอเป็นมนุษย์หรือ เธอเป็นหญิงหรือเธอเป็นไทยหรือ เธอไม่มีหนีสินหรือ เธอไม่เป็นราชกัญหรือ มารดาบิดาหรือสามีอนุญาตแล้ว หรือ มีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์แล้วหรือ เธอมีบาตรและจีวรครบแล้วหรือ เธอชื่ออะไรปวัตตินี ของเธอชื่ออะไร^{๑๙}”

สมัยนั้นภิกษุทั้งหลายกำลังถามอันตรายกธรรม ของภิกษุณีทั้งหลายกะสตรีอุปสมบท ผู้มุ่งจะอุปสมบทเธอย่อมกระดากอายเก้อเขิน ไม่สามารถตอบได้ พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งว่าภิกษุทั้งหลายเรานุญาตให้สติอุปสมบทาเพกขา ผู้อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียวบริสุทธิ์ในภิกษุณีสงฆ์แล้ว ไปอุปสมบทใน ฝ่ายภิกษุสงฆ์ได้

พระพุทธพจน์นี้ได้แสดงให้เห็นว่าการถามอันตรายกธรรมโดยไม่รู้ตัวนั้น ทำให้สตรี ผู้ประสงค์จะบวชนั้นก็เขิน เป็นอุปสรรค ต่อการบวชและการอุปสมบท เป็นภิกษุณี ต้องอุปสมบทจากสงฆ์สองฝ่าย คือ จากฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ก่อนแล้วจึงเข้าพิธีอุปสมบท ในฝ่ายภิกษุสงฆ์อีกครั้ง จึงจะสำเร็จการอุปสมบทเป็นภิกษุณี

๒) การสอนซ่อม

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีการถามอันตรายกธรรมในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์นั้น ภิกษุณีสงฆ์ได้ปฏิบัติตาม พระพุทธธานุญาตแล้ว แต่เนื่องจากยังมีได้มีการสอน ซ่อมกันมาก่อน ผู้จะบวชจึงรู้สึกกระดากอาย ไม่กล้าตอบคำถาม ในท่ามกลางภิกษุณีสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์แจ้งเรื่องดังกล่าวให้

^{๑๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๑๗๙/๒๕๐.

ภิกษุสงฆ์ทราบ และภิกษุสงฆ์ได้นำความกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์จึงตรัส แนะนำให้ภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่ง ได้สอนซ้อมผู้จะบวช นอกที่ประชุมภิกษุณีสงฆ์ก่อน แล้วจึงถามอย่างเป็นทางการในที่ประชุมภิกษุณีสงฆ์อีก พระพุทธเจ้าตรัสว่า ต้องให้ผู้จะบวชรู้จักก่อนว่าภิกษุณีรูปใด เป็นอุปัชฌาย์ของตน จากนั้น จึงบอกให้รู้จักบาตรและจีวรว่า นี่คือบาตรของเธอ นี่คือผ้าสังฆาฏิ(ผ้าพับซ้อนเป็นชั้นใช้ห่มกันหนาว) นี่คือผ้าอุตตราสงค์(จีวร) นี่คือผ้าอัตรวาสก(สบง) นี่คือผ้ารัดอก นี่คือ ผ้าอาบน้ำและจากนั้น จึงบอกให้ออกไปยืนอยู่ที่มุมหนึ่ง นอกที่ประชุมภิกษุณีสงฆ์เพื่อรอคอยภิกษุณีรูปที่ทำหน้าที่สอนซ้อม เนื่องจากเคยมีภิกษุณีบางรูปไม่มีความรู้ไม่มีความสามารถไปทำหน้าที่ สอนซ้อม ทำให้ผู้ขอบวชไม่สามารถตอบคำถามได้ในที่ประชุมภิกษุณีสงฆ์ต่อมาพระพุทธเจ้าจึง ทรงแนะนำ ให้ภิกษุณีสงฆ์ช่วยกันเลือกภิกษุณีรูปที่จะไปทำหน้าที่สอนซ้อม เมื่อมีภิกษุณีรับทำหน้าที่สอนซ้อมแล้ว ก็ให้ประกาศให้ภิกษุณีสงฆ์ทราบอย่างเป็นทางการในที่ประชุมภิกษุณีสงฆ์โดยให้ภิกษุณีสงฆ์รูป ที่ทำหน้าที่สอนซ้อมนั้น ประกาศเอง หรือให้ภิกษุณีรูปอื่นประกาศให้ก็ได้

ในการประกาศเองนั้นพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุณี รูปนั้นประกาศด้วย ญัตติกรรมวาจา คำประกาศให้ทราบ ว่า แม่เจ้า เจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า หญิงชื่อนี้ เป็น อุปัชฌายาเปกขา(ผู้ขอบวช) ขอแม่เจ้าชื่อนี้ ถ้าความพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว ข้าพเจ้าพึงสอนซ้อมหญิงชื่อนี้ ส่วนผู้อื่นประกาศให้ผู้อื่นนั้น พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ภิกษุณี ผู้ฉลาดสามารถประกาศ ด้วยญัตติกรรมวาจาว่า แม่เจ้าเจ้าข้าขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า หญิงชื่อนี้เป็นอุปัชฌายาเปกขา ผู้ขอบวช ของแม่เจ้าชื่อนี้ ถ้าความพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว ภิกษุณีชื่อนี้ พึงสอนซ้อมหญิงชื่อนี้ จากนั้นภิกษุณีผู้ได้รับคัดเลือกให้ทำหน้าที่สอนซ้อม จึงเข้าไปหาหญิงผู้จะบวช ซึ่งยืนคอยอยู่แล้ว กล่าวอย่างนี้ว่าเธอชื่อนี้ เธอจงฟังนะนี้เป็นกาลสัตย์ กาลจริงของเธอ เมื่อถูกถามในท่ามกลางสงฆ์ถึงสิ่งอันเกิดแล้ว มีอยู่เพื่อบอกว่า มี ไม่มีพึงบอกว่า ไม่มี เธออย่ากระดาก เธออยากถือเชนพระภิกษุณีทั้งหลายจักถามเธออย่างนี้ว่าเธอไม่ใช่ผู้ไม่มีเครื่องหมายเพศหรือไม่ใช่สักแต่ว่ามีเครื่องหมายหรือไม่ใช่ผู้ไม่มีประจำเดือนหรือไม่ใช่พุดมีประจำเดือนไม่หยุดหรือ ฯลฯ เธอชื่ออะไรประวัติของเธอชื่ออะไรดังนี้

อนึ่ง เนื่องจากเคยมีภิกษุณี ผู้ทำหน้าที่สอนซ้อมแล้วกลับมาที่ประชุมภิกษุณีสงฆ์พร้อมกันกับหญิงผู้จะบวชพระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตแต่ทรงแนะนำให้ภิกษุณีผู้ทำหน้าที่สอนซ้อมมาก่อนแล้วประกาศให้ภิกษุณีสงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจา(คำประกาศให้ทราบ) ว่า “แม่เจ้าเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้าหญิงชื่อนี้เป็นอุปัชฌายาเปกขาของ แม่เจ้าชื่อนี้คืออันข้าพเจ้าสอนซ้อมแล้วถ้าความพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้วเธอชื่อนี้พึงมา

๓) การเปล่งคำขออุปสมบท

จากนั้นภิกษุณีรูปที่ทำหน้าที่สอน ซ้อม ซึ่งบัดนี้กลับมาประกาศให้ภิกษุณีสงฆ์ทราบแล้วจึงเรียกผู้จะบวชซึ่งบัดนี้ยังยืนอยู่นอกที่ประชุมให้เข้ามาโดยให้เธอห่มผ้าเฉวียงป่า ให้ไหว้ภิกษุณีทั้งหลาย ให้นั่งกระโหย่ง ประนมมือเปล่งคำขออุปสมบท บวชเป็นภิกษุณี ว่า แม่เจ้า ดิฉันขออุปสมบทต่อสงฆ์ สงฆ์โปรดช่วยอนุเคราะห์ยกดิฉันขึ้นเถิดแม่เจ้า ดิฉันขออุปสมบทต่อสงฆ์ เป็นครั้งที่ ๒ สงฆ์โปรดช่วยอนุเคราะห์ยกดิฉันขึ้นเถิด แม่เจ้า ดิฉันขออุปสมบทต่อสงฆ์ เป็นครั้งที่ ๓ สงฆ์โปรดช่วยอนุเคราะห์ยกดิฉันขึ้นเถิด ภิกษุณีผู้ฉลาด สามารถพึงประกาศแต่งตั้งตน เพื่อถามอันตรายกกรรม ให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจา แม่เจ้าขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้าผู้มีชื่อนี้เป็นอุปัชฌายาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้าพึงถามอันตรายกกรรมกับผู้มีชื่อนี้ว่าแม่ผู้มีชื่อนี้ เธอฟังนะ นี่เป็นกาล

สัตย์ กาลจริงของจริงเราจะถามถึงสิ่งที่เกิดสิ่งที่ที่มี ฟังบอกว่า มี ไม่มีฟังบอกว่า ไม่มี เธอไม่ใช่ผู้ไม่มี เครื่องหมายเพศหรือ เธอไม่ใช่สักแต่ว่ามีเครื่องหมายเพศหรือ ฯลฯ เธอชื่ออะไร ปวัตตินี^{๒๐} ของเธอชื่ออะไร

ต่อจากนั้น ภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถฟังประกาศการสวดอุทิศตถุกรรมอุปสัมปทา ให้สงฆ์ทราบด้วยอุทิศตถุกรรมวาจาว่า แม่เจ้า ขอ สงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขา ของแม่เจ้าชื่อนี้บริสุทธิ์ จากอันตรายิกธรรม เธอมีบาตรและจีวรครบแล้ว ผู้มีชื่อนี้อุปสมบทต่อสงฆ์มีแม่เจ้านี้ เป็นปวัตตินี ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว สงฆ์พึงให้มีผู้ชื่อนี้ อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี นี้เป็นญาติแม่เจ้าของสงฆ์จงฟังข้าพเจ้าผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขา ของแม่เจ้าชื่อนี้บริสุทธิ์จากอันตรายิกธรรมทั้งหลายเธอมีบาตรและจีวรครบแล้ว ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์มีแม่เจ้า ชื่อนี้เป็นปวัตตินีพสงฆ์ให้ผู้มีชื่อนี้ อุปสมบท มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี แม่เจ้าลูกใดเห็นด้วยกับการให้ผู้มีชื่อนี้ อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี แม่เจ้ารูปนั้นฟังนี้ แม่เจ้ารูปใดไม่เห็นด้วยแม่เจ้ารูปนั้นฟังทักท้วง แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้า ก็กล่าวความนี้แม่เจ้าขอสงฆ์จงฟัง ข้าพเจ้าผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ บริสุทธิ์จากอันตรายิกธรรมทั้งหลาย เธอมีบาตรและจีวรครบแล้วผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี สงฆ์ให้ผู้มีชื่อนี้ อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี แม่เจ้ารูปนั้นฟังนี้แม่เจ้ารูปใดไม่เห็นด้วย แม่เจ้ารูปนั้นฟังทักท้วง ผู้มีชื่อนี้สงฆ์ให้อุปสมบทแล้วมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินีสงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้น จึงนี้ ข้าพเจ้าขอถือความนี้ดังนี้ เป็นนติ อย่างนี้

๔) การขออุปสมบทต่อหน้าภิกษุสงฆ์ หลังจากนั้น ภิกษุณีฟังพาเธอเข้าไปหา ภิกษุณีสงฆ์ ให้ห่มอุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ให้กราบเท้าภิกษุทั้งหลาย แล้วให้นั่งกระโหยง ประนมมือให้กล่าวคำขออุปสมบทต่อภิกษุสงฆ์ว่า พระคุณทั้งหลาย ดิฉันชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิ์แล้วในภิกษุณีสงฆ์ พระคุณเจ้าทั้งหลาย ดิฉันขออุปสมบทต่อสงฆ์ ขอสงฆ์โปรดอนุเคราะห์ยกดิฉันขึ้นเถิด แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ ฯลฯ พระคุณเจ้าทั้งหลาย ดิฉันชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิ์แล้วในภิกษุณีสงฆ์พระสงฆ์ทั้งหลายดิฉันขออุปสมบทต่อสงฆ์เป็นครั้งที่ ๓ ขอสงฆ์โปรดอนุเคราะห์ยกดิฉันขึ้นเถิด ตั้งแต่นั้น ภิกษุผู้ฉลาดฟังประกาศอุทิศตถุกรรมอุปสัมปทา ให้สงฆ์ ทราบด้วยอุทิศตถุกรรมวาจาว่า ท่าน ผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้าผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขา ของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียวบริสุทธิ์ในภิกษุณีสงฆ์ผู้มีชื่อนี้ ขออุปสมบทต่อสงฆ์มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึ่งให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบท มีแม่เจ้าชื่อนี้ เป็นปวัตตินี นี้เป็นญาติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขา ของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิ์ในภิกษุณีสงฆ์ ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์ มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินีสงฆ์ให้ผู้มีชื่อนี้ อุปสมบท มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้ผู้มีชื่อนี้ อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี ท่านรูปนั้นฟังนี้ ท่านรูปใดไม่เห็นด้วยท่านรูปนั้นฟังทักท้วง"

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ ฯลฯ

^{๒๐} ปวัตตินี หมายถึง พระภิกษุณีผู้เป็นอุปัชฌาย์ มีคุณสมบัติตามพุทธบัญญัติ คือ มีพรรษา ครบ ๑๒ ได้รับสมมติจากภิกษุณีสงฆ์ ให้บวชกุลธิดาได้

แม่ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธ์ในภิกษุณีสงฆ์ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี สงฆ์ให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบท มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินีท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง ผู้มีชื่อนี้สงฆ์ให้อุปสมบทแล้วมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินีสงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้นจึงนิ่งข้าพเจ้าขอถือความนิ่งนั้นเป็นนโมอย่างนี้^{๒๑}

เมื่อจบการสวดญัติตติงตถกรรมวาจาแล้ว อุปสัมปทาเปกขาก็ได้ชื่อว่าสำเร็จเป็นองค์ภิกษุณีตามพระพุทธรูปบัญญัติทุกอย่างจากนั้นจึงวัดเงาแดด (ปัจจุบันสำหรับภิกษุใช้นาฬิกาแทน) บอกฤดู บอกส่วนแห่งวันบอกจำนวนสงฆ์ที่ร่วมประชุมเพื่อให้รู้ว่าการอุปสมบทเสร็จเรียบร้อยขณะที่เงาแดดอยู่ระยะเท่าใด อยู่ในฤดูไหน อยู่ในส่วนแห่งวันคือ เช้า สาย บ่ายและเพื่อรู้จำนวนสงฆ์ที่ประชุมให้อุปสมบทต่อจากนั้นสงฆ์พึงมอบให้ภิกษุณีที่พามาขึ้นบอกอนุศาสน์คือหลักสำคัญที่ภิกษุณีผู้บวชใหม่จะต้องเรียนรู้เรียกว่านิสสัยและอภินิยกิจ ดังพระพุทธานุญาตว่า พึงบอกนิสสัย ๓ อย่าง และอภินิยกิจ ๘ อย่าง แก่ภิกษุณีนี้

นิสสัย ได้แก่สิ่งที่ภิกษุณีจะต้องยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ มี ๓ อย่าง

๑. บรรพชิตต้องอาศัยโภชนะจากที่บิณฑบาต คือ อาหารที่หามาได้ด้วยลำแข้งพึงอุตสาหะในข้อนี้ตลอดชีวิต

๒. บรรพชิตต้องอาศัยผ้าบังสุกุลจีวร พึงอุตสาหะในข้อนี้ตลอดชีวิต

๓. บรรพชิตต้องอาศัยน้ำมูตรเนา พึงอุตสาหะในข้อนี้ตลอดชีวิต

อภินิยกิจ ได้แก่ กิจที่บรรพชิตไม่พึงทำ มี ๘ อย่างคือ

๑. ไม่พึงเสพเมถุน คือการร่วมประเวณี

๒. ไม่พึงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้

๓. ไม่ฆ่าสัตว์ด้วยตนเองและจ้างวานผู้อื่นก็ดี

๔. ไม่พึงพูดอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน

๕. ไม่พึงมีความกำหนดยินดีในการลูบคลำจับต้อง

๖. หากรู้ว่าภิกษุณีรูปใดเป็นอาบัติปาราชิก ต้องโจทด้วยตนเองหรือบอกแก่หมู่คณะ

๗. ไม่พึงประพฤติตามภิกษุณีที่ถูกสงฆ์ขับออกจากพระธรรมวินัย และ

๘. ไม่พึงมีความกำหนดยินดีกับบุรุษผู้มีความกำหนดยินดี เช่น จับมือ จับชายผ้า ยืนด้วยกันสนทนาด้วยกันเข้าสู่ที่มุงบัง ทอดกายแก่บุรุษนั้น

^{๒๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๓๐/๑๘๗.

ตารางเปรียบเทียบปาราชิกกัณฑ์ของภิกษุณี กับปาราชิกกัณฑ์ของภิกษุ
(สาธารณปาราชิกสิกขาบท)

หัวข้ออาบัติ	ภิกษุณี	ภิกษุ
ปาราชิกข้อ ๑	- ภิกษุณีใด เสพเมถุนธรรมด้วยความพอใจ โดยที่สุดแม้กับสัตว์ ตีรัจฉานตัวผู้ ภิกษุณีนั้น เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้	- ภิกษุใด เสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้กับสัตว์ ตีรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้น เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้
ปาราชิกข้อ ๒	- ภิกษุณีใด ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของเขามิได้ให้ โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก จากหมู่นก็ตาม จากป่าก็ตาม มีมูลค่าเท่ากับอัตราทิโษที่พระราชาทิ้งหลายจับโจรได้แล้ว ประหารบ้าง จำจองบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย เพราะถือนาทรัพย์ที่เจ้าของเขามิได้ให้เช่นใด ภิกษุณีผู้ถือนาทรัพย์ที่เจ้าของเขามิได้ให้เช่นนั้นย่อมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้	- ภิกษุใด ถือนาทรัพย์ที่เจ้าของเขามิได้ให้ โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก จากหมู่นก็ตาม จากป่าก็ตาม มีมูลค่าเท่ากับอัตราทิโษที่พระราชาทิ้งหลายจับโจรได้แล้ว ประหารบ้าง จำจองบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย เพราะถือนาทรัพย์ที่เจ้าของเขามิได้ให้เช่นใด ภิกษุผู้ถือนาทรัพย์ที่เจ้าของเขามิได้ให้เช่นนั้น ย่อมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้
ปาราชิกข้อ ๓	- ภิกษุณีใด จงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหา ศัสตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น กล่าวพรรณาคุณแห่งความตาย หรือชักชวนเพื่อให้ตายว่า ท่านผู้เจริญ จะมีชีวิตอย่างลำบากยากเข็ญนี้ไปทำไม ท่านตายเสียดีกว่า เธอมีจิตใจดำริอย่างนี้ กล่าวพรรณาคุณแห่งความตายหรือชักชวนเพื่อให้ตายโดยประการต่างๆ ย่อมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้	- ภิกษุใด จงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศัสตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น กล่าวพรรณาคุณแห่งความตาย หรือชักชวนเพื่อให้ตายว่า ท่านผู้เจริญ จะมีชีวิตอย่างลำบากยากเข็ญนี้ไปทำไม ท่านตายเสียดีกว่า เธอมีจิตใจดำริอย่างนี้ กล่าวพรรณาคุณแห่งความตายหรือชักชวนเพื่อให้ตายโดยประการต่างๆ แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้
ปาราชิกข้อ ๔	- ภิกษุณีใดไม่รู้ ถึง กล่าวอวดอุตตริมนุสสรธรรมอันเป็นญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถ ให้น้อมเข้ามาในตนว่า ข้าพเจ้ารู้ อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ ต่อจากนั้น ผู้ใดผู้หนึ่งโจทก์ตามไม่โจทก์ตาม	- ภิกษุใดไม่รู้ ถึง กล่าวอวดอุตตริมนุสสรธรรมอันเป็นญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถ ให้น้อมเข้ามาในตนว่า ข้าพเจ้ารู้ อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ ต่อจากนั้น ผู้ใดผู้หนึ่งโจทก์ตามไม่โจทก์ตาม เธอตั้งอาบัติแล้ว หวังความบริสุทธิ์พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่รู้ อย่างนั้น ได้

๔. วิธีอุปสมบทแบบทูลเตนุปลัมปะทา

การบวชแบบนี้เป็นวิธีบวชแบบผ่านทางทูต โดยให้ภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่ง ที่ฉลาดสามารถทำหน้าที่เป็นทูตรับเรื่องของผู้บวชจากฝ่ายภิกษุณีสงฆ์แล้ว ไปแจ้งขอบวชต่อภิกษุสงฆ์ มีเพียงอัทธมาสี ภิกษุณีชาวแคว้นกาสิรูปเดียวเท่านั้นที่ได้บวชด้วยวิธีบวชแบบนี้ กล่าวคือเธอเคยเป็นหญิงคณิกามา ก่อนประสงค์จะบวชเป็นภิกษุณี เมื่อได้อุปสมบทในสำนักของภิกษุณีสงฆ์แล้วปรารถนาจะเดินทางไปขออุปสมบทในสำนักภิกษุสงฆ์อีกที่เมืองสาวัตถี เพื่อให้อุปสมบทสมบูรณ์เมื่อขำวนี้แพร่ออกไป พวกนักเลงในย่านนั้นจึงคอยดักทางหวังจะกลั่นแกล้งและประทุษร้าย ไม่สามารถจะเดินทางไปอุปสมบทในสำนักภิกษุ จึงเป็นเหตุให้มีพุทธานุญาตการอุปสมบทด้วยการส่งทูตไปแทนการบวชแบบนี้^{๒๒}

วิธีปฏิบัติ คือ ให้ภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถ ซึ่งได้รับมอบหมายจากภิกษุณีให้ไปทูลหาภิกษุสงฆ์แล้วทูลว่า เหวี่ยงบ่า ไหว้เท้าภิกษุทั้งหลาย นั่งกระโหยงประนมมือกล่าวขึ้นว่า “พระคุณเจ้าทั้งหลาย ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิในภิกษุณีสงฆ์ เธอไม่ได้มาเพราะมีอันตรายบางอย่าง พระคุณเจ้าทั้งหลาย ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อพระสงฆ์ พระคุณเจ้าทั้งหลาย ขอสงฆ์โปรดอนุเคราะห์ยกเธอขึ้นเถิด พระคุณเจ้าทั้งหลาย ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิในภิกษุณีสงฆ์ เธอไม่ได้มาเพราะมีอันตรายบางอย่าง พระคุณเจ้าทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๒ ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์ พระคุณเจ้าทั้งหลาย ขอสงฆ์โปรดอนุเคราะห์ยกเธอขึ้นเถิด พระคุณเจ้าทั้งหลาย ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในฝ่ายสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิในภิกษุณีสงฆ์ เธอมาได้เพราะมีอันตรายบางอย่าง พระคุณเจ้าทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๓ ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อพระสงฆ์ พระคุณเจ้าทั้งหลาย ขอสงฆ์โปรดอนุเคราะห์ยกเธอขึ้นเถิด ต่อจากนั้นพระภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศยุติจุดตุตถกรรมอุปสัมปทา ให้สงฆ์ทราบด้วยยุติจุดตุตถกรรมวาจาว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า” ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในฝ่ายสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิในภิกษุณีสงฆ์ เธอมาได้เพราะมีอันตรายบางอย่างผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินิ ถ้าสงฆ์พร้อมแล้วพึงให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินิ นี่เป็นยุติ ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในฝ่ายสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิในภิกษุณีสงฆ์ เธอมาได้เพราะมีอันตรายบางอย่างผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินิ สงฆ์ให้ผู้มีชื่อนี้มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินิ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการอุปสมบทของผู้มีชื่อนี้มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินิ ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วยท่านรูปนั้นพึงทักท้วง แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในฝ่ายสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิในภิกษุณีสงฆ์ เธอมาได้เพราะมีอันตรายบางอย่างผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินิ สงฆ์ให้ผู้มีชื่อนี้มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินิ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการอุปสมบทของผู้มีชื่อนี้มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินิ ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วยท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

^{๒๒} ขุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๔๒๓/๓๘๘.

ผู้มีชื่อนี้ สงฆ์ให้อุปสมบทแล้วมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี สงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้นจึงนึ่งข้าพเจ้าขอถือความนึ่งนั้นเป็นมตಿಯ่างนี้ ขณะนั้นแหละพึงวัดเงาแดด บอกประมาณฤดู ส่วนแห่งวันบอกสังคีติ สังกิษุณีทั้งหลายว่า พวกเธอพึงบอกนีสัย ๓ และอภินิหารกิจ ๘ แก่ภิกษุณีน^{๒๓}

๑) การบรรพชาเป็นสามเณรี

สตรีผู้ปรารถนาจะเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา แต่มีอายุยังไม่ครบ ๒๐ ปี พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้บวชเป็นสามเณรีเหมือนอย่างที่ทรงอนุญาตให้บุรุษผู้มีอายุยังไม่ครบ ๒๐ ปี บวชเป็นสามเณร การบรรพชาเป็นสามเณรหญิง เรียกว่า สามเณรี แปลว่า ผู้เป็นเหล่ากอของสมณะ การบวชเป็นสามเณรีนี้ มีวิธีปฏิบัติ คือ ให้สตรีผู้ขอบวชโกนศีรษะ ห่มผ้าเฉวียงบ่า เข้าไปกราบเท้าพระภิกษุณีสงฆ์แล้วนั่งกระโหย่งประนมมือ กล่าวคำขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ๓ ครั้งว่า

ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง

ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง

ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง แม่ครั้งที่ ๒

ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง แม่ครั้งที่ ๒

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง แม่ครั้งที่ ๒

ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง แม่ครั้งที่ ๓

ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง แม่ครั้งที่ ๓

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง แม่ครั้งที่ ๓ ดังนี้^{๒๔}

จากนั้น จึงให้กล่าวคำขอสมათานสิกขาบท ๑๐ (ศีล ๑๐) ว่า

๑. ข้าพเจ้าขอสมათานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์

๒. ข้าพเจ้าขอสมათานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้

๓. ข้าพเจ้าขอสมათานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากพฤติกรรมอันมิใช่ พรหมจรรย์

๔. ข้าพเจ้าขอสมათานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ

๕. ข้าพเจ้าขอสมათานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุรา และเมรัยอัน

เป็นเหตุแห่งความประมาท

๖. ข้าพเจ้าขอสมათานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล^{๒๕}

๗. ข้าพเจ้าขอสมათานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี

และดูการละเล่นอันเป็น ข้าศึกต่อกุศล

๘. ข้าพเจ้าขอสมათานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการตัดทรงประดับ ตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ ของหอมและ เครื่องลูบไล้

๙. ข้าพเจ้าขอสมათานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการนอนบนที่นอน สูงและที่นอน

ใหญ่

^{๒๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๑๘๑/๒๙๓.

^{๒๔} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑/๑.

^{๒๕} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๓๓๒/๓๖๑.

๑๐. ข้าพเจ้าขอสมทาทานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการรับทองและเงิน^{๒๖}

สิกขาบท ๑๐ ข้อนี้ เป็นการปฏิบัติขั้นมูลฐาน เตรียมตัวสามเณรีไว้เพื่อปฏิบัติอย่างเคร่งครัดยิ่งขึ้น เป็นการทดสอบจิตใจและความอดทนในระยะแรกของสตรี ผู้ปรารถนาจะบวชเป็นภิกษุณี เพื่อให้เคยชินกับวิถีชีวิตของนักรบ และพัฒนาตนเองให้เข้าถึงพรหมจรรย์ซึ่งต่อไป

๒) การบรรพชาเป็นสิกขมานา

การบวชเป็นสิกขมานา คือการบวชในขั้นต่อบวชเป็นสามเณรี หมายความว่า เมื่อบวชเป็นสามเณรีจนกระทั่งอายุได้ ๑๘ ปีแล้ว เพื่อให้สามเณรีได้ปฏิบัติเคร่งครัดยิ่งขึ้นอีก พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดให้สามเณรีนั้นถือบวชอีกขั้นหนึ่งก่อนบวชเป็นภิกษุณี การบวชขั้นนี้เรียกว่า “สิกขมานา” แปลว่า นางผู้กำลังศึกษา หมายถึงว่า สามเณรีนั้นกำลังรักษาสิกขมานา ๖ ข้อ ในจำนวน ๑๐ ข้อนั้นเคร่งครัดยิ่งขึ้นอีก โดยจะล่วงละเมิดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ตลอดระยะเวลา ๒ ปีนั้น และภายใน ๒ ปีนั้นหากสามเณรีล่วงละเมิดข้อใดข้อหนึ่ง เธอจะต้องกลับมาเริ่มต้นสมทาทานรักษาสกขาบท ๖ ข้อนั้นใหม่ การบวชขั้นนี้ มีวิธีปฏิบัติ คือ ให้สามเณรีห่มผ้าเฉวียงบ่าเข้าไปหาภิกษุณีสงฆ์ให้ทำภิกษุณีสงฆ์แล้วนั่งกระโหย่ง ประนมมือ กล่าวขอสิกขาสम्मติ ต่อหน้าพระภิกษุสงฆ์ว่า “แม่เจ้า ดิฉันชื่อนี้ เป็นกุมารีของแม่เจ้านี้มีอายุครบ ๑๘ ปี ขอสิกขาสम्मติธรรม ๖ ข้อเป็นเวลา ๒ ปีต่อสงฆ์^{๒๗}

ฟังกล่าวขอสิกขาสम्मติ แม่ครั้งที่ ๒ ฟังกล่าวขอสิกขาสम्मติ แม่ครั้งที่ ๓ ต่อแต่นั้นภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถจะประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกัมมวาจาว่า “แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้ากุมารีชื่อนี้ของแม่เจ้าชื่อนี้มีอายุ ๑๘ ปีขอสิกขาสम्मติธรรม ๖ ข้อเป็นเวลา ๒ ปี ต่อสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมแล้ว ฟังให้สิกขาสम्मติธรรม ๖ ข้อ เป็นเวลา ๒ ปีแก่หญิงสาวผู้มีอายุ ๑๘ ปี นี้เป็นญัตติ แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า กุมารีชื่อนี้ของแม่เจ้าชื่อนี้มีอายุ ๑๘ ปีขอสิกขาสम्मติในธรรม ๖ ข้อเป็นเวลา ๒ ปีต่อสงฆ์ สงฆ์ให้สิกขาสम्मติในธรรม ๖ ข้อเป็นเวลา ๒ ปีแก่กุมารีชื่อนี้มีอายุ ๑๘ ปี แม่เจ้ารูปใดเห็นด้วยฟังกับการให้สิกขาสम्मติในธรรม ๖ ข้อเป็นเวลา ๒ ปี แก่กุมารีชื่อนี้มีอายุ ๑๘ ปี แม่เจ้ารูปนั้นฟังนิ่ง แม่เจ้ารูปใดไม่เห็นด้วย แม่เจ้ารูปนั้นทักท้วง สิกขาสम्मติในธรรม ๖ ข้อเป็นเวลา ๒ ปี สงฆ์ให้แล้ว แก่กุมารีชื่อนี้มีอายุ ๑๘ ปีสงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือความนิ่งนั้นเป็นนัตถิอย่างนี้^{๒๘} ดังนี้แล้วฟังบอกกุมารีผู้มีอายุ ๑๘ ปีนั้นว่า เธอจงกล่าวอย่างนี้ว่า

๑. ดิฉันขอสมทาทานงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ โดยไม่ล่วงละเมิดตลอด ๒ ปี
๒. ดิฉันขอสมทาทานงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ตลอด ๒ ปี
๓. ดิฉันขอสมทาทานงดเว้นจากพฤติกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์ โดยไม่ล่วงละเมิดตลอด ๒ ปี
๔. ดิฉันขอสมทาทานงดเว้นจากการพูดเท็จ โดยไม่ล่วงละเมิดตลอด ๒ ปี
๕. ดิฉันขอสมทาทานงดเว้นจากการดื่มน้ำเมาไม่ล่วงละเมิดตลอด ๒ ปี
๖. ดิฉันขอสมทาทานงดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ตลอด ๒ ปี^{๒๙}

ทั้ง ๖ ข้อนี้ เรียกว่า อนุธรรม ๖ ประการ ที่นางสิกขมานาต้องรักษาให้ครบถ้วน ตลอด ๒ ปีจึงจะมีโอกาสได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณี

^{๒๖} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๒/๒.

^{๒๗} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๔๐๑/๒๑๘

^{๒๘} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๑๑๒๕/๑๘๘.

^{๒๙} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๔๐๑/๒๐๘.

อนึ่ง สตรีแม่ที่อายุเกิน ๒๐ ปีแล้วก็ต้องบวชเป็นสามเณรีและสิกขมานาก่อน แล้วจึงบวชเป็นภิกษุณีได้ การรับสตรีเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาดังกล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงพระมหากรุณาธิคุณหาวิธียกฐานะสตรีให้เข้ามาบวชได้อย่างเหมาะสมและสง่าผ่าเผยเช่นเดียวกับที่ทรงพระมหากรุณาต่อบุรุษที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุเพราะทรงตระหนักว่า ผู้ออกจากเรือนเข้ามาบวชเป็นบรรพชิตประพฤติพรหมจรรย์ในศาสนาของพระองค์นั้นจะต้องเป็นผู้ที่ประชาชนเคารพนับถือยกไว้ในฐานะครูฐานีเยเป็นผู้นำและเป็นที่ยิ่งของมหาชน ซึ่งจะต้องผ่านวิธีการกลั่นกรองอย่างดี ตามวิธีการบวชแบบ ญัตติจตุตถกัมมุปสัมปทา ซึ่งใช้อยู่ในปัจจุบันนั้นสำหรับพระภิกษุมี ๒ ขั้นตอน คือ บวชเป็นสามเณรแล้วจึงบวชเป็นพระภิกษุ ส่วนภิกษุณีมี ๓ ขั้นตอน คือ บวชเป็นสามเณรีและสิกขมานา แล้วจึงบวชเป็นภิกษุณีได้^{๓๐}

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพระพุทธเจ้าทรงรับสตรีเข้าบวชเป็นภิกษุณีในพระธรรมวินัยแล้ว ก็ทรงกำหนดข้อปฏิบัติและระเบียบสำหรับนักบวชให้ปฏิบัติอย่างเหมาะสมกับเพศภาวนานั้นก็คือ พระองค์ทรงบัญญัติข้อปฏิบัติหรือระเบียบต่างๆ สำหรับนักบวชสตรีไว้อย่างเคร่งครัดอีกโสดหนึ่งเรียกว่า ภิกษุณีวินัยบัญญัติหรือภิกษุณีปาติโมกข์ ส่วนสตรีที่ไม่มีสามีและสตรีที่มีสามีในการอุปสมบทเป็นภิกษุณีนั้น มีข้อแตกต่างกันคือ สตรีที่ไม่มีสามีต้องผ่านการบรรพชาเป็นสามเณรี และสิกขมานาก่อน เมื่ออายุครบ ๒๐ ปีแล้วจึงขออุปสมบทเป็นภิกษุณีจากสงฆ์ ๒ ฝ่าย^{๓๑}

ส่วนสตรีที่มีสามีไม่ต้องผ่านการบรรพชาเป็นสามเณรีแม้มีอายุเพียง ๑๒ ปี ก็ขอสิกขาสมมติ ๖ ข้อครบ ๒ ปี อายุครบ ๑๔ ปี ก็ขออุปสมบทเป็นภิกษุณีจากสงฆ์ ๒ ฝ่ายได้ เพราะสตรีที่มีสามีแม้อายุ ๑๒ ปีถือว่าเป็นผู้ใหญ่ มีความรับผิดชอบในครอบครัวมาแล้ว สามารถดูแลตัวเองได้ ส่วนหญิงโสดกำหนดอายุไว้ ๑๘ ปีบริบูรณ์ต้องอยู่รักษาสิกขาบท ๖ ข้อที่เรียกว่าอนุธรรม ๖ ข้อ เป็นเวลา ๒ ปี มีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์จึงจะขอสิกขาสมมติแล้วอุปสมบทต่อไปได้ แต่สตรีที่อายุ ๑๒ ปีที่ยังโสดไม่อาจจะขอรักษาสิกขาบท ๖ ข้อหรืออนุธรรม ๖ จนครบ ๒๐ ปีแล้วขออุปสมบทต่อไปได้เพราะมีพุทธบัญญัติห้ามสตรีอายุไม่ถึง ๒๐ ปียอมต้องอาบัติเพราะเธอผู้บวชถือว่าเป็นบุคคลต้องห้ามบวชหรืออภัยบุคคล เป็นวัตถุวิบัติ อนึ่ง ภิกษุณีผู้ได้รับอุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียวซึ่งเรียกว่าเอกโตอุปสัมปันนา ไม่จัดว่าเป็นภิกษุณีบริบูรณ์ ภิกษุณีผู้ได้รับอุปสมบทครบในสงฆ์ ๒ ฝ่ายเรียกว่าอุกโตอุปสัมปันนา จัดเป็นภิกษุณีสมบูรณ์ในสิกขาบท

ในการให้อุปสมบทกุลบุตรกุลธิดานั้น ต้องมีองค์ประกอบสมบัติ ๒ ประการคือ วัตถุสมบัติ และปริสสมบัติอีกด้วย วัตถุสมบัติคือความสมบูรณ์โดยบุคคลหรือวัตถุซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญแห่งสังฆกรรมกรให้อุปสมบท อุปสัมปทาเปกขาจะต้องมีคุณสมบัติครบถ้วนเช่น เป็นชาย อายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ หรือเป็นสตรีต้องผ่านขั้นตอนตามพระวินัยกำหนด จะต้องไม่เป็นอภัยพบุคคลหรือบุคคลห้ามบวช ส่วนปริสสมบัติหมายถึงความพร้อมมูลแห่งบริษัทหรือความพร้อมในที่ประชุม กำหนดการไว้ในการอุปสมบท เช่นในมัธยมประเทศต้องมีภิกษุสงฆ์หรือภิกษุณีสงฆ์เข้าประชุมอย่างน้อย ๕ รูป น้อยกว่านี้ไม่ได้ หากมีมากกว่านี้ใช้ได้ หรือภิกษุสงฆ์ในที่ประชุมไม่เป็นนานาสังวาส

^{๓๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๑๘๑/๒๙๓.

^{๓๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๒๓/๓๔๕.

๕. การไม่อนุญาตให้สตรีอุปสมบทเป็นภิกษุณีได้โดยง่าย

ในการบวชสตรีเป็นภิกษุณีในพระธรรมวินัยนั้น พระพุทธเจ้าทรงยับยั้งถึง ๒ ครั้ง และในครั้งที่ ๓ เมื่อพระอานนท์เถระได้กราบทูลถามโดยยกเรื่องสตรีสามารถจะบรรลุความเป็นพระอรหันต์ได้หรือไม่ พระพุทธองค์ตรัสว่า “สตรีสามารถบรรลุธรรมสูงสุดได้ทัดเทียมบุรุษ” แล้วจึงทรงอนุญาตให้สตรีบวชเป็นพระภิกษุณีในพระธรรมวินัยของพระองค์ได้ โดยทรงประทานครุธรรม ๘ ประการเป็นเงื่อนไข และเป็นวิธีการอุปสมบทเป็นภิกษุณี และยังได้ตรัสแสดงถึงการที่สตรีบวชในพระธรรมวินัยจะทำให้พระมหจรรย์หรือพระสัทธรรมตั้งอยู่ได้ไม่นาน โดยตรัสอุปมาเหมือนตระกูลที่มีสตรีมากมีบุรุษน้อย ตระกูลเหล่านั้นถูกโจรทำลายได้ง่าย เป็นต้น

การที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้สตรีอุปสมบทเป็นภิกษุณีได้แต่แรกและโดยง่ายอย่างที่ทรงอนุญาตให้บุรุษและต้องทรงบัญญัติครุธรรม ๘ ประการ เป็นเงื่อนไขนั้นอาจวิเคราะห์ได้ว่า จะต้องทรงมีเหตุผลและความจำเป็นบางอย่างที่ทรงห้าม เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงสัพพัญญุตญาณ ทรงรอบรู้เหตุการณ์ทั้งปวง ทรงเป็นโลกาวินาศ ผู้ทรงรู้แจ้งโลก และทรงมีอนาคตตังสญาณ ทรงเห็นการณ์ไกล ว่าในการทรงอนุเคราะห์ให้สตรีบวชแล้วจะมีปัญหาอะไรเกิดขึ้นตามมาบ้างจึงจะต้องทรงรอบคอบอย่างยิ่งโดยทรงตระหนักถึงปัญหาสำคัญซึ่งสตรีผู้มาบวชเป็นภิกษุณีต่อไปจะต้องระมัดระวังยิ่งกว่าบุรุษผู้ที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุ จึงทรงรอบคอบอยู่จนถึงเวลาอันสมควรกว่าจะมีสตรีทูลขอการอุปสมบทเป็นภิกษุณีก็ล่วงเลยเวลาไปถึง ๕ พรรษา

๖. ความมุ่งหมายของพุทธบัญญัติครุธรรม ๘ และอาบัติปาราชิก ๘

ความมุ่งหมายที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติครุธรรม ๘ ประการ ไว้เป็นเงื่อนไขและวิธีการอุปสมบทสตรีให้เป็นภิกษุณีนั้น ที่แท้จริงอยู่ที่ทรงอนุเคราะห์สตรีและเพื่อป้องกันความอ่อนแอและภัยอันตรายที่จะเกิดกับภิกษุณีและพระธรรมวินัย^{๓๒}

พุทธบัญญัติครุธรรมจึงเป็นเหมือนการสร้างทำนบกั้นน้ำ คือ ภัยอันตรายที่จะไหลบ่าสร้างความเสียหายแก่ภิกษุณีและพระศาสนา เป็นสำคัญ เนื่องจากในขณะนั้นมีแต่เฉพาะพระสงฆ์ทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องต่อสู้แข่งขันการประกาศศาสนากับศาสนาหรือเจ้าลัทธิอื่นๆ เช่น พวกศาสนาทั้งหลายที่มีทัศนคติที่กดขี่สตรีไม่ให้มีนักบวชสตรีและสตรีไม่สามารถบรรลุธรรมในศาสนาของตนได้ และประเพณีสังคมอินเดียไม่ยกย่องสตรีทำให้สตรีมีฐานะต่ำต้อยในครอบครัวและในสังคมตลอดมา ซึ่งกลายเป็นค่านิยมของสังคมอินเดียไปแล้วว่าสตรีมีฐานะด้อยกว่าบุรุษ^{๓๓}

การทรงวางเงื่อนไขในการบวชสตรีในธรรมวินัยนั้นก็เพื่อให้สังคมยอมรับว่าสตรีมีความสามารถเท่าเทียมกับบุรุษในการบรรลุธรรมแม้จะด้อยในทางสังคมก็ตาม แต่พระพุทธเจ้าก็ยังทรงตระหนักถึงสภาพการสังคม จารีต และธรรมเนียมที่เกี่ยวกับเรื่องนักบวชสมัยนั้นว่ามีความสำคัญอย่างไร เพราะเงื่อนไขของสังคมอินเดียในสมัยนั้นยังไม่อำนวยให้สตรีออกบวช เพราะนักบวชสตรียังไม่เป็นที่ยอมรับเช่น ในศาสนาเซน ศาสดาตามหาวิระ ไม่อนุญาตให้มีสตรีบวชในศาสนา สตรีเข้าสู่

^{๓๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๖/๓๒๓.

^{๓๓} บรรจบ บรรณรุจิ, ภิกษุณี : พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๖.

ศาสนาได้ในฐานะอุปาสิกาเท่านั้น แม้จะมีสตรีรักษาศรัมนิรูปของนักบวช แต่ก็ไม่นิยมนุญาตให้นักบวชสตรีบรรลุนิสรณสูงสุด คือโหมกษะหรือไกวลได้^{๓๔}

ถ้าจะบรรลุนิสรณได้ก็ต้องเป็นเพศชายนี่คือค่านิยมหรือทัศนคติของสังคมอินเดียในขณะนั้น เมื่อสังคมไม่ยอมรับนักบวชสตรีอย่างนั้น ถ้าพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีได้ทันทีก็จะกลายเป็นจุดอ่อนให้แก่ศาสนาหรือเจ้าลัทธิอื่นกล่าวโจมตีหรือติเตียนด้วยการกดขี่พระพุทธศาสนาให้ต่ำลงว่าสตรีก็บวชได้ ในศาสนาพุทธซึ่งขณะนั้นฝ่ายปริมักข์ได้พยายามหาเรื่องโจมตีพระพุทธศาสนาโดยเอาเรื่องสตรีออกบวชในธรรมวินัยเป็นสาเหตุอยู่แล้วก็จะกลายเป็นประเด็นว่าสตรีอุคคณสงฆ์และกดขี่ธรรมวินัยให้ต่ำลงซึ่งสังคมก็จะตำหนิสตรีว่าเป็นต้นเหตุแห่งความเสื่อมของศาสนา^{๓๕}

เพื่อปิดทางแห่งการโจมตีและกดขี่พระธรรมวินัยให้ต่ำลงโดยการยกกรณีการอุปสมบทสตรีขึ้นกล่าวหา พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติครุธรรม ๘ ประการขึ้น ซึ่งอาจพิจารณาด้วยเหตุผลประกอบดังนี้

ข้อที่ ๑ ที่ว่าภิกษุณีแม้อุปสมบทแล้ว ๑๐๐ พรรษา ก็จะต้องแสดงความเคารพแก่ภิกษุแม้จะพึงอุปสมบทนั้น นอกจากเหตุผลแห่งการล้อมรั้วป้องกันความเสื่อมสูญของพระสัทธรรมและเพื่อถอดถอนอดีตาคืออดีตมานะความถือตัว จัดเช่น ชัตติยานะแล้ว ค่านิยมของสังคมอินเดียขณะนั้น ยังไม่ยอมรับนักบวชสตรี เพราะฐานะของสตรีในทางสังคมมีฐานะด้อยกว่าบุรุษอยู่ จึงไม่ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ให้ภิกษุณีอยู่ในฐานะอนุสัมปันบันของภิกษุและเกิดขึ้นหลังภิกษุสงฆ์เกิด แม้พระนางปชาบดีโคตมีเมื่อได้อุปสมบทแล้วทูลพระพุทธเจ้าขอให้ภิกษุกับภิกษุณีเคารพกันตามพรรษา พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงอนุญาต โดยตรัสว่าแม้แต่อยู่เดียรถีย์ทั้งหลายก็ไม่กระทำกัน เพราะเจ้าลัทธิอื่นเช่น พวกนิครนถ์คอยหาที่จะโจมตีและข่มพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุและภิกษุณีให้ของขบฉันแก่นักบวชนิครนถ์ที่คอยจ้องจับผิดพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลา นั้นด้วยมือตนเองทรงปรับอาบัติผู้ฝ่าฝืนการบัญญัติครุธรรมข้อนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญอีกประการหนึ่งคือพระพุทธเจ้าทรงตระหนักในการขจัดความถือตัวจัดคืออดีตมานะของผู้ออกบวชจากวันนะสูง เช่นวันนักกษัตริย์และวรรณะพราหมณ์ เนื่องจากพระพุทธศาสนาคือระบอบแห่งการถอนมานานุสัยหรืออดีตมานะ ดังนั้น

การบัญญัติครุธรรม ๘ ประการ ให้เป็นการบวชภิกษุณีจึงเป็นทางแห่งการถอนขัตติยานะของพระนามมหาปชาบดีโคตมีและเจ้าศากยะทั้งปวงเป็นเบื้องต้น ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตระหนักอยู่เสมอในเรื่องนี้ เพราะเจ้าศากยะเป็นราชวงศ์ที่ถือตัวจัดว่าตนเป็นวงศ์กษัตริย์ที่บริสุทธิ์สูงยิ่งกว่ากษัตริย์และมนุษย์ทั้งปวง พระพุทธองค์ทรงอนุเคราะห์เหล่าศากยราชทั้งหลายเพื่อให้เกิดความคิดที่เป็นสัมมาทิฐิ ทำจิตใจให้อ่อนนุ่มให้เหมาะที่จะรองรับคุณธรรมทั้งปวง อันเป็นเหตุแห่งความเจริญของพวกศากยะนั้นเอง การถือมานะจัดว่าตนเองเท่านั้นสูงส่ง ตนเองเท่านั้นบริสุทธิ์ เป็นจิตใจที่คับแคบกระด้างกล้าแข็ง นำมาให้แต่ความพินาศเพราะเป็นจิตที่ไม่เหมาะ มุทุตา ที่รองรับธรรมวินัยหรือวิหารธรรมรวมทั้งคุณธรรม การอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างปรองดองได้ พระนางมหาปชาบดีโคตมี มีฐานะเป็น

^{๓๔} David S. Noss and John B Noss, *A History of the World's Religions, 9th.ed*, (New York : Macmillan College Publisng Company,1994), p.132.

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *ปัญหาภิกษุณี บททดสอบสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม ๒๕๔๕), หน้า ๓๐.

พระมารดาเลี้ยงของพระพุทธเจ้า มีอายุแก่กว่าพระพุทธเจ้ามีจิตใจกล้าแข็งและเป็นสตรีนิยม เด็ดเดี่ยวไม่ยอมแพ้ใคร จะเห็นได้จากการที่พระนางพยายามทูลขออนุญาตให้สตรีได้บวชเป็นภิกษุณี เป็นต้น เรื่องมานะกษัตริย์ศากยวงศ์รุนแรงจัดนั้นมีปรากฏในเรื่องต่างๆ ที่แสดงให้เห็นได้เช่น เรื่องพระติสสะศากยบุตร^{๓๖}

ผู้เป็นลุงของพระพุทธเจ้าบวชยังไม่ได้พรรษาแต่วางตัวแข็งแสดงขัตติยมานะกล้าแข็ง ไม่เอื้อเฟื้อในการปฏิสังขรณ์พระเถระอาคันตุกะ ยกมานะกษัตริย์ศากยวงศ์ของตนขึ้นข่มแล้วทะเลาะพระมหาเถระผู้มาเฝ้าพระพุทธเจ้า เกิดเรื่องไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงให้พระติสสะไปขอขมาโทษประเทศและที่ได้ล่วงเกินเหล่านั้น แต่พระติสสะก็ไม่ยอมอ้างว่าตนไม่ผิด กลายเป็นคนว่ายากเรื่องพระเจ้าวิทูทกะ^{๓๗}

ฆ่าเจ้าศากยวงศ์แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ด้วยความอาฆาตเพื่อล้างแค้นที่เจ้าศากยวงศ์ห่มินพระชาติของพระเจ้าปเสนทิโกศล โดยประจานธิดาลูกของนางทาสี มีชื่อว่าวาสภ-ขัตติยาให้เป็นพระมเหสี เรื่องเจ้าศากยวงศ์ทั้ง ๖ ออกบวชติดตามพระพุทธเจ้าพร้อมกับคนรับใช้คืออุบาสีกลับ นายทุนขอพระพุทธเจ้าให้อุบาสีกลับ^{๓๘} บวชก่อนพวกตนเพื่อพวกตนที่ถือตัวว่าเป็นกษัตริย์ศากยวงศ์จะได้เคารพทำการกราบไหว้อุบาสีในฐานะอาวุโสเพื่อทำลายมานะกษัตริย์ศากยวงศ์ของพวกตนว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายชื่อว่าเป็นพวกศากยะ มีความถือตัวประจำ สันดาน ผู้นี้ อุบาสีเป็นคนบำเรอของพวกข้าพระองค์ตลอดตราตรีนาน ขอพระองค์โปรดให้ผู้นี้บวชก่อน ข้าพระองค์ทั้งหลายจะทำสามีจิกรรมมีการอภิวาทเป็นต้นแก่เขาความถือตัวของข้าพระองค์จักสร้างสันไปด้วยอาการอย่างนี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต และเรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี หลังจากได้มีการอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้วทูลขอพระองค์ ให้ภิกษุณีและพระภิกษุแสดงความเคารพกันตามลำดับอาวุโส^{๓๙}

ซึ่งพระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต เป็นต้น ข้อที่ ๒ ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุที่ก็คือ อาวาสที่ไม่มีภิกษุหมายถึงสำนักภิกษุณีที่ไม่มีภิกษุผู้จะให้โอวาทอยู่ภายในระยะ ๑ โยชน์ หรือไม่มีภิกษุผู้จะให้โอวาทอยู่ภายในระยะ ๑ โยชน์ แต่เส้นทางที่จะไปยังสำนักภิกษุณีไม่ปลอดภัย นั้นเนื่องจากทรงตระหนักถึงความปลอดภัยของภิกษุณีสตรีเพศ ซึ่งเป็นเพศอ่อนแอจะถูกเบียดเบียนได้ง่าย และเพื่อความเอื้อเฟื้อต่อการรักษาพระวินัย กล่าวคือ หลังจากอนุญาตให้สตรีบวชในธรรมวินัยได้แล้ว ภิกษุณีหลายต่อหลายรูปถูกเบียดเบียน ถูกทำร้าย ถูกปล้นปลดทรัพย์ ถูกข่มขืน และประสบอันตรายต่างๆ นานา เพราะไม่มีภิกษุสงฆ์คุ้มครอง แหมภิกษุณีอยู่ป่าโดดเดี่ยวก็ถูกคนร้ายมาข่มเหง มีการปล้นปลดทรัพย์ กลั่นแกล้ง ข่มขืน เช่น อุบลวรรณาภิกษุณี เป็นต้น จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้าม

^{๓๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๓.

^{๓๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๓**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘. (พวกเจ้าศากยวงศ์ที่ถูกปลงพระชนม์มีถึง ๗๗,๐๐๐ องค์ ในจำนวนนั้น เป็นศากยวงศ์หนุ่มสาวถึง ๑,๐๐๐ องค์)

^{๓๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑**, หน้า ๑๐๕. (เจ้าศากยวงศ์ทั้ง ๖ คือ ภัททิยะ อนุรุทธะอนันทะ ภคคูกิลพิละ เทวทัต รวมเป็น ๗ กับอุบาสีกลับ)

^{๓๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๑๖๒/๒๕๒.

ไม่ให้ภิกษุณีอยู่ป่าตามลำพัง ส่วนเพื่อความเพื่อเพื่อต่อการรักษาสิกขาบทนั้น ก็คือ ภิกษุณีอยู่ตามลำพังรูปเดียวหรือจำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุยอมทำให้ภิกษุณีไม่สามารถที่จะไปเพื่อรับครุธรรม อันเป็นโอวาทหรือเพื่อประสงค์จะทำอุโบสถและปวารณาได้ และในการประพฤติมานัตเพื่อออกจากอาบัติสังฆาทิเสส ถ้าเป็นเรื่องของภิกษุทรงบัญญัติให้ประพฤติมานัตอยู่กรรมรูปเดียวได้ แต่สำหรับภิกษุณีแล้วทรงบัญญัติสิกขาบทให้ภิกษุณีสงฆ์สมมติภิกษุณีรูปอื่นมาเป็นเพื่อนให้อยู่ได้

ข้อที่ ๓ ที่ว่าภิกษุณีต้องหวังธรรม ๒ ประการคือ ถ้ามวันอุโบสถ ๑ เข้าไปฟังคำสอน ๑ จากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือนนั้น ทรงมีพุทธประสงค์ เพื่อความมั่นคงของพระธรรมวินัยและเพื่อจรรโลงความเลื่อมใสแก่เพื่อนสัปพรหมจารีด้วยกันที่ไม่ทอดธุระในสังฆกรรมที่พึงปฏิบัติร่วมกันและเพื่อสังฆะสามัคคี ในการศึกษาสิกขาบทหรือโอวาทนั้นทรงแสดงถึงคุณสมบัติของภิกษุผู้ทำหน้าที่สอนภิกษุณีไว้ ๘ ประการ คือ (๑) เป็นผู้มีศีล คือสำรวมในปาติโมกข์สังวรศีล มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย (๒) เป็นพหูสูตร คือ ทรงสุตะ เป็นผู้สั่งสมสุตะธรรมแก่นแท้อันงามในท่ามกลาง งามในที่สุด แทงตลอดโดยปัญญา (๓) ทรงปาติโมกข์ คือ มีพระปาติโมกข์ทั้งสองมาแล้วด้วยดีโตพิศดารแก่ภิกษุณีนั้น กล่าวคือ ภิกษุณีนั้นจำแนกได้ดี คล่องภาษาว่าดี วินิจฉัยได้เรียบร้อย โดยสูตรโดยพยัญชนะ (๔) เป็นผู้มีความฉลาดเฉลียวชัดเจน (๕) เป็นที่นิยมชมชอบของภิกษุณีโดยมาก (๖) เป็นผู้สามารถกล่าวสอนภิกษุณีได้ (๗) เป็นผู้ไม่เคยล่วงครุธรรมกับภิกษุณีและ (๘) มีพรรษา ๒๐ หรือเกิน ๒๐ พรรษา^{๕๐}

ข้อที่ ๔ ที่ว่าภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้วต้องปวารณาในสงฆ์สองฝ่ายนั้น เนื่องจากการเข้าพรรษาและปวารณาเป็นสังฆกรรมหรือกิจของสงฆ์ที่จะต้องทำร่วมกัน การบัญญัติครุธรรมข้อนี้ ทรงมีพุทธประสงค์จะให้รักษาความเอื้อเฟื้อเช่นเดียวกับการอุปสมบทภิกษุณีเป็นสังฆกรรมที่จะต้องกระทำในสงฆ์สองฝ่าย เพื่อให้เกิดสังฆสามัคคีและความเอื้อเฟื้อในพระวินัยกรรมร่วมกัน

ข้อที่ ๕ ที่ว่าภิกษุณีต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วต้องประพฤติปักขมานัต ตลอดปักข์ (๑๕ ราตรี) ในสงฆ์ ๒ ฝ่ายนั้น เนื่องมาจากทรงมีพุทธประสงค์จะให้เป็นสังฆกรรมที่มีความหมายแต่สงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย เพราะเป็นการออกกันอาบัติหนักที่สงฆ์ทั้งสองฝ่ายจะต้องปฏิสัมพันธ์และรับทราบร่วมกัน ไม่ใช่กิจกรรมของบุคคลแต่เป็นกิจกรรมของสงฆ์ สำหรับภิกษุทรงบัญญัติให้ประพฤติปักขมานัต ๕ วัน เป็นปกติและสำหรับภิกษุณีทรงอนุญาตให้ประพฤติปักขมานัต ๑๕ วัน ในสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย

ข้อที่ ๖ ที่ว่าภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย เพื่อสิกขามาณาผู้มีสิกขาอันศึกษาแล้วในธรรม ๖ ประการ ครบ ๒ ปี แล้วนั้น ข้อนี้ทรงแสดงไว้ให้เป็นวิธีและขั้นตอนการอุปสมบทสตรีเป็นภิกษุณี เพื่อการคัดเลือกทดลองสตรีผู้ปรารถนาจะบวชในความอดทน และเพื่อฝึกอบรมผู้ที่จะเป็นภิกษุณีในอนาคตให้รู้จักขั้นตอนและสมณวัตร ป้องกันสติมีครรภหรือบุตรยังอ่อนยังดึมนมอยู่เข้ามาบวชจะเป็นปัญหาในสังคมสงฆ์ เพื่อให้ภิกษุณีมีความสำนึกหวงแหนในความเป็นสมณเพศและเพื่อกลั่นกรองให้โอกาสสตรีผู้มีศรัทธาแรงกล้าจริงๆ เป็นการป้องกันการปลอมแปลงเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีเพื่อวัตถุประสงค์อื่น

ข้อที่ ๗ ที่ว่าภิกษุณีไม่พึงค่า บริภาษภิกษุโดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ข้อนี้ทรงมีพุทธประสงค์เพื่อให้ผู้เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในธรรมวินัยของพระองค์เป็นผู้มีกายวาจาใจเรียบร้อย

^{๕๐} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๒๐๗/๒๖๗.

ประพุดิตนเป็นคนดีน่ารักสง่างามทุกสถานในกาลทุกเมื่อ แม้จะปฏิสัมพันธ์กันในเงยนใดก็ให้มีความอดทน มีความระมัดระวัง มีความสงบเสงี่ยมสังวรต่อกัน ภิกษุสงฆ์เป็นเหมือนพี่ชาย ภิกษุณีสงฆ์เปรียบเสมือนน้องสาว ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างภราดรภาพ ไม่ให้ดูด่าพี่ชาย เพราะการด่าพี่ชายเป็นกิริยาของการไม่สำรวมของสตรี ครุธรรม ข้อนี้จึงทรงบัญญัติเพื่อหลีกเลี่ยงการตั้งตัวเป็นผู้สำคัญตนว่าเหนือกว่าแต่เพื่อให้เป็นคนสุภาพ เมื่อถึงวาระที่ภิกษุณีกล่าวแนะนำตักเตือนภิกษุก็ให้ตั้งจิตเมตตาในวชิกรรม มุ่งหวังให้ผู้ได้รับคำแนะนำตักเตือนนั้นสำนึกด้วยดี แต่สำหรับภิกษุสงฆ์ในการให้อโวาทแก่ภิกษุณีผู้ทำหน้าที่จะต้องได้รับการแต่งตั้งจากสงฆ์ ต้องมีคุณสมบัติพิเศษคือเป็นผู้ฉลาดในการกล่าวแสดงโอวาท จึงจะได้รับการสมมติให้เป็นผู้สั่งสอนตักเตือนและระงับอธิกรณ์ภิกษุณีสงฆ์ได้

สุดท้ายข้อที่ ๘ ที่ว่าห้ามมิให้ภิกษุณีสั่งสอนภิกษุ แต่ภิกษุสั่งสอนภิกษุณีได้นั้น เนื่องจากภิกษุณีสงฆ์เกิดขึ้นภายหลังภิกษุสงฆ์ แต่เมื่อภิกษุสงฆ์มั่นคงแล้ว ภิกษุณีสงฆ์จึงเกิดตามมา และการเกิดเป็นภิกษุณีสงฆ์ครั้งแรกได้ก็เพราะภิกษุสงฆ์เป็นผู้ให้กำเนิดภายหลังจึงทรงอนุญาตให้ภิกษุณีสงฆ์บวชมาตุคามแล้วจึงนำไปบวชในภิกษุสงฆ์หรือการบวชเป็นภิกษุณีสำเร็จในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ดังนั้นพระภิกษุสงฆ์จึงเป็นอาวุโสกว่า หรืออาจกล่าวได้ว่าอยู่ในฐานะพี่ชายที่มีหน้าที่ในการสั่งสอนธรรมน้องสาวของตน ซึ่งเป็นธรรมเนียมจารีตของสังคมตะวันออกหรือสังคมอินเดียที่สตรีต้องอยู่ในความดูแลของพี่ชายด้วย เมื่อภิกษุณีสงฆ์เป็นของใหม่ ก็ทรงอนุญาตให้ศึกษาไปตามสิกขาบทต่างๆ ของภิกษุสงฆ์ ที่ทรงบัญญัติไว้แล้วก่อนแต่เมื่อมีภิกษุณีมีเรื่องใหม่ๆ เกิดขึ้น ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทใหม่เป็นข้อๆ เพิ่มเข้าไป ดังนั้นการที่ทรงห้ามมิให้ภิกษุณีสั่งสอนหรือให้อโวาทแก่ภิกษุณีนั้น ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากภิกษุณีเข้าใจยังไม่ทั่วถึงในสิกขาบทหรือพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ก่อนที่จะทรงอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณี ดังนั้นจะเห็นว่าตอนแรกภิกษุณีสงฆ์เข้ามาแล้วยังไม่รู้วินัยที่มีอยู่ก่อนแล้วว่าเป็นอย่างไรก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุสาวปาติโมกข์ให้ภิกษุณีฟัง ต่อมาเมื่อภิกษุสาวปาติโมกข์หลายครั้ง มีพูดตำหนิติเตียนว่า ทำเพื่อลาภ ทำเสื่อมศรัทธา พระพุทธเจ้าจึงห้ามมิให้ภิกษุมาสาวปาติโมกข์ให้ภิกษุณีสาวเอง เพื่อป้องกันพระธรรมวินัยเสื่อมจึงเปรียบเหมือนคนสร้างคั่นกันสระใหญ่ไว้ก่อนเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำไหลล้นออกไป^{๔๐}

เนื่องจากสภาพสังคมอินเดียในสมัยนั้น ยังไม่อำนวยความสะดวกที่ออกจากเรือนเพื่อบวชในศาสนาและลัทธิใดๆ เลย พระพุทธองค์จึงยังไม่ทรงอนุญาตให้สตรีบวชทันที แต่ด้วยเหตุผลในด้านความสามารถโดยธรรมชาติที่จะบรรลุธรรมได้ จึงทรงอนุญาตให้สตรีบวชได้ ดังนั้นการบัญญัติครุธรรมให้เป็นเงื่อนไขการอุปสมบทภิกษุณีก็ดี การวางกฎเกณฑ์บัญญัติสิกขาบท เพื่อถ่วงถ่วงสงฆ์ผู้จะเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีอย่างเคร่งครัดก็ดีนั้น มีวัตถุประสงค์ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้

๑. เพื่อคัดเลือกและทดสอบสตรีผู้ปรารถนาจะบวชว่าจะมีจิตใจเข้มแข็งจริงจังเพียงใด เมื่อเข้ามาบวชแล้วจะสามารถอดทนความทุกข์ยาก ตลอดจนข้อปฏิบัติอื่นๆ ได้หรือไม่ เพราะทรงตระหนักดีถึงสภาวะจิตของสตรีว่ามีความอ่อนไหวและอดทนต่อความลำบากได้ยาก ตรงกับสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ในกัมมารีวรรคที่ ๑๐ สิกขาบทเช่นเรื่องภิกษุณีหลายรูปพากันบวชให้เด็กหญิงชาวบ้านผู้มีอายุไม่ถึง ๑๒ ปี เด็กหญิงเหล่านั้นเป็นผู้อดทนไม่ได้ต่อความหนาว ร้อน ความหิว ความกระหาย ไม่อดทนต่อสัมผัสแห่งเกลือขมและสัตว์เลื้อยคลาน มักไม่อดกลั้นต่อถ้อยคำที่เขากล่าวร้าย

^{๔๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๒๕/๒๖๐.

หยาบคาย ไม่อดทนต่อทุกขเวทนาที่เกิดในสรีระอย่างแรงกล้า หยาบช้า เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ อันอาจนำไปพรากชีวิตเสียได้ ถูกพวกภิกษุณีทั้งหลายเพ่งโทษกล่าวโจมตีว่าทำได้อย่างไร ซึ่งไม่เข้าไปเพื่อความเลื่อมใสของพหูชนผู้ยังไม่เลื่อมใสเลย

๒. เพื่อฝึกฝนอบรมผู้ที่จะเข้ามาเป็นภิกษุณีให้มีความรู้ขั้นมูลฐาน จะได้มีความเฉลียวฉลาดเมื่อได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้ว เพราะในช่วงเป็นสิกขมานา ๒ ปี ต้องอยู่ใกล้ชิดกับภิกษุณีอื่นๆ จึงเป็นการเรียนรู้สมณจริยาและข้อวัตรปฏิบัติอย่างอื่นด้วย ตรงกับสิกขาบทที่ ๓ ที่ว่าภิกษุณีทั้งหลายพากันบวชสิกขมานาผู้ยังไม่ได้ศึกษาสิกขาบทในธรรม ๖ ประการครบ ๒ ปี สิกขมานาพวกนี้จึงเป็นคนเขลาไม่ฉลาด ไม่รู้สิ่งที่ควรหรือไม่ควร ถูกภิกษุณีทั้งหลายต่างเพ่งโทษติเตียนว่าพากันทำได้อย่างไร ซึ่งไม่เข้าไปเพื่อความเลื่อมใสของมหาชน และในสิกขาบทที่ ๔ ภิกษุณีทั้งหลายผู้มีพรรษาหย่อนกว่า ๑๒ พากันบวชให้กุลธิดาภิกษุณีอุปชฌาย์เหล่านั้นเป็นคนเขลาและแม่สัทธิวิหารินีทั้งหลายก็เป็นคนเขลาไปด้วย และกุลธิดานักภิกษุณีบวชให้สหชวินีไว้แล้ว ไม่ชวนชวายเป็นพร้าสอน จึงถูกติเตียนต่อมา

๓. เพื่อป้องกันสตรีมีครรภ์หรือมีบุตรอ่อนยังตั้งมั่นมอยู่เข้ามาอุปสมบท จะได้ไม่ต้องคลอดและเลี้ยงดูบุตรในระหว่างเป็นภิกษุณีซึ่งจะเห็นช่องทางให้ประชาชนว่ากล่าวติเตียนได้ว่ามีสามีหรือประพฤติน่าไม่เหมาะสมกับความเป็นสมณะ อันเป็นสาเหตุแห่งความเสื่อมเสียในพระพุทธศาสนา ตรงกับสิกขาบทที่ ๑ แห่งปาจิตติย ภิกษุณีหลายรูปบวชให้สตรีมีครรภ์ นางบวชแล้วออกเที่ยววิณทนาตแก่แม่เจ้านี่ด้วย เพราะเธอมีครรภ์แก่แล้วแล้วพากันเพ่งโทษติเตียนว่าเป็นการกระทำที่ไม่ยังพหูชนให้เลื่อมใส มีแต่ความเสื่อมเสียโดยถ่ายเดียวซึ่งมีตัวอย่างกรณีภิกษุณีเป็นม้นดาของพระกุมารกัสสปะมีครรภ์ก่อนบวช แต่เธอไม่ทราบว่าจะมีครรภ์แล้ว เธอไปบวชในสำนักภิกษุณีที่เป็นฝ่ายของพระเทวทัต เกิดเรื่องอื้อฉาวโจทภัยกันขึ้นเพราะเธอคลอดบุตรขณะที่บวชเป็นภิกษุณีแล้ว ถูกพระเทวทัตขับไล่ออกจากสำนักเพราะกลัวเสียหน้า เธอจึงเข้าสู่สำนักของพระพุทธเจ้าพระพุทธองค์ทรงวินิจฉัยด้วยความช่วยเหลือของนางวิสาขาให้ข้อมูลนับเวลาตั้งครรภ์ของเธอเรื่องราวจึงสงบลงได้

๔. เพื่อให้ภิกษุณีเกิดความหวงแหนในความเป็นสมณะของตน จะได้ไม่ต้องประพฤตินเสียหายอันเป็นอันตรายต่อเพศพรหมจรรย์ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้มาด้วยความยากลำบาก เพราะธรรมดาสິงที่ได้มายากย่อมจะมีคุณค่า ตรงกับสิกขาบทที่ ๖-๑๐ แห่งกุมารีวรรคที่ว่าบวชให้สตรีผู้ยังไม่สมควรบวชให้ก็ดีกว่าที่อุปชฌายะไม่ชวนชวายเป็นอุปสมบทให้แลกกับการให้จีวรก็ดี ด้วยการไม่บวชให้เงื่อนไขว่ไม่ติดตามเป็นเวลา ๒ ปีก็ดี หรือการไม่บวชให้เพราะเห็นว่าเป็นผู้เกี่ยวข้องกับผู้มีกหน้าหลายตาก็ดี การกว่าจะได้บวชต้องทำโดยผลการ ไม่บอกขออนุญาตบิดามารดาและสามีก็ดี หรือด้วยการรับคำแล้วภายหลังกลับคำไม่บวชให้บ้าง รวมทั้งการที่ทรงไม่อนุญาตให้อุปชฌาย์บวชภิกษุณีได้ทุกปี เป็นต้น^{๔๒} ล้วนแต่เป็นการที่สตรีได้ภิกษุณีภาวะโดยยากที่จะต้องเห็นคุณค่าต้องรักษาไว้ด้วยความหวงแหน

๕. เพื่อป้องกันมิให้สตรีเข้ามาอุปสมบทมากจนเกินไป ทั้งยังป้องกันการปลอมแปลงเข้ามาบวชอีกด้วย ตรงกับสิกขาบทที่ ๑๐ แห่งกุมารีวรรค ปาจิตติยกัณฑ์ที่ว่ากุลธิดานักภิกษุณีบวช ให้สตรี

^{๔๒} วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๔๐๑/๒๑๘.

ผู้ที่มิได้รับอนุญาตจากบิดามารดาและสามี หญิงที่เป็นราชภักดิ์ หนีราชการหรือราชอาณาจักรมาเป็นบุคคลต้องห้ามบวช^{๔๓} จนกระทั่งพระเจ้าปเสนทิโกศลต้องเข้าไปคุ้มครองสตรีที่เข้ามาบวชเหล่านั้น

การประจานเงื่อนไขศรธรรม เป็นวิธีการอุปสมบทแก่สตรีอย่างนี้เป็นเรื่องปกติธรรมดาของพระพุทธเจ้าที่ทรงตั้งศาสนาขึ้นมาเพื่อประโยชน์แก่อุภยมนุษย์และเทวดาทิ้งปวง มิใช่เพียงเพื่อปิดกั้นสตรีเข้ามาบวชในศาสนาแต่อย่างใด ในหลายๆ เรื่องเกี่ยวกับการบริหารสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาและวางระเบียบวินัยเพื่อป้องกันความเสื่อมเสียและเพื่อให้บุคคลต่างๆ ที่เข้ามาสู่พระธรรมวินัย ปฏิบัติตามอย่างมีเหตุผลและเพื่อฝึกอบรมบ่มนิสัยให้เหมาะให้ควรกับระบอบพระธรรมวินัยของพระองค์ เพราะพระธรรมวินัยที่ทรงประกาศนั้นทรงมีพระประสงค์เพื่อประโยชน์แก่อุภยมนุษย์ทุกหมู่เหล่า พระธรรมวินัยเป็นมหาสมุทรแห่งความดี จึงทรงบัญญัติหลักเกณฑ์ต่างๆ ไว้ตามสมควรแก่เหตุเหมาะสมกับอุปนิสัยความสามารถของบุคคล ดังเช่นข้อปฏิบัติสำหรับผู้เคยเป็นเดียริถีย์ประสงค์จะบรรพชาอุปสมบทในธรรมวินัยนี้ จะต้องได้รับการอบรม (ปาริวาส) ถึง ๔ เดือน คือให้ปลงผมโกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ห่มผ้าเอวียงป่า ไหว้เท้าภิกษุทั้งหลาย แปลงว่าจนถึงพระรัตนตรัย ๓ จบ แล้วให้ภิกษุรูปหนึ่งสวดประกาศขอให้สงฆ์ให้โอวาทหรือการอบรม ๔ เดือน เมื่อไม่มีผู้คัดค้านจึงสำเร็จไปชั้นหนึ่ง ในระหว่าง ๔ เดือน ถ้าประพฤตินั้นไม่เรียบร้อย ไม่เป็นที่พอใจก็ไม่ควรบวชให้ ถ้าประพฤติเรียบร้อยเป็นที่น่าพอใจจึงบวชให้เรื่องเดียวกันนี้ทรงประทานอนุญาตให้กับพระญาติผู้เกิดในศากยตระกูลเป็นกรณีพิเศษว่าผู้เกิดในศากยตระกูล ถ้าเคยเป็นเดียริถีย์มาก่อนแล้วมาขอบวชในธรรมวินัยนี้ให้บวชได้เลย ไม่ต้องอยู่ปาริวาสหรือรับการอบรม ๔ เดือน และในเรื่องเดียวกันอีกสำหรับผู้บวชเป็นภิกษุในพระธรรมวินัยนี้แล้ว ภายหลังไปเข้ารับเดียริถีย์อีกและกลับมาขอบวชอีก ก็ไม่ทรงอนุญาตให้บวชได้อีกมิใช่เฉพาะการบัญญัติศรธรรมแก่สตรีเท่านั้น แม้ในฝ่ายบุรุษพระองค์ก็ทรงบัญญัติ ข้อห้ามและเงื่อนไขสำหรับผู้เข้าบวชเป็นภิกษุในสังคัมสงฆ์ พระภิกษุสงฆ์ก็เป็นสังคัมหนึ่งที่จะต้องมีการคัดเลือกสรรสมาชิกในเรื่องนี้ บางสังคัมก็ไม่เคร่งครัด แต่บางสังคัมเคร่งครัดพิถีพิถันในการรับบุคคล การเข้าสู่สังคัมสงฆ์ของพระพุทธเจ้าพระองค์ก็ทรงพิจารณาอย่างรอบด้านด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อสัตว์โลกเป็นที่ตั้ง แมกว่านั้นก็คัดสรรบุคคลผู้เหมาะสมกับ

๖. เพื่ออินทริยสังวรของบรรพชิตอันทำให้พรหมจรรย์ของภิกษุณีหรือนักบวชสตรีให้งามในเบื้องต้น ให้งามในท่ามกลางและที่สุด อันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสของมหาชนผู้ยังไม่เลื่อมใส ผู้เลื่อมใสแล้วยอมเลื่อมใสยิ่งๆ ขึ้นไป พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทต่างๆ ขึ้นมานี้ก็เพื่อเป็นเครื่องมือในการปกครองภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ ด้วยทรงตระหนักถึงความที่สตรีเพศซึ่งเป็นผู้มากด้วยปัญหายิ่งกว่าบุรุษที่มีต่อความเห็น ความรู้สึกของมหาชนทุกฝ่ายเป็นพิเศษ ดังนั้นเรื่องราวที่เป็นต้นเหตุแห่งการบัญญัติสิกขาบททุกข้อ จึงมาจากการละเมิดหรือการปฏิบัติไม่ดีไม่งามอันผิดทางสมณวิสัย กลายเป็นความติเตียนทางโลกและทางธรรม โดยเป็นเรื่องที่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์รวมทั้งชาวบ้านฟังโทษติเตียนโพนทนาตำหนิว่าโฉนจึงประพฤติดีเหมือนสตรีชาวบ้านหรือคฤหัสถ์ผู้บริโศก กามประพฤติกิน และการประพฤดิเช่นนั้นไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส จึงอาจกล่าวได้ว่าศรธรรมข้อที่ ๑ ข้อที่ ๗-๙ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเพื่อถอดถอนอธิมานะหรือขัตติยมานะของบุคคลผู้มาจากวรรณะกษัตริย์ เช่นพระนางมหาปชาบดีโคตมีหรือเจ้าศากยยานีทั้งหลาย เพราะพระนางมหาปชาบดี

^{๔๓} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๔๓๒/๒๓๗.

โคตมีเป็นพระราชินี เป็นพระแม่น้าของพระพุทธเจ้า ทรงอำนาจและถือตัวว่าเป็นศากยวงศ์ที่บริสุทธิ์เหนือกษัตริย์วงอื่นๆ เมื่อเข้าสู่ธรรมวินัยอันปราศจากภรรยาระหว่างแล้ว จะต้องปรับความประพฤติเสียใหม่ให้สมกับเป็นบรรพชิต ส่วนข้อที่ ๒ ทรงบัญญัติไว้เพื่อเป็นสวัสดิภาพของสตรีหรือภิกษุณีเอง ส่วนที่ ๓-๖ ทรงบัญญัติไว้เพื่อเป็นหลักปฏิบัติอันดีงามของนักบวชสตรีเป็นหน้าที่ของภิกษุณีพึง ศึกษาเพื่อความเหมาะสมกับสังคมทรงอันพัฒนาแล้วซึ่งตั้งอยู่บนฐานแห่งสังฆสามัคคีและแห่งความเป็นกัลยาณมิตร

ดังนั้น การบัญญัติสิกขาบทเพื่อทรงห้ามกัฏฐิ และส่งอนุบัญญัติตอนหลังเพื่อแก้ไขและผ่อนคลายความเข้มงวดลง และการทรงตั้งเกณฑ์ว่าด้วยการบวชภิกษุณีที่เข้าใจว่าเป็นความเข้มงวดนั้นก็ดี ล้วนแต่เป็นวิธีการปฏิบัติที่การรับสมาชิกเข้าสู่สังฆมโดยที่ทุกๆ สังคมย่อมมีหลักปฏิบัติด้วยกันทั้งนั้น สังคมสงฆ์จะต้องมี พิธีกรรมและกฎเกณฑ์ข้อห้ามหรือขออนุญาตต่างๆ อย่างเคร่งครัดบ้าง อย่างผ่อนผันบ้าง โดยเฉพาะในทางศาสนา ซึ่งศาสดาทุกพระองค์ในทุกศาสนาจะต้องมีวิธีการอันรัดกุมเป็นพิเศษเพื่อให้สมาชิกที่มีทัศนคติและการปฏิบัติทางกาย วาจา ใจ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ขององค์กรหรือสถาบันของตน เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพและสามารถเดินตามทางแห่งพระศาสดาได้อย่างถูกต้องสังคมสงฆ์เท่านั้น ดังนั้นจึงทรงบัญญัติห้ามบุคคล ๓๒ จำพวก^{๔๔}

ไม่ให้บวชในพระธรรมวินัยของพระองค์ การห้ามบุคคลเหล่านี้บวชแม้เป็นสามเณรก็ได้ นั่นเพราะในวิธีการบวชพระภิกษุ ผู้ที่จะบวชเป็นพระภิกษุจะต้องผ่านลำดับการบวชเป็นสามเณรมาก่อน แม้ช่วงระยะหนึ่งก็ตาม การห้ามบุคคล ๓๒ ประเภทนี้บวชก็เพื่อรักษาพระธรรมวินัยไว้ไม่ให้ตกต่ำกลายเป็นที่รังเกียจและดูหมิ่นของสังฆมเพราะบุคคลเหล่านี้สังฆมทางโลกไม่ต้องการแล้ว แม้จะไม่ห้ามเด็ดขาด ก็ต้องไปเหมือนบุคคล ๑๑ ประเภท แต่ผู้บวชให้บุคคลเหล่านี้ย่อมต้องอาบัติพระอนุญาตให้ทุกคนบวชในทำวินัยโดยไม่มีทางเลือกสันบุคคลที่มีความเหมาะสมกับพร แต่ผู้บวชให้บุคคลเหล่านี้ย่อมต้องอาบัติพระอนุญาตให้ทุกคนบวชในธรรมวินัยโดยไม่มีทางเลือกสรรบุคคลที่มีความเหมาะสมกับสังฆมสงฆ์ พระพุทธศาสนาก็จะกลายเป็นถึงขยะที่เต็มไปด้วยสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ

จะเห็นแล้วว่า การรับบุคคลเข้าสู่ธรรมวินัยในแง่คุณสมบัติของร่างกายและจิตใจ พระพุทธเจ้าทรงคัดเลือกกลั่นกรองอย่างรอบคอบ อาจกล่าวได้ว่าบุคคลผู้ได้รับอนุญาตให้บวชในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะบวชเป็นภิกษุหรือภิกษุณี ล้วนแต่เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ ที่ผ่านการกลั่นกรอง มาก่อนอย่างดีเพราะสังฆมสงฆ์จะต้องประกอบด้วยบุคคลที่จะเป็นผู้นำในสังฆมเป็นตัวอย่างของสังฆมคฤหัสถ์^{๔๕} ดังนั้นการบัญญัติครุธรรม จึงไม่ใช่การกีดกันสตรีออกบวชในธรรมวินัย พระพุทธองค์ทรงตระหนักถึงความรู้สึก ค่านิยม จารีตประเพณีทางสังฆมและธรรมชาติของมนุษย์ทรงพิจารณาถึงศักยภาพของมนุษย์ว่าปฏิบัติธรรมแล้วสามารถผลทุกข์ได้เท่าเทียมกันอย่างไร จึงได้ทรงบัญญัติกฎเกณฑ์เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่มนุษย์โดยแท้ ไม่ทรงถือกระแสรังสังฆมสำคัญว่าศักยภาพแห่งการบรรลุธรรมอันเป็นแก่นสารของชีวิต กล่าวกันว่า มูลเหตุของการแยกนิกายในพุทธศาสนาจากในคราวใกล้เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า อานนท์ เมื่อเราล่วงไป สงฆ์หวังอยู่ที่พึงถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้^{๔๖}

^{๔๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๙/๑๙๖.

^{๔๕} จานงค์ ทองประเสริฐ, แผนการกู้อิสรภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์ ๒๕๑๖), หน้า ๒๒๑.

^{๔๖} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๑/๔๔๑.

พุทธดำรัสดังกล่าวไม่ชัดเจนเพียงพอ ทำให้เกิดมีปัญหาในการตีความว่า ลิกขาบทไหน เรียกว่าเล็กน้อย เป็นเหตุให้พระภิกษุบางรูปไม่เห็นด้วย และไม่ยอมรับ สังคายนามาตั้งแต่ครั้งแรก และเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นกับการสังคายนาครั้งหลังๆ อีกหลายครั้ง เป็นเหตุให้มีกลุ่มที่แยกตัวทำสังคายนาต่างหาก เป็นการแตกแยกทางลัทธิและนิกาย แต่ก็ได้ถือว่าเป็นการแบ่งแยกศาสนาแต่ประการใด

หลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี อันเป็นช่วงเวลาที่มีการสังคายนาครั้งที่ ๒ ได้มีคณะสงฆ์กลุ่มหนึ่งเรียกว่า มหาสังฆิกะ ซึ่งมีจำนวนมาก ได้แยกตนออกไปต่างหากจากกลุ่มเถรวาทเดิม การแยกตัวของ มหาสังฆิกะนี้มีมูลเหตุจากความเห็นที่แตกต่างเรื่องหลักปฏิบัติของภิกษุ หลังจากนั้น มหาสังฆิกะได้แยกกลุ่มนิกายย่อยออกไปอีก ๑๘ นิกาย เนื่องจากมีทัศนะ อุดมคติ การตีความหลักธรรม และวัตรปฏิบัติที่แตกต่างกัน

หลังจากนั้นภิกษุบางรูปในนิกายทั้ง ๑๘ นี้ ได้แยกตนออกมาตั้งคณะใหม่โดยถือปรัชญาและหลักจริยวัตรของตน กระทั่งในราวพุทธศตวรรษที่ ๕ จึงได้เกิดกลุ่มคณะสงฆ์และคฤหัสถ์ที่เรียกตนเองว่า มหายาน ขึ้น แม้จะมีที่มาไม่แน่ชัด แต่สันนิษฐานได้ว่าพัฒนาจากนิกายมหาสังฆิกะผสมผสานกับปรัชญาของนิกายพุทธศาสนาอื่นทั้ง ๑๘ นิกาย

รวมทั้งนิกายเถรวาทด้วย ก่อกำเนิดเป็นลัทธิมหายาน แม้ไม่อาจกำหนดให้แน่ชัดลงไปได้ว่า พระพุทธศาสนานิกายมหายานเริ่มถือกำเนิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด แต่ที่แน่ชัดคือ พระเจ้ากนิษกะมหาราช กษัตริย์องค์ที่ ๗ แห่งราชวงศ์กุษาณะ ศตวรรษที่ ๑ แห่งคริสต์ศักราช ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกพระองค์แรกของนิกายมหายาน ได้ทรงปลูกฝังพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงในราชอาณาจักรของพระองค์ และทรงส่งธรรมทูตออกเผยแผ่ยังนานาประเทศ เปรียบได้กับพระเจ้าอโศกมหาราชของฝ่ายเถรวาทหลักการสำคัญประการหนึ่งของมหายานอยู่ที่หลัก ปฏิบัติกับ นิรมาณกาย สัมโภคกาย ธรรมกาย หมายถึง กายอันไร้รูปร่างเป็นสภาวะธรรม ในฐานะเป็นสภาพสูงสุด หลักแห่งความรู้ ความกรุณา และความสมบูรณ์

ปาราชิก มี ๘ ข้อได้แก่

๑. เสพเมถุน แม้กับสัตว์เดรัจฉานตัวผู้ (ร่วมสังวาสกับคนหรือสัตว์)
๒. ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้มาเป็นของตน จากบ้านก็ดี จากปากก็ดี (ขโมย)
๓. พรากกายมนุษย์จากชีวิต (ฆ่าคนหรือแสวงหาศาสตราอันจะนำไปสู่ความตายแก่ร่างกายมนุษย์)
๔. กล่าวอวดอุตตริมนุสสธัมม อันเป็นความเห็นอย่างประเสริฐ อย่างสามารถ น้อมเข้าไปในตัวว่า ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ ข้าพเจ้าเห็นอย่างนี้ (ไม่รู้จริง แต่โอ้อวดความสามารถของตัวเอง)
๕. นางภิกษุณีมีความกำหนัดยินดีการลูบ, การคลำ, การจับ, การต้อน, การบีบ, ของชายผู้มีความกำหนัด เบื้องบนตั้งแต่ได้รากขวัญ ๑ ลงไป เบื้องต่ำตั้งแต่เข้าขึ้นมา
๖. นางภิกษุณีรู้ว่านางภิกษุณีอื่นต้องอาบัติปาราชิก ไม่โจทด้วยตนเอง ไม่บอกแก่หมู่คณะ ต้องอาบัติปาราชิก.
๗. นางภิกษุณีประพฤติตามภิกษุที่สงฆ์สวดประกาศยกเสียจากหมู่ เป็นผู้ไม่เอื้อเฟื้อ ไม่ทำคิน ไม่ทำตนให้เป็นสหายกับพระธรรม พระวินัย คำสอนของพระศาสดา. นางภิกษุณีนั้น อันสงฆ์พึง

ตักเตือน เมื่อไม่เชื่อฟัง จึงสวดประกาศตักเตือนชี้แจง ถ้าสวดประกาศครบ ๓ ครั้ง ยังไม่ละเลิก ต้องอาบัติปาราชิก.

๘. นางภิกษุณีที่เป็นคณะเดียวกัน ๖ รูป ประพฤติตนไม่สมควร มียินดีการจับมือบ้าง การจับขายสังฆาภิบาล ของบุรุษ ยืนกับบุรุษบ้าง พุดจากับเขาบ้าง นัดหมายกับเขาบ้าง ยินดีการมาตามนัดหมายของเขาบ้าง เข้าไปสู่ที่มุงด้วยกันบ้าง ทอดกายให้เขาเพื่อเสพอสังฆกรรมบ้าง พระผู้มีพระภาคทรงทราบ จึงทรงบัญญัติสิกขาบท ปรับอาบัติปาราชิกแก่นางภิกษุณีผู้ประพฤติเช่นนั้น^{๔๗}

สังฆาติเสสมี ๑๗ ข้อ

สังฆาติเสส เป็นชื่ออาบัติและเป็นชื่อสิกขาบท เป็นพระบัญญัติให้ปรับโทษสถานหนักแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดรองลงมาจากปาราชิก จัดเป็นครุภาพัตติ คือ อาบัติหนัก เป็นทฎฐุลาปวัตติ คือ อาบัติชั่วหยาบ เป็นสาวเสสาปวัตติ คือ อาบัติมีส่วนเหลือภาวะของสมณะ และเป็นเสตกัจฉา คือ ยังพอแก้ไขได้คือภิกษุณีผู้ต้องอาบัติต้องประพฤติ ฎฎฐานาวีธี

๑. นางภิกษุณีฟ้องความกับคฤหบดี บุตรคฤหบดี ทาส กรรมกร หรือแม่โดยที่สุดกับสมณะนักรบวช ต้องอาบัติ สังฆาติเสส

๒. นางภิกษุณีรู้ที่อยู่ รับสตรีซึ่งเป็นโจร อันคนทั้งหลายรู้ว่ามิโทษประหาร ให้อยู่ (ให้บวช) โดยไม่บอกเล่า พระราชา สงฆ์ คณะ หมู่ พวก เว้นแต่ผู้ที่สมควร คือบวชในลัทธิอื่นแล้ว หรือบวชในสำนักนางภิกษุณีอื่นอยู่แล้ว ต้องอาบัติสังฆาติเสส

๓. นางภิกษุณีแต่ลำพังผู้เดียวไปสู่ละแวกบ้านก็ตาม ข้ามแม่น้ำก็ตาม ค้างคืนก็ตาม ถ้าหลังแยกจากหมู่ (ในการเดินทาง) ก็ตาม ต้องอาบัติสังฆาติเสส.

๔. นางภิกษุณีไม่บอกกล่าวสงฆ์ผู้ทำการ ไม่รู้ฉันทะ (ไม่ได้รับความยินยอม) ของคณะ เปลื้องโทษ นางภิกษุณีที่สงฆ์พร้อมเพรียงกันยกเสียจากหมู่ ตามธรรม ตามวินัย ตามสัตถุศาสนาดังอาบัติสังฆาติเสส

๕. นางภิกษุณีมีความกำหนด รับของเคี้ยวของฉันจากมือบุรุษผู้มีความกำหนด ด้วยมือของตนมาเคี้ยว มาฉัน ต้องอาบัติสังฆาติเสส

๖. นางภิกษุณีผู้พุดจงใจให้ย่อหย่อนพระวินัยต้องอาบัติสังฆาติเสส.

๗. ห้ามกล่าววาจา บอกคืนพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เมื่อโกรธเคือง และเมื่อกล่าวไปแล้ว ให้ภิกษุณีสงฆ์ตักเตือน เมื่อไม่เชื่อฟัง จึงสวดประกาศตักเตือน ถ้าครบ ๓ ครั้งแล้ว ยังไม่เลิกละ ต้องอาบัติสังฆาติเสส

๘. ห้ามติเตียนภิกษุณีว่านางภิกษุณีทั้งหลาย ลุแก่อคติ ๔ และให้ภิกษุณีสงฆ์ตักเตือน เมื่อไม่เชื่อฟัง จึงสวดประกาศตักเตือน ถ้าครบ ๓ ครั้งแล้ว ยังไม่เลิกละ ต้องอาบัติสังฆาติเสส

๙. ห้ามรวมกลุ่มกันประพฤตินิยมเสีย มีชื่อเสียงไม่ดี เบียดเบียนภิกษุณีสงฆ์ ปกปิดความชั่วของกันและกันและให้ภิกษุณีสงฆ์ตักเตือน เมื่อไม่เชื่อฟัง จึงสวดประกาศตักเตือน ถ้าครบ ๓ ครั้งแล้ว ยังไม่เลิกละ ต้องอาบัติสังฆาติเสส.

^{๔๗} วิ.จ. (ไทย) ๖/๔๗/๑๔๒.

๑๐. ห้ามนางภิกษุณี กล่าวกะนางภิกษุณีที่ถูกสงฆ์สวดประกาศตักเตือนถ้ามีใครขึ้นทำ ให้ภิกษุณีสงฆ์ตักเตือน ถ้าไม่ฟัง ให้สวดประกาศเตือน ครบ ๓ ครั้งแล้ว ยังไม่ละเลิก ต้องอาบัติสังฆาทิเสส.

๑๑. ทำตัวเป็นสื่อรัก บอกความต้องการของอีกฝ่ายให้กับหญิงหรือชาย แม้สามีกับภรรยา หรือแม่แต่หญิงชายบริการ

๑๒. แกล้งใส่ความว่าปาราชิกโดยไม่มีมูล

๑๓. แกล้งสมมุติแล้วใส่ความว่าปาราชิกโดยไม่มีมูล

๑๔. ยุยงสงฆ์ให้แตกกัน

๑๕. เป็นพวกของผู้ที่ทำสงฆ์ให้แตกกัน

๑๖. เป็นผู้ว่ายากสอนยาก และต้องโดนเตือนถึง ๓ ครั้ง

๑๗. ทำตัวเป็นเหมือนคนรับใช้ ประจบคฤหัสถ์^{๔๘}

สังฆาทิเสสของภิกษุณีมี ๑๗ ลิกขาบท แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ อสารถิสังฆาทิเสส มี ๑๐ ลิกขาบท ได้แก่

ลิกขาบทที่	เนื้อหาพระบัญญัติ	ภิกษุณีต้นบัญญัติ
๑	ห้ามภิกษุณีก่อคดีพิพาทในโรงศาลกับคฤหัสถ์และนักรบ	ภิกษุณีอุลลันนทา
๒	ห้ามภิกษุณีให้บวชสตรีผู้เป็นโจร	ภิกษุณีอุลลันนทา
๓	ห้ามภิกษุณีไปสู่ละแวกหมู่บ้าน, ข้ำมน้ำ, ค้างคิน ตามลำพังเป็นต้น	ภิกษุณีอันเตवासินีของภิกษุณีภัททกาปิลาณี
๔	ห้ามภิกษุณีเรียกภิกษุณีที่สงฆ์อุกเขปนียกรรมเข้าหมู่	ภิกษุณีจันทกาลี
๕	ห้ามรับของเคี้ยวของฉัน จากมือชายผู้กำหนดด้วยมือของตน	ภิกษุณีสุนทรินันทา
๖	ห้ามภิกษุณีพูดส่งเสริมให้นางภิกษุณีรับของเคี้ยวของฉัน จากมือชายผู้กำหนดด้วยมือของตน	ภิกษุณีสุนทรินันทา
๗	ห้ามภิกษุณีโกรธเคืองบอกคืนพระรัตนตรัย	ภิกษุณีจันทกาลี
๘	ห้ามภิกษุณีพูดติเตียนเมื่อถูกลงโทษด้วยธรรม	ภิกษุณีจันทกาลี
๙	ห้ามภิกษุณีรวมกลุ่มกันประพฤติเสื่อมเสีย	ภิกษุณีอันเตवासินีของภิกษุณีอุลลันนทา
๑๐	ห้ามภิกษุณียุยงส่งเสริมให้ภิกษุณีประพฤติเลวทราม	ภิกษุณีอุลลันนทา

๘. วิธีปฏิบัติเมื่อต้องอาบัติสังฆาทิเสส

ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดลิกขาบทใดลิกขาบทหนึ่งบรรดา ๑๗ ลิกขาบทนี้ ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้ว ต้องขอปกขมานัตต่อสงฆ์ที่มีจำนวน ๔ รูปเป็นอย่างน้อย ภายในวิหารสี่มาหรือชั้นขสี่มา แล้ว

^{๔๘} อ่างแล้ว.

ประพาศติปักขมานัตเป็นเวลา ๑๕ ราตรี โดยไม่ต้องอยู่ปริวาสกรรม แม้จะปกปิดอาบัติไว้หรือไม่ได้ปกปิดไว้ก็ตาม

ปริวาส คือ การอยู่กรรมตามวุฒฐานวิธีที่ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติสำหรับออกจากครุกาบัติ ซึ่งภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสไม่ว่าจะเป็นสิกขาบทข้อใดก็ตามแล้วปิดไว้ เมื่อมีความประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัตินี้จะต้องขอปริวาสจากสงฆ์จตุรกรแล้วอยู่ปริวาส เพื่อเป็นการลงโทษตนเองตามจำนวนวันที่ปิดไว้ จากนั้นจึงจะขอมานัตกับสงฆ์จตุรกร ซึ่งสงฆ์ก็จะกำหนดให้ประพาศติมานัต ๖ ราตรี แล้วจึงจะขออัพภาน^{๔๙}

กับสงฆ์วิสติรกรเพื่อให้สวดอัพภานระงับอาบัติและรับกลับเข้าหมู่ต่อไป ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วปริวาสมี ๔ ประเภท^{๕๐} คือ (๑) อัปปัจฉันนปริวาส (๒) ปัจฉันนปริวาส (๓) สโมธานปริวาส (๔) สุทนต์ปริวาส

^{๔๙} อัพภาน แปลว่า การเรียกเข้าหมู่ หรือการรับกลับเข้าหมู่ เป็นขั้นตอนสุดท้ายแห่งการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส.

^{๕๐} วิ.อ. (บาลี) ๓/๗๕/๒๕๖.

ส่วนที่ ๒ สาธารณสงฆาภิเสส มี ๗ ลิกขาบท
เป็นลิกขาบทของภิกษุซึ่งภิกษุณีก็ต้องปฏิบัติด้วย ได้แก่

ลิกขาบทที่	เนื้อหาพระบัญญัติ
ลิกขาบทที่ ๑	ภิกษุณีทำหน้าที่ชักสื่อบอกความประสงค์ของชายแก่หญิงหรือความประสงค์ของหญิงแก่ชายเพื่อให้เป็นภรรยา หรือเป็นชู้รัก โดยที่สุดแม่เพื่อให้อยู่ร่วมกันชั่วคราว ต้องอาบัติสังฆาภิเสส
ลิกขาบทที่ ๒	ภิกษุณีขัดเคือง มีโทษะ ไม่แช่มชื่น ใส่ความภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติปาราชิกที่ไม่มีมูล ต้องอาบัติสังฆาภิเสส
ลิกขาบทที่ ๓	ภิกษุณีขัดเคือง มีโทษะ ไม่แช่มชื่น พยายามหาเรื่องใส่ความภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติปาราชิกที่ไม่มีมูล ต้องอาบัติสังฆาภิเสส
ลิกขาบทที่ ๔	ภิกษุณีเพียรพยายามทำสงฆ์พร้อมเพรียงกันให้แตกแยก ภิกษุณีทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงจึงสวดสมณุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ ขณะที่สงฆ์สวดสมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั้นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยั้นประพฤต้อยูอย่างนั้น จนสงฆ์สวดสมณุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาภิเสส
ลิกขาบทที่ ๕	ภิกษุณีเป็นพรรคพวกสนับสนุนภิกษุณีที่ทำสงฆ์ให้แตกแยก ภิกษุณีทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงจึงสวดสมณุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ ขณะที่สงฆ์สวดสมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั้นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยั้นประพฤต้อยูอย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมณุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาภิเสส
ลิกขาบทที่ ๖	ภิกษุณีประพฤติตนเป็นคนว่ายากสอนยาก ภิกษุณีทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงจึงสวดสมณุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ ขณะที่สงฆ์สวดสมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั้นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยั้นประพฤต้อยูอย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมณุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาภิเสส
ลิกขาบทที่ ๗	ภิกษุณีประทุษร้ายตระกูล คือประจบคฤหัสถ์ สงฆ์ไล่ออกจากวัด กลับตีเตียนสงฆ์ ภิกษุณีทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงจึงสวดสมณุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ ขณะที่สงฆ์สวดสมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั้นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยั้นประพฤต้อยูอย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมณุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาภิเสส

๙. นิสสัคคียปาจิตติย มี ๓๐ ข้อ

คำว่า นิสสัคคียปาจิตติย ประกอบด้วยศัพท์ ๒ ศัพท์ คือ ศัพท์ว่า นิสสัคคิยะ แปลว่า ทำให้สละสิ่งของ อาบัติที่สละสิ่งของแล้วพึงแสดง หรือแปลว่า การสละ ซึ่งเป็นชื่อกระบวนการทางวินัยที่พึงทำในเบื้องต้น^{๕๑} และ ศัพท์ว่า ปาจิตติย แปลว่า ทำกุศลจิตของผู้จงใจต้องอาบัติให้ตกไป โดยสรุปก็คือ ทำจิตให้ตกไป และจิตที่ถูกทำให้ตกไปนั้นย่อมพลาดจากอริยมรรค หรือทำอริยมรรคให้เสียไป และปาจิตติยนั้นเป็นเหตุให้จิตลุ่มหลง

^{๕๑} กงขา.อ (ไทย) ๑๘๖.

เมื่อรวมทั้ง ๒ ศัพท์นี้เข้าด้วยกันเป็น **นิสัสคิยปาจิตติย** จึงหมายถึงพระบัญญัติในนิสัสคิยกัณฑ์ ๓๐ สิกขาบท และหมายถึง อาบัตินิสัสคิยปาจิตติยที่ภิกษุณีต้อง เพราะเกี่ยวข้องกับเครื่องอุปโภคบริโภคในทางที่ไม่เหมาะสม จัดเป็น **ลหุกาบัติ** คือ อาบัติเบา และเป็นสเตกัจฉา คือ ยังพอแก้ไขได้ กล่าวคือเป็นอาบัติประเภทที่เมื่อภิกษุณีต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการสละสิ่งของ เช่น จีวร บาตร ผ้าสีทันชะ เป็นต้น เมื่อต้องอาบัติแล้วให้แสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคล

๑. ห้ามสะสมบาตร
๒. ห้ามอธิษฐานจีวรนอกกาลและแจกจ่าย
๓. ห้ามชิง จีวร คินเมื่อแลกเปลี่ยนกันแล้ว
๔. ห้ามขอของอย่างหนึ่งแล้วขออย่างอื่นอีก
๕. ห้ามสั่งซื้อของกลับกลอก
๖. ห้ามจ่ายของผิดวัตถุประสงค์เดิม
๗. ห้ามขอของมาจ่ายแลกเปลี่ยน
๘. ห้ามพูดติเตียนเมื่อถูกลงโทษโดยธรรม
๙. ห้ามขอของของคณะมาจ่ายแลกเปลี่ยน
๑๐. ห้ามขอของบุคคลมาจ่ายแลกเปลี่ยน
๑๑. ห้ามขอผ้าห่มหนาวเกินราคา
๑๒. ห้ามขอผ้าห่มฤดูร้อน เกินราคา
๑๓. เก็บจีวรที่เกินความจำเป็นไว้เกิน ๑๐ วัน
๑๔. อยู่โดยปราศจากจีวรแม้แต่คินเดียว
๑๕. เก็บผ้าที่จะทำจีวรไว้เกินกำหนด ๑ เดือน
๑๖. ขอจีวรจากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ เว้นแต่จีวรหายหรือถูกขโมย
๑๗. รับจีวรเกินกว่าที่ใช้มุ่ง เมื่อจีวรถูกชิงหรือหายไป
๑๘. พูดทำนองขอจีวรดีๆ กว่าที่เขากำหนดจะถวายไว้แต่เดิม
๑๙. พูดให้เขารวมกันซื้อจีวรดีๆ มาถวาย
๒๐. ทวงจีวรจากคนที่รับอาสาเพื่อซื้อจีวรถวายเกินกว่า ๓ ครั้ง
๒๑. รับเงินทอง
๒๒. ซื้อขายด้วยเงินทอง
๒๓. ซื้อขายโดยใช้ของแลกเปลี่ยน
๒๔. ขอบาตร เมื่อบาตรเป็นแผลไม่เกิน ๕ แห่ง
๒๕. เก็บเภสัช ๕ (เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย) ไว้เกิน ๗ วัน
๒๖. แสวงและทำผ้าอาบน้ำฝนไว้เกินกำหนด ๑ เดือนก่อนหน้าฝน
๒๗. ให้จีวรภิกษุอื่นแล้วชิงคืนในภายหลัง
๒๘. ขอถ่ายเอามาทอเป็นจีวร
๒๙. กำหนดให้ช่างทอทำให้ดีขึ้น
๓๐. น้อมลาภสงฆ์มาเพื่อให้เขาถวายตน

ปาจิตตีย์ แปลว่า ทำกุศลจิตของผู้ตั้งใจต้องอาบัติให้ตกไปกล่าวคือพลาดจากอริยมรรค หรือทำอริยมรรคให้เสียไป เป็นชื่ออาบัติ หมายถึง อาบัติปาจิตตีย์ เป็นลหุกาบัติ คือ อาบัติเบา และเป็นสเตกัจฉา คือ ยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุณีต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการแสดงอาบัติต่อหน้า สงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้ เป็นชื่อบทบัญญัติ ๑๖๖ สิกขาบท มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สุทธิก ปาจิตตีย์ แปลว่า ปาจิตตีย์ล้วน ปาจิตตีย์ของภิกษุณีแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ อสาธารณบัญญัติ จำนวน ๙ วรรค ๙๖ สิกขาบท และ สาธารณบัญญัติ จำนวน ๗ วรรค ๗๐ สิกขาบท ในภิกษุณีวิมังค์พระสังคีติกาจารย์ แสดงไว้เฉพาะ อสาธารณบัญญัติ

อสาธารณบัญญัติ ๙ วรรค ได้แก่ ลสุณวรรค ที่ชื่อว่า ลสุณวรรค เพราะตั้งตามความแห่ง สิกขาบทที่ ๑ คำว่า ลสุณะ แปลว่า กระเทียม หมายถึงเอาเฉพาะกระเทียมที่ปลูกอยู่ในแคว้นมคธ ชื่อว่า มาคธิกะ เป็นกระเทียมที่มีลักษณะต่างจากกระเทียมพันธุ์อื่น คือ หนึ่งต้นมีหลายหัวติดกันเป็นพวง^{๕๒} หมวดยาด้วยกระเทียม มี ๑๐ สิกขาบท ได้แก่

๑. ห้ามฉันกระเทียม
๒. ห้ามนำขนในที่แคบออก ที่แคบได้แก่ ขนรักแร้ และช่องให้กำเนิด
๓. ห้ามใช้ฝ่ามือตบกันด้วยความกำหนัด
๔. ห้ามใช้สิ่งที่ทำด้วยยางไม้ คำว่า ยางไม้ กินความถึงไม้ แบ่ง ดินเหนียว โดยที่สุด แม้ใบบัว ใสในช่องให้กำเนิด
๕. ห้ามชำระ ช่องให้กำเนิด ลึกเกิน ๒ ขอนิ้ว
๖. ห้ามเข้าไปยืนถือน้ำและพัดในขณะที่ภิกษุกำลังฉัน
๗. ห้ามทำการหลายอย่างกับข้าวเปลือกดิบ นางภิกษุณีผู้ขอเอง ใช้ให้ขอ ฝัดเอง ใช้ให้ฝัด ต่ำเอง ใช้ให้ต่ำ ซึ่งข้าวเปลือกดิบ หุงต้มเอง ใช้ให้หุงต้ม ฉันข้าวนั้น หรือการฉันข้าวที่ตนทำเองต้องอาบัติ
๘. ห้ามทิ้งของนอกฝานอกกำแพง
๙. ห้ามทิ้งของเช่นนั้นลงบนของเขียวสด
๑๐. ห้ามไปดูฟ้อนรำขับร้อง
๑๑. ห้ามยืนหรือสนทนาสองต่อสองกับบุรุษในที่มืด
๑๒. ห้ามยืนหรือสนทนาสองต่อสองกับบุรุษในที่ลับ
๑๓. ห้ามยืนหรือสนทนาสองต่อสองกับบุรุษในที่แจ้ง
๑๔. ห้ามทำเช่นนั้นในที่อื่นอีก ทำเช่นนั้น คือ ภิกษุณี กับบุรุษสองต่อสอง ยืนอยู่ข้างสนทนากันบ้าง กระซิบที่หูกันบ้าง ส่งนางภิกษุณีที่เป็นเพื่อนไปเสียบ้าง ในถนนรกบ้าง ในถนนตันบ้าง ถนนเช่นนี้ เข้าทางไหนต้องออกทางนั้น ในทางแยกบ้าง
๑๕. ห้ามเข้าบ้านผู้อื่นแล้วเวลากลับไม่บอกลา
๑๖. ห้ามนั่งนอนบนอาสนะโดยไม่บอกเจ้าของบ้านก่อน
๑๗. ห้ามปูลาดที่นอนในบ้านโดยไม่บอกเจ้าของบ้าน
๑๘. ห้ามติเตียนผู้อื่นไม่ตรงกับที่ฟังมา

^{๕๒} วิ.อ. (ไทย) ๒/๗๙๕/๔๘๘.

๑๙. ห้ามสาปแช่งด้วยเรื่องนรกหรือพรหมจรรย์
๒๐. ห้ามทำร้ายตัวเองแล้วร้องไห้
๒๑. ห้ามเปลือยกายอาบน้ำ
๒๒. ห้ามทำผ้าอาบน้ำยาวใหญ่เกินประมาณ
๒๓. ห้ามพุดแล้วไม่ทำ

๒๔. ห้ามเว้นการใช้ผ้าซ้อนนอกเกิน ๕ วัน หมายเหตุ : ตามธรรมดานางภิกษุณีมีผ้าสำหรับใช้ประจำ ๕ ผืน คือ (๑) สังฆาฏิ ผ้าซ้อนนอก สำหรับใช้เมื่อหนาว (๒) อุตตราสงค์ (ผ้าห่ม) (๓) อันตราสก (ผ้าถุง) (๔) สังกัจฉิกะ ผ้ารัดหรือผ้าโอบ (๕) อุทกสาฎิกา ผ้าอาบน้ำ พิจารณาตามสิกขาบทนี้ เป็นเชิงห้าม เว้นการใช้ผ้าซ้อนนอก คือสังฆาฏิอย่างเดียว แต่ในคำอธิบายท้ายสิกขาบทขยายความเป็นว่า เว้นผืนใดผืนหนึ่งใน ๕ ผืน คำว่า เว้น คือไม่นุ่งไม่ห่มหรือไม่ตากแดด

๒๕. ห้ามใช้จิวรส์กับของผู้อื่น
๒๖. ห้ามทำอันตรายลาภจิวรของสงฆ์
๒๗. ห้ามยับยั้งการแบ่งจิวรอันเป็นธรรม
๒๘. ห้ามให้สมณจิวรแก่คฤหัสถ์หรือนักบวช
๒๙. ห้ามทำให้กิจการชะงักด้วยความหวังลอย ๆ
๓๐. ห้ามคัดค้านการเพิกถอนกฐินที่ถูกต้อง
๓๑. ห้ามนอนบนเตียงเดียวกันสองรูป
๓๒. ห้ามใช้เครื่องปูลาดและผ้าห่มร่วมกันสองรูป
๓๓. ห้ามแกลังก่อความรำคาญแก่นางภิกษุณี
๓๔. ห้ามเพิกเฉยเมื่อศิษย์ไม่สบาย
๓๕. ห้ามฉุดคร่านางภิกษุณีออกจากที่อยู่
๓๖. ห้ามคลุกคลีกับคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี
๓๗. ห้ามเดินทางเปลี่ยวตามลำพัง
๓๘. ห้ามเดินทางเช่นนั้นนอกแคว้น
๓๙. ห้ามเดินทางภายในพรรษา
๔๐. ห้ามอยู่ประจำที่เมื่อจำพรรษาแล้ว
๔๑. ห้ามไปดูพระราชวังและอาคารอันวิจิตร เป็นต้น
๔๒. ห้ามใช้อาสน์ทึบและบัลลังก์
๔๓. ห้ามกรอตำย
๔๔. ห้ามรับใช้คฤหัสถ์
๔๕. ห้ามรับปากแล้วไม่ระงับอธิกรณ์
๔๖. ห้ามให้ของกินแก่คฤหัสถ์ เป็นต้น ด้วยมือ
๔๗. ห้ามใช้ผ้าถุงสำหรับผู้มีประจำเดือนเกิน ๓ วัน
๔๘. ห้ามครอบครองที่อยู่เป็นการประจำ
๔๙. ห้ามเรียนตรีจฉานวิชา
๕๐. ห้ามสอนตรีจฉานวิชา

๕๑. ห้ามเข้าไปในวัดที่มีภิกษุโดยไม่บอกล่วงหน้า
๕๒. ห้ามด่าหรือบริภาษภิกษุ
๕๓. ห้ามบริภาษภิกษุณีสงฆ์
๕๔. ห้ามฉันทอีกเมื่อรับนิมนต์หรือเลิกฉันทแล้ว
๕๖. ห้ามพุดกีดกันภิกษุณีอื่น
๕๗. ห้ามจำพรรษาในอวาสที่ไม่มีภิกษุ
๕๘. ห้ามการขาดปวารณาในสงฆ์สองฝ่าย
๕๙. ห้ามการขาดรับโอวาทและการขาดการอยู่ร่วม
๖๐. ห้ามการขาดถามอุโบสถและการไปรับโอวาท
๖๑. ห้ามให้บุรุษบีบผี ผ่าผี เป็นต้น
๖๒. ห้ามให้บวชแก่หญิงมีครรภ์
๖๓. ห้ามให้บวชแก่หญิงที่ยังมีเด็กตมนม
๖๔. ห้ามให้บวชแก่นางสิกขมานาซึ่งศึกษายังไม่ครบ ๒ ปี
๖๕. ห้ามให้บวชแก่นางสิกขมานาที่สงฆ์ยังมีได้สวดสมมติ
๖๖. ห้ามให้บวชแก่หญิงที่มีสามีแล้ว แต่อายุยังไม่ถึง ๑๒
๖๗. ห้ามให้บวชแก่หญิงเช่นนั้นอายุครบ ๑๒ แล้ว แต่ยังมีได้ศึกษา ๒ ปี
๖๘. ห้ามให้บวชแก่หญิงเช่นนั้นที่ศึกษา ๒ ปีแล้ว แต่สงฆ์ยังมีได้สวดสมมติ
๖๙. ห้ามเพิกเฉยไม่อนุเคราะห์ศิษย์ที่บวชแล้ว
๗๐. ห้ามนางภิกษุณีแยกจากอุปัชฌายะ คือไม่ติดตามครบ ๒ ปี
๗๑. ห้ามเพิกเฉยไม่พาศิษย์ไปที่อื่น
๗๒. ห้ามให้บวชแก่หญิงสาวที่อายุไม่ครบ ๒๐ ปี (หมายเหตุ : พึงสังเกตว่า หญิงที่มีสามีแล้ว อายุครบ ๑๒ จะบวชเป็นนางภิกษุณี ต้องเป็นนางสิกขมานาศึกษาอยู่อีก ๒ ปี จนอายุครบ ๑๔ ปี บริบูรณ์แล้ว จึงบวชเป็นนางภิกษุณีได้แต่ถ้ายังมีได้สามี ต้องอายุครบ ๒๐ จึงบวชได้ แต่ก่อนจะบวชเป็นนางภิกษุณี จะต้องเป็นนางสิกขมานา ๒ ปี ทุกๆ ไป ฉะนั้น หญิงที่ประสงค์จะบวชเป็นนางภิกษุณี เมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ จะต้องบวชเป็นสามเณรีและเป็นนางสิกขมานาก่อนอายุครบ เพื่อไม่ต้องยืดยาวเป็นนางสิกขมานาเมื่ออายุครบแล้ว
๗๓. ห้ามบวชหญิงที่อายุครบ แต่ยังมีได้ศึกษาครบ ๒ ปี
๗๔. ห้ามบวชหญิงที่ศึกษาครบ ๒ ปีแล้ว แต่สงฆ์ยังมีได้สมมติ
๗๕. ห้ามเป็นอุปัชฌาย์เมื่อพรรษาไม่ครบ ๑๒
๗๖. ห้ามเป็นอุปัชฌาย์โดยที่สงฆ์มีได้สมมติ
๗๗. ห้ามรับรู้แล้วตีเตียนในภายหลัง
๗๘. ห้ามรับปากว่าจะบวชให้ แล้วกลับไม่บวชให้
๗๙. ห้ามรับปากแล้วไม่บวชให้ในกรณีอื่น
๘๐. ห้ามบวชให้นางสิกขมานาที่ประพฤติน่าไม่ตี
๘๑. ห้ามบวชให้นางสิกขมานาที่มารดาบิดาหรือสามีไม่อนุญาติ
๘๒. ห้ามทำกลับกลอกในการบวช

๘๓. ห้ามบวชให้คนทุกปี
 ๘๔. ห้ามบวชให้ปีละ ๒ คน
 ๘๕. ห้ามใช้ร่มใช้รองเท้า เว้นแต่จะไม่สบาย
 ๘๖. ห้ามไปด้วยยาน เว้นแต่ไม่สบาย หมายเหตุ ทั้งสองสิกขาบทนี้ เห็นได้ว่าเพื่อมิให้ถูกติว่า เลียนแบบคฤหัสถ์ เป็นการบัญญัติตามกาลเทศ และสิ่งแวดล้อม ตกมาถึงสมัยนี้ ความรังเกียจคงเปลี่ยนแปลงไปสิกขาบทเหล่านี้ จึงคงอยู่ในประเภทที่ทรงอนุญาตไว้ก่อนปรินิพพานว่า ถ้าจะถอนสิกขาบทเล็กน้อยก็ถอนได้ เป็นการเปิดทางให้กาลเทศะ แต่พระสาวกสมัยสังคายนาเห็นว่า ถ้าปล่อยให้ถอนกันตามชอบใจ จะยุ่งกันใหญ่ คืออาจจะไปถอนสิกขาบทที่สำคัญเข้า แต่เห็นเป็นไม่สำคัญ ฉะนั้น ท่านจึงสวดประกาศห้ามถอน เป็นการใช้อำนาจสงฆ์สั่งการ เช่นนั้น).

๘๗. ห้ามใช้ผ้าหัยกรั้ง
 ๘๘. ห้ามใช้เครื่องประดับกายสำหรับหญิง
 ๘๙. ห้ามอาบน้ำหอมและน้ำมีสี
 ๙๐. ห้ามอาบน้ำด้วยแป้งอาบ
 ๙๑. ห้ามให้นางภิกษุณีทาน้ำมันหรือนวด
 ๙๒. ห้ามให้นางสิกขามานาทาน้ำมันหรือนวด
 ๙๓. ห้ามให้สามเณรีทาน้ำมันหรือนวด
 ๙๔. ห้ามให้นางคหิณีทาน้ำมันหรือนวด
 ๙๕. ห้ามนั่งหน้าภิกษุโดยไม่บอกก่อน
 ๙๖. ห้ามถามปัญหาภิกษุโดยไม่ขอโอกาส
 ๙๗. ห้ามเข้าบ้านโดยไม่ใช้ผ้ารัดหรือผ้าโอบ
 ๙๘. ห้ามพูดปด
 ๙๙. ห้ามด่า
 ๑๐๐. ห้ามพูดส่อเสียด
 ๑๐๑. ห้ามกล่าวธรรมพร้อมกับผู้ไม่ได้บวชในขณะสอน
 ๑๐๒. ห้ามนอนร่วมกับอนุสัมบัน (ผู้ไม่ใช่ภิกษุณี) เกิน ๓ คี้น
 ๑๐๓. ห้ามนอนร่วมกับผู้หญิง
 ๑๐๔. ห้ามแสดงธรรมสองต่อสองกับผู้หญิง
 ๑๐๕. ห้ามบอกคุณวิเศษที่มีจริงแก่ผู้มีได้บวช
 ๑๐๖. ห้ามบอกอภัตติชั่วหยาบของภิกษุแก่ผู้มีได้บวช
 ๑๐๗. ห้ามขุดดินหรือใช้ให้ขุด
 ๑๐๗. ห้ามทำลายต้นไม้
 ๑๐๘. ห้ามพูดเฉไฉเมื่อถูกสอบสวน
 ๑๐๙. ห้ามติเตียนภิกษุผู้ทำการสงฆ์โดยชอบ
 ๑๑๐. ห้ามทิ้งเตียงตั้งของสงฆ์ไว้กลางแจ้ง
 ๑๑๑. ห้ามปล่อยที่นอนไว้ ไม่เก็บงำ
 ๑๑๓. ห้ามนอนแทรกภิกษุผู้เข้าไปอยู่ก่อน

๑๑๔. ห้ามอุศุคร่าภิกษุออกจากวิหารของสงฆ์
๑๑๕. ห้ามนั่งนอนทับเตียงหรือตั้งที่อยู่ชั้นบน
๑๑๖. ห้ามพอกหลังคาวิหารเกิน ๓ ชั้น
๑๑๗. ห้ามเอาน้ำมีสัตว์รดหญ้าหรือดิน
๑๑๘. ห้ามฉันทอาหารในโรงพักเดินทางเกิน ๓ มื้อ
๑๑๙. ห้ามฉันทอาหารรวมกลุ่ม
๑๒๐. ห้ามรับบิณฑบาตเกิน ๓ บาตร
๑๒๑. ห้ามฉันทอาหารในเวลาวิกาล
๑๒๒. ห้ามฉันทอาหารที่เก็บไว้ค้างคืน
๑๒๓. ห้ามฉันทอาหารที่มีได้รับประเคน
๑๒๔. ห้ามชวนภิกษุไปบิณฑบาตด้วยแล้วไล่กลับ
๑๒๕. ห้ามเข้าไปแทรกแซงในสกุลที่มีคน ๒ คน
๑๒๖. ห้ามนั่งในที่ลับมีที่กำบังกับมาตุคาม (ผู้หญิง)
๑๒๗. ห้ามนั่งในที่ลับ (หู) สองต่อสองกับมาตุคาม
๑๒๘. ห้ามรับนิมนต์แล้วไปที่อื่นไม่บอกลา
๑๒๙. ห้ามขอของเกินกำหนดเวลาที่เขาอนุญาตไว้
๑๓๐. ห้ามไปตุงกองทัพเที่ยวไป
๑๓๑. ห้ามพักอยู่ในกองทัพเกิน ๓ คืน
๑๓๒. ห้ามดูเขารบกันเป็นต้น เมื่อไปในกองทัพ
๑๓๓. ห้ามดื่มสุราเมรัย
๑๓๔. ห้ามจี้ภิกษุ
๑๓๕. ห้ามว่ายนํ้าเล่น
๑๓๖. ห้ามแสดงความไม่เอื้อเฟื้อในวินัย
๑๓๗. ห้ามหลอกภิกษุให้กลัว
๑๓๘. ห้ามตีตีไฟเพื่อฝัง
๑๓๙. ห้ามอาบน้ำบ่อยๆ เว้นแต่มีเหตุ
๑๔๐. ให้ทำเครื่องหมายเครื่องนุ่งห่ม
๑๔๑. วิกัปจิวรไว้แล้ว ทำให้เป็นสองเจ้าของ-ให้ยืมใช้ จะใช้ต้องถอนก่อน
๑๔๒. ห้ามเล่นช่อนบริวารของภิกษุอื่น
๑๔๓. ห้ามฆ่าสัตว์
๑๔๔. ห้ามใช้น้ำมีตัวสัตว์
๑๔๕. ห้ามรื้อฟื้นอธิกรณ์ คดีความ-ข้อโต้เถียง ที่ชำระเป็นธรรมแล้ว
๑๔๖. ห้ามชวนพ่อค้าผู้หนีภาษีเดินทางร่วมกัน
๑๔๗. ห้ามกล่าวต่อพระธรรมวินัย ภิกษุอื่นห้ามและสวดประกาศเกิน ๓ ครั้ง
๑๔๘. ห้ามคบภิกษุผู้กล่าวต่อพระธรรมวินัย
๑๔๙. ห้ามคบสามเณรผู้กล่าวต่อพระธรรมวินัย

๑๕๐. ห้ามพูดไกลเมื่อทำผิดแล้ว
๑๕๑. ห้ามกล่าวติเตียนสิกขาบท
๑๕๒. ห้ามพูดแก้ตัวว่า เพิ่งรู้ว่ามีในปาฏิโมกข์
๑๕๓. ห้ามทำร้ายร่างกายภิกษุ
๑๕๔. ห้ามเจือมือจะทำร้ายภิกษุ
๑๕๕. ห้ามโจทภิกษุด้วยอาบัติสังฆาทิเสสที่ไม่มีมูล
๑๕๖. ห้ามก่อความรำคาญแก่ภิกษุอื่น
๑๕๗. ห้ามแอบฟังความของภิกษุผู้ทะเลาะกัน
๑๕๘. ให้ฉันทะแล้วห้ามพูดติเตียน
๑๕๙. ขณะกำลังประชุมสงฆ์ ห้ามลุกไปโดยไม่ให้ฉันทะ
๑๖๐. ร่วมกับสงฆ์ให้จีวรแก่ภิกษุแล้ว ห้ามติเตียนภายหลัง
๑๖๑. ห้ามน้อมลาภสงฆ์มาเพื่อบุคคล
๑๖๒. ห้ามเก็บของมีค่าที่ตกอยู่
๑๖๓. ห้ามทำกล่องเข็มด้วยกระดูก งา หรือเขาสัตว์
๑๖๔. ห้ามทำเตียง ตั่งมีเท้าสูงกว่าประมาณ
๑๖๕. ห้ามทำเตียง ตั่งที่หุ้มด้วยนุ่น
๑๖๖. ห้ามทำผ้าปิดฝีมืขนาดเกินประมาณ
๑๖๗. ห้ามทำจีวรมีขนาดเกินประมาณ

๑๐. ปาฏิเทศนียะ ๘ ข้อ

ห้ามขอโภชนะประณีต ๘ อย่าง สำคัญในปาฏิเทศนียกัณฑ์ คำว่า ปาฏิเทศนียะ แปลว่า พึงแสดงคืน เป็นชื่ออาบัติที่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดพึงแสดงคืน^{๕๓} เป็นลหุกาบัติ คือ อาบัติเบา เป็นสติกิจฉา คือ ยังแก้ไขได้ และเป็นสาวเสสาบัติ คือ อาบัติที่มีส่วนเหลือ ปาฏิเทศนียะของภิกษุณี เป็น อสาธารณบัญญัติ ทั้ง ๘ สิกขาบท พระผู้มีพระภาคทรงปรารภ ภิกษุณีสงฆ์บัญญัติไว้ ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ติงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาฏิเทศนียะแก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด มีเนื้อหาเกี่ยวกับกรณีทีภิกษุณีไม่เป็นใช้ฉันทอาหารที่ขอเข้ามา ต้องอาบัติปาฏิเทศนียะ การจำแนกสิกขาบทนั้น จำแนกตามชื่อวัตถุที่ขอเข้ามาเช่น เนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง เป็นต้น

๑. นางภิกษุณีไม่เป็นใช้ ห้ามขอบริโภค เนยใส
๒. นางภิกษุณีไม่เป็นใช้ ห้ามขอบริโภค น้ำมัน
๓. นางภิกษุณีไม่เป็นใช้ ห้ามขอบริโภค น้ำผึ้ง
๔. นางภิกษุณีไม่เป็นใช้ ห้ามขอบริโภค น้ำอ้อย
๕. นางภิกษุณีไม่เป็นใช้ ห้ามขอบริโภค ปลา
๖. นางภิกษุณีไม่เป็นใช้ ห้ามขอบริโภคเนื้อ
๗. นางภิกษุณีไม่เป็นใช้ ห้ามขอบริโภค นม

^{๕๓} วิ.อ.(ไทย) ๓/๓๓๙/๔๘๕.

๘. นางภิกษุณีไม่เป็นไข้ ห้ามขอบริโภค นมสด

๑๑. สารูป มี ๒๖ ข้อ

๑. นุ่งให้เป็นปริมณฑล ล่างปิดเช่า บนปิดสะดือไม่ห้อยหน้าห้อยหลัง
๒. ห่มให้เป็นปริมณฑล ให้ชายผ้าเสมอกัน
๓. ปกปิดกายด้วยดีไปในบ้าน
๔. ปกปิดกายด้วยดีนั่งในบ้าน
๕. สำรวมด้วยดีไปในบ้าน
๖. สำรวมด้วยดีนั่งในบ้าน
๗. มีสายตาทอดลงไปในบ้าน (ตาไม่มองโน่นมองนี่)
๘. มีสายตาทอดลงนั่งในบ้าน
๙. ไม่เว็กผ้าไปในบ้าน
๑๐. ไม่เว็กผ้า นั่งในบ้าน
๑๑. ไม่หัวเราะดังไปในบ้าน
๑๒. ไม่หัวเราะดังนั่งในบ้าน
๑๓. ไม่พูดเสียงดังไปในบ้าน
๑๔. ไม่พูดเสียงดังนั่งในบ้าน
๑๕. ไม่โคลงกายไปในบ้าน
๑๖. ไม่โคลงกายนั่งในบ้าน
๑๗. ไม่ไกวแขนไปในบ้าน
๑๘. ไม่ไกวแขนนั่งในบ้าน
๑๙. ไม่สั่นศีรษะไปในบ้าน
๒๐. ไม่สั่นศีรษะนั่งในบ้าน
๒๑. ไม่เอามือค้ำกายไปในบ้าน
๒๒. ไม่เอามือค้ำกายนั่งในบ้าน
๒๓. ไม่เอาผ้าคลุมศีรษะไปในบ้าน
๒๔. ไม่เอาผ้าคลุมศีรษะนั่งในบ้าน
๒๕. ไม่เดินกระหือยังเท้า ไปในบ้าน
๒๖. ไม่นั่งรัดเข้าในบ้าน

๑๒. โภชนปฏิสังยุตต์ มี ๓๐ ข้อคือหลักในการฉันอาหาร

๑. รับบิณฑบาตด้วยความเคารพ
๒. ในขณะที่บิณฑบาต จะแลดูแต่ในบาตร
๓. รับบิณฑบาตพอสมควรกับแกง ไม่รับแกงมากเกินไป
๔. รับบิณฑบาตแค่พอเสมอขอบปากบาตร
๕. ฉันทบิณฑบาตด้วยความเคารพ
๖. ในขณะที่ฉันบิณฑบาต และดูแต่ในบาตร

๗. ฉันทบิณฑบาตไปตามลำดับ (ไม่ชุดให้แหง)
๘. ฉันทบิณฑบาตพอสมควรส่วนกับแกง ไม่ฉันทแกงมากเกินไป
๙. ฉันทบิณฑบาตไม่ขยุ้มแต่ยอดลงไป
๑๐. ไม่เอาข้าวสุกปิดแกงและกับด้วยหวังจะได้มาก
๑๑. ไม่ขอเอาแกงหรือข้าวสุกเพื่อประโยชน์แก่ตนมาฉันท หากไม่เจ็บไข้
๑๒. ไม่มองดูบาตรของผู้อื่นด้วยคิดจะยกโทษ
๑๓. ไม่ทำคำข้าวให้ใหญ่เกินไป
๑๔. ทำคำข้าวให้กลมกล่อม
๑๕. ไม่อ้าปากเมื่อคำข้าวยังไม่ถึง
๑๖. ไม่เอามือทั้งสองใส่ปากในขณะที่ฉันท
๑๗. ไม่พูดในขณะที่มีคำข้าวอยู่ในปาก
๑๘. ไม่ฉันทโดยการโยนคำข้าวเข้าปาก
๑๙. ไม่ฉันทกัดคำข้าว
๒๐. ไม่ฉันททำกระพุ้งแก้มให้ตุ่ย
๒๑. ไม่ฉันทปลางสะบัดมือพลาถ
๒๒. ไม่ฉันทไปรยเมล็ดข้าว
๒๓. ไม่ฉันทแลบลิ้น
๒๔. ไม่ฉันทตั้งจับๆ
๒๕. ไม่ฉันทตั้งชุดๆ
๒๖. ไม่ฉันทเลียมือ
๒๗. ไม่ฉันทเลียบาตร
๒๘. ไม่ฉันทเลียริมฝีปาก
๒๙. ไม่เอามือเปื้อนจับภาชนะน้ำ
๓๐. ไม่เอาน้ำล้างบาตรมีเมล็ดข้าวหลงในบ้าน

๑๓. เสขิยะ ธัมมเทศนาปฏิสังยุตต์ มี ๑๖ ข้อ

๑. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ที่มีร่มในมือ
๒. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ที่มีไม้พลองในมือ
๓. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ที่มีข้อมือในมือ
๔. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ที่มีอาวุธในมือ
๕. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ที่สวมเขียงเท้า รองเท้าไม้
๖. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ที่สวมรองเท้า
๗. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ที่ไปในยาน
๘. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ที่อยู่บนที่นอน
๙. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ที่นั่งรัดเขา
๑๐. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ที่โพกศีรษะ

๑๑. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่คลุมศีรษะ
๑๒. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่อยู่บนอาสนะ หรือเครื่องปูนั่ง โดยภิกษุณีอยู่บนแผ่นดิน
๑๓. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่นั่งบนอาสนะสูงกว่าภิกษุณี
๑๔. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่นั่งอยู่ แต่ภิกษุณียืน
๑๕. ภิกษุณีเดินไปข้างหลังไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่เดินไปข้างหน้า
๑๖. ภิกษุณีเดินไปนอกทางไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ที่ไปในทาง

๑๔. ปกิณสเถ มี ๓ ข้อ

๑. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ไม่ยืนถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ
๒. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในของเขียวไม้ไผ่หญ้าต่าง ๆ
๓. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ

๑๕. อธิกรณสมถะ มี ๗ ข้อ

๑. ระวังอธิกรณ์ คดีความ ที่ตกลงกันไม่ได้ ในที่พร้อมหน้า บุคคล วัตถุ ธรรม
๒. ระวังอธิกรณ์ คดีความ ที่ตกลงกันไม่ได้ยกให้ว่าพระอรหันต์เป็นผู้มีสติ
๓. ระวังอธิกรณ์ คดีความ ที่ตกลงกันไม่ได้ ด้วยยกประโยชน์ให้ในขณะที่เป็นบ้า
๔. ระวังอธิกรณ์ คดีความ ที่ตกลงกันไม่ได้ ถือตามคำรับของจำเลย
๕. ระวังอธิกรณ์ คดีความ ที่ตกลงกันไม่ได้ด้วยถือเสียงข้างมากเป็นประมาณ
๖. ระวังอธิกรณ์ คดีความ ที่ตกลงกันไม่ได้ ด้วยการลงโทษแก่ผู้ผิด
๗. ระวังอธิกรณ์ คดีความ ที่ตกลงกันไม่ได้ให้ประนีประนอมเลิกแล้วกันไป

เรื่องราวของภิกษุณี ในพระพุทธศาสนา มีวิวัฒนาการมา พร้อมกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนา จะเห็นว่ามี ความเจริญรุ่งเรือง และเสื่อมโทรมเป็นคู่ขนานมาตลอด โดยเฉพาะในส่วนเถรวาทภิกษุณีได้ถือได้ว่าได้หมดสิ้นไปแล้ว แต่ในส่วนของฝ่ายมหายานยังคงรุ่งเรืองสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน และมีแนวโน้มจะขยายตัวกว้างไกลยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะกระบวนทัศน์ แบบพุทธเน้นหลักสันติภาพ ฆราวาสภาพ สมภาพ ซึ่งประเด็นนี้เป็นเหตุผลสำคัญที่ควรศึกษาความเป็นมา และแนวทางปรับปรุงพัฒนาตัวเองให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกัน สร้างความเป็นเอกภาพเพื่อผลักดันให้ พระพุทธศาสนามีคุณค่าและความหมายต่อโลกอย่างแท้จริง ภิกษุณีวิภังค์ปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎกเล่ม ๓ ประกอบด้วยบทบัญญัติของภิกษุณี ในปาราชิกกัณฑ์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ นิสสัคคิกัณฑ์ ปาจิตตยิกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ โดยปรับโทษสถานหนักแก่ภิกษุณี ผู้ล่วงละเมิดบทบัญญัติในปาราชิกกัณฑ์ และสังฆาทิเสสกัณฑ์ และปรับโทษสถานเบาแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดบทบัญญัติกัณฑ์ที่เหลือ

สรุปว่า ภิกษุณีวิภังค์ มีเนื้อหาประกอบด้วย ปาราชิกกัณฑ์ ๘ สิกขาบท สังฆาทิเสสกัณฑ์ ๑๗ สิกขาบท นิสสัคคิกัณฑ์ ๓๐ สิกขาบท ปาจิตตยิกัณฑ์ ๑๖๖ สิกขาบท ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ๘ สิกขาบท โดยแบ่งเป็น อสาธารณสิกขาบท และสาธารณสิกขาบท ดังที่กล่าวมา

๒.๔ สาเหตุของการสิ้นไปของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

๑. ความเคร่งครัดในสิกขาบทบัญญัติสำหรับภิกษุณี
๒. การประทานเงื่อนไขครุธรรม ๘ ประการ
๓. ธรรมชาติของสตรีเพศ
๔. ความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาได้ฝังรากตั้งลงมั่นคง ประกอบไปด้วยพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา ครบถ้วนที่เกาะลังกา พระพุทธศาสนาที่ตั้งมั่นบนเกาะลังกานี้เป็นฝ่ายเถรวาท แต่ก็มีฝ่ายมหายานปรากฏอยู่บ้างในบางสมัย สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป พระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์เป็นที่ยอมรับนับถือของมหาชนทุกหมู่เหล่าและทุกระดับชนชั้นและได้รับการอุปถัมภ์บำรุงเป็นอย่างดียิ่ง พระพุทธศาสนาจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของเกาะลังกา เจริญรุ่งเรืองควบคู่ไปกับสภาพการณ์สังคมลังกาที่บางยุคก็เสื่อมบางสมัยก็เจริญ ช่วงแรกที่พระพุทธศาสนาบนเกาะลังกา เจริญรุ่งเรืองนี้ ภิกษุ ภิกษุณีอุบาสกอุบาสิกา มีความปฏิสัมพันธ์กันดี เกื้อกูลต่อกันอย่างแน่นแฟ้น สถาบันพระมหากษัตริย์ของลังกาแต่ละราชวงศ์ แม้บางสมัยจะมาจากการแย่งชิงราชสมบัติกัน ปกครองเกาะลังกาแต่ก็ได้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาด้วยดีตลอดมาเป็นเวลาเกือบ ๑๕๐๐ ปี โดยเฉพาะเกี่ยวกับภิกษุณีนั่น ภิกษุณีสงฆ์มีความรุ่งเรืองควบคู่ไปกับภิกษุสงฆ์ พระมหากษัตริย์ เสนาอำมาตย์และประชาราษฎร์มีความสนพระทัยทำนุบำรุงให้การอุปถัมภ์แทบทุกพระองค์ ในคัมภีร์ที่ปวงษ์แสดงให้เห็นว่า พระเจ้ากุดกันนติสสะ ทรงสร้างโรงทานถวายภิกษุณี เพื่อให้ภิกษุณีจำนวน ๑๒,๐๐๐ รูปได้มีสถานที่ฉันภัตตาหาร กิจวัตรของภิกษุณีในสมัยนี้ส่วนมากนอกจากจะสอนธรรมแก่ประชาชนแล้วยังสั่งสอนและเคร่งครัดในพระวินัยประจำอยู่ที่อนุราธปุระ

ความสิ้นไปของภิกษุณีในครั้งพุทธกาล ศิลาจารึกและจารึกในถ้ำหลายแห่ง ได้กล่าวถึงเรื่องราวของภิกษุณี เช่น จารึกในถ้ำเวสศศิริยะได้กล่าวว่าภิกษุณียหัสหิณีเป็นผู้ถวายมีจารึกในถ้ำที่มหินทลระบುವ่าในบรรดาถ้ำทั้งหลายนั้นจำนวนถ้ำ ๓ ถ้ำ ภิกษุณีสงฆ์เป็นผู้ถวายรวมทั้งถ้ำเชื่อมหินตเล และที่ถ้ำนี้เป็นที่ที่พระมหินทลระเทศน์โปรดพระเจ้าเทานัมปิยติสสะเป็นครั้งแรก ภิกษุณีผู้ถวายรูปหนึ่งเป็นพระธิดาของพระเจ้ากัณคมติสสะ จารึกจากถ้ำที่เอลาลุคทกันทะวิหารมีกล่าววามหาอำมาตย์คนหนึ่งของพระเจ้าทุฎฐคามินีนามว่าปุสสทเวะมีธิดาชื่อนาคา เธอได้ออกบวชเป็นภิกษุณีหลังจากที่แต่งงานกับอำมาตย์อัคคิทัตตะมีจารึกที่เอลาลุคทกันทะวิหารเล่าถึงชีวิตของนาคาเถรีไว้ด้วย

ในคัมภีร์มหาวงษ์ กล่าวถึงพระเจ้ามหาศีลมหาติสสะ ถวายจตุปัจจัยแก่ภิกษุณีสงฆ์มูลค่าถึง ๑๐๐,๐๐๐ รูปปี ในรัชสมัยของพระองค์มีภิกษุณีสงฆ์ ๓๐,๐๐๐ รูป และพระองค์ได้ถวายภัตตาหารแก่ภิกษุณี รวม ๑๒,๐๐๐ รูป พระราชมารดาของพระองค์ก็ได้ออกผนวชเป็นภิกษุณี ซึ่งเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้พระองค์ทรงสนพระทัยในภิกษุณีสงฆ์เป็นพิเศษ และได้สร้างภิกษุณีอารามถวายแก่พระราชมารดาโดยตั้งชื่อว่าทันตโทวัน และในคัมภีร์มหาวงษ์นั่นเองกล่าวว่ารัชสมัยของพระเจ้าทลกัมพะ ภิกษุณีสงฆ์ประสบทุกข์ภัยเป็นเวลานานรับความยากลำบากถึง ๑๒ ปี เมื่อพระองค์ทรงขับไล่พวกทมิฬที่รุกรานครั้งแรกออกไปได้แล้ว ก็ได้ถวายจตุปัจจัยหลายประการแก่ภิกษุณีสงฆ์ สมัยเดียวกันนั้น เกิดความแตกแยกในคณะสงฆ์ พระสงฆ์บางกลุ่มแยกตัวออกจากฝ่ายมหาวิหาร แล้วไปเข้ากลุ่มกับฝ่ายอภัยคีรีวิหาร ตั้งเป็นนิกายใหม่ขึ้น ภิกษุณีอาราม ๑๒ แห่งที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าทวานัมปิยติสสะ

อยู่ภายใต้การปกครองของคณะภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเถรวาท แต่ในสมัยต่อมาที่คณะภิกษุณีสงฆ์ก็ได้แบ่งแยกออกสังกัดนิกายต่าง ๆ มีนิกาย สาคัลกะ และธรรมรุจิ เป็นต้น

หลังจากที่เมืองอนูราชปุระตกอยู่ภายใต้การรุกรานของพระเจ้าเอลรากษัตริย์ทมิฬ คณะภิกษุณีสงฆ์ตกอยู่ในภาวะลำบากมากแต่ก็ได้รับการทำนุบำรุงโดยพระเจ้าภัทวันตีสสะ แห่งรัฐนะในลังกาได้ มีบันทึกที่กล่าวถึง พระราชธิดาแห่งพระเจ้าภัทวันตีสสะ ๒ พระองค์ พร้อมด้วยธิดาของอำมาตย์ผู้ใหญ่ได้เข้าบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณีและมีรายนามของภิกษุณีที่สำคัญ ๆ หลายรูป ในรัชสมัยนี้ด้วย แสดงให้เห็นว่า ภิกษุณีสงฆ์รุ่งเรืองทั้งในสมัยอนูราชปุระและรัฐนะที่ตั้งอยู่ตอนใต้ของเกาะลังกา ในคัมภีร์มหาวงษ์ และอุปัชฌาย์ บันทึกว่าในงานฉลองเจดีย์มหาอุปา (รูวันเวลิเสยะ) ในเมืองอนูราชปุระ ที่พระเจ้าทูลุฐคามินีทรงจัดขึ้นหลังจากได้ขับไล่พวกทมิฬออกไปนั้น มีภิกษุณีมาร่วมในพระราชพิธีครั้งนั้น ถึง ๑๓,๐๐๐ รูป สิ่งลหวัตถุปรณ์ก็ได้กล่าวถึงพระราชธิดาของพระเจ้าสัทธาตีสสะ ว่าด้วยได้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณี

บรรดาภิกษุณีที่ออกบวชเป็นจำนวนมากเหล่านั้นหลายรูปเป็นพระธิดาในพระราชวงศ์ และมาจากตระกูลใหญ่โตมั่งคั่ง ในอรรคกษัตริย์จตุรชน ก็มีกล่าวถึงภิกษุณีสงฆ์เช่นกัน โดยบันทึกว่าพระเจ้าทูลุฐคามินี ได้ถวายพระเจดีย์มริสวดี แก่คณะสงฆ์ในงานฉลองนั้นกล่าวต่อไปว่าสามเณรต้องรับบาตรเป็นข้าวต้มร้อน ๆ และมีสามเณรมาคอยช่วยสามเณรทำให้ข้าวต้มเย็นลง คัมภีร์มหาวงษ์กล่าวว่าพระเจ้ามหาสนะได้ทำลายวัดมหาวิหารลงโดยการยุบของพระสังฆมิต ซึ่งเป็นพระภิกษุฝ่ายมหายานจากอินเดียได้ แต่ต่อมาพระองค์ได้ทรงสร้างพระอารามขึ้น ๒ แห่ง แล้วถวายภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายตรงข้ามกับพวกมหาวิหาร

ระหว่างพุทธศักราช ๑๐๔๑-๑๐๕๖ (ค.ศ. ๔๙๘-๕๑๓) พระจุมุคัลก็ได้ทรงสร้างราชินีภิกษุณีอารามขึ้นถวายภิกษุณีสงฆ์ในนิกายสาคัลกะ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เขตวันรามยะ ในรัชสมัยของพระเจ้าอัคโพธิได้มีกษัตริย์แคว้นกลิงคะอินเดียได้เสด็จมาลังกา และทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ในขณะที่พระมเหสีทรงผนวชเป็นภิกษุณี พระมเหสีของพระเจ้าอัคโพธิเป็นผู้ถวายการอุปถัมภ์ ในคัมภีร์จุลวงษ์กล่าวถึงมเหสีของพระเจ้าเจตตีสสะ ว่าทรงผนวชเป็นภิกษุณี และมีความชำนาญเป็นพิเศษในพระอภิธรรมปิฎก

พระเจ้าทัปปุละที่ ๒ ทรงสร้างภิกษุณีอารามขึ้น เรียกว่า สีลเมฆ พระมเหสีในพระเจ้าอัคโพธิที่ ๔ (ค.ศ. ๖๕๘-๖๗๔) ก็ได้ ข้าหลวงมหินทร์ นายพลเสนา ภรรยาของผู้บัญชาการสักกะพระเจ้ามหินทร์ที่ ๓ และพระเจ้ากัศยปะที่ ๕ ก็ได้ ล้วนได้ถูกระบุพระนามและนามว่าได้สร้างภิกษุณีอารามขึ้นทั้งสิ้น

ศิลาจารึกในศตวรรษที่ ๘,๙ และ ๑๐ ล้วนแต่กล่าวถึงภิกษุณีสงฆ์ เช่น ในศิลาจารึกของพระเจ้ามหินทร์ที่ ๔ ทิมหินทเล ได้กล่าวถึงโรงทานที่สร้างถวายภิกษุณีสงฆ์อุทิศแด่ ผู้อนาถาและประสบความยากลำบาก

ศิลาจารึกของพระเจ้าอุทัย กล่าวถึงทุ่งนาที่ถวายแก่ภิกษุณี ได้ตั้งชื่อว่าตีสสาราม จารึก ๒ แห่งที่เมทริคีรียะ ก็กล่าวถึงโรงพยาบาลวัดหลายแห่งที่ตั้งอยู่ในภิกษุณีอาราม ศิลาจารึกอีกแห่งหนึ่งที่กุรุมนหันทามะ ก็กล่าวถึงโรงพยาบาลประเภทเดียวกัน และได้มีการค้นพบซากโรงพยาบาลทั้งที่เมือง

มหินทเลและอุปารามในอนุราชปุระซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าภิกษุณีในสมัยนั้นทำหน้าที่เป็นแพทย์และพยาบาล ให้การดูแลรักษาผู้ป่วยในโรงพยาบาลเหล่านี้^{๕๔}

พุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา มีความสัมพันธ์ที่ต่อกันและต่าง เชิดชูและบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างใส่ใจเปี่ยมด้วยศรัทธาจนกระทั่งถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๕ อันเนื่องมาจากความไม่สงบสุขของบ้านเมืองเพราะศึกสงครามการแย่งชิงราชสมบัติของกษัตริย์ลังกา และเพราะข้าศึกที่ยกมาจากอินเดียได้ หลายครั้งหลายคราว ทำให้ประชาชนพลัดพรากที่อยู่อาศัยอดอยากล้มตาย เกิดทุกข์ภัยภัยไปทั่วเกาะลังกาบ่อยครั้งความสัมพันธ์ระหว่างพุทธบริษัทต่างก็เล็กลงลงเป็นไปในลักษณะทุกฝ่ายต่างดิ้นรนเพื่อให้ตนดำรงอยู่อย่างเอาตัวรอดให้ได้ โดยเฉพาะชาวชนบทซึ่งได้รับผลกระทบทุกครั้งต่างอดอยากทุกข์ยากอยู่เสมอ ภิกษุจะมีลักษณะเป็นผู้นำ ภิกษุณีเป็นฝ่ายคอยช่วยเหลือและปฏิบัติตาม เมื่อภิกษุและภิกษุณีขาดการบำรุง ขาดการศึกษาพระธรรมวินัย ปฏิบัติศาสนาไปตามจารีตประเพณี ภิกษุและภิกษุณีลดฐานะจากครุฐานียะอันสูงลงมาเป็นผู้รับใช้คฤหัสถ์ผู้มีอำนาจหรือผู้มั่งคั่ง ขาดอาจารย์ผู้สอนธรรมวินัย สมณะซึ่งพรหมณ์ประพฤติตนนอกธรรมนอกวินัย มุ่งลาภสักการะ ทำให้ผู้รู้ดีเตียนจนถึงบางสมัย ภิกษุลู่อำนาจโลภะ โทสะ และโมหะ ทะเลาะวิวาทกันเองจนพระมหากษัตริย์ต้องเข้าไปชำระอธิกรณ์ เพราะทนไม่ได้ที่เห็นภิกษุและภิกษุณีบางนิกายประพฤติทุจริตและเกิดมีพวกปลอมบวชเพื่อลาภสักการะขึ้นในพระศาสนาเป็นอันมากจึงต้องมีการปราบปรามชำระพระศาสนา เช่น ในรัชสมัยของพระยาก็สสปะ^{๕๕} เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว ทรงปราบปรามภิกษุทุจริต ด้วยการขับไล่ออกจากอาราม แล้วอุปสมบทใหม่ทดแทน ความเสื่อมและความอ่อนแอในพระศาสนาเริ่มปรากฏให้เห็นเรื่อยมา โดยเฉพาะเมื่อกษัตริย์ที่นับถือศาสนาอื่น เช่น ศาสนาฮินดู บังคับราชกรูให้ละทิ้งพระพุทธศาสนา ให้หันไปนับถือเทพเจ้าศาสนาฮินดูแทน บังคับให้เลิกพิธีกรรม จารีตทางพระพุทธศาสนา ใช้พิธีกรรมศาสนาฮินดูแทน เช่น กษัตริย์เอลรา ประกาศรื้อฟื้นการนับถือระบบวรรณะขึ้นมาในลังกา ซึ่งเป็นเหตุต่อมาทำให้พระภิกษุสงฆ์เลือกบวชให้เฉพาะคนในวรรณะสูงเท่านั้น เป็นต้น ทำให้พระภิกษุและภิกษุณีขาดความนับถือของพหูชนชนชั้นต่ำโดยทั่วไปโดยเฉพาะชาวชนบท ไม่มีโอกาสได้บวชสืบพระศาสนาและเมื่อพระพุทธศาสนาขาดการอุปถัมภ์ ราชกรูหรือพุทธบริษัทแตกกันเป็นก๊กเป็นเหล่าพระภิกษุสงฆ์ก็ขึ้นสังกัดอยู่กับผู้มีอำนาจในแต่ละยุคไป

ในช่วงพุทธศักราช ๑๖๙๖-๑๗๒๙ สภาพการณ์ของสงฆ์ในเกาะลังกาตกอยู่ในสภาพอ่อนแอเสื่อมโทรมทั้งด้านศาสนบุคคล ศาสนศึกษาและการอุปถัมภ์บำรุง รวมทั้งการศึกษาปฏิบัติพระธรรมวินัย ภิกษุและภิกษุณีต่างประพฤติปฏิบัติตนไปตามประเพณี ขึ้นสังกัดอยู่กับผู้มีอำนาจ เช่น กษัตริย์บางพระองค์ในบางสมัยหรือเสนาบดีผู้มีอำนาจ เป็นต้น พระสงฆ์ยึดถือบุคคลยิ่งกว่าพระธรรมวินัย การประกอบพิธีกรรมก็เพื่อสนองเจตนาารมณ์ของผู้มีอำนาจผู้มีโภคทรัพย์มาก พระภิกษุสงฆ์บางกลุ่มภิกษุณีบางเหล่าปฏิบัติตัวขึ้นตรงต่อคฤหัสถ์ คณะสงฆ์ไม่มีองค์กรปกครองสงฆ์เองภิกษุและภิกษุณีสงฆ์จึงอยู่ในสภาพต่างคนต่างอยู่ ขาดการเชื่อมโยง ความเป็นไปทั้งหลายจึงขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของบ้านเมือง เมื่อบ้านเมืองเกิดภัยสงครามและถูกปกครองด้วยผู้ปกครองที่นับถือลัทธิอื่น

^{๕๔} ฉัตรสมาลย์ กบิลสิงห์, **นักบวชหญิงในต่างแดน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญา, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑๗.

^{๕๕} **มหาวงษ์ พงศาวดารลังกาทวีป ฉบับหลวงในหอสมุดพระวชิรญาณ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทย, รศ. ๑๒๙), หน้า ๓๖๐.

เช่นโดยผู้ครอบครองจากอินเดียใต้ โปรตุเกส ฮอลันดาและอังกฤษ เป็นต้น นับเป็นเวลาเกือบพันปี บุคคลเหล่านั้นล้วนแต่เป็นข้าศึกกตขี่พระพุทธรศาสนาทั้งสิ้น ความสืบทอดพระศาสนาโดยการอุปสมบทและการประพฤติธรรมก็ค่อย ๆ ลดน้อยลง เมื่อเกิดการดุคกลืนผสมผสานคำสอนและพิธีกรรมเข้ากับลัทธิอื่นเสียแล้ว รูปแบบและเนื้อหาพระศาสนาก็เลื่อนราง เมื่อศาสนบุคคลอ่อนแอและวิบัติ เสื่อมไปจากการปฏิบัติ ศาสนาก็ลบลื่อนลงไป พระธรรมวินัยก็ปรากฏเจือจาง ประชาชนไร้ที่พึ่งก็หันไปนับถือไสยศาสตร์ ลัทธิภูติผีปีศาจและเทพเจ้าแทน ในขณะที่เดียวกัน เพศบรรพชิตก็ค่อย ๆ ลดน้อยลงและเลือนหายไปจากสังคมเมื่อบ้านเมืองเข้ายุคเชษฐศาสนาบุคคลก็สูญสิ้นไปเหตุการณ์ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ พระพุทธรศาสนาในเกาะลังกาจึงอาจเปรียบได้กับดวงไฟตะเกียงที่ริบหรี่ เพียงเมื่อถูกลมพัดเท่านั้น ดวงไฟก็ดับลง แต่อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์คือภิกษุและภิกษุณีในเกาะลังกาในช่วงที่รุ่งเรืองอาจจำแนกได้ ๓ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ พระสงฆ์ที่อุปถัมภ์โดยพระมหากษัตริย์เรียกว่า ราชาคณะ ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาหรือเป็นสมณอาจารย์ของพระมหากษัตริย์และปฏิบัติศาสนพิธีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับรัฐประจำอยู่ในพระอารามหลวง ที่พระราชาทรงสร้างถวายสืบ ๆ ต่อกันมา เช่น มหาวิหาร หรืออภัยคีรีวิหาร เป็นต้น

ประเภทที่ ๒ พระสงฆ์ส่วนบุคคล ซึ่งได้รับอุปถัมภ์โดยตระกูลขุนนางที่ทรงอำนาจและร่ำรวย หรือตระกูลในราชสำนักเป็นพระสงฆ์ส่วนบุคคลเรียกว่า พระประจำตระกูล และ

ประเภทที่ ๓ พระสงฆ์ราษฎรซึ่งได้รับอุปถัมภ์โดยประชาชนทั่วไป ประจำอยู่ตามสำนักและอารามในชนบทและหมู่บ้านห่างไกลจากตัวเมืองเรียกว่า พระราษฎร ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ พระบ้าน เรียกว่าคามวาสี ประจำอยู่ตามหมู่บ้าน และ พระป่า เรียกอรุญญวาสี ประจำอยู่ในป่าหรือตามถ้ำ เป็นต้น

พระพุทธรศาสนาในเกราทในลังกาเริ่มเสื่อมลงตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ เป็นต้นมา ซึ่งมีสาเหตุอันดับแรกมาจากภายในสังคมสงฆ์เอง คือการขาดความเป็นเอกภาพ ไร้องค์กรประสานการปกครองให้เป็นเครือข่าย ถึงแม้ว่ามีความรุ่งเรืองในบางยุคบางสมัยก็เป็นความเจริญที่ขึ้นอยู่กับบุคคลหรือสถานการณ์บ้านเมือง เมื่อประสบวิกฤตการณ์เนื่องจากผู้ปกครองประเทศหันไปนับถือลัทธิอื่น พระสงฆ์ก็เดือดร้อนและเมื่อถึงคราวทุกข์ยากจากภัยพิบัติต่างๆ เช่น ในสมัยของพระเจ้าเมฆวรรณกุมาร เกิดทุพภิกขภัย พระศาสนาจึงเคลื่อนกันไปด้วยภิกษุและภิกษุณีที่ปลอมบวช^{๕๖} ต้องทำการปราบปรามพวกปลอมบวชและชำระพระศาสนาเป็นการใหญ่

การแย่งชิงราชสมบัติของกษัตริย์ลังกา ซึ่งเกิดขึ้นมาครั้งจนกล่าวได้ว่ามากกว่าครึ่งหรือ ๘๐% ของกษัตริย์ลังกาที่ได้เป็นกษัตริย์มาจากการทำสงครามแย่งชิงราชสมบัติกันเอง แต่ครั้งก็ทำให้ประชาชนและพระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์เกิดความระส่ำระสาย ตั้งตัวไม่ติด ในสงครามเช่นฆ่าแย่งชิงราชสมบัติกันระหว่างกษัตริย์ต่างวงศ์ก็ดี การสงครามระหว่างชนชาติสิงหลกับชนชาติทมิฬบนเกาะลังกาและชนชาติทมิฬที่มาจากอินเดียได้ก็ดี และในการที่ลังกาทวีปถูกปกครองด้วยชาติตะวันตกที่นับถือศาสนาคริสต์ก็ดี ซึ่งเป็นเวลาหลายร้อยปีนั้น พระพุทธรศาสนาของลังกาถูกกตขี่ ถูกเบียดเบียนและถูกห้ามไม่ให้ประชาชนนับถือ และราชสำนักหันไปให้การยกย่องลัทธิอื่น พื้นพระบวรณะของ

^{๕๖} มหาวงษ์ พงศาวดารลังกาทวีป ฉบับหลวงในหอสมุดพระวชิรญาณ, หน้า ๑๑๕.

อินดู เก็บภาษีอย่างโหดเหี้ยมร้ายแรงต่อชาวพุทธเพื่อแลกเปลี่ยนกับการเปลี่ยนศาสนาที่ดี เหล่านี้ล้วนแต่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาต้องเสื่อมโทรมและสูญสิ้นไป

สำหรับสาเหตุแห่งการหมดสิ้นไปภิกษุณีสงฆ์ในพระพุทธศาสนา จากการสำรวจพระไตรปิฎก อรรถกถา พงศาวดาร จารึกและจดหมายต่าง ๆ แล้วอาจกล่าวได้ว่า ภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถึงการสูญสิ้นหรือขาดตอนไปแล้ว ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ น่าจะเนื่องมาจากสาเหตุสำคัญอย่างน้อย ๔ ประการ คือ

๑. ความเคร่งครัดในสิกขาบทบัญญัติสำหรับภิกษุณี สิกขาบทที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุณีที่ต้องรักษา โดยไม่ล่วงละเมิดมีปาราชิก ๘ ข้อ โดยเป็นปาราชิก ที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุสงฆ์ ๔ ข้อ ที่ทรงบัญญัติเพิ่มอีกสำหรับภิกษุณีโดยเฉพาะอีก ๔ ข้อ ซึ่งเป็นข้อบัญญัติสำหรับภิกษุณีที่กวดขันมากกว่าของภิกษุสงฆ์ เช่นในอาบัติปาราชิกมีว่า “ภิกษุณีกำหนดยินดีการที่บุรุษผู้กำหนดจับต้องลูบลำที่บริเวณใต้ไหปลาร้าลงมา เหนือเข้าขึ้นไปต้องอาบัติปาราชิก” แต่ในการจับต้องเช่นนี้ ในฝ่ายภิกษุ ถ้าภิกษุยินดีในการที่สตรีจับต้อง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ไม่ขาดจากความเป็นภิกษุ “ภิกษุณีไม่ทักท้วงภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิก ไม่บอกให้ภิกษุณีอื่นทราบ ช่วยปกปิดความผิดของภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุณีผู้ช่วงปกปิดนี้ต้องอาบัติปาราชิก” แต่ในการปกปิดความผิดนี้ ในฝ่ายภิกษุ ถ้าภิกษุปกปิดอาบัติปาราชิกของภิกษุอื่นต้องอาบัติปาจิตตีย์แสดงคืนอาบัติได้ หรือชื่อว่า

ภิกษุณีประพฤติดังภิกษุผู้ถูกภิกษุสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกันลงอุกเขปนียกรรมโดยธรรม โดยวินัยโดยสัตตกาศน์ ถูกภิกษุทั้งหลายตักเตือนก็ยังไม่ประพฤติดูอย่างนั้น ถ้าถูกสวดสมณภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติปาราชิก แต่ในลักษณะเดียวกัน สำหรับการประพฤติดังภิกษุผู้ถูกสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกันลงอุกเขปนียกรรมนั้น ภิกษุประพฤติดังต้องอาบัติปาจิตตีย์แสดงคืนอาบัติได้ และชื่อว่า “ภิกษุณีกำหนดยินดีการที่บุรุษผู้กำหนดจับมือ จับมุมสังฆาฏิ ยืนเคียงคู่ สนทนากัน มาที่นัดหมายมาหาเดินตามไปที่ลับ ถูกต้องกายกัน ต้องอาบัติปาราชิก

แต่ในเรื่องนี้ ในฝ่ายภิกษุต้องอาบัติสูงสุดเพียงสังฆาทิเสส แม้จะเป็นครุกาบัติคือ อาบัติหนักรองลงมาจากอาบัติปาราชิกแต่ก็สามารถทำคืนอาบัติโดยอยู่ปริวาส ประพฤติมานัตและขออภัยต่อสงฆ์ ก็พ้นจากอาบัติ

อนึ่ง ภิกษุณีหลังจากอุปสมบทแล้วต้องรักษาสิกขาบทถึง ๓๑๑ ข้อ มากกว่าสิกขาบทของพระภิกษุอีก แม้สิกขาบทเหล่านั้นจะทรงบัญญัติขึ้นตามทีภิกษุณีประพฤดิล่วงละเมิดมาก่อนแล้วก็ตาม แต่ก็กลายเป็นข้อห้ามส่วนที่เหลือจากข้อห้ามเป็นขออนุญาตให้ปฏิบัตินั้นมีไว้น้อยมาก เรียกว่ามากและเคร่งครัดจนกระทั่งเพียงแต่ “คู้เข้าเหยียดขาออก” เท่านั้นที่ต้องอาบัติแล้ว เช่น ภิกษุณีไม่มีผ้ารัดถันเข้าบ้านต้องอาบัติปาจิตตีย์ และสิกขาบทที่หนักต้องเข้าแล้วขาดความเป็นภิกษุณี คืออาบัติปาราชิกของภิกษุณีเพียง ๔ ข้อ แต่ของภิกษุณีมีมากกว่า ๑ เท่า คือ ๘ ข้อ หรืออาบัติสังฆาทิเสสของภิกษุณีก็มีมากกว่าของภิกษุและง่ายต่อการล่วงละเมิด สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๑,๓,๕,๗ ก็เช่นเดียวกัน ภิกษุณีผู้เป็นปุถุชนจะต้องอยู่ด้วยการต้องมีสติทุกเมื่อ เพียงแผลอารมณ์ชั่ววูบก็ต้องอาบัติหนักทันที

สิกขาบทเหล่านี้ น่าจะเป็นข้อปฏิบัติที่กวดขันยากแก่การปฏิบัติสำหรับภิกษุณีผู้ที่มีบารมีและอินทรีย์แก่กล้าพอรวมกับเรื่องอื่น ๆ ที่พึงบัญญัติห้ามไว้ก็จะกลายเป็นสิกขาบทที่เคร่งครัดมากสำหรับภิกษุณี

๒. การประทานเงื่อนไขครุธรรม ๘ ประการ ให้กับการบวชภิกษุณี ครุธรรมเงื่อนไขการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ภิกษุณีปฏิบัติ ๘ ข้อเหล่านี้ เรียกว่า อนุปปีนนบัญญัติ คือ ข้อบัญญัติในเมื่อยังไม่มีเรื่องเกิดขึ้น หรือก่อนที่จะมีเรื่องเสียหายเกิดขึ้นทุกสิกขาบทจะไม่มีอนุปปีนนบัญญัติ เพราะอนุปปีนนบัญญัติคือครุธรรม ๘ ข้อมีมาเฉพาะแก่ภิกษุณีเท่านั้น ไม่มีในสิกขาบทอื่น ซึ่งภิกษุณีจะต้องรักษาอย่างไม่ประมาทเลยเพราะครุธรรมคือข้อปฏิบัติที่ภิกษุณีทั้งหลายรับมาด้วยความเคารพ ครุธรรมแต่ละข้อจะสรุปด้วยข้อความว่า “ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต ซึ่งอาจวิเคราะห์ให้เห็นได้ดังนี้ ครุธรรมข้อที่ ๑ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า ภิกษุณีถึงจะบวชได้ ๑๐๐ พรรษา ก็ต้องทำการกราบไหว้ ต้อนรับ ทำอัญชลีกรรม ทำสามัคคีกรรม แก่ภิกษุผู้บวชแม้ในวันนั้น ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต ซึ่งพระนางมหาปชาบดีโคตมีก็ทรงรับ แต่ต่อมาพระนางได้เข้าพบพระอานนทขอให้เข้ากราบทูลพระพุทธเจ้า เพื่อทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายภิกษุณีทั้งหลายกราบ ลุกรับ ไหว้ ทำสามัคคีกรรมตามลำดับพรรษา พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตพระองค์ได้มีรับสั่งกับพระอานนทว่า^{๕๗}

ไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาส ที่ตถาคตจะอนุญาตให้ภิกษุกราบ ลุกรับ ไหว้ ทำสามัคคีกรรม แก่ภิกษุณี พวกเดียรฉณีที่สอนไม่ดีก็ยังไม่กราบ ไม่ลุกรับ ไม่ไหว้ ไม่ทำสามัคคีกรรม แก่สตรี โฉนตถาคตจะอนุญาตให้ภิกษุกราบ ลุกรับ ไหว้ ทำสามัคคีกรรมแก่สตรีเล่า พระพุทธเจ้าทรงปรับโทษภิกษุที่กราบ ลุกรับ ไหว้ ทำสามัคคีกรรมแก่ภิกษุณีเป็นอาบัติทุกกฎ ความจริง พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติให้ภิกษุณีเป็นผู้ไหว้ภิกษุแต่ฝ่ายเดียว โดยภิกษุไม่ต้องให้ตอบภิกษุณีที่ไหว้แล้ว พระนางมหาปชาบดีโคตมี รับครุธรรมบวชเป็นภิกษุณีแล้ว ไม่นานพระนางก็กราบทูลขอเรื่องนี้ที่พระนางรับว่าจะประพฤติปฏิบัติจนตลอดชีวิต ครุธรรมข้อ ๒ ว่าภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ นั้น มิได้หมายความว่าให้ภิกษุณีอยู่ในวัดเดียวกับภิกษุสงฆ์ อาวาสในที่นี้มีได้หมายถึงวัด แต่หมายถึงสถานที่ที่ไปมาพบปะกันได้ มีอธิบายว่าอาวาสที่ไม่มีภิกษุ หมายถึง สำนักที่ภิกษุณีไม่สามารถไปรับโอวาทได้ หมายถึงสำนักภิกษุณีที่ไม่มีภิกษุที่จะมาให้โอวาทแก่ภิกษุณีได้ ภายในระยะทางครึ่งโยชน์ หรือเส้นทางที่จะไปมายังสำนักภิกษุณินั้นไม่ปลอดภัย ไม่สะดวกภิกษุไม่สามารถเดินทางไปให้โอวาทได้ความข้อนี้ในสิกขาบทที่ ๑ อารามวรรคว่า ภิกษุณีทั้งหลาย เข้าสู่อารามของภิกษุทั้งหลายโดยไม่บอกภิกษุทั้งหลายตำหนิ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามปรับอาบัติปาจิตตีย์ แก่ภิกษุณีผู้ฝ่าฝืน และที่ปรากฏในสิกขาบทที่ ๒ โอวาทวรรคว่า ภิกษุณีทั้งหลายไปรับโอวาทจากพระจุฬป็นถกแล้วกลับสำนักจนพลบค่ำ ประตุเมืองปิดเข้าเองไม่ได้ต้องพักค้างคืนนอกเมือง

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทปรับอาบัติปาจิตตีย์ภิกษุที่ให้โอวาทภิกษุณีจนมีดค่าภิกษุกับภิกษุณีอยู่วัดเดียวกันย่อมถูกครหาว่าเป็นคู่สาวกันเพียงแต่ร่วมกิจกรรมกันบางอย่างสังคัมภีร์ตำหนิมีเรื่องเกิดขึ้นดังนี้ ระยะแรกภิกษุณีเป็นอาบัติแล้วแสดงอาบัติต่อภิกษุ ท่านไปพบกันนอกสำนักในเวลาบิณฑบาตตามถนนบ้าง ตามตรอกบ้าง ตามทางสามแพร่งบ้าง ภิกษุณีก็ขอแสดงอาบัติต่อภิกษุ โดยทั้งสองท่านนั่งยองปลงอาบัตินัน พวกชาวบ้านเห็นเข้าก็ตำหนิทาว่า พวกภิกษุกับภิกษุณีล่วงเกินกันตอนกลางคืน กำลังขอมากันพระพุทธเจ้าจึงทรงห้ามภิกษุกับภิกษุณีปลงอาบัตินัน ให้ภิกษุณีปลงอาบัตินันกับภิกษุณีเท่านั้นเวลาภิกษุณีกระทำผิดที่ต้องลงโทษ โดยการประมุขสงฆ์สวดประกาศ

^{๕๗} มหาवंช พงศาวดารลังกาทวีป ฉบับหลวงในหอสมุดพระวชิรญาณ, หน้า ๗๓.

ระยะแรกภิกษุสงฆ์เป็นผู้ลงโทษ ครั้นต่อมา พวกภิกษุณีที่ถูกลงโทษ เวลาไปพบภิกษุ ตามถนนบ้าง ตามตรอกบ้าง ตามทางสมเพรงบ้าง ก็ห่มผ้าเฉวียงบ่า นั่งยองประนมมือ กล่าวขอขมาว่า ดิฉัน จะไม่ทำอย่างนี้อีก

พวกชาวบ้านเห็นเข้าก็ตำหนิว่า พวกภิกษุณีเหล่านี้ เป็นภรรยาของพวกภิกษุ ได้ล่วงเกินกันตอนกลางคืน กำลังขอขมากัน ดังนี้ เป็นต้น การกระทำสามีภรรยาที่กล่าวนี้ถือเป็นการส่วนตัว เมื่อมองในสายตาชาวบ้านทั่วไปก็ต้องคิดในทางไม่ดี ถูกกล่าวหาในเรื่องชู้สาวได้ง่ายเนื่องจากเพศภาวะของชายกับหญิงผู้บวช ไม่อำนวยในการร่วมกิจกรรมกันในสายตาชาวโลก ภิกษุสงฆ์กับภิกษุณีสงฆ์ ก็เลยต้องแยกจากกันไปโดยข้อกำหนดที่ทรงตระหนักในเรื่องพรหมจรรย์ เวลาที่ภิกษุกับภิกษุณีกระทำกิจกรรมที่เป็นหมู่คณะเป็นทางการ ก็เกิดความไม่สะดวก เช่น ในวันปวารณา คือวันที่อนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ซึ่งต้องกระทำในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ วันเดียวให้เสร็จ ภิกษุณีทั้งหลายปวารณาพร้อมกับภิกษุทั้งหลาย เกิดชุลมุนวุ่นวายขึ้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติห้าม โดยให้ภิกษุณีปวารณาตนเองก่อนแล้ววันรุ่งขึ้นจึงค่อยไปปวารณากับภิกษุทั้งหลาย แม้กระนั้น ก็ยังเกิดชุลมุนวุ่นวายขึ้นอีก พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุณีเป็นตัวแทนไปปวารณาด้วยภิกษุสงฆ์ กิจกรรมต่าง ๆ ที่เรียกว่าสังฆกรรมนั้น ภิกษุณีต้องแยกกันทำจากภิกษุสงฆ์ด้วยปัญหาตามที่กล่าวมา ซึ่งเรื่องนี้พระอุบาลีเถระก็ได้กล่าวไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลายไม่สังวาสกับภิกษุณีทั้งหลายคือไม่เข้าร่วมกระทำสังฆกรรมกัน พระพุทธเจ้าทรงวางหลักไว้ว่า ภิกษุไม่พึงแสดงปาติโมกข์ในชุมนุมสงฆ์ที่มีภิกษุณีนั่งอยู่ด้วย ภิกษุกับภิกษุณีไม่ควรอยู่ร่วมกันในอุโบสถกรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามภิกษุกระทำร่วมกับอนุสัมบัน หมายความว่า ภิกษุณีเป็นอนุสัมบันของภิกษุสงฆ์ คือมีฐานะไม่เท่าเทียม เช่นเดียวกับสามเณรมีฐานะไม่เท่าเทียมกับภิกษุสงฆ์ ที่เป็นอย่างนี้ เนื่องจากเพศภาวะของแต่ละฝ่ายเป็นอุปสรรคที่จะช่วยกิจกรรมกันและอย่างหนึ่งเป็นเพราะสังคัมไม่ยอมรับ^{๕๘}

ครุธรรมข้อที่ ๓ ความว่าภิกษุณีต้องไปถามอุโบสถและไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ ทุกกึ่งเดือน การไปถามอุโบสถอธิบายว่า คือไปถามว่าวันไหนเป็นอุโบสถ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ต้องคอยกำหนดวัน ต้องไปถามก่อนจะครบ ๑๕ วัน สมัยพุทธกาลไม่มีปฏิทิน สตรีที่เข้ามาบวชไม่มีความรู้เรื่องวัน เดือน ปี อันที่จริงแล้ว มิใช่แต่ภิกษุณีไม่มีความรู้เรื่องนี้ ภิกษุก็เหมือนกันไปเจริญสมณธรรมในป่า ไม่จัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกจึงไม่รู้เรื่องนักขัตตร ไม้รู้จักว่าทิศไหนเป็นทิศไหน มีพวกโจรมาสอบถามหา น้ำดื่ม น้ำใช้ก็ได้จัดไว้ ฟืนไฟก็ไม่ได้จัดเตรียมไว้ พวกโจรถามว่า วันนี้เป็นฤกษ์อะไร พวกภิกษุก็ตอบไปว่า พวกอาตมา ไม่ทราบ

โจรถามว่า ทิศนี้เป็นทิศอะไรก็ตอบไปว่า พวกอาตมา ไม่ทราบ พวกโจรเกิดความโมโหจึงทำร้ายตีศีรษะภิกษุเหล่านั้นฐานว่า โง่จริง เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงวางระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุที่จะอยู่ป่า มีข้อหนึ่ง คือ รับสั่งให้เรียนรู้เรื่องนักขัตตรทุกอย่าง ต้องรู้จักทิศทาง ที่เป็นเช่นนี้เพราะผู้มีโอกาสศึกษาสมัยพุทธกาลก็คือบุตรของพราหมณ์คหบดีที่มีทรัพย์เท่านั้น จึงจะมีโอกาสได้ศึกษาเรียนรู้ เมื่อพระพุทธศาสนารับคนทุกระดับชั้นวรรณะเข้าบวช จึงมีคนที่ไม่รู้วัน เดือน ปี เข้ามาบวช สำหรับผู้หญิงอินเดียโบราณ ก่อนบวชก็ยังไม่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนเหมือนบุตรชาย

^{๕๘} มหาวงษ์ พงศาวดารลังกาทวีป ฉบับหลวงในหอสมุดพระวชิรญาณ, หน้า ๕๖.

ชาวบ้านทั่วไปเลยอันเนื่องมาจากข้อห้ามในศาสนาพราหมณ์ ครุธรรมข้อที่ ๖ ผู้ที่จะบวชเป็นภิกษุณีต้องบวชในสงฆ์ ๒ ฝ่าย เฉพาะพระนางมหาปชาบดีโคตมี ไม่ต้องบวชในสงฆ์ ๒ ฝ่าย เพราะตอนที่พระนางได้รับอนุญาตให้บวชมีสงฆ์อยู่ฝ่ายเดียว คือ ภิกษุสงฆ์ยังไม่มีภิกษุณีสงฆ์พระนางได้อุปสมบทจากสำนักพระพุทธเจ้าด้วยรับครุธรรม ๘ ประการศากยานี้ทั้ง ๕๐๐ นาง ก็ได้บวชในสงฆ์สองฝ่าย แต่ได้อุปสมบทจากเอกโตสงฆ์ คือ ภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว สตรีเหล่าอื่นที่ศรัทธาบวชในภายหลังต้องบวชในอุทโตสงฆ์ คือ สงฆ์ ๒ ฝ่าย ฉะนั้นภิกษุณีต้องบวชในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ซึ่งเป็นเรื่องยุ่งยากมากจะป่วยกล่าวไปใยถึงครุธรรมข้อ ๗-๘ อีก

ครุธรรมนั้นไม่มีการปรับโทษแก่ภิกษุณีที่ล่วงละเมิดหรือไม่ปฏิบัติตามก็จริงต่อมาเมื่อภิกษุณีล่วงละเมิดเกิดเรื่องไม่ดีไม่งามขึ้นในพระศาสนา ประชาชนตำหนิติเตียนในครุธรรม ๘ ข้อนั้นได้มีภิกษุณีล่วงละเมิดไม่ปฏิบัติตามเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทจำนวนถึง ๑๗ สิกขาบท^{๕๙} ซึ่งแต่ละสิกขาบทก็เป็นระเบียบที่เข้มงวด ซึ่งจะเห็นได้ ดังนี้

๑. พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์^{๖๐} ไม่พอใจที่พระกัปปิตกะทูปทำลายสฤปปบรรจฐิของภิกษุณีรูปหนึ่ง คิดจะฆ่าพระกัปปิตกะ แต่มีภิกษุณีรูปหนึ่งไปบอกให้พระอุบาลีทราบ พระอุบาลีก็เลยไปบอกให้พระกัปปิตกะทราบและให้หนีไป ตอนที่พวกภิกษุณีเฝ้าก่อนหนีไปทุ่มกับกฏของพระกัปปิตะแต่พระกัปปิตกะรอดชีวิตไปได้ ภายหลังภิกษุณีฉัพพัคคีย์ทราบว่าพระอุบาลีไปบอกพระกัปปิตกะให้หนี จึงพากันไปร้องต่อพระอุบาลี เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติห้ามภิกษุณีดำบริภาษภิกษุปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดดำบริภาษภิกษุสิกขาบทนี้ตรงกับครุธรรมข้อที่ ๗ ว่าภิกษุณีไม่พึงดำ ไม่พึงบริภาษภิกษุไม่ว่ากรณีใด ๆ

๒. ภิกษุณีหลายรูป จำพรรษาอวาสาใกล้หมู่บ้านที่ไม่มีภิกษุจำพรรษา^{๖๑} เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบท ห้ามภิกษุณีจำพรรษาในอวาสาที่มีภิกษุจำพรรษาปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิด สิกขาบทนี้ตรงกับครุธรรมข้อที่ ๒ ว่าภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอวาสาที่ไม่มีภิกษุ

๓. ภิกษุณีหลายรูป จำพรรษาแล้วไม่ได้ปวารณาต่อภิกษุสงฆ์^{๖๒} เรื่องทราบถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทให้ภิกษุณีที่จำพรรษาแล้วต้องปวารณาต่อภิกษุสงฆ์ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดไม่ปวารณาต่อภิกษุสงฆ์ สิกขาบทนี้ตรงกับครุธรรมข้อที่ ๔ ว่าภิกษุณีจำพรรษาแล้วพึงปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย โดยสถาน ๓ คือ ได้เห็น ได้ฟัง หรือได้นึกสงสัย

๔. ภิกษุณีหลายรูป ไม่ไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ เรื่องทราบถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทให้ภิกษุณีไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดไม่ไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ สิกขาบทนี้ตรงกับครุธรรมข้อที่ ๓ ว่า ภิกษุณีพึงหวังธรรม ๒ อย่าง คือ ถามอุโบสถ และไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน

^{๕๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๕๒๑/๒๖๑.

^{๖๐} JotiyaDhirasekera, **Buddhist Monastic Discipline**, (Srilanka : Ministry Education Research Publication Series, 1981), p. 144.

^{๖๑} รังษี สุนทร ใน นิตยสารวิญญาน, ชุดที่ ๔๐ ฉบับที่ ๑-๕ มกราคม-พฤษภาคม ๒๕๔๖: ๔๕.

^{๖๒} วิ.ภิกขุณี.(ไทย) ๓/๓๔๙/๑๘๙.

๕. ศึกษานิเทศก์หลายรูป ไม่ไปถามอุโบสถบ้าง^{๖๓} ไม่ไปรับโอวาทบ้าง จากศึกษานิเทศก์เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทให้ศึกษานิเทศก์ไปถามอุโบสถไปรับโอวาทจากศึกษานิเทศก์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ศึกษานิเทศก์ผู้ล่วงละเมิดไม่ไปถามอุโบสถไม่ไปรับโอวาทจากศึกษานิเทศก์ สิกขาบทนี้ตรงกับคฤธรรมข้อที่ ๓ ว่า ศึกษานิเทศก์พึงหวังธรรม ๒ อย่าง คือ ถามอุโบสถและไปรับโอวาทจากศึกษานิเทศก์ทุกกึ่งเดือน

๖. ศึกษานิเทศก์หลายรูป บวชให้หญิงสาวที่ไม่ได้รักษาศีลหรืออนุธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี^{๖๔} เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้าพระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบท ห้ามศึกษานิเทศก์บวชให้สิกขมานาที่ได้รักษาศีล ๖ ข้อตลอด ๒ ปี เว้นแต่สงฆ์ยังมิได้รับรอง

๗. ศึกษานิเทศก์หลายรูป บวชให้หญิงสาวที่ไม่ได้รักษาศีล ๖ ข้อตลอด ๒ ปี^{๖๕} เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามศึกษานิเทศก์บวชให้หญิงสาวที่ไม่รักษาศีล ๖ ข้อ ตลอด ๒ ปี ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ศึกษานิเทศก์ผู้ล่วงละเมิดให้หญิงที่ได้รักษาศีล ๖ ข้อ ตลอด ๒ ปี สิกขาบทนี้ตรงกับคฤธรรมข้อที่ ๖ ว่า ศึกษานิเทศก์พึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่ายให้แก่สิกขมานาที่ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปีแล้ว

๘. ศึกษานิเทศก์หลายรูป บวชให้สิกขมานาทุก ๆ ปี เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามศึกษานิเทศก์บวชให้สิกขมานาทุก ๆ ปี^{๖๖} ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ศึกษานิเทศก์ผู้ล่วงละเมิดบวชให้สิกขมานาทุก ๆ ปี สิกขาบทนี้สอดคล้องกับคฤธรรมข้อที่ ๖ อันเป็นขั้นตอนที่สิกขมานาที่ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปีแล้ว ศึกษานิเทศก์ (อุปัชฌาย์) พึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่ายให้

๙. ศึกษานิเทศก์หลายรูป บวชให้สิกขมานาปีละ ๒ รูป^{๖๗} เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามศึกษานิเทศก์บวชให้สิกขมานาปีละ ๒ รูป ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ศึกษานิเทศก์ผู้ล่วงละเมิดบวชให้สิกขมานาปีละ ๒ รูป สิกขาบทนี้จะสอดคล้องกับคฤธรรมข้อที่ ๖ อันเป็นขั้นตอนที่สิกขมานาที่ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปีแล้ว ศึกษานิเทศก์ (อุปัชฌาย์) พึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่ายให้

๑๐. ศึกษานิเทศก์หลายรูป บวชให้สตรีที่มีครอบครัวอายุต่ำกว่า ๑๒ ปี ศึกษานิเทศก์เหล่านั้นอดทนอดกลั้นความหนาวร้อน ความหิวกระหาย ไม่ได้เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามศึกษานิเทศก์บวชให้สตรีที่มีครอบครัวต่ำกว่า ๑๒ ปี อดทนอดกลั้นความหนาวความร้อนความหิวกระหายไม่ได้ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ศึกษานิเทศก์ผู้ล่วงละเมิดบวชให้^{๖๘} ปรับอาบัติการบวชให้โดยมิได้ให้สตรีผู้บวชรักษาศีล ๖ ข้อมิให้ขาดตลอด ๒ ปี เป็นการไม่ปฏิบัติตามคฤธรรมข้อที่ ๖

^{๖๓} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๓๕๒/๑๙๑.

^{๖๔} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๓๕/๓๕๘.

^{๖๕} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๓๖๔/๑๙๖.

^{๖๖} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๓๗๖/๒๐๒.

^{๖๗} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๔๓๘/๒๔๐.

^{๖๘} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๔๓๘/๒๔๐.

๑๑. ภิกษุณีหลายรูป บวชให้สตรีที่มีครอบครัวอายุต่ำกว่า ๑๒ ปี ยังไม่ได้รักษาศีล ๖ ข้อ มิให้ขาดตลอด ๒ ปี สตรีที่บวชเป็นภิกษุณีเหล่านั้น โง่เขลา ไม่ฉลาด ไม่ทราบเรื่องที่ควรและไม่ควร เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุบวชให้สตรีที่มีครอบครัวอายุต่ำกว่า ๑๒ ปี ยังไม่ได้รักษาศีล ๖ ข้อ มิให้ขาดตลอด ๒ ปี ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดบวชให้สตรีที่มีครอบครัวอายุต่ำกว่า ๑๒ ปี ยังไม่ได้รักษาศีล ๖ ข้อตลอด ๒ ปี^{๖๙}

สิกขาบทนี้ตรงกับครุธรรมข้อที่ ๖ ว่าภิกษุณีพึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่ายให้แก่สิกขมานาที่ศึกษาธรรม ๖ ข้อ มิให้ขาดตลอด ๒ ปีแล้ว ต่างแต่สตรีที่บวชนี้ได้ผ่านสิกขมานา

๑๒. ภิกษุณีหลายรูป บวชให้สตรีที่มีครอบครัวอายุต่ำกว่า ๑๒ ปี ที่รักษาศีล ๖ ข้อ มิให้ขาดตลอด ๒ ปี แต่สงฆ์ยังมีได้รับทราบ (สงฆ์ยังไม่ได้สมมติ) ภิกษุณีทั้งหลายเข้าใจว่าเป็นสิกขมานาอยู่ เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้าพระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุบวชให้สตรีที่มีครอบครัวอายุต่ำกว่า ๑๒ ปี ที่รักษาศีล ๖ ข้อ มิให้ขาดตลอด ๒ ปี แต่สงฆ์ยังมีได้รับทราบ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดบวชให้สตรีที่มีครอบครัวอายุต่ำกว่า ๑๒ ปี ที่รักษาศีล ๖ ข้อตลอด ๒ ปี แต่สงฆ์ยังมีได้รับทราบ^{๗๐}

สิกขาบทนี้ ต้องการแจ้งการที่สตรีมีครอบครัวอายุต่ำกว่า ๑๒ ปี รักษาศีล ๖ ข้อ มิให้ขาดตลอด ๒ ปี อุปสมบทเป็นภิกษุณีให้ทราบโดยทั่วกัน ตรงกับครุธรรมข้อที่ ๖ เพียงแต่ต้องการให้ภิกษุณีทั้งหลายรับรู้

๑๓. ภิกษุณีหลายรูป บวชให้หญิงสาวอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี ภิกษุณีเหล่านั้น อดทนอดกลั้น ความหนาว ความร้อน ความหิวกระหาย ไม่ได้เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้าพระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุบวชให้หญิงสาวที่อายุต่ำกว่า ๒๐ ปี^{๗๑} ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดบวชให้หญิงสาวที่อายุต่ำกว่า ๒๐ ปี พิจารณาดูข้อความแล้วเป็นการบวชให้โดยมิได้ให้สตรีผู้บวชรักษาศีล ๖ ข้อ มิให้ขาดตลอด ๒ ปี เป็นการไม่ปฏิบัติตามครุธรรมข้อที่ ๖

๑๔. ภิกษุณีหลายรูป บวชให้หญิงสาวที่ไม่ได้รักษาศีล ๖ ข้อ มิให้ขาดตลอด ๒ ปี หญิงสาวที่บวชเป็นภิกษุณีเหล่านั้น โง่เขลา ไม่ฉลาด ไม่ทราบเรื่องที่ควรและไม่ควร เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุบวชให้หญิงสาวที่ไม่ได้รักษาศีล ๖ ข้อ มิให้ขาดตลอด ๒ ปี ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดบวชให้หญิงสาวที่ไม่ได้รักษาศีล ๖ ข้อ มิให้ขาดตลอด ๒ ปี สิกขาบทนี้ตรงกับครุธรรมข้อที่ ๖ ว่า ภิกษุณีพึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่ายให้แก่สิกขมานาที่ศึกษาธรรม ๖ ข้อ มิให้ขาดตลอด ๒ ปี^{๗๒}

๑๕. ภิกษุณีหลายรูป บวชให้หญิงสาวที่ไม่ได้รักษาศีล ๖ ข้อ มิให้ขาดตลอด ๒ ปี แต่สงฆ์ยังมีได้รับทราบ (สงฆ์ยังไม่ได้สมมติ) ภิกษุณีทั้งหลายเข้าใจว่าเป็นสิกขมานาอยู่ เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุบวชให้หญิงสาวที่ไม่ได้รักษาศีล ๖ ข้อ มิให้ขาดตลอด ๒ ปี แต่สงฆ์ยังมีได้รับทราบ^{๗๓} ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดบวชให้

^{๖๙} วิ.ภิกษุณี.(ไทย) ๓/๔๓๘/๒๔๐.

^{๗๐} วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๓๖๔-๓๖๕/๑๙๖.

^{๗๑} วิ.ภิกษุณี.(ไทย) ๓/๓๘๔/๒๐๗.

^{๗๒} วิ.ภิกษุณี.(ไทย) ๓/๓๘๗/๒๑๐.

^{๗๓} วิ.ภิกษุณี.(ไทย) ๓/๔๑๓/๒๒๖.

หญิงสาวที่ไม่ได้รักษาศีล ๖ ข้อมิให้ขาดตลอด ๒ ปี แต่สงฆ์ยังมิได้รับทราบ สิกขาบทนี้ต้องการแจ้ง การที่สิกขมานาอุปสมบทเป็นภิกษุณีให้ทราบโดยทั่วกัน ตรงกับครุธรรมข้อที่ ๖ เพียงแต่ต้องการให้ ภิกษุณีทั้งหลายรับรู้

๑๖) ภิกษุณีหลายรูป บวชให้สิกขมานาทุก ๆ ปีเรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึง ทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุณีบวชให้สิกขมานาทุก ๆ ปี^{๗๔} ปรับอ่าบัติปาจิตีย์แก่ ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดบวชให้สิกขมานาทุก ๆ ปี สิกขาบทนี้ได้สอดคล้องกับครุธรรมข้อที่ ๖ อันเป็นขั้นตอน ที่สิกขมานาผู้ศึกษาธรรม ๖ ข้อ มิให้ขาดตลอด ๒ ปีแล้ว ภิกษุณีปวัตตินี (อุปัชฌาย์) พึงแสวงหาการ อุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่ายให้^{๗๕}

๑๗) ภิกษุณีหลายรูป บวชให้สิกขมานาปีละ ๒ รูป เรื่องทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์ ทรงเรียกประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุณีบวชให้สิกขมานาปีละ ๒รูป ปรับอ่าบัติปาจิตีย์แก่ ภิกษุผู้ล่วงละเมิดบวชให้สิกขมานาปีละ ๒รูป สิกขาบทนี้จะไปสอดคล้องกับครุธรรมข้อที่ ๖ อันเป็น ขั้นตอนที่สิกขมานาผู้ศึกษาธรรม ๖ ข้อมิให้ขาดตลอด ๒ ปีแล้ว ภิกษุณีปวัตตินี (อุปัชฌาย์) พึง แสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่ายให้^{๗๖}

จากความเคร่งครัดแห่งสิกขาบทที่ทรงบัญญัติคุ้มครองธรรมนี้และจากประเพณี วัฒนธรรมการแต่งงานของหญิงอินเดียเมื่ออายุยังน้อยต้องรับภาระหน้าที่ในการดูแลครอบครัว จึงไม่มี โอกาสเข้ามาบวชสืบต่อ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ภิกษุณีสูญสิ้นไปรวดเร็ว

๓. ธรรมชาติของสตรีเพศ ในความสามารถปฏิบัติธรรมและบรรลุนิพพานขั้นสูงสุดได้ก็ตาม แม้สตรีจะมีศักยภาพเท่าเทียมกับบุรุษก็จริง แต่ในทางธรรมชาติแห่งร่างกายหรือสรีระนั้น สรีระของ สตรีบอบบางและอ่อนแอยิ่งกว่าร่างกายของบุรุษ ความซบซ้อน ความยุ่งยาก ความไม่สะดวกและ ความขัดข้องทางร่างกายของสตรีนั้นมีมากกว่าของบุรุษ เรื่องนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าบุรุษและสตรีมี ความทุกข์ร่วมกันแต่ทุกข์ของสตรีนั้นมีประจำเป็นพิเศษเพิ่มขึ้นมาอีกต่างจากบุรุษ คือ สตรีเมื่อเป็น สาวไปสู่สกุลแห่งสามีย่อมพลัดพรากจากญาติทั้งหลาย ๑ สตรีย่อมมีระดู (ประจำเดือน) ๑ สตรีย่อมมี ครรภ์ (ตั้งครรภ์) ๑ สตรีย่อมคลอดบุตรและสตรีย่อมทำหน้าที่บำเรอบุรุษ ๑ ความทุกข์ต่างไปจาก ความทุกข์ของบุรุษ^{๗๗} เหล่านี้ล้วนแต่เป็นอุปสรรคในการออกบวชและดำรงอยู่ในเพศพรหมจรรย์ โดยเฉพาะในการปฏิบัติต่อพระวินัยและสังคัมภีร์ เนื่องจากไม่สะดวกเพราะเหตุแห่งความเป็นสตรี เพศนี้เองจะเห็นได้ว่าแม้ในการปฏิบัติตรงควัตรเพื่อสนับสนุนการประพฤติธรรมกำจัดกิเลสมีทั้งหมด ๑๓ ข้อ ภิกษุสามารถปฏิบัติตรงได้ครบทั้ง ๑๓ ข้อสามเณรปฏิบัติได้ ๑๒ ข้อ สิกขมานาและสามเณรี ปฏิบัติได้ ๗ ข้อ แต่ภิกษุณีปฏิบัติได้เพียง ๘ ข้อเท่านั้น พระพุทธองค์ทรงห้ามภิกษุณีปฏิบัติตรงค้ เหล่านี้ คือ ๑. อรัญญิกังครุดงค์ การอยู่ป่าเป็นวัตร ๒. ขลุปัจฉาภัตติกัังครุดงค์ การห้ามภัตรที่ถวาย ภายหลังเป็นวัตร คือ เมื่อได้ปลงใจกำหนดอาหารที่เป็นส่วนของตน ซึ่งเรียกว่า ห้ามภัตรด้วยการลง มือฉันเป็นต้นแล้ว ไม่รับอาหารที่เขานำมาถวายอีก แม้จะเป็นของประณีตก็ตาม ส่วนตรงค้ก็อีก ๓ คือ อัปโภกาสิกังคะ การอยู่ที่กลางแจ้งเป็นวัตร รุกขมุสิกังครุดงค์การอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร และโสธานี

^{๗๔} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๓๘๔/๒๐๗.

^{๗๕} วิ.มहा. (ไทย) ๒/๔๐๖/๒๖๕.

^{๗๖} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๔๐๙/๒๒๓.

^{๗๗} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๔๓๘/๒๔๐.

กัณฑ์การอยู่ป่าเข้าเป็นวัตร ฤกษ์ปฏิบัติได้ยาก เพราะในการปฏิบัติฤกษ์ ๓ ข้อนี้ ฤกษ์ผู้ปฏิบัติต้องอาศัยการมีเพื่อน ปราศจากเพื่อนแล้วทำได้ยากเมื่อเป็นอย่างนั้นในสถานที่อย่างนั้น จะหาฤกษ์ผู้ที่มีสมานฉันท์ มีฉันท์ความปรารถนาพอใจเสมอกันและเป็นอย่างเดียวกันนั้นหายาก และสมมติว่าได้เพื่อนผู้เสมอกันเช่นนั้น ก็ไม่พ้นการอยู่ระคนหรือคลุกคลีกัน นั้นการประพฤติฤกษ์ของฤกษ์จึงสำเร็จได้ยาก อนึ่ง สตรีเพศเป็นคนมีครอบครัวและอยู่ในครอบครัวต้องมีผู้ปกครองดูแลปกป้องคุ้มครอง ให้ความอุปถัมภ์บำรุงให้มีความอบอุ่นในครอบครัวเป็นธรรมดา แต่การออกจากครอบครัว เพื่อเป็นผู้ไร้ครอบครัว และไปอยู่อย่างเอกาในฐานะนักบวชฤกษ์ ไม่ว่าจะอยู่นานภาพที่มาจากสตรีโสด สตรีผ่านการแต่งงานแล้วหรือสตรีหม้ายมาแล้วก็ตามล้วนแต่เป็นเรื่องยุ่งยาก ยุ่งยาก ตั้งแต่เบื้องต้นที่จะได้รับอนุญาตให้ออกบวช ไม่มีครอบครัว เป็นการยากที่จะได้รับอนุมัติยินยอมจากบุคคลในครอบครัว หรือผู้ดูแลเกี่ยวข้องอื่น ๆ การที่สตรีออกจากเรือนมีแต่จะสร้างความวิตกกังวลให้ผู้เกี่ยวข้องในฐานะต่าง ๆ เช่นผู้ปกครองในฐานะบิดา มารดา ผู้คุ้มครองเช่น พี่ น้องชาย ญาติผู้ใหญ่ รวมทั้งจารีตประเพณีเป็นต้น เพราะผู้หญิงปกครองตนเองและปกครองคนอื่นได้ยาก จึงไม่เป็นการง่ายหรือสะดวกที่สตรีจะได้รับการอนุญาตให้ออกบวชและสร้างความเบาใจให้ทุกฝ่าย โดยเฉพาะจะต้องเกิดความห่วงกังวลเกี่ยวกับเรื่องสวัสดิภาพของสตรี ซึ่งเป็นข้อต่อยกว่าบุรุษ และแม้แต่เมื่อได้บวชเป็นฤกษ์แล้วก็มีปัญหาในทางธรรมชาติของสตรี จะเห็นว่าสิกขาบทหลายสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อคุ้มครองป้องกันภัยและอำนวยสวัสดิภาพแก่ฤกษ์ ทั้งนี้ ก็เนื่องมาจากความแตกต่างทางร่างกายหรือสรีระของบุคคลนั่นเอง แม้สิกขาบทบางข้อที่สตรีทั่วไปเห็นว่าเป็นสิกขาบทที่เคร่งครัดเกินไปเช่นการห้ามตกแต่งประดับประดาระ่างกายด้วยอาภรณ์ที่หลากสีหรือการประพินผิวด้วยของหอมต่าง ๆ นั้นเป็นรสนิยมของสตรีโดยธรรมชาติ แต่วัตถุประสงค์ของการบัญญัติสิกขาบทก็เพื่อปกป้องการชักจูงอันตรายจากความสวยงามภายนอกซึ่งเป็นการเร่งเร้าความรู้สึกดึงดูดคนอันธพาลให้มารบกวนทำร้ายและข่มขืนเป็นต้น หลักปฏิบัติและเหตุผลแห่งการบัญญัติสิกขาบทเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า เป็นการขัดแย้งกับธรรมชาติของสตรีโดยส่วนใหญ่ ซึ่งกลายเป็นปัญหาทั้งในเวลาก่อนบวชและในขณะที่บวชเป็นฤกษ์ซึ่งเป็นการยากที่สตรีจะรักษาสภาพความมั่นคงในฤกษ์ภาวะไว้ได้

๔. ความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนา ความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นจากปัจจัย ๒ ด้าน คือปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน มาจากพุทธบริษัททั้ง ๔ ไม่เคารพนับถือยำเกรงพระรัตนตรัย และธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งความเสื่อมสูญหรือตั้งอยู่ไม่นานของพระพุทธศาสนา เป็นความเสื่อมในลักษณะ สนิมเกิดแต่เหล็กย่อมกัดกร่อนเหล็กให้สึกหรอไป พระพุทธองค์ทรงตระหนักในอันตายภายใน จึงทรงบัญญัติครุธรรม ๘ ประการ ให้เป็นเงื่อนไขการอุปสมบทสตรีเป็นฤกษ์การไม่เคารพในธรรมวินัยทำให้เกิดความแตกแยกในทางปฏิบัติ และขาดความสามัคคีกลายเป็นสังฆเภทเพราะการไม่เคารพในธรรมวินัยทำให้เกิดความแตกแยกในทางความเห็นความเชื่อที่เรียกว่าทิฐิเภท เนื่องจากขาดความเสมอกันทางความเห็นที่เรียกว่าทิฐิสามัญญดา ความไม่เสมอภาคทางการปฏิบัติคือสี่สามัญญา กลายเป็นนานาสังวาสทำให้เกิดความเสื่อมต่อพระธรรมวินัย พระสัทธรรมก็เลื่อนกลางเสื่อมสูญไปซึ่งเป็นสาเหตุแห่งการทำสังคายนาเรื่อย ๆ มา ส่วนความเสื่อมโทรมที่มาจากปัจจัยภายนอก เช่น เกิดจากบุคคลที่เป็นข้าศึกต่อพระพุทธศาสนาใส่ความพระภิกษุสงฆ์ปลอมปนคุดกลืนคำสอนทลายพระพุทธศาสนาและศาสนบุคคลโดยวิธีการต่างๆ พระศาสนา

เสื่อมเนื่องจากการถูกบีบคั้น กดขี่ ทำลายล้างโดยศาสนิกชนในศาสนาอื่นหรือลัทธิอื่นก็มีตัวอย่างให้เห็นอยู่เสมอ ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงถูกพวกนิครนถ์เดียรฉัตร กล่าวหาบ้างส่งผู้หญิงมีนางจิญจมาณวิกาเป็นต้น มาใส่ร้ายบ้างรวมทั้งส่งคนมาจับผิดทำร้ายใส่ความต่าง ๆ

มีการปลอมบวชเป็นภิกษุเข้ามาทำลายหาประโยชน์จากพระพุทธศาสนาเช่นอย่างในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชหลังพุทธกาลซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ต้องมีการสังคายนาครั้งที่ ๓ ในสมัยต่อมาพวกพราหมณ์ปลอมบวชชูดกกลืนคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่นการสร้างทฤษฎีนารายณ์อวตารว่า นารายณ์อวตารปางที่ ๙ คือ พุทธอวตารหรือการรุกรานของคนต่างชาติ เช่น กษัตริย์โจฬะแห่งอินเดีย ได้รุกรานครอบครองลังกาและทำลายล้างพระพุทธศาสนาโดยการบีบคั้นไล่ล่าพระภิกษุภิกษุณีทำให้พระสงฆ์ต้องสูญสิ้นไปจากลังกา หรือตัวอย่างในเอเชียกลาง เช่นอาณาจักรโชตานอาณาจักรปาร์เธีย คาบูล คันธาระ ภาษการ์ เป็นต้น ล้วนเป็นดินแดนแห่งพุทธศาสนามาก่อนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๔-๑๗^{๗๘}

แต่เมื่อกองทัพมุสลิมครอบครองพื้นที่เหล่านี้พระพุทธศาสนาก็สูญสิ้นไป การทำลายพระพุทธรูปสลักหินที่สูงที่สุดในโลกที่เมืองบามิยันในอัฟกานิสถาน เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นอนุสรณ์ให้เห็นอยู่ แม้ในอินเดียกองทัพมุสลิม ได้บุกทำลายสถาบันพระพุทธศาสนาเช่น นาถันทา พุทธคาและอื่น ๆ ก็ดี เหตุการณ์เมื่อลัทธิคอมมิวนิสต์ครอบครองประเทศจีนเวียดนาม พ.ศ. ๒๕๐๖ ก็ดี เมื่อลัทธิเหล่านี้แพร่ไปถึงที่ใด พระพุทธศาสนาก็เป็นอันเสื่อมโทรมลงอย่างอเนกอนาถ ตัวอย่างเหล่านี้ประวัติศาสตร์บันทึกไว้ให้ศึกษาเมื่อพระพุทธศาสนาถูกกดขี่พระสงฆ์ถูกขับไล่พุทธบริษัทถูกข่มเหงบังคับให้เปลี่ยนศาสนา หรือให้ละทิ้งศาสนาเดิมของตนเสียแล้วก็เป็นการยากที่ภิกษุณีสงฆ์จะดำรงอยู่ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ในเรื่องการสูญสิ้นภิกษุณีนี้ ออเนอร์ (Horner) ได้ให้ข้อสังเกตว่าการสูญสิ้นภิกษุณีสงฆ์นั้นกำหนดเวลาแน่นอนไม่ได้ภิกษุณีสงฆ์เสื่อมตั้งแต่ต้นเป็นลำดับมาคือ ช่วงแรกของการอุบัติของภิกษุณีสงฆ์นั้นภิกษุณีส่วนมากมาจากคนตระกูลคนชั้นสูงที่ออกจากเรือนเข้าในศาสนา แต่ต่อมาภิกษุณีสงฆ์สูญเสยคุณลักษณะนี้ไปสถาบันภิกษุณีสงฆ์กลายเป็นที่พำนักของคนยากจนอนาถา คนล้มเหลวในชีวิต สาวแก่ไม่ได้แต่งงานและแม่หม้าย รวมทั้งการไม่ได้รับความสนับสนุนจากครอบครัวของคนชั้นสูงด้วย ในที่สุดก็ถูกละเลยให้สูญสิ้นไป^{๗๙}

แต่ จี.พี. มาละลาเสเกรา (G.P. Malasekera) ยืนยันว่าภิกษุณีสงฆ์ศรีลังกาสูญสิ้นไปเมื่อ กษัตริย์โจฬะครอบครองศรีลังกาในศตวรรษที่ ๑๐ หรือพุทธศตวรรษที่ ๑๕ และเมื่อพระมหากษัตริย์ลังกาได้ราชสมบัติกลับคืนมาแล้วก็ไม่ได้สนพระทัยที่จะรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์ขึ้นมาอีก^{๘๐}

การรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์ของฝ่ายเถรวาทที่กลุ่มสตรีนิยมกำลังดำเนินการอยู่ขณะนี้ได้รับการคัดค้านและไม่เป็นที่ยอมรับ ก็เพราะเป็นการปฏิบัติในลักษณะไม่นำพาสิ่งที่มีอยู่มาปฏิบัติ แต่ไปกล่าวหาส่วนที่ไม่มีหรือตายไปแล้วกลับคืนมา การนำพาสิ่งที่ทำกลางความขัดแย้ง จึงเป็นการยากที่จะได้รับความร่วมมือ ยิ่งปัจจุบันมีการเรียกร้อง โดยนำสิ่งที่สูญสิ้นแล้วไปกลับคืนมาในท่ามกลางความขัดแย้ง จึงเป็นการยากที่จะได้รับความร่วมมือ ยิ่งปัจจุบันมีการเรียกร้องโดยวิธีการของสตรีนิยม

^{๗๘} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๐๖/๒๖๕.

^{๗๙} วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๔๔๑/๒๔๑.

^{๘๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๐๖/๒๖๕.

Feminism แบบก้าวร้าวรุนแรง ซึ่งได้กล่าวหาผู้ไม่เห็นด้วยว่าขัดขวางความก้าวหน้าของสตรี และตำหนิผู้ที่ไม่สนับสนุนว่าเป็นพวกไม่ตาย เป็นต้น ในทางพระพุทธศาสนาสอนให้อาศัยวิธีการสังฆสามัคคีบนพื้นฐานกัลยาณมิตร ในทุกการปฏิบัติใด ๆ ทางกายกรรม วจีกรรมและมโนกรรม ควรประกอบด้วยจิตเมตตาหรือมีไมตรีต่อกัน จึงจะได้รับความร่วมมืออุปถัมภ์และการส่งเสริม แต่การที่กำลังรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์ขึ้นมาในปัจจุบันในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทกลายเป็นการจับกลุ่มแบ่งพวกและแข่งขันเป็นการสวนทางกับพุทธวิธี ทำให้สิ่งมีอยู่ไม่ได้รับการส่งเสริมปรับปรุงแก้ไข และสิ่งใหม่ก็ไม่ได้เกิดขึ้นตามธรรมตามวินัยบนพื้นฐานแห่งความสามัคคีธรรม

เมื่อสืบสวนค้นคว้าในทางประวัติศาสตร์แล้วจะเห็นว่าภิกษุณีสงฆ์หลังพุทธกาลดำเนินมาได้อย่างกระท่อนกระแท่น ภิกษุณีสายมหายานในประเทศจีน แม้จะไม่เคยขาดตอนแต่ก็ถูกการเมืองบางยุคบางสมัยกดขี่บีบคั้น ทำให้ภิกษุณีน้อย เสื่อมโทรมลง เช่น ในสมัยประเทศจีนเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ ภิกษุณีจีนถูกกำจัดลงแทบจะสูญสิ้นไป ในประเทศเกาหลีก็เช่นเดียวกัน ภิกษุณีรวมทั้งภิกษุสงฆ์ในบางยุคก็แทบจะตั้งอยู่ไม่ได้ เช่น ในสมัยราชวงศ์โชซอน (ค.ศ. ๑๓๙๒-๑๙๑๐) ในประเทศเวียดนาม สมัยประธานาธิบดีโงดินเดียม พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๖ ที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกกดขี่ข่มเหงภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์จนต้องเผาตัวตายประท้วงเหตุการณ์ในประเทศจีนทำให้ภิกษุณีสงฆ์เป็นจำนวนมากต้องอพยพไปอยู่เกาะไต้หวัน จึงรอดตัวสืบต่อมาได้ แต่อย่างไรก็ตาม ภิกษุณีในประเทศเหล่านี้ก็สืบต่อเนื่องมาได้จนถึงปัจจุบันและได้รับการยอมรับกำลังเจริญแพร่หลายไปยังประเทศต่าง ๆ ทางตะวันตกมากยิ่งขึ้น ส่วนภิกษุณีสงฆ์นิกายเถรวาทซึ่งประดิษฐานขึ้นสืบต่อเนื่องมา ณ เกาะลังกา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๓ มา ก็สูญสิ้นไปเนื่องจากสาเหตุดังกล่าว สาเหตุสำคัญประการสุดท้ายที่ทำให้ภิกษุณีสงฆ์เถรวาทสูญสิ้นไปอย่างเด็ดขาดคือภัยทางการเมืองในประเทศศรีลังกาเอง ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗

๒.๕ สรุป

ภิกษุณีเกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้ ๕ พรรษา ขณะประทับอยู่ที่ป่ามทวัน แคว้นวัชชี พระนางมหาปชาบดีโคตมี หลังจากไม่ได้รับการอนุญาตบวชเป็นภิกษุณีที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ครั้งหนึ่งแล้ว แต่ต่อมาพร้อมด้วยนางศากยยานี ๕๐๐ นางได้ตามไปทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุณีอีก ในชั้นแรกพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธ แต่ในที่สุดก็ทรงอนุญาต โดยทรงวางเงื่อนไขการอุปสมบทเป็นภิกษุณีไว้ถึง ๘ ประการ เรียกว่าครุธรรมซึ่งพระนางมหาปชาบดีโคตมีก็ทรงยอมรับเนื่องจากสตรีออกบวชในธรรมวินัย พระพุทธองค์ตรัสว่าจะทำให้พระสัทธรรมหรือพระธรรมวินัยตั้งอยู่ไม่ได้นานเท่าที่ควร หลังจากประทานการอุปสมบทเป็นภิกษุณีให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีแล้วก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์บวชภิกษุณี ภายหลังทรงอนุญาตให้ภิกษุณีบวชในสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือ บวชในภิกษุณีสงฆ์ก่อนแล้วจึงบวชในภิกษุสงฆ์ เมื่อเหตุเกิดขึ้นมีผู้คอยขัดขวางการบวชภิกษุณีที่บวชในภิกษุณีสงฆ์แล้วจะเดินทางมาบวชในฝ่ายภิกษุสงฆ์อีก จึงขออนุญาตให้บวชโดยวิธีส่งทูตไปแทนได้

สตรีผู้มุ่งจะบวชเป็นภิกษุณีต้องบรรพชาเป็นสามเณรีก่อนเมื่ออายุ ๑๘ ปีเต็มบริบูรณ์ แล้วจึงขออนุธรรม ๖ ประการ หรือสิกขาบท ๖ ข้อ ต่อภิกษุณีสงฆ์ เพื่อกำหนดให้รักษานุธรรมครบถ้วน ๒ ปี เรียกว่าสิกขมานาหรืออุปสัมปทาเปกขา ซึ่งถือว่าเป็นบุพภาคแห่งการอุปสมบทเป็นภิกษุณีเมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ส่วนสตรีผู้มีสามี แม้อายุยังไม่เต็ม ๑๒ ปียังอุปสมบทไม่ได้ ต้องขออนุธรรม ๖

ประการ ครบ ๒ ปี เป็นสิกขมานา เมื่ออายุครบ ๑๔ ปีบริบูรณ์ และได้รับอนุญาตจากบิดามารดาและ
 สามีจึงขออุปสมบทเป็นภิกษุณีได้ โดยไม่ต้องผ่านการบรรพชาเป็นสามเณรี ส่วนอุปัชฌาย์ผู้นำ
 สิกขมานาเสนอต่อสงฆ์เรียกว่า ปวัตตินี (พระอุปัชฌาย์ที่เป็นผู้หญิง) นั้นต้องประกอบไปด้วยคุณสมบัติ
 คือมีพรรษา ๑๒ ขึ้นไป เป็นผู้ฉลาดรอบรู้ในธรรมวินัย ได้รับแต่งตั้งจากสงฆ์ จึงอาจบวชภิกษุณีได้ ปี
 ละ ๑ รูป ห้ามบวชทุกปี บวชได้ปีเว้นปี

การบวชภิกษุณีต้องบวชในสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือเมื่อบวชในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์แล้วจึงบวชในฝ่าย
 ภิกษุสงฆ์ จึงจะสำเร็จเป็นภิกษุณีโดยสมบูรณ์ เรียกว่า อุภโตอุปสัมปทา การเข้าถึง คือ การบวช เป็น
 ศัพท์เฉพาะในพระพุทธศาสนาหมายถึงการบวชเป็นภิกษุและภิกษุณี เรียกเต็มว่า อุปสมบทกรรม
 เอหิภิกขุอุปสัมปทา การอุปสมบทที่กล่าวคำว่าท่านจงมาเป็นภิกษุเถิด เป็นการอุปสมบทที่
 พระพุทธเจ้าบวชให้โดยพระองค์เอง ตีสรณคณูปสัมปทา การอุปสมบทที่ผู้บวชกล่าวว่าพระรัตนตรัย
 เป็นที่พึ่ง แต่ถ้ามีเหตุขัดข้องเช่นมีอันตรายระหว่างทางที่จะเข้าไปสู่พิธีการอุปสมบท ในฝ่ายภิกษุสงฆ์
 ก็สามารถส่งทูตไปแทนได้ภิกษุณีมีสิกขาบทและขนบธรรมเนียมซึ่งเรียกว่าสาชีวะเช่นเดียวกับภิกษุแต่
 มีสิกขาบทแตกต่างกันบ้างทั้งทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุณีอย่างเคร่งครัด ภิกษุณียอมต้องอาบัติได้
 เพราะการล่วงละเมิดสิกขาบทเช่นเดียวกับภิกษุ และสิกขาบทสำหรับภิกษุณีมีบางส่วนเรียกว่าสา
 ธารณสิกขาบทที่ต่างไปจากสิกขาบทของภิกษุ ซึ่งทรงบัญญัติสำหรับภิกษุณีโดยเฉพาะเรียกว่า อสา
 ธารณสิกขาบท และมี ๗ หัวข้อซึ่งภิกษุณีสงฆ์จะต้องประชุมสวดในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน

ภิกษุณีมีฐานะเป็นอนุสัมบันในภิกษุสงฆ์จึงทำกรรมร่วมกับภิกษุสงฆ์ไม่ได้ ภิกษุณีแม้บวช
 ก่อนภิกษุก็ต้องไหว้ทำสามีจิกรรมแก่ภิกษุแม้อุปสมบทภายหลัง ภิกษุณีจะประพฤติกล้ำแข่งด้วย
 กายกรรม วจีกรรม แก่ภิกษุและภิกษุจะแสดงความไม่สุภาพต่อภิกษุณีไม่ได้ ต่างฝ่ายอาจถูกลงโทษได้
 โดยการไม่ให้ไหว้หรือทำสามีจิกรรมต่อภิกษุ หรือห้ามอุโบสถและกักบริเวณแก่ภิกษุณีได้

ภิกษุณีต้องอยู่จำพรรษาในอาวาสที่มีภิกษุอยู่จำพรรษาเพื่อความปลอดภัยของภิกษุณีและ
 จะได้รับโอวาท ภาวนาวันอุโบสถทุกกึ่งเดือนและเมื่อจำพรรษาแล้วต้องปวารณาในภิกษุสงฆ์ก่อนแล้ว
 จะต้องไปทำปวารณาฝ่ายภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่งด้วย และต้องศึกษาพระธรรมวินัยจากภิกษุสงฆ์ด้วย
 ภิกษุณีต้องอาบัติสังฆาทิเสส เมื่อจะออกจากอาบัตินั้นต้องกระทำในสงฆ์ ๒ ฝ่ายคือในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์
 แล้วจึงทำในฝ่ายภิกษุสงฆ์ จึงจะเป็นอันสำเร็จ เมื่อเกิดอธิกรณ์ขึ้นในหมู่ภิกษุณี ต้องให้ภิกษุสงฆ์เป็นผู้
 ระงับ แต่การลงโทษและการแสดงอาบัติที่เรียกว่านิคคหกรรม ให้ภิกษุสงฆ์เป็นผู้ปรับแล้วมอบให้
 ภิกษุณีไปดำเนินการเอง เมื่อภิกษุณีเบื่อหน่ายต่อการประพฤติพหุจรริย์ ไม่ต้องกล่าวคำอำลาสิกขา
 เป็นเพียงละเพศภิกษุณีเท่านั้นก็เป็นคฤหัสถ์ทันที เมื่อภิกษุณีมีมรณภาพลง บริหารหรือสิ่งของเครื่องใช้
 ย่อมตกเป็นของภิกษุณีสงฆ์ เช่นเดียวกับภิกษุสงฆ์มรณภาพ

ภิกษุณีในสมัยพุทธกาลกลุ่มแรกที่บวชพร้อมด้วยพระนางมหาปชาบดีโคตรมีนั้น มีจำนวน
 ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นภิกษุณีชาวศากยวงศ์ทั้งหมด ต่อมาก็ได้มีสตรีออกบวชเป็นภิกษุณีจากวรรณะต่าง ๆ
 และจากแคว้นต่าง ๆ เช่น อุบลวรรณาภิกษุณี ภูฏาจารย์ภิกษุณีและ กิสาโคตรมีภิกษุณี จากแคว้น
 โกศล อัมพปาลีภิกษุณีจากแคว้นวัชชี รัมมทินนาภิกษุณี จากแคว้นมคธ เป็นต้น ในสมัยพุทธกาล
 ภิกษุณีแพร่หลายและมีบทบาทควบคู่ไปกับพระภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีกลุ่มแรกซึ่งมีพระนางมหาปชาบดี
 โคตรมีเป็นประธานนั้น นิพพานก่อนพระพุทธเจ้า ภิกษุณีที่ปรากฏในคัมภีร์อปทานมีภิกษุณีจำนวน
 ๑๓๐,๐๓๖ รูป ส่วนใหญ่เป็นชาวแคว้นสักกะ ซึ่งเป็นชาติภูมิของพระพุทธเจ้าเอง โดยแยกภิกษุณีจาก

วรรณะพราหมณ์จำนวน ๘๔,๐๐๐ รูป และ ๔๖,๐๐๖ รูป มาจากวรรณะกษัตริย์ศากยวงศ์ ได้รับเอตทัคคะจำนวน ๑๓ รูป และได้รับตำแหน่งอัครสาวิกาเบื้องขวาชื่อ เขมาภิกษุณี และเป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย ได้แก่ อุบลวรรณภิกษุณี ภิกษุณีส่วนใหญ่เหล่านี้หนีพานก่อนพระพุทธเจ้า ในหลักฐานในชั้นพระบาลี ไม่ปรากฏว่ามีภิกษุเข้าร่วมในเหตุการณ์สำคัญ คือ ในคราวปรินิพพาน ในการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระและ ในการแจกแบ่งพุทธสารีริกธาตุ รวมทั้งเหตุการณ์ในคราวปฐมสังคายนาหลังพุทธปรินิพพานแล้ว ๓ เดือนก็ไม่ปรากฏว่ามีภิกษุณีเข้าร่วมการสังคายนา การสังคายนาพระวินัยที่ว่าด้วยภิกษุณีสิกขาบทก็มีพระภิกษุสงฆ์คือพระอุบาลีเถระกับพระมหากัสสปเถระดำเนินการร้อยกรองแทน ส่วนในชั้นอรรถกถาภิกษุณีในอินเดียปรากฏในสังคายนาครั้งที่ ๒ พุทธปรินิพพานแล้ว ๑๐๐ ปี และหลังสังคายนาครั้งที่ ๓ พุทธปรินิพพานล่วงแล้ว ๒๓๘ ปี ยังคงมีปรากฏในหลักฐาน คือศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช จากศิลาจารึกและไปปรากฏสืบต่อเนื่องที่เกาะสิงหลและหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เมื่อเกาะลังกาถูกรอบครองด้วยกษัตริย์โจฬะหิมพจากอินเดียใต้ ภิกษุณีฝ่ายเถรวาทก็สูญสิ้นไปจากเกาะลังกา แต่ในฝ่ายมหายาน พ.ศ. ๙๖๙ หรือ ค.ศ. ๔๒๖ ยังมีภิกษุณีปรากฏในหลักฐานของฝ่ายจีนว่ามีการอุปสมบทภิกษุณีตามวิธีการอุปสมบทของนิกาย ธรรมคุปต์ขึ้นที่เมืองโลยางประเทศจีน และภิกษุณีฝ่ายมหายานยังคงสืบต่อเนื่องมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๑๒ เป็นต้นมา ในฝ่ายเถรวาท พุทธศาสนิกชนบางกลุ่มในศรีลังกาได้แรงสนับสนุนจากนอกประเทศ จึงพยายามรื้อฟื้นการอุปสมบทภิกษุณีขึ้นมาอีก โดยการสนับสนุนจากขบวนการสิทธิมนุษยชนและกลุ่มสิทธิสตรี จากทางตะวันตกขบวนการสิทธิมนุษยชนและกลุ่มทศศีลมาตาพยายามเรียกร้องให้สตรีได้บวชเป็นภิกษุณีเท่าเทียมกับบุรุษที่บวชเป็นภิกษุอีก การอุปสมบทภิกษุณีแบบนานาชาติและด้วยพระสงฆ์นานาชาติจึงเริ่มขึ้นครั้งแรก ที่วัดซีโหลสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นต้นมา จนกระทั่งปัจจุบัน ในศรีลังกาได้มีการอุปสมบทภิกษุณีโดยภิกษุสงฆ์และภิกษุสงฆ์ชาวศรีลังกาเองแล้ว แม้การอุปสมบทแบบนานาชาติและด้วยสงฆ์นานาชาตินี้จะไม่ใช่ที่ยอมรับเป็นทางการเพราะปัญหาทางพระธรรมวินัยก็ตาม

ในประเทศไทย จากการสำรวจและสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ผู้รับผิดชอบพระพุทธรศาสนา และนักปราชญ์ทางพระพุทธรศาสนาแล้วพบว่า มีทัศนะตรงกันว่า ภิกษุณีสงฆ์เถรวาทขาดสูญแล้ว การรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์เถรวาทขึ้นอีก เป็นการฝืนพุทธบัญญัติ เป็นไปไม่ได้ที่พระภิกษุสงฆ์ไทยจะอุปสมบทให้สตรีเป็นภิกษุณีได้ เพราะเป็นเรื่องของพุทธบัญญัติและเนื่องจากประเทศไทยไม่เคยมีภิกษุณีมาก่อนจึงไม่มีภิกษุณีที่จะทำหน้าที่เป็นอุปัชฌาย์และเนื่องจากการอุปสมบทภิกษุณีต้องสำเร็จจากสงฆ์สองฝ่าย คือ จากภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ แต่ถ้าหากบวชภิกษุณีตามแบบมหายานก็สามารถทำได้ ส่วนการอุปสมบทโดยภิกษุสงฆ์นานาชาติก็จะทำให้ผู้ผ่านพิธีการนี้กลายเป็นภิกษุณีแบบภิกษุณีพันทาง ซึ่งเถรวาทไม่ยอมรับ แต่ขณะเดียวกันกลุ่มสิทธิสตรีไทยได้เรียกร้องให้รัฐบาลรับรองสถานภาพนักบวชสตรีและให้มหาเถรสมาคมรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์ขึ้นในสังคมสงฆ์ไทย โดยการสนับสนุนสตรีไทยบวชเป็นสามเณรีและภิกษุณีขึ้นในประเทศไทย แต่ก็มีเสียงสะท้อนว่าควรสนับสนุนสถาบันแม่ชีแห่งประเทศไทย ส่วนเรื่องบทบาทของภิกษุณีในพุทธรศาสนา จะกล่าวไว้ในบทที่ ๓ ต่อไป

บทที่ ๓

บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ผู้วิจัยจะทำการวิจัยถึงพัฒนาการของภิกษุณีในพระพุทธศาสนาจากอดีตจนถึงปัจจุบันและทำการศึกษถึงบทบาทของภิกษุณีในประเทศต่างๆที่ปรากฏเด่นชัด และเป็นประโยชน์แก่กุลแก่สังคม โดยกำหนดประเด็นวิจัยไว้ดังนี้

- ๓.๑ บทบาทของภิกษุณีที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้า
- ๓.๒ บทบาทของภิกษุณีในพุทธศตวรรษที่ ๑
- ๓.๓ บทบาทของภิกษุณีในพุทธศตวรรษที่ ๒
- ๓.๔ บทบาทของภิกษุณีหลังพุทธศตวรรษที่ ๓
- ๓.๕ บทบาทของภิกษุณีเถรวาทในประเทศศรีลังกา
- ๓.๖ บทบาทของภิกษุณีมหายานในประเทศจีน
- ๓.๗ บทบาทของภิกษุณีมหายานในประเทศไต้หวัน
- ๓.๘ บทบาทของภิกษุณีมหายานในประเทศเกาหลี
- ๓.๙ บทบาทของภิกษุณีมหายานในประเทศญี่ปุ่น
- ๓.๑๐ บทบาทของภิกษุณีในประเทศไทย
- ๓.๑๑ สรุป

๓.๑ บทบาทของภิกษุณีที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้า

จากการที่พระพุทธองค์ทรงประกาศหลักธรรมให้แพร่หลายออกไปแล้ว ก่อให้เกิดพุทธบริษัทจำนวนมาก ที่มีความศรัทธาใน พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในจำนวนพุทธบริษัทนั้นได้มีสตรีจำนวนหนึ่งได้มาอุปสมบทเป็นภิกษุณี ทำให้เกิดบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา สตรีที่ได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้วยังได้รับการยอมรับจากสังคม และได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์จะเห็นได้จากที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งภิกษุณีในตำแหน่ง เอตทัคคะ คือ เป็นผู้เยี่ยมในด้านต่างๆ จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของภิกษุณีในครั้งพุทธกาลพบว่ามีภิกษุณี จำนวน ๑๓ รูปที่ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างเด่นชัดจนได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่ามีความเป็นเลิศในบทบาทต่างๆ ตามที่ผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์ออกมาเป็น ๕ ด้านดังนี้

๓.๑.๑ บทบาทด้านการเผยแผ่คำสอนพระพุทธศาสนา

ในการประกาศหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาให้แผ่ขจรไปในทิศานุทิศโดยการห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว คือ งดเว้นจากการเบียดเบียนกัน ไม่ทำลายทั้งชีวิตตนเอง และผู้อื่น แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี งดเว้นอบายมุข ๖ อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดีด้วยน้ำใจอันงามโดยยึดถือหลักสังคหวัตถุ ๔ ให้ได้ฟังได้รู้

สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟังชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง เช่น การแสวงหาทรัพย์โดยวิธีสุจริตบอกทางสวรรค์ให้ คือ การแนะนำวิธีครองตน ครองคน ครองงาน หรือวิธีครองชีวิตให้ได้รับผลดีมีความสุขการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ย่อมนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธา การสั่งสอนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเทศนา ปาฐกถาธรรม หรือเผยแพร่ธรรมทางสื่อมวลชนการ และเป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรม เช่น ฝึกสมาธิเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยภิกษุณี ๓ รูป คือ ๑. พระรูปนันทาเถรี ๒. พระธรรมทินนาเถรี ๓. พระภัททากัจจานาเถรี โดยมีประวัติและบทบาทที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้า ดังนี้

๑) ประวัติและบทบาทของพระรูปนันทาเถรี

พระรูปนันทาภิกษุณี เป็นธิดาของพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางมหาปชาบดีโคตมี มีพระเชษฐภคินีต่างพระมารดา ๑ พระองค์ คือ เจ้าชายสิทธัตถะและมีพระเชษฐภคินีร่วมมารดาเดียวกัน ๑ พระองค์คือ เจ้าชายนันทะ พระนางได้สร้างบุญญาธิการและปรารถนาตำแหน่งที่เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายผู้มีฐานในการแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระ^๑ เพราะนางมีพระสิริโฉมงดงามยิ่งนักพระประยูรญาติจึงพากันเรียกว่า รูปนันทาบ้าง อภिरูปนันทาบ้าง ชนบทกัลยาณีบ้าง

การออกบวช เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะมหาราชพุทธบิดาเสด็จเข้าสู่พระนิพพานแล้ว พระนางมหาปชาบดีโคตมีพระมารดา และพระนางยโสธราพิมพาพระมารดาของพระราहुลต่างพาสาภิกษุมารออกบวช ในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น พระนางจึงมีพระดำริว่าเหลือแต่เราเพียงผู้เดียวไม่มีประโยชน์อะไรกับการดำรงชีวิตเป็นฆราวาสอีกต่อไป สมควรที่เราจะบวชเมื่อตัดสินใจแล้วก็เสด็จไปสำนักภิกษุณีแล้วบวช การบวชของพระนางจึงเป็นการบวชเพราะอยากอยู่ใกล้ชิดกับพระญาติเท่านั้น^๒

ครั้งบวชแล้วพระนันทาภิกษุณีไม่เคยไปฟังพระพุทธองค์แสดงธรรมเลย เนื่องจากได้ทราบข่าวว่าพระพุทธองค์ทรงดำหนิตินทรีย์ของขันธ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เพราะนางหลงใหลในความงามของตนเองจึงเกรงว่าพระพุทธองค์จะทรงแสดงธรรมดำหนิตินทรีย์ของนางเอง จึงไม่กล้าไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์รับฟังโอวาท แม้พระนางมหาปชาบดีโคตมีตักเตือนให้นางชวนชวายเป็นการประพาศธรรมนางก็ไม่ปฏิบัติตาม^๓ ชาวเมืองสาวัดดีและบรรดาได้เข้าไปฟังธรรมพระพุทธองค์อยู่เสมอมากกล่าวสรรยเสริญคุณสมบัติต่างๆ ของพระพุทธองค์ ในที่สุดพระนางไม่สามารถหลีกเลี่ยงภาวะบุคคล ๔ จำพวก ใครที่เห็นพระรูปโฉมของพระพุทธเจ้าจึงติดตามภิกษุณีไปฟังธรรม แต่พระนางก็นิ่งหลบอยู่ด้วยความดำริว่าเราฟังธรรมของพระพุทธองค์แล้วจักกลับมา

การบรรลุนิพพาน พระพุทธองค์ทรงทราบว่าพระนางรูปนันทาเป็นราคะจริตคือ มีนิสัยรักสวยรักงามจึงทรงเนรมิตหญิงสาววัยรุ่นคนหนึ่งมีรูปโฉมงามยิ่งกว่าเทพอัปสรให้ยืนถวายพัดแต่พระพุทธองค์ข้างธรรมมาสน์ เพื่อที่จะย่ำยีความมัวเมาในรูปโฉมของพระนางด้วยรูปสตรีที่งามยิ่งกว่า ประหนึ่งหนามยอกเอาหนามบ่งฉะนั้น ครั้นรูปนันทาภิกษุณีเห็นหญิงสาวนั้นแล้วคิดว่าเราหลงผิดคิดมัวเมาใน

^๑ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๖๕/๒๕๖.

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธัมมปัทมกุฎกาแปล ภาค ๕**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๙.

^๓ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๖๕/๒๗๖.

รูปโฉมของตนเอง สตรีนางนั้นสวยเหมือนนางพระยาหงส์ทอง ส่วนตัวเองเหมือนนางกาที่ปรากฏอยู่หน้านางพระยาหงส์ทอง พระนางกำลังมีความเปลือยเปลือยชื่นชมโฉมของสตรีนั้นอย่างรุนแรง พระพุทธองค์ทรงอธิษฐานให้รูปสตรีนั้นปรากฏอยู่ในวัยต่างๆ ตั้งแต่เป็นหญิงคลอดแล้วครั้งเดียว หญิงวัยกลางคน หญิงชรา แก่หง่อม มีผมหงอก ฟันหัก หลังค่อม ยันไม้เท้าไปข้างหน้างันอยู่ พอนางรูปนั้นทานนั้นก็คลายความรัก ความอาลัยและความหลงใหลมัวเมาในรูปนั้น ลำดับนั้นพระพุทธองค์ทรงเนรมิตให้สตรีนั้นมีพยาธิครอบงำ ทั้งไม้เท้าและพัดเกือกจมในกองมูลและกรีสขอนตนดินขาดใจตาย ร่างกายพองขึ้นมีน้ำเหลืองไหลและหนองทะลักออกจากแผลทั้ง ๙ ผุ่กาต่างพากันรุมแย่งเนื้อเน่ากิน พระนางรูปนั้นทหาเถรีพิจารณาเห็นซากศพของสตรีนี้แล้ว นางพิจารณาว่า โอ ร่างกายนี้ไม่เที่ยงเพราะอวัยวะในร่างกายนี้แก่ชราไปตามกาล เป็นสภาพไม่เที่ยงเพราะเป็นสภาพไม่คงทนถาวร เป็นอนัตตาเพราะเป็นสภาพไม่ใช่ตัวใช่ตน จิตของพระนางรูปนั้นทหาเถรีได้มุ่งหน้าต่อกรรมฐาน พระพุทธองค์ทรงทราบว่าพระนางรูปนั้นทหาเถรีมีจิตสลดสังเวชในรูปของนางที่ยึดถือแล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า ดูกรนันทา เธอจงดูรูปที่กระสับกระส่ายเปื่อยเน่าดังซากศพ จงอบรมจิตให้ตั้งมั่น มีอารมณ์เดียวด้วยอสุภกรรมฐาน รูปกายของหญิงนี้เป็นฉันใด รูปกายของเธอก็เป็นฉันนั้น รูปกายของเธอนั้นเป็นฉันใด รูปกายของสตรีนั้นก็เป็นฉันนั้น^๔ พระนางรูปนั้นทหาเถรีมีใจไปตามกระแสแห่งพระธรรมเทศนา ก็ได้สำเร็จโสดาปัตติผลและตรัสสุญญตกรรมฐานเกี่ยวกับกายนกรเพื่อจะให้นางกระทำให้แจ้งซึ่งผลที่สาม พระนางสามารถบรรลุพระอรหัตผลในขณะนั้นเอง และได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายใน

เอตทัคคะ ฝ่ายทางเพ่งฌาน ฌาน แปลว่า เพ่ง หมายถึงการเพ่งอารมณ์ตามกฎแห่งการเจริญกรรมฐานถึง^๕

๒) ประวัติและบทบาทของพระธรรมทินนาเถรี

พระธรรมทินนาภิกษุณี เกิดในวรรณะไวศยะ ตระกูลเศรษฐี เมืองราชคฤห์ เมื่อเจริญวัยแล้วได้เป็นภริยาของวิสาขเศรษฐี ผู้เป็นสหายของพระเจ้าพิมพิสาร ครอบครัวยุคของวิสาขเศรษฐีมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

ชีวิตฆราวาส เมื่อคราวที่พระพุทธองค์เสด็จมาโปรดพระเจ้าพิมพิสารครั้งแรกวิสาขเศรษฐีได้อยู่ในกลุ่ม ๑๒๐,๐๐๐ คน ที่เดินทางไปเฝ้าพระพุทธองค์และได้บรรลุโสดาปัตติผลและต่อมาท่านได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ฟังธรรมเป็นครั้งที่ ๒ ก็สามารถบรรลุสภากาหมิมผลและอนาคามีผลตามลำดับ การออกบวชวิสาขเศรษฐีผู้เป็นสามีของนางได้ฟังธรรมในสำนักของพระพุทธองค์แล้วได้บรรลุอนาคามีผล เมื่อกลับมาจากวัดมายังบ้านโดยปกติทุกๆครั้งนางธรรมทินนาจะยืนคอยทำอยู่ที่เชิงบันไดวิสาขเศรษฐีเมื่อเห็นนางธรรมทินนาไม่ยอมแสดงการยิ้มแย้มเหมือนปกติ แม้เวลารับประทานอาหารก็นั่งเงียบไม่ยอมพูดจาอะไรทั้งสิ้น ทำให้นางคิดว่าสามีคงโกรธ ครั้นสามีบริโภคอาหารเสด็จแล้วได้กล่าวกับนางธรรมทินนาว่า ธรรมทินนา เธอไม่มีความผิดอะไรหรอก อนาคามีบุคคล ย่อมไม่ปรารถนากามนับตั้งแต่นั้นไป เรื่องจะถูกตัวน้องและพูดคุยสนุกสนานจะไม่มีอีกแล้ว ถ้าน้องประสงค์จะอยู่ก็อยู่ต่อไปเถิด แต่ถ้าไม่ประสงค์จะอยู่จะกลับไปอยู่กับมารดาบิดาของน้องก็ได้ พี่อนุญาตให้รวบรวมเอาทรัพย์สินสมบัติตามความต้องการเถิด นางธรรมทินนาจึงกล่าวว่า ข้าแต่พี่ท่าน ท่านสละทรัพย์สินสมบัติ

^๔ ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๖๕/๒๖๘.

^๕ อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๕๐/๓๐.

ทั้งหมดได้ง่ายดายเปรียบเสมือนน้ำลายที่ท่านม้วนทิ้ง เมื่อเป็นเช่นนี้ขอท่านได้โปรดอนุญาตให้ฉันบวชเถิด วิสาขเศรษฐีได้ฟังคำของนางแล้วก็ดีใจ รีบสั่งให้คนเตรียมวอทองและบริขารสำหรับบวช นำนางธรรมทินนาไปยังสำนักของนางภิกษุณีเพื่อขอการอุปสมบท^๖

การบรรลุลุธรรม เมื่อบวชแล้วก็เรียนกรรมฐานอยู่ในสำนักพระภิกษุณีเพียง ๒-๓ วัน ก็ลาไปจำพรรษาที่เจียบสังคอาศัยอยู่ในความสันโดษ ท่านบำเพ็ญสมณธรรมไม่นานก็ได้บรรลุลุทธิผลพร้อมกับ ปฏิสัมภีทา ความแตกฉานทางปัญญา ทั้งหลาย เช่น อรรถปฏิสัมภีทา ธรรมปฏิสัมภีทานิรุตติปฏิสัมภีทา ปฏิภาณปฏิสัมภีทา^๗

พระธรรมทินนาภิกษุณีได้กลับมาเมืองราชคฤห์ ด้วยความหวังว่าหมู่ญาติได้อาศัยเราแล้วจักได้ทำกุศล ฝ่ายวิสาขะอุบาสกทราบข่าว พระธรรมทินนาภิกษุณีกลับมาเลยคิดว่า พระธรรมทินนาภิกษุณีต้องการลาสิกขาจึงเข้าไปหาพระเถระถามปัญหาธรรม นางตอบได้ไม่ติดขัดงายเหมือนตัดก้านบัวด้วยมีด ปัญหาและคำตอบปรากฏอยู่ในจุลลเวทลลสูตรเมื่อวิสาขะเศรษฐีทราบข่าวพระธรรมทินนาภิกษุณีมีญาณแก่กล้าจึงถามปัญหาในวิสัยพระอรหันต์มรรค แต่ก็ถูกเตือนจาก พระธรรมทินนาภิกษุณีว่าวิสาขะเศรษฐีท่านไม่อาจกำหนดที่สุดแห่งปัญหาได้ ท่านอย่าก้าวเกิดวิสัยเลย ขอท่านจงไปเฝ้าพระพุทธองค์แล้วกราบทูลข้อความนั้นเถิด^๘

วิสาขอุบาสกไหว้พระธรรมทินนาภิกษุณีแล้ว ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์กราบทูลเนื้อความการสนทนาปราศรัยนั้นทั้งหมด พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าธรรมทินนาธิดาของเราเธอเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก ถ้าวิสาขอุบาสกถามปัญหานั้นกับเรา แม้เราเองก็จะแก้ปัญหานั้นเหมือนอย่างธรรมทินนาทุกประการ อันเป็นเหตุให้พระพุทธองค์พอพระทัยในคุณสมบัตินี้ทรงตั้งไว้ในตำแหน่ง

เอตทัคคะ ฝ่ายธรรมกถึก เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย เป็นธรรมกถึก หมายถึงผู้แสดงธรรม มีปฏิสัมภีทา ของนักเทศน์

๓. ประวัติและบทบาทของพระภัททากัจจานาเถรี

พระภัททากัจจานาภิกษุณี มีพระนามเดิมว่า ยโสธราหรือพิมพา เป็นพระธิดาของพระเจ้าสุปปพุทธ กษัตริย์แห่งโกถิววงศ์ เมืองเทวทหะ ประสูติวันเดียวกับเจ้าชายสิทธัตถะ และมีพระเชษฐภคินี ๑ องค์ คือ พระเทวทัต ได้ตั้งจิตปรารถนาไว้ตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้าที่บังเกิด ครั้นท่านเกิดในวรรณพราหมณ์ มีชื่อว่า “สุเมตตา” ประชาชนพากันถกเถียงกันหาหนทางสำหรับเป็นที่เสด็จพระพุทธดำเนินนางได้เห็นฤๅษีสุมณนอนทอดตนเป็นสะพานให้พระพุทธเจ้าและสาวกเหยียบก็เกิดศรัทธาในฤๅษีสุมณ ได้ถวายดอกบัวที่นางเตรียมมา ๘ กำ ถวายแต่พระพุทธเจ้าได้มอบให้แก่ฤๅษีสุมณ ๕ กำ ฝ่ายฤๅษีสุมณนำดอกบัว ๕ กำนั้นถวายแต่พระพุทธองค์เพื่อปรารถนาบรรลุโพธิญาณ ส่วนนางจักได้เป็นธรรมทายาทของฤๅษีในชาติต่างๆ^๙ จนกระทั่งถึงสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระ นางเกิดเป็นชาวเมืองหงสวดีได้ถวายมหาทานแด่พระพุทธเจ้า และได้ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางมีความรู้มาก (มหาอภิญญา)

^๖ บรรจบ บรรณรุจิ, “ภิกษุณีพุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล”, วารสารพุทธจักร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑๓.

^๗ ชู.อป. (ไทย) ๓๓/๑๖๓/๒๖๐.

^๘ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมปฎิฐกถาแปล ภาค ๘, , หน้า ๒๙๒.

^๙ ชู.อป. (ไทย) ๓๓/๑๖๘/๒๕๘.

ชีวิตฆราวาส ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าชายสิทธัตถะมีราชโอรสด้วยกัน ๑ องค์ คือ ราหุลกุมาร หลังจากเจ้าชายสิทธัตถะทรงสละราชสมบัติออกบรรพชาแล้ว นางก็มีความทุกข์น้อยใจที่พระสวามีเสด็จออกบรรพชาเหมือนจงใจทิ้งนางเพราะในสังคมอินเดียสมัยนั้นถือว่า หญิงที่ถูกสามีทิ้งเป็นภาพิกินี^{๑๐} เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะมหาราชนิพพานแล้ว พระนางมหาปชาบดีโคตมีพร้อมด้วยเจ้าหญิงศากยิณีทั้ง ๕๐๐ องค์ ออกบวชแล้ว ส่วนนางพร้อมกับสตรี ๑๐๐๐ คนไปบวชในสำนักของพระนางมหาปชาบดีโคตมี

การบรรลุลิขิต ครั้นบวชแล้วยังไม่ถึง ๑๕ วัน ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ผล สามารถระลึกชาติได้หนึ่งสองไขวกับแสนกลับ ด้วยระลึกเพียงครั้งเดียว นางยังได้แสดงธรรมให้กับพระเจ้าแผ่นดินคือให้บุคคลประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ไม่ควรประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต เพราะผู้ประพฤติธรรมย่อมเป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า^{๑๑} เมื่อคุณความสามารถของพระนางปรากฏเช่นนี้ พระพุทธองค์ทรงตั้งพระเถรีไว้ในตำแหน่ง

เอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาทั้งหลาย ในฝ่ายมหากษัตริย์ ระลึกชาติได้มาก มีความรู้มาก^{๑๒}

๓.๑.๒ บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์

สตรีอินเดียโบราณได้รับการศึกษาน้อยมากเพราะหญิงสาวจะต้องแต่งงานก่อนวัยรุ่น บิดาจะต้องแต่งงานให้ลูกทันทีก่อนลูกสาวจะมีระดู ถ้าพ่อแม่แต่งงานให้ลูกสาวถือว่าเป็นสิ่งเลวทรามเป็นบาป และต้องถูกลงโทษตามกฎหมายตามจำนวนการมีระดูโดยปราศจากสามี ดังนั้นสตรีอินเดียจึงได้รับการศึกษาน้อยเพราะเป็นความนิยมของสังคมอินเดียที่ให้ผู้หญิงแต่งงานตั้งแต่ยังเด็ก ทำให้ขาดโอกาสด้านการศึกษาอย่างเห็นได้ชัดเจนนัยหนึ่ง อนึ่งเมื่อสตรีแต่งงานแล้วชีวิตจิตใจของเธอต้องได้รับการดูแลจากสามี ประกอบด้วยคำสอนที่หล่อหลอมให้สตรีดูแลปรนนิบัติเอาใจใส่ต่อสามี และการดูแลเลี้ยงดูบุตรเวลาทั้งชีวิตของเธอจึงอยู่แต่ในบ้าน การงานและโลกภายนอกจะต้องถูกตัดขาดจากเธอไป ทำให้สตรีขาดโอกาสการพัฒนาในด้านอื่น เช่น การศึกษา ดังนั้นสตรีอินเดียจึงไม่สามารถบรรลุถึงความเป็นตัวของตัวเองได้ สตรีจะตัดสินใจด้านศาสนาและสังคมจะต้องได้รับการอนุญาตจากบุรุษ ในการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาทำให้สตรีได้มีโอกาสเข้ามาอุปสมบทเป็นภิกษุณี และเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของสตรีที่ได้รับความกดดันจากสังคม การไม่ได้รับการศึกษาทำให้สติปัญญาของสตรีไม่กล้าแข็งอย่างบุรุษเพศ อาจเป็นสาเหตุให้สตรีรู้ไม่เท่าทันบุรุษ และมีฐานะทางสังคมต่ำต้อยตลอดจนได้รับการดูแลจากสังคมก็เป็นได้ ทำงานไร้เกียรติ และมีรายได้น้อย ดังนั้นถ้าเรามองดูสังคมอินเดียโบราณและสังคมไทยยุคศักดินา สตรีได้มีโอกาสในการศึกษาเฉพาะแต่งงานในบ้านซึ่งเป็นการทำงานที่ไม่มีค่าตอบแทนการถือค่านิยมว่าการบวชเรียนในพุทธศาสนาของบุรุษ ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนกำหนดสถานภาพของสตรีนอกจากปัจจัยด้านอื่น ที่ทำให้สตรีมีความรู้สึกว่ามีค่าเทียบเท่ากับบุรุษ หากมองในพุทธศาสนาเรื่องความเท่าเทียมของการใช้ปัญญาเราก็จะพบว่า ปัญญาของบุรุษและสตรีมีความเท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นมุมมองที่สังเกตได้ยากมาก มันแตกต่างจากปัจจัยขึ้นประสบการณ์เป็น

^{๑๐} บรรจบ บรรณรุจิ, “ภิกษุณีพุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล”, วารสารพุทธจักร, หน้า ๙.

^{๑๑} ชู.อป. (ไทย) ๓๓/๑๗๐/๒๕๐.

^{๑๒} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๕๐/๓๓.

พื้นฐาน คือ รูปแบบของคลองเพศนักบวช ที่คนส่วนมากมองว่าไม่สำคัญ แต่การเกิดของภิกษุณีในพระพุทธศาสนาทำให้สตรีในสังคมอินเดียได้มีโอกาสเข้าถึงการศึกษาและได้เรียนหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ภิกษุณีผู้ที่มีบทบาทในทางการศึกษาและให้ความรู้แก่สตรีในครั้งพุทธกาลที่ปรากฏเด่นชัดได้แก่ประกอบด้วย พระภัททาภุณทลเกสาเถรี พระสังคาลมาตาเถรี โดยมีประวัติและบทบาทดังนี้

๑) ประวัติและบทบาทของพระภัททาภุณทลเกสาเถรี

พระภัททาภุณทลเกสาภิกษุณี เกิดในตระกูลเศรษฐี เมืองราชคฤห์ เดิมชื่อว่า ภัททา แต่เพราะเหตุที่มีผมขึ้นม้วนขมวดเป็นวงกลม หลังจากปลงผมด้วยการถอนผมจากลูกตาลแล้วออกบวชเป็นนิครนถ์จึงได้ชื่อว่า ภุณทลเกสา แปลว่า ผู้มีผมม้วนขมวดเป็นวงกลม

ชีวิตฆราวาส ขณะนางภัททาธิดาเศรษฐีมีอายุย่างเข้าวัย ๑๖ ปี มีรูปร่างสวยงามมารดาจึงรักษาให้อยู่บนปราสาทชั้นที่ ๗ ให้หญิงรับใช้หนึ่งคนดูแลรับใช้นาง เป็นธรรมดาในวัยของหญิงสาวในวัยนี้ย่อมมีความฝักใฝ่ในผู้ชาย เข้าวันหนึ่งขณะที่นางนั่งอยู่บนปราสาทชั้นที่ ๗ ได้มองมายังท้องถนน เห็นเจ้าหน้าที่คุมตัวนักโทษหนุ่มชื่อว่า สัตตูกะ ซึ่งเป็นบุตรชายปุโรหิตของพระเจ้าพิมพิสาร พอนางเห็นโจรเท่านั้นก็เกิดความรักในตัวโจรทันทีและต้องการได้โจรมาเป็นสามี เมื่อได้ทราบว่าเป็นเจ้าหน้าที่กำลังนำโจรไปประหาร ความรู้สึกของนางเหมือนกำลังเสียสามี ได้แต่นอนคว่ำหน้าร้องไห้คร่ำครวญถึงโจรสัตตูกะ แม้เศรษฐีและภรรยาจะปลอมโยนว่าจะหาสามีที่มีทรัพย์สมบัติและชาติสกุลเสมอกันแต่นางภัททาก็ยังจะเอาโจรคนนี้เป็นสามีให้ได้ ถ้าไม่ได้ชายคนนี้เป็นสามีนางจะขอตายดีกว่า มารดาบิดาของนางภัททาอ่อนวอนอยู่เป็นเวลานานก็ไม่เป็นผล ด้วยความรักและห่วงใยในลูกสาวจึงตัดสินใจยอมทำความผิดให้สินบนแก่เจ้าหน้าที่ด้วยทรัพย์หนึ่งพันกหาปณะ แก่เจ้าหน้าที่เพื่อให้ปล่อยโจรสัตตูกะให้แก่ลูกสาว

ครั้นโจรสัตตูกะถูกปล่อยให้เป็นอิสระแล้ว เศรษฐีให้คนอาบน้ำชำระร่างกายและมอบเสื้อผ้าชั้นดีสวมใส่พร้อมทั้งเครื่องประดับชั้นดีต่างๆ จากนั้นส่งตัวไปให้ลูกสาวซึ่งกำลังรอฟังผลอยู่ในห้องนอน และทำพิธีส่งตัวให้เป็นคู่สามีภรรยากันสมใจปรารถนาของลูกสาว นางก็ทำหน้าที่ของภรรยาอย่างดีที่สุดด้วยการปรนนิบัติรับใช้เพื่อให้สามีเกิดความรักในตัวนาง

ฝ่ายโจรสัตตูกะมีความสุขในบ้านของเศรษฐีเพราะมีพรังพร้อมทุกอย่างได้ทั้งภรรยาที่แสนสวย แทนที่จะได้สำนึกและคิดกลับตัวกลับใจแต่เพราะนิสัยสันดานโจรไม่ได้ทำความชั่วไม่ได้ เขาเห็นเครื่องประดับหลายชนิดมีราคาแพงของนางภัททาแล้ว ความโลภก็เกิดขึ้นในใจจึงคิดแผนฆ่าภรรยาเพื่อชิงเอาเครื่องประดับ

เมื่อโจรคิดวางแผนฆ่าภรรยาก็ได้หาอุบายพานางไปที่เหว แล้วแสดงกิริยาเอาใจภรรยาและกล่าวว่า น้องหญิงการที่พี่รอดชีวิตจากการถูกประหารและได้พบกับเธอนั้น เป็นด้วยอานุภาพของเทวดาที่สิงสถิตบนยอดภูเขาโจรปาตะ (เขาที่ทิ้งโจร) ที่พี่ได้บนไว้ขณะถูกคุมตัวไปภูเขานั้น ขอให้น้องหญิงจงจัดเครื่องพลีกรรมสังเวทให้พร้อมแล้ว ประดับอาภรณ์ให้สวยงามไปร่วมทำพลีกรรมที่ภูเขานั้นกับพี่เถิด

ด้วยความรักสามีสุดหัวใจนางเห็นชอบด้วยนางได้จัดแจงเครื่องพลีกรรมตามคำของสามีทุกประการ ครั้นจัดแจงเรียบร้อยแล้วทั้งสองขึ้นรถคันเดียวกันไปยังเหวที่ทิ้งโจรเมื่อถึงภูเขาทิ้งโจรทั้งสองก็ช่วยกันถือเครื่องสังเวทขึ้นไปบนยอดเขา นางรู้สึกมีความสุขมากอิมใจที่ได้ช่วยภิกษุของสามี แต่

พอถึงยอดเขาโจรสัตตูกะก็พุดกับนางด้วยเสียงอันแข็งกร้าวเด็ดขาดว่า “ภัททา เจ้าจงเปลี่ยนผ้าห่ม ออกแล้วถอดเครื่องประดับทั้งหมดรวมกันไว้ ความจริงฉันจะควักตัดหัวใจของเจ้าถวายแก่เทวดาใน ที่นี้แล้วยึดเอาเครื่องประดับของเจ้าทั้งหมด” นางได้ทราบความจริงว่าโจรสัตตูกะผู้สามีต้องการฆ่านาง เพื่อชิงเอาเครื่องประดับ นางจึงแสดงมายาหญิงหลอกล่อให้สามีตายใจด้วยการร้องไห้ครวญอาลัย รักพร้อมกล่าวว่า ขอให้ท่านจงยืนตรงนั้นแล้วดิฉันจะขอสวมกอด และทำประทักษิณแล้วให้วิเศษทั้ง ๔ ขณะทีโจรสัตตูกะเปลอนางก็ผลัดโจรสกลไปในเหวทำให้นางรอดชีวิตมาได้ ครั้นโจรสผู้เป็นสามีได้ตาย แล้วนางก็ไม่คิดจะหวนกลับบ้าน เพราะเกรงว่าจะไม่สามารถอธิบายเหตุผลให้มารดาบิดาและญาติฟัง ได้ นางรู้สึกผิดหวังมากกับความรักอันบริสุทธิ์ที่มีต่อสามี แต่สามีกลับเห็นทรัพย์สินเงินทองมีค่า มากกว่านาง จึงได้ตัดสินใจออกบวชในสำนักของนิครนถ์ พวกนิครนถ์ก็บวชให้นางโดยใช้เม็ดตาลผ่า ซีกถอนนมจนหมดศรัทธาวิธีการบวชแบบนี้ถือว่าเป็นวิธีบวชที่สูงที่สุด ต่อมาไม่นานนมที่งอกขึ้นใหม่ก็ ม้วนขวิดเป็นวงกลมไม่เหยียดยาวเหมือนเดิม จึงเป็นเหตุให้นางถูกเรียกว่า “กุนทลเกสา” เมื่อนางบวช เป็นปริพาชิกาแล้วได้ศึกษาศิลปวิทยาการต่างๆ ในสำนักนั้นจนจบสิ้นแล้ว เทียวสัญจรจาริกไปใน หมู่บ้าน ชนบท และเมือง นางถือกิ่งไม้หว้าเป็นสัญลักษณ์ปักไว้บนกองทรายที่นางตะล่อมขึ้นแล้ว ประกาศว่า ถ้าผู้ใดสามารถที่จะได้วาทะกับเราให้เทียบย่ำทำลายกิ่งหว้านี้ นางถือกิ่งหว้าท่องเทียวไป โดยทำนองนี้ จนได้ชื่อใหม่ว่า นางซัมพูปริพาชิกา

การออกบวช วันหนึ่งพระสารีบุตรเห็นกิ่งหว้าปักทรายอยู่นอกเมืองสาวัตถี จึงสั่งให้เด็กที่ รุมล้อมกิ่งหว้าเหยียบให้จมลง นางภัททาจึงพาประชาชนไปยังพระเชตวันเพื่ออวดถึงความสามารถ ของนาง พระสารีบุตรได้ให้โอกาสแก่ซัมพูปริพาชิกากล่าวปัญหาขึ้นก่อน นางถามปัญหาที่ตนเรียนจาก สำนักของตนจนหมดและพระเถระก็เฉลยได้หมดจนนางต้องนั่งเสียบ เพราะไม่มีอะไรจะถามอีกแล้ว พระสารีบุตรจึงขอโอกาสถามบ้าง โดยถามว่า อะไรชื่อว่าหนึ่ง คำถามแรกของพระสารีบุตรก็ทำให้นางซัมพูปริพาชิกา ยอมแพ้ก้มกราบลงทำขอลงถึงพระเถระเป็นสรณะ แต่พระเถระบอกให้นางถึงพระ พุทธองค์เป็นสรณะแล้วนำทางนางไปยังพระเชตวันเข้าเฝ้าพระพุทธองค์

การบรรลุลิขิต พระพุทธองค์ทรงทราบอุปนิสัยของนางที่จะสามารถบรรลุลิขิตผลได้จึง ทรงตรัสพระคาถานี้ว่าผู้ใดกล่าวคาถาที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แม้ตั้ง ๑๐๐ คาถาผู้กล่าวคาถาที่ ประกอบด้วยประโยชน์แม้เพียงคาถาเดียวยังผู้ฟังให้สงบได้ ชื่อว่าประเสริฐกว่าแล หลังจบพระคาถา นางก็เกิดความรู้แจ้ง และได้บรรลุลิขิตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายทั้งที่ยังยืนอยู่และทูลขอ อุปสมบทเป็นภิกษุณี พระพุทธองค์ทรงอนุญาตการอุปสมบทแล้วส่งนางไปบวชในสำนักภิกษุณีสงฆ์ เมื่ออุปสมบทแล้วได้เห็นน้ำล้างเท้าไหลไปพระนางได้พิจารณาถึงความเกิดขึ้นและความดับของขันธ ๕ เหมือนกับน้ำล้างเท้า จิตของพระนางได้หลุดพ้นจากกิเลส ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์ทรงตั้งพระภัททา กุนทลเกสาภิกษุณีในตำแหน่ง

เอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในฝ่าย ขิปปาภิกษุญา ผู้ตรัสรู้เร็วพลัน ตามที่นาง ได้ตั้งปรารถนาตำแหน่งนี้ ในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่า พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระ

๒) ประวัติและบทบาทของพระสิงคาลมาตาภิกษุณี

พระสิงคาลมาตาภิกษุณี เกิดในตระกูลเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ เมื่อเจริญวัยได้แต่งงานกับ ชายหนุ่มที่มีตระกูลและทรัพย์เสมอกันอยู่ครองเรือนกับสามีมีบุตร ๑ คน บรรดาญาติเรียกบุตรของ นางว่า สิงคาลมาณพ ด้วยเหตุนี้ประชาชนจึงพากันเรียกนางว่า สิงคาลมาตา สิงคาลมาณพผู้เป็นบุตร

ของนางมีความเคร่งครัดในความเชื่อที่บิดาสั่งให้ไหว้ทิศทุกวัน การไหว้ทิศของคนอินเดียนิยมตั้งแต่เช้า และไหว้ทิศต่างๆ เช่นการไหว้ทิศตะวันออกบ้าง ทิศใต้บ้าง

ชีวิตฆราวาส วันหนึ่งพุทธองค์เสด็จเข้าไปในเมืองราชคฤห์เพื่อทรงรับบิณฑบาต ได้เสด็จผ่านสถานที่มาจนพำลั้งไหว้ทิศ ทรงทอดพระเนตรเห็นสิ่งคาลมาณพผู้มีความเชื่อมั่นศรัทธาในการไหว้ทิศทั้ง ๖ พระพุทธองค์จึงทรงตรัสถามว่า สิ่งคาละเธอลุกขึ้นแต่เช้าไหว้ทิศทั้ง ๖ อยู่อย่างนี้เพื่ออะไร สิ่งคาละมาณพกราบทูลว่า ก่อนบิดาของข้าพระพุทธเจ้าจะตายได้สั่งให้ไหว้ทิศทั้ง ๖ ทุกวัน ด้วยความกตัญญูในบิดาสีงคาลมาณพจึงไหว้ทิศเป็นกิจวัตรทุกวัน พระพุทธองค์จึงทรงตรัสอธิบายธรรมเนียมการไหว้ทิศของพระอริยะ คือการไหว้ทิศภายใน ได้แก่การปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่และบทบาทที่มีอยู่ในสังคมทิศ ๖ ได้แก่

๑. ทิศเบื้องหน้า	ได้แก่มารดาบิดา
๒. ทิศเบื้องขวา	ได้แก่ครูอาจารย์
๓. ทิศเบื้องหลัง	ได้แก่สามีภรรยา
๔. ทิศเบื้องซ้าย	ได้แก่มิตร
๕. ทิศเบื้องบน	ได้แก่สมณพราหมณ์
๖. ทิศเบื้องต่ำ	ได้แก่ลูกจ้าง

เมื่อพระพุทธองค์ทรงเทศนาสั่งสอนมาจนจบแล้ว แต่มาณพยังมีความเชื่อที่ผิดเหมือนเดิม ขณะที่พระพุทธองค์แสดงธรรมเทศนาอยู่นั้น นางได้พิจารณาไปตามกระแสธรรมก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล แล้วนางทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุณี พระพุทธองค์ตรัสให้นางไปบวชยังสำนักภิกษุณีสงฆ์

การบรรลุธรรม ครั้นบวชแล้วนางเจริญพุทธธานุสสติไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมมिताทั้งหลายและทรงยกย่องพระสิ่งคาลภิกษุณีใน

เอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในฝ่าย สัทธาวิมุตติ คือผู้หลุดพ้นจากกิเลสด้วยศรัทธาด้วยเหตุที่นางชื่นชมในพระลักษณะของพระพุทธองค์อยู่ร่ำไปและความปรารถนาที่นางได้ตั้งไว้ในกาลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระ

๓.๑.๓ บทบาทด้านการปกครอง

การปกครอง คือการใช้อำนาจอธิปไตยตามกฎหมายในการบริหารและจัดการ การปกครองมีหลายรูปแบบ เช่น การปกครองแบบประชาธิปไตย และการปกครองแบบเผด็จการ นอกจากนี้การปกครองยังมีได้หลายระดับ เช่น การปกครองส่วนกลาง การปกครองส่วนภูมิภาค และการปกครองส่วนท้องถิ่น การปกครองหมายถึงการ คุ้มครองการรักษา ภิกษุณีที่มีบทบาทเห็นได้ชัดคือ พระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นผู้อาวุโสกว่าภิกษุณีทั้งปวง เป็นผู้ที่มีประสบการณ์มาก นางจึงได้ดูแลเหล่าบรรดาภิกษุณี ให้คำปรึกษาปัญหา ให้การศึกษาแก่บรรดาภิกษุณี ความเป็นผู้ปกครองของพระนางในการรับผิดชอบต่อภิกษุณีสงฆ์ คล้ายคลึงกับพระพุทธองค์ปกครองภิกษุสงฆ์ ในกรณีการกราบทูลแนวปฏิบัติต่อภิกษุเมืองโกสัมพี และการทูลขอเพื่อให้สถานภาพของภิกษุณีสงฆ์เท่าเทียมกับภิกษุสงฆ์ กรณีการทำความเคารพของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ทำความเคารพกันตามพรพชา ไม่ให้แต่ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์แสดงความเคารพอยู่ข้างเดียว เพื่อให้ภิกษุณีได้รับรู้ข้อปฏิบัติเหมือนทุกรูปเกิดความเข้าใจ

และปฏิบัติตามคำสั่งของพระพุทธองค์ได้ถูกต้อง บทบาทของพระนางมหาปชาบดีโคตมีแสดงให้เห็นถึงความสามารถของพระนางในการปกครองภิกษุณีให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในคำสอนของพระพุทธองค์ และเป็นการปกครองที่ภิกษุณีปกครองกันเองทำให้ภิกษุณีมีความเข้าใจกันดี ซึ่งอาจจะดีกว่าภิกษุ เพราะสภาวะธรรมชาติทางสรีระของภิกษุณีเอง ภิกษุอาจจะไม่มีความรู้เท่ากับตัวของภิกษุณีเอง และเป็นความสะดวกในการปฏิบัติธรรมของทั้งสองฝ่าย เพราะเพศทั้งสองต่างเป็นข้าศึกต่อกันซึ่งอาจจะทำให้ความเพียรในการปฏิบัติธรรมน้อยลง พระพุทธศาสนาให้ภิกษุณีปกครองกันได้นั้นเป็นการชี้ให้เห็นถึงความสามารถของภิกษุณีว่า ภิกษุณีได้ทำหน้าที่ของตน การทำหน้าที่ตามคำสอนของพระพุทธองค์ก็เพื่อให้ประโยชน์สุขเกิดขึ้นแก่คนหมู่มาก ซึ่งการกระทำตามหน้าที่ของภิกษุณีทำให้เกิดคุณสมบัติ หรือคุณค่าในตัวภิกษุณีในการกระทำประโยชน์แก่สังคม ดังนั้นการจะมีคุณค่าได้ก็ต้องทำประโยชน์ต่อผู้อื่น การทำประโยชน์แก่ผู้อื่นนั้นไม่จำกัดเฉพาะกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่เป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมให้ประโยชน์แก่คนหมู่มาก หากพิจารณาถึงบทบาทในด้านนี้ของภิกษุณีหลายๆ รูป ก็จะเห็นว่า ภิกษุณีหลายรูปก็มีบทบาทเหมือนกันหลายรูป แต่ที่ปรากฏเด่นชัดก็คือพระนางมหาปชาบดีโคตมี พระปฎาจาราเถรี พระสกุลาเถรี เพราะความเป็นนักปกครองจะต้องแสดงภาวะของความเป็นผู้นำ ดังเราจะเห็นในอวัชชีประวัติของพระนาง ภิกษุณีที่หลายรูปมิได้กล่าวนามก็มีความสำคัญต่อการปกครอง และการดำรงอยู่ของภิกษุณีในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลนั้น ได้สร้างความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนนั้นแน่นอนว่าคงไม่ใช่เกิดจากภิกษุณีรูปเดียว และคำตอบ ๆ เดียวก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ทุกข้อ ฉะนั้นภิกษุณีจึงมีตำแหน่งที่พระพุทธองค์แต่งตั้งแตกต่างกันไปตามความสามารถและความเหมาะสมของแต่ละรูปในตำแหน่งนั้นๆ ตามบทบาทที่ได้รับ ดังมีประวัติและบทบาทดังนี้

๑) ประวัติและบทบาทของพระนางมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณี

พระมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณี มีนามเดิมว่า ปชาบดี เกิดในวรรณะกษัตริย์ เชื้อสายศากยะ ตระกูลโกถียวงษ์ เมืองเทวทหะเป็นธิดาของพระเจ้าอัญชนะกับพระนางกาญจนามีพระเชษฐภคินี (พี่สาว) และพระเชษฐภคินี (พี่สาว) ร่วมสายโลหิต คือพระเจ้าสุปปพุทธ เจ้าชายทัณฑพานิ และพระนางสิริมหามายาพุทธมารดา เป็นพระน้าของเจ้าชายสิทธัตถะ

ชีวิตฆราวาส พระมหาปชาบดีได้รับคำทำนายจากโหรหลวงเช่นเดียวกับพระนางสิริมหามายา คือหากมีโอรส พระโอรสจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ดังนั้นพระเจ้าสีหนุกษัตริย์แห่งศากยวงษ์ จึงทรงขอเจ้าหญิงทั้ง ๒ พระองค์ ให้อภิเษกสมรสกับเจ้าชายสุทโธทนะพระโอรสของพระองค์พร้อมในคราวเดียวกันโดยอภิเษกให้พระนางสิริมหามายาเป็นอัครมเหสี หลังจากพระนางสิริมหามายา ประสูติเจ้าชายสิทธัตถะได้ ๗ วันก็ได้สิ้นพระชนม์ พระเจ้าสุทโธทนะทรงมอบภาระให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีเลี้ยงดูเจ้าชายสิทธัตถะอย่างใกล้ชิด เหมือนกับว่าเป็นโอรสของพระองค์เอง ตั้งแต่นั้นมาพระนางมหาปชาบดีโคตมีจึงมี ๒ สถานะสำหรับเจ้าชายสิทธัตถะ คือ เป็นพระมาตุจฉา (พระน้า) และพระมารดาเลี้ยง พระนางได้ครองชีวิตฆราวาสในฐานะพระราชินีแห่งศากยวงษ์ และได้ประสูติพระโอรสพระนามว่า นันทกุมาร และพระราชาธิดาพระนามว่า รูปนันทา ครั้นเมื่อพระบรมพระโพธิสัตว์เสด็จออกผนวชได้บรรลุพระสัมพันธญาณแล้ว เสด็จไปโปรดพระประยูรญาติ กรุงกบิลพัสดุ์ เสด็จเข้าไปปิตุบทาตในพระนครและทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดาวันแรกในระหว่างถนน ด้วยพระธรรมเทศนาว่า บรรพชิตไม่พึงประมาทในกอนข้าวอันตนพึงลุกขึ้นยืนรับบุคคลพึงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า เมื่อ

จบธรรมเทศนาพระบิดาได้บรรลुพระโสดาปัตติผล ครั้นวันที่ ๒ เสด็จเข้าไปรับบิณฑบาตในพระราช
นิเวศน์ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทฺธบิดาและพระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงยังพระบิดาให้ดำรงอยู่ใน
สกาทาคามี ยังพระนางมหาปชาบดีโคตมีให้บรรลุพระโสดาบัน และในวันรุ่งขึ้นทรงยังพระบิดาให้บรร
ลุพระอนาคามีด้วยการแสดงมหาปาสาชาดก

การออกบวช พระนางมหาปชาบดีโคตมีออกบวชหลังจากพระเจ้าสุทโธทนะพระสวามี
สวรรคตแล้ว การออกบวชของพระมหาปชาบดีโคตมีนั้นมิกกล่าวไว้ว่า เมื่อพระพุทฺธองค์ประทับอยู่ที่
กุฎาคารศาลา นครเวสาลี พระพุทฺธองค์ทรงทราบว่าพระพุทฺธบิดาทรงประชวรหนักครั้นออกพรรษา
แล้วจึงทรงเสด็จมาพบกับพระชีนาสพจำนวน ๑,๕๐๐ รูป เสด็จไปเยี่ยมพระอาการประชวรของพระพุทฺธ
บิดาซึ่งทรุดหนัก ได้ทรงแสดงจตุราชย คือ เครื่องให้บริสุทฺธิ คือ สำรวมในศีล สำรวมตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ เลี้ยงชีพโดยทางชอบ และบริโภคปัจจัยด้วยการพิจารณา โปรดพระพุทฺธบิดาให้ได้บรรลุ
อรหัตผลและได้นิพพานหลังจากบรรลุอรหัตผลได้ไม่นาน เมื่อพระบิดาเสด็จปรินิพพานแล้วทรงเป็น
ประธานพระประยูรญาติทั้งมวลจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทฺธบิดา เมื่องานถวายพระ
เพลิงเสด็จแล้วพระองค์ประทับอยู่ที่นิโครธารามทรงแสดงกัลหวิวาทสูตรโปรดพระญาติอันมีสาเหตุ
มาจากการแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณี หลังจากจบเทศนาเป็นเหตุให้เจ้าศากยะราชรุ่นดรุณวัย ๕๐๐ องค์
ทรงขออุปสมบทเป็นพระภิกษุ

พระนางมหาปชาบดีโคตมีพระน้านางได้เข้าเฝ้ากราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอ
ประทานวโรกาส พระเจ้าข้าขอสตรีพึงได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่ตถาคต
ประกาศแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้ามว่า อย่าเลยโคตมีเธออย่าชอบใจการที่สตรีออกจากเรือน
บวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วเลย พระนางมหาปชาบดีโคตมีกราบทูล
ขอบวชถึง ๓ ครั้ง ก็ไม่ทรงอนุญาตการบวชให้สตรีพระนางทรงโหม่นสมิ่พระพักตร์นองด้วยน้ำพระ
เนตร ทรงกั้นแสงพลาถถวายบังคมพระพุทฺธองค์ทำประทักษิณแล้วเสด็จกลับไป ครั้นแล้วพระพุทฺธ
องค์ทรงพาสาวกเสด็จกลับประทับที่กุฎาคารศาลา ปามหาวัน เขตนครเวสาลี ฝ่ายพระนางมหาปชาบดีโคต
มีและเหล่าชายาของเจ้าศากยะทั้ง ๕๐๐ องค์ก็หาได้ท้อพระทัย กลับทรงมีความเพียรพยายามจนกว่า
จะบรรลุความสำเร็จคือ การได้บวชเป็นพระภิกษุณีจึงรับสั่งให้ช่างกลบกลองพระเศวตของพระองค์
พร้อมด้วยเหล่าชายาของเจ้าศากยะ ครองผ้าย้อมน้ำผาดแล้วเสด็จดำเนินด้วยพระบาทเปล่าไปเมืองเว
สาลีเข้าไปเฝ้าพระพุทฺธองค์ที่กุฎาคารศาลา ในปามหาวัน เวลานั้นพระนางมีพระบาททั้งสองพองมี
พระวรกายหมองคล้ำเพราะเดินทางไกลและทรมันดารถูกต้องด้วยแสงแดดและฝุ่นละอองอีกทั้งพระ
บาทก็เจ็บระบม เป็นทุกข์พระทัยเพราะไม่มั่นพระทัยว่าจะได้รับพุทธานุญาตให้ทรงบวชทรงยืน
กั้นแสงอยู่ที่ซุ้มประตู จนกระทั่งพระอนันท์มาพบและเมื่อได้ทราบถึงเหตุผลที่พระนางทรงพานางสา
กียานีมายืนกั้นแสงอยู่ที่ซุ้มประตู พระอนันท์จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทฺธองค์และทูลขออนุญาตให้พระ
นางได้บวชในพระพุทฺธศาสนา พระพุทฺธองค์ทรงตรัสห้ามว่า อย่าเลยอนันท์ เธออย่าชอบใจ การที่
สตรีออกบวชจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว แม้ครั้งที่ ๒ พระอนันท์
ทูลขอให้สตรีบวชพระพุทฺธองค์ก็ทรงตรัสห้ามเหมือนเดิม

พระอนันท์ยังไม่ละความพยายามจึงเปลี่ยนวิธีการใหม่ โดยทูลถามว่าสตรีออกจากเรือน
บวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยแล้วจะสามารถทำให้แจ้งซึ่งอริยมผล คือโสดาปัตติผล สกิทาคามีผล
อนาคามีผล และอรหัตผลได้หรือไม่ พระพุทฺธองค์ตรัสว่า ดูกรอนันท์ สตรีออกบวชจากเรือนบวชเป็น

บรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ควรเพื่อให้แจ้งซึ่ง โสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตตผลได้ พระอานนท์จึงทูลให้พระพุทธองค์ระลึกถึงพระอุปการคุณของพระนางมหาปชาบดีโคตมีที่ได้อภิบาลเลี้ยงดูพระพุทธองค์มาตั้งแต่พระมารดาทิวงคต ได้ให้เสวยขีรธารามา ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ตราบจนเจริญ ขอได้โปรดอนุญาตให้สตรีบวชในพระธรรมวินัยเถิด

พระพุทธองค์ทรงยอมรับเหตุผลที่พระอานนท์ทูลถามและเสนอจึงทรงอนุญาตโดยมีเงื่อนไขข้อที่สี่ตอบแก่พระอานนท์ว่า ดูกรอานนท์ ก็ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมียอมรับครุธรรม ๘ ประการ นั้นแหละจงเป็นอุปสัมปทาของพระนาง พระพุทธองค์มีพุทธานุญาตให้อุปสมบทสตรีเป็นภิกษุณีแล้ว พระมหาปชาบดีโคตมีเถรีได้เข้าไปเฝ้าทูลถามถึงข้อปฏิบัติต่อหญิงสาวิกษยานีที่ติดตามเสด็จ พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมมีกถาให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีเถรีเห็นแจ้ง ให้มีความอาจหาญ เพราะเป็นคำมูลของเหตุแรกเกิดการอุปสมบทภิกษุณี และทรงตรัสบอกภิกษุทั้งหลายที่อยู่在那นั้ให้ช่วยกันรับภาระบวชให้โดยตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายอุปสมบทภิกษุณีได้จากนั้นภิกษุทั้งหลายก็ได้อุปสมบทสตรีเป็นภิกษุณีตามพุทธานุญาต

การบรรลุลหธรรม พระมหาปชาบดีโคตมีเถรีได้บรรลุโสดาปัตติผลก่อนบวชเป็นภิกษุณี ตั้งแต่ครั้งพระพุทธองค์เสด็จกลับไปโปรดพระประยูรญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์ครั้งแรก ในครั้งนั้นพระเจ้าสุทโธทนะทรงได้บรรลุถึงอนาคามีผล ต่อมาพระนางมหาปชาบดีโคตมีได้บวชและเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่กุฎาคาร ป่ามหาวันพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาเป็นเฉพาะ และทรงแนะนำวิธีกาชาปฏิบัติแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมีเถรี และทรงตรัสสั่งขสามัคคีที่เป็นอุบายอันทำให้เกิดการปฏิบัติในพระธรรม พระวินัย ให้ถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธองค์ ท่านนั้ยอมรับคำสอนของพระพุทธองค์ไปปฏิบัติ โดยการเจริญวิปัสสนากรรมฐานอยู่ไม่นานก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ส่วนศากยภิกษุณีทั้ง ๕๐๐ นั้นสำเร็จพระอรหัตผลหลังจากฟังธรรมพระนันทกะเถระ ต่อมาเมื่อพระพุทธองค์ประทับ ณ พระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถีพระพุทธองค์ทรงประกาศให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีเถรี เป็นยอดเยี่ยมกว่าภิกษุณีทั้งหลาย เอตทัคคะ ฝ่ายรัตติกัญญา ผู้รู้ราตรีนาน คือ นางเป็นผู้แก่แก่รู้ธรรมก่อนภิกษุณีทั้งหลายและเป็นผู้มีประสบการณ์มากรู้เหตุการณ์มาแต่แรกเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา

๒) ประวัติและบทบาทของพระปฎาจารย์เถรี

พระปฎาจารย์ภิกษุณี เกิดในวรรณะไวศยะ เป็นธิดาของมหาเศรษฐีในเมืองสาวัตถี คำว่าปฎาจารย์แปลว่า ผู้ไปโดยไม่มีผ้า หมายถึงผู้เปลือยกายในที่ต่างๆ ท่านได้ชื่อนี้เมื่อคราวเสียสติ เพราะประสบกับความเสียหายบุคคลเป็นที่รักไปหมด เมื่ออายุย่างได้ ๑๖ ปี เป็นหญิงมีรูปร่างงามบิดามารดาให้อยู่บนปราสาทชั้นที่ ๗ เพื่อป้องกันการคบหากับชายหนุ่ม

ชีวิตฆราวาส พระปฎาจารย์ภิกษุณีเมื่อเป็นหญิงสาวเป็นหญิงที่มีความโลเลในบุรุษ ได้คบหากับคนรับใช้ในบ้านของตนลักลอบได้เสียกับคนรับใช้ ต่อมามารดาบิดาของนางได้ตกลงว่าจะยกนางให้กับชายหนุ่มบุตรของเศรษฐีมีฐานะทัดเทียมกันที่มาสู่ขอ ความรักของทั้งสองคนที่ติดอกกันทำให้นางกับคนรับใช้ผู้เปลี่ยนฐานะเป็นสามีได้พากันหนีมารดาบิดาไปร่วมครองเรือนกันในหมู่บ้านแห่งหนึ่งซึ่งเป็นที่ไม่มีใครรู้จัก นางต้องอยู่ทนทุกข์ยากกับสามีเพราะต้องทำมาหากินเองซึ่งนางเคยแต่ใช้ชีวิตสบายในปราสาท กาลเวลาผ่านไปไม่นานนางได้ตั้งครรภ์บุตรคนแรก เมื่อครรภ์แก่ขึ้นนางมีความปรารถนาที่จะไปคลอดบุตรที่บ้านมารดาบิดา นางจึงได้อ้อนวอนสามีให้พานางไปเยี่ยมบิดามารดาแต่สามีของนางก็

บายเบี่ยงไม่ยอมพาไป เมื่อสามีของนางเข้าป่านางจึงตัดสินใจหนีไปตามลำพัง ยังไม่ถึงบ้านมารดาบิดา สามีของนางก็ติดตามมาทัน ในระหว่างหนทางขณะนั้นลมกรรมฆาต คืออาการปวดท้องใกล้คลอดก็ เกิดแก่นางจึงได้คลอดบุตรคนแรก การคลอดครั้งนี้นางปลอดภัยดีจึงปรึกษากันว่า กิจที่ต้องการไป คลอดที่เรือนของมารดาบิดาก็สำเร็จแล้ว จะเดินทางต่อไปก็ไม่มีประโยชน์ สามีจึงพานางกับลูกกลับไป บ้าน ต่อมาไม่นานนางตั้งครรภ์อีก เมื่อครรภ์แก่นางมีความประสงค์จะไปคลอดที่บ้านมารดาบิดา นาง ได้อ้อนวอนสามีเหมือนครั้งก่อนสามีก็ยังไม่ยินยอมเช่นเดิม นางจึงอุ้มลูกคนแรกหนีออกไปจากบ้าน แม้สามีจะติดตามมาทันชวนให้นางกลับบ้านนางก็ไม่ยอมกลับจึงเดินทางร่วมกันไป ขณะที่เดินทางเกิด ฝนตกหนักพร้อมทั้งนางเจ็บท้องจนไม่สามารถเดินทางต่อไปได้ นางจึงบอกสามีให้หาที่หลบฝน ฝ่าย สามีได้ไปตัดกิ่งไม้เพื่อทำเป็นที่กำบังฝนและลม ยังไม่ทันตัดกิ่งไม้ได้ถูกงูพิษกัดตายเสียก่อน นางทั้ง ปวดท้องฝนก็ตกอย่างหนักสามีหายไปยังไม่กลับ ในที่สุดนางก็คลอดบุตรคนที่สองเองตามลำพัง

นางกับลูกชายทั้งสองตากฝนทั้งคืน ลูกทั้งสองก็ร้องไห้เสียง ดังลั่นแข่งกับสายฝนอย่าง ทุกขเวทนา ครั้นรุ่งเช้าสามียังไม่กลับมาจึงอุ้มลูกคนเล็กน้อยยังแดงอยู่ มือหนึ่งจูงลูกคนโตออกตามหา สามีเห็นสามีนอนตายอยู่ข้างจอมปลวก นางเสียใจอย่างหนักพร้อมกับตำหนิตัวเองที่เป็นเหตุให้สามี ตาย นางจึงอุ้มลูกคนเล็กและมือหนึ่งจูงลูกคนโตพรางร้องให้เดินทางไปเมืองสาวดีหามารดาบิดา พอเดินมาถึงแม่น้ำอจิรวดีมีน้ำเกือบเต็มฝั่งเนื่องจากฝนตกหนักทั้งคืน นางไม่สามารถอุ้มลูกทั้ง ๒ คน ข้ามไปพร้อมกันได้จึงให้ลูกชายคนโตอยู่ฝั่งนี้ก่อนแล้ว อุ้มลูกคนเล็กข้ามไปอีกฝั่งหนึ่ง ขณะลุยน้ำ กลับมาหมายจะรับลูกคนโตมีนกเหยี่ยวตัวหนึ่งบินในอากาศ มันเห็นเด็กน้อยนอนอยู่จึงบินโฉบลงมา จับลูกชายคนเล็กไปกินเพราะมันสำคัญว่าเป็นก้อนเนื้อ นางจึงได้แต่ยกมือร้องไล่ตามเหยี่ยวไป ส่วน ลูกคนโตเห็นมารดาโบกมือร้องไล่เหยี่ยวอยู่กลางแม่น้ำก็เข้าใจผิดว่ามารดาเรียกตนเองจึงเดินลงไปใ นแม่น้ำ และถูกระแสน้ำพัดหายไปทันที นางเสียใจหนักเพราะสามีและลูกน้อยทั้งสองตายจากไปหมด เหลือแต่นางคนเดียว นางจึงเดินทางต่อไปหมายจะไปให้ถึงบ้านมารดาบิดาในเมืองสาวดี ความบอบ ข้ำทั้งร่างกายและจิตใจทำให้นางบนรำพึงรำพันไปว่า บุตรคนหนึ่งของเราถูกนกเหยี่ยวคาบเอาไป บุตรอีกคนหนึ่งถูกน้ำพัดไป สามีตายในระหว่างทาง

นางเดินไปกบ้นไปแต่ยังมีสติอยู่บ้าง ในระหว่างทางนั้นเองก็ได้ถามชายคนหนึ่งเดินทางมา จากเมืองสาวดี ได้ถามถึงมารดาบิดาและพี่ชายในเมืองนั้น เมื่อได้ทราบข่าวว่าบิดามารดาและพี่ชาย ประสบเหตุร้ายเสียชีวิตตั้งแต่เมื่อคืนนี้ เนื่องจากพายุพัดปราสาทของตนพังทับตายพร้อมทั้ง ครอบครัว เธอจึงดูควันไฟที่เห็นอยู่นั้นประชาชนร่วมกันเผาคนทั้ง ๓ บนเชิงตะกอนเดียวกัน พอชาย คนนั้นกล่าวจบมีผลทำให้นางถึงกับคลั่งเสียสติถึงกับเป็นบ้าไม่รู้สีกตัว ว่าผ้าห่มที่นางสวมใส่หลุดลงไป เดินพรวดเพื่อถึงสามี บุตร มารดาบิดาและพี่ชายที่ตายจากไป นางเดินไปอย่างไร้จุดหมายปลายทาง คนพบเห็นคิดว่านางเป็นบ้าพากันขว้างปาด้วยก้อนหินเข้าใส่

การออกบวช เมื่อนางเดินทางถึงพระเชตุวัน นางได้เดินมายืนเกาะเสาศาลาโรงธรรมอยู่ ท้ายสุดพุทธบริษัท หมู่คนพากันขับไล่นางให้ออกไป แต่พระพุทธองค์ทราบอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ จึงห้ามไว้แล้วทรงตรัสกับนางว่า จงกลับได้สติเถิด น้องหญิง นางกลับได้สติในขณะนั้น มองดูตัวเอง เปลือยกายอยู่รู้สึกอายจึงนั่งลง อุบาสกคนหนึ่งโยนผ้าให้นางนุ่งห่มแล้วเข้าไปกราบถวายบังคมพระ พุทธองค์ และกราบทูลเรื่องที่ตนได้ประสบเคราะห์กรรมโดยลำดับ ขณะนั้นพระพุทธองค์ตรัสกับนาง ว่า เธออย่าได้โศกเศร้าถึงบุตรเลย จงเบาใจเถิด จงแสวงหาทางของท่านเถิด เตือดร้อนไปไม่มี

ประโยชน์ บุตรธิดา ญาติและพวกพ้องไม่สามารถป้องกันคนผู้ถึงที่ตายได้เลย ความป้องกันไม่มีในหมู่ญาติทั้งหลาย นางได้ฟังพุทธพจน์นี้จบแล้วก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล

การบรรลุธรรม พระภูษาจรรณิกษุณีออกบวชหลังจากได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้วที่วัดพระเชตะวันเมืองสาวัตถี เมื่อบวชเป็นภิกษุณีแล้วนางกลับจากทำกรรมฐานล้างเท้าก่อนเข้าห้องนอน เห็นน้ำล้างเท้าไหลไปไกลบ้างไกลบ้าง นางนำมาพิจารณากับชีวิตสัตว์โลก เจริญวิปัสสนาแล้วพระภูษาจรรณิกษุณีพอบัดประทีปไฟก็ได้บรรลุอรหัตผล

ในครั้งนั้นปรากฏว่าพระเถรีเป็นผู้แตกฉานพระวินัยอย่างลึกซึ้ง พระพุทธองค์จึงทรงยกย่องว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายฝ่ายที่ทรงพระวินัย

๓) ประวัติและบทบาทของพระโสณเถรี

พระโสณาภิกษุณี เกิดในตระกูลเศรษฐีในเมืองสาวัตถี เมื่อเจริญวัยได้แต่งงานกับชายหนุ่มบุตรของเศรษฐี

ชีวิตฆราวาส นางครองคู่อย่างมีความสุขเพราะบุตรด้วยกัน ๑๐ คนต่อมาสามีพร้อมด้วยบุตรทั้ง ๑๐ ได้พากันออกบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาโดยมอบหมายให้นางดูแลทรัพย์สินสมบัติเพียงคนเดียว^{๑๓} การพลัดพรากจากสามีและบุตรทำให้นางไม่มีผู้ดูแลพร้อมทั้งนางก็อายุมากแล้ว จึงได้ออกบวชเพื่อจะได้ไปสำนักของภิกษุผู้เป็นสามีบ้าง การออกบวชเพราะไม่ได้รับการเลี้ยงดูจากบุตรธิดานางสลดใจในพฤติกรรมของบุตรธิดาจึงได้ตัดสินใจออกบวชในสำนักของภิกษุณี

การบรรลุธรรม พระโสณาภิกษุณีบวชเป็นภิกษุณีแล้วนางคิดอยู่เสมอว่านางบวชในวัยชราไม่ควรที่จะอยู่ด้วยความประมาทจึงได้ช่วยงานนางภิกษุณีทั้งหลายทำกิจวัตร แต่เพราะเป็นผู้บวชใหม่ภิกษุณีทั้งหลายได้ให้พระโสณาภิกษุณีต้มน้ำอุ่นให้ภิกษุณีทั้งหลายสง วันหนึ่งพระโสณาภิกษุณีได้เข้าไปหาพื้นและตักน้ำใส่หม้อและยังมีได้ก่อไฟ^{๑๔}

นางก็ได้หลบลงไปทำความเพียรอยู่ที่ห้องชั้นล่างตลอดทั้งคืน เมื่อจิตสงบแล้วได้พิจารณาชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จนเห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ขณะนั้นพระพุทธองค์ได้เปล่งพระรัศมีปานประหนึ่งว่าประทับอยู่ต่อหน้าพระเถรีแล้วตรัสว่า ดูกรพหูบุตติกา บุคคลผู้ปรารถนาความเพียรมีชีวิตเป็นอยู่เพียงวันเดียว ดีกว่าประเสริฐกว่า ผู้เกียจคร้านมีชีวิตอยู่ ๑,๐๐๐ ปี

พอสิ้นสุดพระดำรัสพระเถรีก็ได้บรรลุพระอรหัตผลพร้อมทั้งปฏิสัมภิทาทั้งหลาย และเมื่อสำเร็จเป็นพระอรหัตแล้วจึงคิดว่า ถ้าภิกษุณีเหล่านั้นมาเพื่อต้องการน้ำอุ่นไม่ทันใคร่ครวญก็จะพูดล่วงเกินดูหมิ่นเราอีกต่อไป นางได้อธิษฐานเตโชธาตุบันดาลทำให้น้ำร้อนอุ่นขึ้นด้วยฤทธิ์ทันที เมื่อภิกษุณีเข้าไปหาพระโสณาภิกษุณี นางจึงบอกภิกษุณีเหล่านั้นว่าถ้าต้องการน้ำอุ่นจงตักเอาจากอ่างนี้ไปเถิด พวกพระภิกษุณีเห็นน้ำอุ่นอัศจรรย์อย่างยิ่งจึงขอมาโทษพระโสณาภิกษุณี ที่ได้พูดจาดูหมิ่นล่วงเกินท่านขอพระแม่เจ้าจงเมตตาอดโทษแก่พวกดิฉันด้วยเถิด ตั้งแต่นั้นมาคุณงามความดีของพระโสณาภิกษุณีเป็นที่ปรากฏทราบกันทั่วไปว่า พระโสณาภิกษุณี แม้จะบวชชราแก่เฒ่าก็สามารถดำรงอยู่ในพระอรหัตผลได้ในเวลาไม่นาน เพราะอาศัยความเป็นผู้ปรารถนาความเพียรไม่เกียจคร้าน ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงตั้งพระโสณาภิกษุณี ในตำแหน่ง

^{๑๓} ขุ.เถรี (ไทย) ๒๖/๔๔๖/๔๕๘.

^{๑๔} บรรจบ บรรณรุจิ, “ภิกษุณีพุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล”, วารสารพุทธจักร, หน้า ๖๓-๖๒.

เอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางปรารถนาความเพียร ตามที่ได้ปรารถนาในคราวเกิดเป็นธิดาของมหาเศรษฐีในสมัย พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระ

๓.๑.๔ บทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

ศิลปวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและเกี่ยวพันกับปัจจัยภายในและภายนอกที่เข้ามากระทบ ศิลปวัฒนธรรมอาจเหมาะสมกับยุคสมัยหนึ่ง แต่อาจไม่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนในอีกยุคหนึ่ง แต่ไม่ได้หมายถึงการละทิ้งวัฒนธรรมเดิมอย่างสิ้นเชิงเพราะรากเหง้าของศิลปวัฒนธรรมของแต่ละประเทศได้ผ่านการสั่งสมและมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในประเทศนั้นๆ มาอย่างยาวนาน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเป็นผลมาจากลักษณะบางอย่างไม่ตอบสนองความต้องการของคนในยุคสมัยนั้น จึงได้นำวัฒนธรรมอื่นๆมาผสมผสานให้เข้ากับวิถีวัฒนธรรมเดิม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมเอาไว้ เพราะถ้าไม่อนุรักษ์ไว้แล้ววัฒนธรรมของสังคมอื่นก็จะเข้ามาครอบงำและจะต้องตกเป็นเมืองขึ้นทางวัฒนธรรมของสังคมอื่นไป วัฒนธรรมรวมถึง ทุกสิ่ง ทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นมานับตั้งแต่ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา กฎหมาย ศิลปะ จริยธรรม ตลอดจนวิทยาการและเทคโนโลยีต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่มนุษย์ คิดค้นขึ้นมาเพื่อช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ เพราะการจะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้มนุษย์จะต้องรู้จักใช้ประโยชน์จากธรรมชาติและจะต้องรู้จักควบคุมความประพฤติของมนุษย์ด้วยกัน นอกจากนี้ศิลปวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องกำหนดความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม และเป็นเครื่องกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคม การศึกษาศิลปวัฒนธรรมจะทำให้เข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ ค่านิยมของสังคม เจตคติความคิดเห็นและความเชื่อถือของบุคคลได้อย่างถูกต้อง และทำให้มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ให้ความร่วมมือกันได้ ยังทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม เพราะวัฒนธรรมคือกรอบหรือแบบแผนของการดำรงชีวิตทำให้มีพฤติกรรมเป็นแบบเดียวกัน และยังเป็นการชีวิตทำให้มนุษย์มีสภาวะที่แตกต่างจากสัตว์

บทบาทด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของภิกษุณีในครั้งพุทธกาลที่ปรากฏเด่นชัดได้แก่ ที่ท่านได้เป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในการเคารพสิทธิของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม พร้อมทั้งเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุพพการีจนเกิดเป็นวัฒนธรรมการเคารพสิทธิบุคคลจนเป็นประเพณีที่ติดตามในโลกปัจจุบันนี้ ประกอบด้วย พระเชมาเถรี พระอุบลวรรณาเถรี พระโสณาเถรี พระภัททกาปิลาณีเถรี

โดยท่านมีประวัติและบทบาทพอสังเขปดังนี้

๑) ประวัติและบทบาทของพระเชมาเถรี

พระเชมาภิกษุณี เกิดในสกุลเจ้าครองกรุงสาละในแคว้นมัททกะ พระประยูรญาติได้ให้พระนามว่า เชมา เพราะพระนางมีรูปและผิวพรรณเหมือนดังสีทอง^{๑๕}

ชีวิตฆราวาส เมื่อเจริญพระชันษา พระราชาบิดาให้อภิเษกสมรสเป็นมเหสีของพระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งนครราชคฤห์ ท่านเป็นคนมีนิสัยรักสวยรักงามประกอบกับที่ตนเองเป็นคนสวย จึงมีแว้วมาอยู่ในรูปของตนเอง เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน ใกล้กรุงราชคฤห์ ที่พระเจ้าพิมพิสารถวายให้เป็นวัดในพระพุทธศาสนาพระนางไม่เคยไปเฝ้าพระพุทธองค์เลย

^{๑๕} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๕๘/๒๓๒.

ทั้งนี้เป็นเพราะนางได้สัดบ่าวว่าพระพุทธรองค์ทรงแสดงโทษในรูปสมบัติ ด้วยเหตุที่นางเป็นผู้หลงมัวเมาในรูปโฉม ของตนเอง จึงไม่กล้าเข้าเฝ้าพระพุทธรองค์ด้วยเกรงว่าจะไปไต่ยื่นพระธรรมเทศนาที่พระพุทธรองค์แสดงเกี่ยวกับโทษในรูปโฉมของพระนาง ซึ่งท่านทำใจให้ยอมรับไม่ได้ ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสารทราบถึงพระอุปนิสัยของพระมเหสี แต่ก็มีวาทะประสงคที่จะให้ท่านได้เข้าใจความจริงของชีวิตจึงหาอุบายที่จะให้พระนางเดินเข้าเฝ้าพระพุทธรองค์ให้ได้^{๑๖}

พระเจ้าพิมพิสารทรงรับสั่งให้นักวีแต่งบทเพลงพรรณายกย่องความสวยงามของเวฬุวันมหาวิหาร พระนางได้สัดบเพลงนั้นแล้วก็มีความประสงค์จะเสด็จไปทอดพระเนตรเวฬุวันมหาวิหาร เมื่อพระนางได้เสด็จชมพระอุทยานจนสิ้นวันแล้ว พระนางคิดว่าพระกฐิของพระพุทธรองค์ว่างเปล่าจึงใคร่จะเข้าไปทอดพระเนตร ได้เห็นพระพุทธรองค์ประทับอยู่องค์เดียวมีสตรีงามปานเทพอัปสรยืนถวายพัดอยู่ใกล้ๆ พระพุทธรองค์ สตรีคนนั้นมีพระรัศมีเปล่งปลั่งดังทองคำ มีดวงตางามเช่นดอกบัว ริมฝีปากแดงดังผลมะพลับสุก ขำเลียงแต่น้อยเป็นที่ยินดีแห่งใจและนัยน์ตา มีลำแขนเหมือนทองคำ วงหน้าสวย ถันทั้งคู่เต่งตึงดังดอกบัวตูม มีเอวกลมกล่อม ตะโพกผึ่งผาย ลำขาน่ายนิมิตมีเครื่องตกแต่งงดงาม แวววาว^{๑๗}

ครั้นพระนางทอดพระเนตรเห็นแล้วดำริว่า ประชาชนต่างพากันกล่าวว่าพระพุทธรองค์ตำหนิความงามของสตรี แต่สตรีที่กำลังถวายงานพัดแด่พระพุทธรองค์อยู่นี้สวยหาสตรีใดมาเทียบได้ยาก คำกล่าวของประชาชนหาเป็นจริงไม่ เมื่อพระนางดำริดังนี้ก็ทรงตั้งพระทัยสัดบพระเทศนา โดยมีได้ทรงกังวลว่าพระพุทธรองค์จะทรงตำหนิความงามแห่งรูปของพระนาง พระพุทธรองค์ได้ทราบจิตของพระนางแล้วทรงเนรมิตสตรีที่พระนางชมมาทรงจ้องมองให้มีสรีระเปลี่ยนแปลงล่องเลยปฐมวัยแล้วอย่างเข้าสู่มัชฌิมวัย จากมัชฌิมวัยแล้วเข้าสู่ปัจฉิมวัย เป็นผู้ที่มีหนังเหี่ยวย่น ผมหงอก ฟันหัก แก่หง่อมแล้ว ล้มลุกคลุกคลานพร้อมกับพัดใบตาล ร่างกายเนาเหม็นเป็นหนอง นก กา แร้ง รุมแย่งกิน หลังจากได้เห็นรูปที่พระพุทธรองค์ทรงเนรมิตขึ้นแล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่าสรีระที่สวยงามเห็นปานนี้ยังถึงความวิบัติอย่างนี้ได้ แม้สรีระของเรามีหรือจะไม่เป็นเช่นนั้น ขณะที่พระนางพิจารณาอยู่อย่างนี้พระพุทธรองค์ได้ตรัสพระคาถาภาษิตว่า

เย ราครตตานุปตฺนติ โสติ สยํ กตํ มกฺกกฏฺฏโว ชาลํ
เอตมปิ ฉตฺวา ปริพฺพชฺชติ อนเปกฺขิโน กามสุขํ ปหาย.

ชนเหล่าใดกำหนดด้วยราคะเกาะกระแสนอยู่เหมือนแมลงมูมเกาะในตรงกลางที่ทำไว้เอง ชนเหล่านั้นตัดราคะนั้นเสีย ไม่มีความอาลัย ละกามสุขเสียได้ย่อมออกบวช พระนางก็ได้ปฏิบัติตามแนวคำสั่งสอนของพระพุทธรองค์ก็ได้สำเร็จจอร์หัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิตาทั้งหลายหลังจากที่พระพุทธรองค์ได้ตรัสพระคาถาจบในขณะนั้น^{๑๘}

การออกบวช หลังจากที่ได้บรรลุอรหัตผลพระนางเข้ามาได้กล่าวชมอุบายของพระเจ้าพิมพิสารให้พระนางได้เข้าเฝ้าพระพุทธรองค์ และมีความประสงค์จะขออนุญาตพระเจ้าพิมพิสารออกบวช เพราะเป็นธรรมเนียมของคฤหัสถ์ที่ได้บรรลุอรหัตผล หากไม่บวชก็จะนิพพานภายในวันนั้น ทั้งนี้เพราะเพศคฤหัสถ์ไม่สามารถที่จะรับรองคุณธรรมอันสูงเช่นนี้ได้ ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสารทรงทราบโดย

^{๑๖} บรรจบ บรรณรุจิ, “ภิกษุณีพุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล” วารสารพุทธจักร, หน้า ๑๙๑.

^{๑๗} ชู.อป. (ไทย) ๓๓/๑๕๘/๒๓๕.

^{๑๘} ชู.อป. (ไทย) ๓๓/๑๕๘/๒๓๖.

สัญญาณคืออาการที่พระนางแสดงว่าบรรลुरुยธรรมแล้วก็ดีพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ได้ทรงอนุญาตการบวชแก่พระนางเขมาแล้วนำไปอุปสมบทในสำนักภิกษุณีสงฆ์^{๑๙}

การบรรลुरुธรรม พระนางเขมาได้บรรลुरुรหัตผลก่อนออกบวช พระนางมีความหลงใหลในรูปความสวยของตนเอง พระพุทธองค์ทรงทราบอุปนิสัยของพระนางจึงทรงเนรมิตสตรีนางหนึ่งมีอวัยวะเสื่อมไปตามกาลจนกระทั่งท่านได้บรรลुरुรหัตผลขณะยังครองเพศฆราวาส พระนางเขมาเถรีได้รับการยกย่องว่าเป็นอัคคสาวิกา มีปัญญามาก^{๒๐}

เอตทัคคะ ฝ่ายขวาเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายทางด้านมีปัญญามาก เข้าใจในไตรลักษณ์ มองเห็นสามัญลักษณะ หรือลักษณะที่เสมอกัน หรือข้อกำหนด หรือสิ่งที่มีประจำอยู่ในตัวของสังขารทั้งปวงเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ บรรลुरुรหัตผลขณะยังครองเพศฆราวาส

๒) ประวัติและบทบาทของพระอุบลวรรณาเถรี

พระอุบลวรรณาภิกษุณี เกิดในวรรณะไวศยะ (Vaishyas) ตระกูลเศรษฐี ในกรุงสาวัตถี บิดามารดาตั้งชื่อให้ว่า อุบลวรรณา เพราะนางมีผิวพรรณเหมือนดอกอุบลเขียว

ชีวิตฆราวาส เมื่อเจริญวัยเข้าสู่วัยสาวจึงเป็นที่หมายปองต้องการของพระราชา และเศรษฐีทั่วชมพูทวีป ต่างฝ่ายต่างส่งเครื่องบรรณาการอันมีค่าไปมอบหมายให้เพื่อจะได้อภิเษกสมรสกับนาง จนทำให้เศรษฐีรู้สึกลำบากใจด้วยคิดว่า เราไม่สามารถเอาใจของคนทั้งหมดได้ เราควรจะหาทางออกสักอย่างหนึ่ง^{๒๑} แล้วเรียกลูกสาวมาถามว่า เจ้าสามารถสละชีวิตฆราวาสออกบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาได้หรือไม่ คำกล่าวของบิดาทำให้นางรู้สึกร้อนหัวสรรพางค์กายเหมือนกับคนเอาน้ำมันที่เคียวให้เดือด ๑๐๐ ครั้ง รัตบนศีระษะ ด้วยว่านางได้สั่งสมบุญมาแต่อดีตชาติ และภพนี้เป็นภพสุดท้ายของนาง นางดีใจมากรีบรับคำของบิดาว่าจะบวชให้ได้ เศรษฐีผู้เป็นบิดาทำสักการะแก่นางแล้วพานางไปยังสำนักของภิกษุณีสงฆ์แล้วให้บวช

การบรรลुरुธรรม เมื่อพระอุบลวรรณาภิกษุณีบวชแล้วได้ไม่นาน นางจะต้องทำวาระเหมือนกับภิกษุณีรูปอื่นๆคือต้องคอยดูอุโบสถ ทำความสะอาดอุโบสถ จุดประทีปเพื่อกำจัดความมืด แล้วปิดกวาดจัดตั้งปูลาดอาสนะเหมือนกับภิกษุทำบุพพกิจก่อนสวดพระปาฏิโมกข์ นางเห็นเปลวไฟที่ดวงประทีปแล้วยึดถือเอาเปลวไฟเป็นนิมิตจนกระทั่งติดตา พิจารณาชั้น ๕ แล้วยังเตโชกสิณเป็นอารมณ์จากนั้นทำฌานให้เป็นฐานเจริญวิปัสสนาต่อว่าชั้น ๕ ก็เหมือนกับกองไฟแล้ว^{๒๒}

ก็ได้บรรลुरुพระอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายในขณะที่ยืนเพ่งดวงประทีปอยู่นั่นเอง เมื่อพระเถรีได้สำเร็จพระอรหัตแล้วได้เที่ยวจาริกไปชนบทแล้วกลับมาพักที่ป่าอันธวัน สมัยนั้นพระพุทธองค์ยังมีได้ทรงบัญญัติห้ามภิกษุณีอยู่ในป่า ประชาชนได้ปลูกกระท่อมไว้ในป่าพร้อมทั้งเตี้ยตั้งม่านกันถวายแก่พระนาง พระอุบลวรรณาภิกษุณีกลับจากการเข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถีนั้นทะมาณพลูกชายของลุงของพระอุบลวรรณาภิกษุณีมีจิตหลงรักนางตั้งแต่มิได้บวช เมื่อรู้ว่าพระอุบลวรรณาภิกษุณีไปบิณฑบาตได้โอกาสเข้าไปสู่ป่าอันธวันเข้าไปในกระท่อมซ่อนตัวอยู่ใต้เตียง พอพระอุบลวรรณาภิกษุณีกลับมาแล้วเข้าไปสู่กระท่อมปิดประตูนั่งลงบนเตียง ขณะที่สายตายังไม่ได้ปรับ

^{๑๙} ขุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๔๕๓/๔๖๔.

^{๒๐} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๕๐/๓๐.

^{๒๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมบทฎฐกถาแปล ภาค ๓, หน้า ๒๒๓.

^{๒๒} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๕๙/๒๔๖.

เข้ากับควมมิตในกระท่อม นั้นทะมาณพก็ออกมาจากใต้เตียงขึ้นเตียงเพื่อปลุกปล้ำข่มขืนพระอุบลวรรณาภิกษุณี แม้พระอุบลวรรณาภิกษุณีจะห้ามสักรเพียงใดก็ตามเขาก็ทำให้พระอุบลวรรณาภิกษุณีเสียพรหมจรรย์จนได้ นั้นทะมาณพได้ข่มขืนพระอุบลวรรณาภิกษุณีตามใจปรารถนาแล้วก็หนีไป แผ่นดินใหญ่ไม่อาจรับบาปใหญ่ที่เขาได้ทำกับพระอรหันต์ แผ่นดินได้แยกออกเป็น ๒ ส่วน สิบ นั้นทะมาณพเข้าไปเกิดในเวจิมหานรก หลังจากถูกข่มขืนพระอุบลวรรณาภิกษุณีหาได้เก็บเรื่องเงียบได้บอกเหตุการณ์นั้นแก่ภิกษุณีสงฆ์ ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ก็บอกเหตุการณ์นี้แก่ภิกษุสงฆ์ นั้นทะมาณพ ข่มขืนพระอรหันต์สาวิกา ภิกษุณีอุบลวรรณา^{๒๓}

พระพุทธองค์ได้สดับเรื่องพระอุบลวรรณาถูกข่มขืนจึงได้ตรัสเรียก ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา แล้วตรัสว่า บุคคลผู้เป็นพาลเมื่อทำกรรมลามกมีความร่าเริงเหมือนจะไม่ได้เสวยผลกรรมของตน เหมือนกับคนเคี้ยวกินของมีรสหวานมีน้ำผึ้งและน้ำตาล เป็นต้น แต่ถ้ากรรมลามกให้ผลเมื่อใดจึงรู้สึกว่าได้ประสบความทุกข์ เมื่อเวลาล่วงเลยไปพวกภิกษุณีทั้งหลายขัดขวางมิให้พระอุบลวรรณาภิกษุณีอยู่ในวิหาร ด้วยปัญหาที่ภิกษุณีทั้งหลายสงสัยกันว่าพระชีนาสพทั้งหลายคงจะมีความยินดีในกาม คงจะพอใจในการเสพกาม ทำไมท่านเหล่านั้นจะไม่ยินดีในการเสพกามเล่า เพราะท่านทั้งหลายเหล่านั้นมิใช่ไม้ผู้ ไม่ใช่จอมปลวก อีกทั้งหนังสือธรรมก็ยังมีอยู่ ดังนั้นแม้พระชีนาสพเหล่านั้นยังมีความยินดีในกามสุขอยู่^{๒๔}

พระพุทธองค์เสด็จมาตรัสถามทรงทราบเรื่องที่พวกภิกษุเหล่านั้นสนทนากันแล้วจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระชีนาสพทั้งหลาย ไม่ยินดีในกาม ไม่เสพกาม เหมือนหยาดน้ำตกลงบนใบบัว ไม่ติด ไม่ค้าง ย่อมกลิ้งตกไป เหมือนเมล็ดพันธุ์ฝักกาด ไม่ติด ไม่ค้าง บนปลายเหล็กแหลม ย่อมกลิ้งตกไปฉับไฉน แม้กามทั้ง ๒ อย่าง ไม่ติดอยู่ ไม่ค้างอยู่ ในจิตของพระชีนาสพ ฉะนั้น อีกเหตุการณ์หนึ่งพระเถรีไปภิกษาจารในป่าอันธวัน โจรทิ้งก้อนเนื้อไว้ให้แก่นาง พระเถรีทำให้สุขแล้วนำไปถวายพระพุทธองค์ที่เวฬุวัน แต่ไม่พบพระพุทธองค์จึงฝากให้พระอุทายีภิกษุเพื่อให้ท่านถวายแต่พระพุทธองค์ แต่พระอุทายีขออสังกะ (เสื้อชั้นใน) ให้แก่ตนเพื่อเป็นการตอบแทนหรือเป็นรางวัล พระเถรีจึงได้ถวายอสังกะแก่พระอุทายีด้วยเหตุที่พระอุทายียินดีกรานจะเอาให้ได้^{๒๕}

พระเถรีก็ได้ถือสาในความทะเลาะนั้น เมื่อพระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นภัยอันจะเกิดขึ้นแก่สตรีผู้เข้ามาบวชเพื่อประพฤติพรหมจรรย์พักอาศัยในป่า ได้ถูกคนลามกเต็มไปด้วยราคะเบียดเบียนประทุษร้าย ดูหมิ่นและทำอันตรายแก่พรหมจรรย์จึงรับสั่งให้พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าเฝ้า ตรัสให้ทราบพระดำริแล้วว่าพระองค์ควรทำที่อยู่ภายในเมืองแก่ภิกษุณีสงฆ์ ตั้งแต่นั้นมาภิกษุณีสงฆ์ก็มีอาวาสอยู่ภายในเมืองเท่านั้นพระอุบลวรรณาภิกษุณีได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางมีฤทธิ์^{๒๖}

เอตทัคคะ ฝ่ายผู้มีฤทธิ์ อีกทั้งพระนางได้ขออาสารับภาระสำคัญในการช่วยพระพุทธองค์ประกาศศาสนา ในคราวที่พระพุทธองค์ทรงประกาศว่าจะแสดงยมกปาฏิหาริย์ได้ต้นมะม่วง ที่เมืองสาวัตถี พระอุบลวรรณาภิกษุณีเป็นอีกรูปหนึ่งในบรรดาพระสาวกและสาวิกาหลายรูปที่เข้าไปทูลขอ

^{๒๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๖**, หน้า ๒๒๕.

^{๒๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๘**, หน้า ๑๙๕.

^{๒๕} วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๔๖/๓๙.

^{๒๖} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๕๐/๓๐.

อาสาแสดงฤทธิ์แทนพระองค์ ด้วยการแสดงให้เห็นมีบริษัทมี ๑๒ โยชน์ โดยรอบเป็นพระเจ้าจักรพรรดิมี
บริวารประมาณ ๓๖ โยชน์^{๒๗}

เข้ามาถวายบังคมพระพุทธรองค์ พระพุทธรองค์ทรงห้ามการแสดงปาฏิหาริย์ของพระ
อุบลวรรณาภิกษุณี เพราะพวงดอกไม้พวกเดียรถีย์ไม่ได้พูดเจาะจงพระนาง จากพระดำรัสนี้พระ
อุบลวรรณาภิกษุณีก็เข้าใจได้ทันทีว่าพระพุทธรองค์ไม่ทรงอนุญาตให้ท่านแสดงฤทธิ์แทน งานสำคัญอีก
อย่างหนึ่งของพระอุบลวรรณาภิกษุณีคือท่านกล่าวสอนวินัยแก่อันเตवासิก ทำให้บรรดาภิกษุณีมีความ
สะดวกในการแสดงอาบัติด้วยตนเอง^{๒๘}

๓) ประวัติและบทบาทของพระโสณาเถรี

พระโสณาภิกษุณี เกิดในตระกูลเศรษฐีในเมืองสาวัตถี เมื่อเจริญวัยได้แต่งงานกับชาย
หนุ่มบุตรของเศรษฐี

ชีวิตฆราวาส นางครองคู่อย่างมีความสุขเพราะบุตรด้วยกัน ๑๐ คนต่อมาสามีพร้อมด้วย
บุตรทั้ง ๑๐ ได้พากันออกบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาโดยมอบหมายให้นางดูแลทรัพย์สินสมบัติเพียง
คนเดียว^{๒๙} การพลัดพรากจากสามีและบุตรทำให้นางไม่มีผู้ดูแลพร้อมทั้งนางก็อายุมากแล้ว จึงได้ออก
บวชเพื่อจะได้ไปสำนักของภิกษุผู้เป็นสามีบ้าง การออกบวชเพราะไม่ได้รับการเลี้ยงดูจากบุตรธิดานาง
สลดใจในพฤติกรรมของบุตรธิดาจึงได้ตัดสินใจออกบวชในสำนักของภิกษุณี

การบรรลุตธรรม พระโสณาภิกษุณีบวชเป็นภิกษุณีแล้วนางคิดอยู่เสมอว่านางบวชในวัยชรา
ไม่ควรที่จะอยู่ด้วยความประมาทจึงได้ช่วยงานนางภิกษุณีทั้งหลายทำกิจวัตร แต่เพราะเป็นผู้บวชใหม่
ภิกษุณีทั้งหลายได้ให้พระโสณาภิกษุณีต้มน้ำอุ่นให้ภิกษุณีทั้งหลายสง วันหนึ่งพระโสณาภิกษุณีได้เข้าไป
หาพื้นและตักน้ำใส่หม้อและยังมีได้ก่ไฟ^{๓๐}

นางก็ได้หลบลงไปทำความเพียรอยู่ที่ห้องชั้นล่างตลอดทั้งคืน เมื่อจิตสงบแล้วได้พิจารณา
ชั้นธ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จนเห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา
ขณะนั้นพระพุทธรองค์ได้แปลงพระรัศมีปานประหนึ่งว่าประทับอยู่ต่อหน้าพระเถรีแล้วตรัสว่า ดูกรพุ
ตตिका บุคคลผู้ปรารถนาความเพียรมีชีวิตเป็นอยู่เพียงวันเดียว ดีกว่าประเสริฐกว่า ผู้เกียจคร้านมี
ชีวิตอยู่ ๑,๐๐๐ ปี

พอสิ้นสุดพระดำรัสพระเถรีก็ได้บรรลุพระอรหัตผลพร้อมทั้งปฏิสัมภิทาทั้งหลาย และเมื่อ
สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วจึงคิดว่า ถ้าภิกษุณีเหล่านั้นมาเพื่อต้องการน้ำอุ่นไม่ทันใคร่ครวญก็จะพูด
ล่วงเกินดูหมิ่นเราอีกต่อไป นางได้อธิษฐานเตโชธาตุบันดาลทำให้น้ำร้อนอุ่นขึ้นด้วยฤทธิ์ทันที เมื่อพวก
ภิกษุณีเข้าไปหาพระโสณาภิกษุณี นางจึงบอกภิกษุณีเหล่านั้นว่าถ้าต้องการน้ำอุ่นจงตักเอาจากอ่างนี้
ไปเถิด พวกพระภิกษุณีเห็นน้ำอุ่นอัศจรรย์อย่างยิ่งจึงขอมาโทษพระโสณาภิกษุณี ที่ได้พูดจาดูหมิ่น
ล่วงเกินท่านขอพระแม่เจ้าจงเมตตาอดโทษแก่พวกดิฉันด้วยเถิด ตั้งแต่นั้นมาคุณงามความดีของ
พระโสณาภิกษุณีเป็นที่ปรากฏทราบกันทั่วไปว่า พระโสณาภิกษุณี แม้จะบวชวัยชราแก่เฒ่าก็สามารถ

^{๒๗} สำนักราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร :
นามมีบุ๊คส์,๒๕๔๖), หน้า ๗๗๑.

^{๒๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๕๓๑/๒๖๕.

^{๒๙} ชุ.เถรี (ไทย) ๒๖/๔๔๖/๔๕๘.

^{๓๐} บรรจบ บรรณรุจิ, “ภิกษุณีพุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล”, วารสารพุทธจักร, หน้า ๖๓-๖๒.

ดำรงอยู่ในพระอรหัตผลได้ในเวลาไม่นาน เพราะอาศัยความเป็นผู้ปรารถนาความเพียรไม่เกียจคร้าน
ตั้งนั้นพระพุทธองค์จึงทรงตั้งพระโสณภิกษุณี ในตำแหน่ง

เอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางปรารถนาความเพียร ตามที่ได้ปรารถนาใน
คราวเกิดเป็นธิดาของมหาเศรษฐีในสมัย พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระ^๘. **พระสกุลาภิกษุณี** เกิด
ในวาระพระพรหมณ์ ตระกูลพรหมณ์เมืองสาวัตถีอันมีทรัพย์และข้าวเปลือกมากมาย

ชีวิตฆราวาส พระสกุลาภิกษุณีนับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่ยังเป็นธิดาของพรหมณ์ ได้
แต่งงานกับบุตรของเศรษฐีมีบุตรและธิดาด้วยกัน ในคราวที่พระพุทธองค์เสด็จไปเมืองสาวัตถีนางได้
ฟังธรรมของพระพุทธองค์ ได้เกิดศรัทธาแล้วจึงสละทรัพย์และข้าวของตนโกนผมบวชเป็นบรรพชิต^๙
การออกบวชของนางครั้งนั้นหมายถึงการออกบวชเป็นสามเณรีก่อนแล้วสมათานสิกขาบท ๖ คือ
ตั้งแต่ปาณาติปาตา เวรมณี ถึง วิกาลโภชนา เวรมณี ไม่ล่วงเกินเป็นเวลา ๒ ปี ตั้งแต่นั้นสามเณรีได้รับ
การเรียกว่า สิกขมานา แปลว่า นางกำลังศึกษา ดังนั้นการบัญญัติให้รักษาสิกขาบท ๖ ให้ครบ ๒ ปี
ก่อนอุปสมบทเพราะต้องการป้องกันสตรีมีครรภ์มีลูกยังตั้งนม หรือคลอดและเลี้ยงลูกเมื่อเป็นภิกษุณี

การบรรลุลิขิต พระนางสกุลาภิกษุณีบรรลุลิขิตแต่ยังไม่ได้บวช เมื่อบวชเป็น
สิกขมานาได้ไม่นานก็บรรลุนาคามีผล และได้บรรลอรหัตผลหลังจากได้บวชเป็นภิกษุณี พระนางสกุ
ลาภิกษุณีเป็นผู้ชำนาญในทิพจักขุ เมื่อพระพุทธองค์ทรงตั้งเหล่าภิกษุณีในตำแหน่งต่างๆ จึงทรงตั้ง
พระนางสกุลาภิกษุณีในตำแหน่ง

เอตทัคคะว่า สกุลาภิกษุณีเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายจักขุทิพย์ คือ หมายถึงความรู้ที่
เกิดขึ้นเพราะรูปกระทบตา เกิดความรู้ขึ้น

๔) ประวัติและบทบาทของพระภัททกาปิลาณีเถรี

พระภัททกาปิลาณีภิกษุณี เกิดในวาระพระพรหมณ์ ตระกูลโกสิยโคตร ในเมืองสาละวะ บิดา
ชื่อ กปิละ มารดาชื่อ สุจิมตี เมื่อเจริญวัยท่านได้ทำอวาหรงคเป็นภรรยาของปิณฑิมานพผู้อยู่ใน
มหาตติถะในแคว้นมคธ ซึ่งมีฐานะมั่งคั่งทัดเทียมกัน^{๑๐}

ชีวิตฆราวาส เมื่อแต่งงานแล้วทั้งสามีและภรรยามีทรัพย์สมบัติรวมกันเป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกันก็ยังมีมากมายมหาศาล การดำเนินชีวิตคู่ของทั้งสองอยู่อย่างมีความสุข กล่าวกันว่าทั้งสองแม่
จะแต่งงานแล้วก็ไม่มีบุตรหรือธิดาสืบสกุล เนื่องจากท่านทั้งสองมิได้ถูกเนื้อต้องตัวกัน มิได้มี
เพศสัมพันธ์กันถึงคราวนอนแม้จะนอนเตียงเดียวกัน แต่ก็มีพวงดอกไม้กันตรงกลางมิให้ร่างกายถูกต้อง
กัน ทั้งสองอยู่ครองคู่กันจนมารดาบิดาของฝ่ายสามีถึงแก่กรรม ทรัพย์สมบัติทั้งหลายอยู่ในการ
ปกครองดูแลรับผิดชอบของทั้งสอง หลังจากมารดาและบิดาของทั้งสองตายแล้ว ทั้งสองก็ต้องดูแล
บริหารทรัพย์สมบัติที่มีอยู่ วันหนึ่งขณะที่ภรรยาผู้สามีออกไปตรวจการทำไรนาอยู่นั้น เห็น นก
เป็นต้น จิกกินสัตว์เล็กสัตว์น้อยแล้วรู้สึกสลดใจ แม่นางภัททกาปิลาณีอยู่บ้านก็ใช้ให้ทาสนำเมล็ดถั่ว
เมล็ดงามาผึ่งแดดเห็นนกมากมาจิกกินนอนในถั่วและงาก็เกิดความสลดใจเช่นกัน เมื่อทั้งสองอยู่พร้อม
หน้าจึงปรึกษากันแล้วมีความเห็นว่า เราไม่ควรจะมานั่งคอยรับบาปกรรมที่คนอื่นกระทำเพื่อตนเอง^{๑๑}

^๘ ชุ.เถรี.(ไทย) ๒๖/๔๔๕/๔๕๘.

^๙ ชุ.อป.(ไทย) ๓๓/๑๖๗/๒๗๖.

^{๑๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมบทฎีกาแปล ภาค ๔, หน้า ๑๖๑-๑๖๒.

^{๑๑} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๖๗/๒๗๖.

การออกบวช ทั้งสองพร้อมใจกันสละสมบัติทั้งหมด ปลงผมนุ่งผ้ากาสาหวัดรีฐานเพศบรรพชิต ออกเดินทางไปด้วยกันเหมือนดังเงาจนถึงทางแยกสองแพร่ง ได้ตกลงแยกทางกันก็สสไปทางขวา ส่วนนางภักทกาปิลาณีแยกไปทางซ้าย นางเดินไปพบสำนักของปริพาชกาใกล้พระเชตะวันนางบวชอยู่ในสำนักนั้น ๕ ปี เพราะเวลานั้นสตรียังมีได้รับพุทธานุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา ต่อมาเมื่อพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้บวชเป็นภิกษุณี นางจึงได้มาบวชในสำนักของนางภิกษุณีได้ฟังธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ไม่นานก็สำเร็จพระอรหัตผล พร้อมด้วยวิชา ๓ ปฏิสัมภิยา ๔ เป็นผู้ชำนาญในปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ญาณเป็นเครื่องระลึกชาติได้ พระพุทธองค์จึงทรงยกย่องว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายใน

เอตทัคคะ ฝ่ายระลึกชาติได้ ตามที่นางได้ตั้งความปรารถนาในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ^{๓๔}

๓.๑.๕ บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์

เป็นการมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์แก่สังคม ชุมชน ด้านต่างๆ เช่น การจัดการศึกษา แก่เด็กด้อยโอกาส การให้ความช่วยเหลือด้าน สาธารณูปโภคของชุมชน และการส่งเสริมวิชาชีพต่าง ๆ เป็นต้นเหล่านี้ภิกษุณีทำได้ เช่น ด้านการสาธารณสงเคราะห์นั้นเป็นเครื่องมือขององค์กรทางพุทธศาสนาที่ทรงพลังและมีประสิทธิภาพสูงที่สามารถขับเคลื่อนสังคมให้ก้าวหน้าต่อไปได้ พุทธศาสนาเชิงรุกด้านการสาธารณสงเคราะห์นี้ เป็นการจัดสร้างเพื่อประโยชน์อันก่อให้เกิดผลต่อสาธารณะ เช่น การสร้างโรงพยาบาล การสร้างถนน การสร้างศาลา การสร้างอาคารเรียน เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วยังเป็นการจัดหาสิ่งของ หรือวัสดุอุปกรณ์ เครื่องใช้สำหรับสถานศึกษา หรือสถานที่อื่นใดที่เป็นของสาธารณะ เพราะการจัดกิจการอันเป็นสาธารณประโยชน์ ประกอบด้วย พระกัสาโคตรมีเถรี พระสังคมาตาเถรี โดยมีประวัติและบทบาทดังต่อไปนี้

๑) ประวัติและบทบาทพระกัสาโคตรมีเถรี

พระกัสาโคตรมีภิกษุณี เกินในตระกูลไวศยะ ตระกูลเศรษฐีในเมืองสาวัตถี บิดามารดาตั้งชื่อให้นางว่า โคตมี เนื่องจากนางเป็นผู้มีร่างผอม บอบบาง คนทั่วไปจึงเรียกนางว่า กัสาโคตรมี

ชีวิตฆราวาส เมื่อนางได้แต่งงานแล้วอยู่กับสามีจนมีบุตรหนึ่ง เล่ากันว่าบุตรของนางน่ารักน่าเอ็นดูของญาติทั้งหลาย แต่บุตรของนางก็ได้ถึงแก่ความตายในวัยพอเดินได้ อาจเป็นเพราะบรรดาญาติพากันอุ้มซึ่งนมเด็กทำให้เกิดความบอบช้ำจนถึงแก่ความตาย ทั้งนี้เนื่องจากนางได้บุตรชายเป็นคนแรก และความเชื่อว่าการได้บุตรจะช่วยให้บิดาไม่ตกรกขุมบุตร ด้วยเหตุนี้นางเสียใจและร้องไห้ทุกข์ระทมใจตลอดวัน ได้อุ้มศพลูกเดินบ่นเพื่อไปจนได้พบกับบัณฑิตคนหนึ่ง บัณฑิตแนะนำให้นางเข้าไปกราบทูลพระพุทธองค์แล้ว ให้นางทูลขอยาที่สามารถให้คนตายแล้วกลับฟื้นได้ เมื่อนางได้ฟังคำแนะนำก็รู้สึกดีใจก็รีบเข้าไปขอยากับพระพุทธองค์

การบรรลุลุธรรม พระพุทธองค์ทรงแนะนำอุบายให้นางรู้จักความตายให้ได้ โดยการให้นางไปหาเมล็ดพันธุ์ฝักกาดหยิบมือหนึ่งในเรือนที่ไม่เคยมีคนตายมาปรุงเป็นยา นางเที่ยวหาทั่วเมืองสาวัตถีปรากฏว่านางไม่ได้เมล็ดฝักกาดจากบ้านที่ไม่มีใครไม่เคยตายเลย บ้านทุกหลังคาเรือนล้วนมีคนเคยตายทั้งนั้น พอนางได้ทราบความเป็นจริงว่าทุกคนหนีจากความตายไม่พ้นก็กลับได้สติ ทั้งศพแล้วเข้า

^{๓๔} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๕๐/๓๑.

เฝ้าพระพุทธองค์ พระพุทธองค์จึงทรงตรัสแก่นางว่า ความเป็นอยู่เพียงวันเดียวของผู้พิจารณาความเกิดและความดับไป ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ของผู้ไม่พิจารณาความเกิดและความดับไป ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ไม่ใช่ธรรมดาเฉพาะชาวนิคม ไม่ใช่ธรรมดาเฉพาะสกุลเดียว แต่เป็นธรรมดาของเทวโลก พร้อมทั้งเทวโลก^{๓๕} นางได้ฟังพระดำรัสของพระพุทธองค์จบลงก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล แล้วทูลขอบรรพชา พระพุทธองค์รับสั่งให้นางไปบรรพชาในสำนักของภิกษุณีสงฆ์ ครั้นบวชแล้วพระกัสาโคตมีประกอบความเพียรจนได้บรรลุอรหัตผลหลังจากนั้นไม่นาน พระพุทธองค์ตั้งพระกัสาโคตมีใน

เอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายฝ่ายทรงจีวรเศร้าหมองตามความปรารถนาของนาง ที่ตั้งไว้ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระประกอบด้วยพระนางนำเศษผ้า จากกองหยากเยื่อบ้าง จากป่าช้าบ้าง จากถนนบ้าง เอามาเย็บเป็นสังฆาฏิและจีวร ดังนี้แล้วพระพุทธองค์ทรงตรัสพระคาถาว่า เราเรียกชนผู้ทรงผ้าบังสุกุล ผู้ผอม สะพรังด้วยเอ็น ผู้เพ่งอยู่ผู้เดียวในป่าว่าเป็นพรานหมณ^{๓๖}

๒) ประวัติและบทบาทพระสิงคาลมาตาเถรี

พระสิงคาลมาตาภิกษุณี เกิดในตระกูลเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ เมื่อเจริญวัยได้แต่งงานกับชายหนุ่มที่มีตระกูลและทรัพย์เสมอกันอยู่ครองเรือนกับสามีมีบุตร ๑ คน บรรดาญาติเรียกบุตรของนางว่า สิงคาลมานพ ด้วยเหตุนี้ประชาชนจึงพากันเรียกนางว่า สิงคาลมาตา สิงคาลมานพผู้เป็นบุตรของนางมีความเคร่งครัดในความเชื่อที่บิดาสั่งให้ไหว้ทิศทุกวัน การไหว้ทิศของคนอินเดียนิยมตั้งแต่เช้าและไหว้ทิศต่างๆ เช่นการไหว้ทิศตะวันออกบ้าง ทิศใต้บ้าง

ชีวิตฆราวาส วันหนึ่งพุทธองค์เสด็จเข้าไปในเมืองราชคฤห์เพื่อทรงรับบิณฑบาต ได้เสด็จผ่านสถานที่มาจนพำลั้งไหว้ทิศ ทรงทอดพระเนตรเห็นสิงคาลมานพผู้มีความเชื่อมั่นศรัทธาในการไหว้ทิศทั้ง ๖ พระพุทธองค์จึงทรงตรัสถามว่า สิงคาลเถเธอลุกขึ้นแต่เช้าไหว้ทิศทั้ง ๖ อยู่อย่างนี้เพื่ออะไร สิงคาลเถเธตอบทูลว่า ก่อนบิดาของข้าพระพุทธเจ้าจะตายได้สั่งให้ไหว้ทิศทั้ง ๖ ทุกวัน ด้วยความกตัญญูในบิดาสังคาลมานพจึงไหว้ทิศเป็นกิจวัตรทุกวัน พระพุทธองค์จึงทรงตรัสอธิบายธรรมเนียมการไหว้ทิศของพระอริยะ คือการไหว้ทิศภายใน ได้แก่การปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่และบทบาทที่มีอยู่ในสังคมทิศ ๖ ได้แก่

๑. ทิศเบื้องหน้า	ได้แก่มารดาบิดา
๒. ทิศเบื้องขวา	ได้แก่ครูอาจารย์
๓. ทิศเบื้องหลัง	ได้แก่สามีภรรยา
๔. ทิศเบื้องซ้าย	ได้แก่มิตร
๕. ทิศเบื้องบน	ได้แก่สมณพราหมณ์
๖. ทิศเบื้องต่ำ	ได้แก่ลูกจ้าง ^{๓๗}

เมื่อพระพุทธองค์ทรงเทศนาสั่งสอนมาจนจบแล้ว แต่มาณพยังมีความเชื่อที่ผิดเหมือนเดิม ขณะที่พระพุทธองค์แสดงธรรมเทศนาอยู่นั้น นางได้พิจารณาไปตามกระแสธรรมก็ได้

^{๓๕} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๖๒/๒๕๗)

^{๓๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมบทฎีกาแปล ภาค ๘, หน้า ๑๘๐.

^{๓๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๙๘/๑๓๘.

บรรลุนิโสตปาตติผล แล้วนางทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุณี พระพุทธองค์ตรัสให้นางไปบวชยังสำนักภิกษุณีสงฆ์

การบรรลุนิโสตปาตติผล ครั้นบวชแล้วนางเจริญพุทธธานุสสติไม่นานก็ได้บรรลุนิโสตปาตติผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายและทรงยกย่องพระสังคาลภิกษุณีใน

เอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในฝ่าย สัทธาวิมุตติ คือผู้หลุดพ้นจากกิเลสด้วยศรัทธาด้วยเหตุที่นางชื่นชมในพระลักษณะของพระพุทธองค์อยู่รำไปและความปรารถนาที่นางได้ตั้งไว้ในกาลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระ^{๓๘}

๓.๒ บทบาทของภิกษุณีในพุทธศตวรรษที่ ๑

เรื่องภิกษุณีที่ปรากฏในภิกษุณีชั้นธกะก็ดี ในเถรีคาถาหรือในเถรียาปทานก็ดี หรือแม้แต่ในภิกษุณีสังยุตต์ก็ดี ล้วนเป็นเรื่องบันทึกที่เกิดขึ้นก่อนพุทธปรินิพพานทั้งสิ้นเริ่มจากภิกษุณีรูปแรกและภิกษุณีทั้งหลายในแคว้นต่าง ๆ ที่มีบทบาทในลักษณะต่าง ๆ และภิกษุณีเหล่านั้นส่วนใหญ่ได้นิพพานไปก่อนพระพุทธเจ้าแล้ว เพราะในเหตุการณ์ปรินิพพานของพระพุทธองค์ไม่ปรากฏว่าภิกษุณีสงฆ์มีบทบาทอะไรเลย มีปรากฏแต่คำว่า **มาตุคาม** ที่หมายถึงสตรีที่มากราบบังคมพระพุทธสรีระ พระอานนท์เถระได้จัดการให้มาตุคามได้เข้าถวายบังคมพระพุทธสรีระก่อนคัมภีร์ พวกมาตุคามทั้งหลายคร่ำครวญร้องไห้ น้ำตาไหลออกมาเปื้อนพระพุทธสรีระ เป็นเหตุให้พระอานนท์เถระถูกปรับอาบัติในกาลแห่งปฐมสังคายนาในฐานะที่เป็นเหตุให้น้ำตามาตุคามเปื้อนพระพุทธสรีระอย่างไม่สมควร และต่อมามีการตีความว่า มาตุคาม ไม่เพียงหมายถึงแต่สตรีเพศเท่านั้น แต่หมายรวมถึงภิกษุณีด้วย โดยอ้างว่าที่พระอานนท์เถระต้องจัดการให้มาตุคามได้เข้าไปกราบบังคมพระพุทธสรีระก่อนคัมภีร์นั้นเนื่องจากภิกษุณีมีข้อห้ามไม่ให้ออกจากสำนักภิกษุณีในเวลาวิกาลหรือคัมภีร์ แต่สตรีทั่วไปสามารถออกจากเคหสถานของตนในเวลาค้ำคืนได้ไม่มีข้อห้าม

ดังนั้น คำว่า **มาตุคาม** ในเหตุการณ์นั้นจึงน่าจะหมายถึงภิกษุณีด้วย และในการปฐมสังคายนาก็ไม่ปรากฏว่าภิกษุณีมีบทบาทแต่อย่างใดเลย แม้แต่ในการรื้อยกรองพระวินัยที่ว่าด้วยภิกษุณีสิกขาบทเป็นหน้าที่ของ พระมหากัสสปเถระและ พระอุบาลีเถระ ในเรื่องนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงสันนิษฐานตามหลักฐานชั้นบาลีว่า ภิกษุณีสูญสิ้นไปตั้งแต่ครั้งพุทธปรินิพพานแล้ว เพราะในเหตุการณ์สำคัญของพุทธบริษัทอย่างนั้น ถ้าภิกษุณีมีอยู่ก็น่าจะมีการกล่าวถึงในเหตุการณ์พุทธปรินิพพานหรือเหตุการณ์ในการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ หรือน่าจะมีส่วนช่วยในการฉลองพระบรมสารีริกธาตุจึงทรงยืนยันว่า ภิกษุณีสูญสิ้นไปแล้วในครั้งพุทธกาลนั่นเองในสังยุตตนิกายมหากัสสปสังยุตต์^{๓๙}

ได้มีบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนปฐมสังคายนาไม่นาน ได้กล่าวถึงภิกษุณี ๒ รูปชื่อ ฤๅลันนทาภิกษุณี และติสสนันนทาภิกษุณี ได้กล่าวบริภาษพระมหากัสสปเถระที่ท่านได้กล่าวตักเตือนพระอานนท์ว่าไม่รู้จักประมาณตน เนื่องจากพระอานนท์หลังพุทธปรินิพพานไม่นานก่อนปฐมสังคายนา ได้เที่ยวจาริกไปสู่ที่กษัตริย์ชนบทกับสัทธาวิหาริกของตน จำนวน ๓๐ รูป ซึ่งล้วนแต่เป็น

^{๓๘} อัง.เอกก.(ไทย) ๒๐/๑๕๐/๓๑, ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๗๔/๓๐๑.

^{๓๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๕๑๗/๒๔๑.

ภิกษุหนุ่มบวชใหม่วัยคะนองมีความประพฤติไม่เรียบร้อย และในที่สุดภิกษুবวชใหม่เหล่านั้นก็ลาสิกขาออกไปหมด พระมหากัสสปเถระไม่เห็นด้วยกับการเที่ยวจาริกไปของพระอานนท์ก็ด้วยภิกษুবวชใหม่เหล่านั้น และการที่พระอานนท์เที่ยวจาริกไปสู่สถานที่ต่าง ๆ โดยไม่อยู่จำพรรษาในอารามแห่งใดแห่งหนึ่งเลย จึงกล่าวตึงพระอานนท์ว่า กุมารไม่รู้จักประมาณตน พระฤๅษณ์ันทาภิกษุณี ได้ยินเข้าไม่พอใจ จึงบริภาษพระมหาเถระขึ้นว่า อติอัญญเดียรฉัตร ซึ่งเป็นคำบริภาษที่รุนแรงและไม่เป็นจริง และพระติสสถานันทาภิกษุณี อีกรูปหนึ่งก็เช่นเดียวกันแค้นเคืองพระมหากัสสปเถระ ที่กล่าวเตือนพระอานนท์ครั้งนั้นโดยที่ครั้งหนึ่งเมื่อคราวที่พระอานนท์อาราธนาพระมหากัสสปเถระไปเยี่ยม สำนักภิกษุณีเพื่อแสดงธรรม เมื่อพระมหาเถระแสดงธรรมจบลงแล้วเธอได้โอกาสจึงกล่าวบริภาษพระมหากัสสปเถระขึ้นว่า เป็นเหมือนพ่อค้าเข้มสำคัญว่าควรขายเข็มในสำนักของช่างเข็มผู้ชำนาญ^{๕๐} คำบริภาษของภิกษุณีทั้งสองรูปนั้นเป็นการก้าวร้าวรุนแรงมากแม้พระอานนท์จะกราบขอขมาพระมหาเถระว่าอย่าได้ถือสาตริปัญญาหน่อยเหล่านี้เลย แต่ภิกษุณีทั้ง ๒ รูป^{๕๑}

ภายหลังเกิดวิปฏิสารร้อนใจละอายตนเองจึงลาสิกขาออกไป อนึ่ง เกี่ยวกับฤๅษณ์ันทาภิกษุณีรูปนี้เธอมีบทบาทเป็นไปในทางลบ และทางบวกไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันกับภิกษุณีพคคีย์ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งการบัญญัติสิกขาบทเป็นอันมากสำหรับภิกษุณี เพื่อไม่ให้ภิกษุณีประพฤติผิดต่อไปอีก ในด้านบวกเธอเป็นภิกษุณีผู้ทรงพหุสตถุแก่เรียนช่างเจรจาเป็นเจ้าของสำนักภิกษุณี มีภิกษุณีเป็นลูกศิษย์อยู่ในปกครองจำนวนมาก เป็นนักต่อสู้เพื่อรักษาสมบัติส่วนรวม เนื่องจากเป็นนักเทศนาธรรมที่เชี่ยวชาญ มีชื่อเสียงโด่งดัง จนทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลราชาแห่งแคว้นโกศล สนพระทัยเลื่อมใสถึงกับเสด็จไปฟังธรรมเทศนาของเธอที่สำนักถึง ๒ ครั้ง ซึ่งดูจะเป็นภิกษุณีรูปเดียวที่สามารถทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศล ราชาเลื่อมใสถึงกับเสด็จไปฟังธรรมที่สำนักได้ถึง ๒ ครั้ง ในฤดูหนาว และทั้ง ๒ ครั้งนั้น พระราชาได้ประทานผ้ากำพลราคาแพงและผ้าเปลือกไม้อันประณีตที่เธอทูลขอแก่เธอ ส่วนบทบาทในทางลบนั้น เธอเป็นภิกษุณีรูปเดียวที่มีชื่อปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกมากที่สุด ไม่ต่ำกว่า ๔๐๐ ครั้ง ในฐานะเป็นต้นสิกขาบทบัญญัติมากที่สุด ซึ่งเป็นเรื่องในทางเสียหาย ประพฤติไม่เหมาะสมหลายกรณี นับตั้งแต่เป็นภิกษุณีมักมาก เต็มไปด้วยความอิจฉาริษยา ฝึกฝนคลุกคลีด้วยหมู่คณะของ พระเทวทัต และพระอริฏฐะ ผู้ถูกขับไล่ออกจากหมู่สงฆ์ในฐานะเป็นผู้ก่อเรื่องบาดหมางขึ้นในคณะสงฆ์และกระด้างกระเดื่องต่อคำสอนและการบริหารคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าเป็นต้น ในสิกขาบทที่ ๙ โอวาทวรรค^{๕๒}

ระบุว่าเธอเป็นผู้พูดเกลี้ยกล่อมให้คฤหบดีไม่นิมนต์พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระมหากัจจนะ พระมหาโกฏิฐิตะ พระมหากัปปินะ พระมหาจุนทะ พระอนุรุธะ พระเรวัตตะ พระอุบาลี พระอานนท์ และพระราหุล ซึ่งเป็นพระมหาเถระผู้ใหญ่ในสังฆมณฑลในเวลานั้น แต่ให้นิมนต์พระเทวทัต พระโกกาลิกะ พระกฏโมรกตีสสกะ พระปณฑเทวีบุตรและพระสมุททัตตะ เป็นต้น ซึ่งเป็นกลุ่มพระภิกษุที่ประพฤติตามพระเทวทัตทั้งนั้นและเธอเป็นนักต่อสู้ ฟ้องร้องคดีสู่ศาลเป็นคดีขึ้นโรงศาล ขณะคดีถึง ๓ ครั้ง เป็นที่รำลือกันและเป็นต้นเหตุแห่งการบัญญัติสังฆาติเสส สิกขาบทที่ ๗ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เธอเป็นคนฝึกปากกล้าบังอาจบริภาษพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า

^{๕๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖ / ๕๑๒ / ๒๓๘.

^{๕๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖ / ๕๑๒ / ๒๔๒.

^{๕๒} วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓ / ๑๔๗ / ๑๙๔.

หลังพุทธกาลในช่วงปฐมสังคายนายังคงมีภิกษุณีอยู่ แต่ในชั้นปรกณบาลีไม่ได้กล่าวโดยละเอียดเกี่ยวกับภิกษุณี เพราะเมื่อมีเหตุการณ์พิเศษเกี่ยวกับภิกษุณีโดยตรงจึงจะมีการบันทึกไว้ เหตุการณ์เกี่ยวกับภิกษุณีหลังพุทธปรินิพพานหรือหลังปฐมสังคายนาไปแล้วก็จะปรากฏในรูปของอรรถกถาปกรณ์วิเสสและจารึก เช่น คัมภีร์มหาวงษ์ วิสุทธิมรรค สมันตปาสาทิกา ศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช และจดหมายเหตุของพระภิกษุนักแสวงบุญชาวจีน เป็นต้น เนื่องจากภิกษุณีไม่มีปรากฏว่ามีบทบาทในกาลปฐมสังคายนาหลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน จึงไม่มีหลักฐานบันทึกความเป็นไปของภิกษุณีสงฆ์เป็นพิเศษนอกเหนือจากเรื่องของอุลลันทาภิกษุณีและติสส้านทาภิกษุณีตามที่กล่าวแล้ว แต่การบันทึกเรื่องภิกษุณีหลังพุทธปรินิพพานปรากฏในชั้นอรรถกถาเริ่มจากหุติยสังคายนาพุทธศักราช ๑๐๐ คัมภีร์มหาวงษ์^{๔๓}

ได้กล่าวถึงภิกษุณีว่าเมื่อพุทธปรินิพพานล่วงไปได้ ๑๐๐ ปีแล้วมีภิกษุณีรูปหนึ่ง นามว่านันทเถรีเป็นเจ้าน้องนางเธอของพระเจ้ากาลาโศก เมื่อได้ทราบเรื่องวัตถุกถาที่พวกภิกษุวัชชีบุตรนำมาแสดงแต่พระราชแล้วเห็นว่าไม่เป็นสัตตคุณ สอดคล้องกับพุทธพจน์จึงเข้าเฝ้าพระเจ้ากาฬาโศกแล้วถวายอนุศาสน์ทำให้พระเจ้ากาลาโศกทรงได้สติกลับพระทัยและทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภกในการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ซึ่งแสดงว่าหลังพุทธปรินิพพาน ๑๐๐ ปียังมีภิกษุณีสงฆ์สืบต่อมา หลังจากนั้น ประมาณ พ.ศ. ๒๓๖ เมื่อพระเถระทั้งหลายกระทำสังคายนาครั้งที่ ๓ เสร็จแล้วพระโมคคัลลีสบุตรติสสเถระประธานสังคายนาได้พิจารณาเห็นด้วยจักขุญาณว่า พระพุทธศาสนาจักไม่ได้ตั้งมั่นในชมพูทวีป แต่จักไปตั้งมั่นในนานาประเทศ จึงได้จัดส่งสมณธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ ทั้งในชมพูทวีปและในต่างประเทศรวม ๙ สาย^{๔๔} โดยความอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช และส่งไปสายละ ๕ รูป เพื่อสามารถให้การอุปสมบทแก่ผู้เลื่อมใสตามข้อกำหนดพระวินัยได้และใน ๙ สายนั้นปรากฏว่าได้มีการบวชภิกษุณี ๓ สาย^{๔๕} คือ

๑. สายของพระโยนกธรรมรักขิตเถระกับคณะเป็นสายที่ ๔ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ปรินตกชนบท สันนิษฐานกันว่าเป็นดินแดนแถบชายทะเลเหนือบอมเบย์ในอินเดีย พระโยนกธรรมรักขิตเถระได้แสดงอัคคิขันโธปมสูตร โปรดชาวอปรินตกชนบท จนพวกเขาเลื่อมใสบรรลุดุธรรม มีบุรุษออกบวชเป็นพระภิกษุจำนวน ๑,๐๐๐ คน สตรีออกบวชเป็น ภิกษุณีจำนวน ๖,๐๐๐ คน ดั่งข้อความว่า พระโยนกธรรมรักขิตเถระปึงปรินตกชนบทแล้ว ทำให้ชาวปรินตกชนบทเลื่อมใสด้วยการสอนพระสูตรอุปมาด้วยกองไฟ ให้ประชาชนประมาณ ๓๗,๐๐๐ คน ได้ตั้งมอธรรม บุรุษจากชาติตยตระกูลออกบวช ๑,๐๐๐ คน สตรีออกบวช ๖,๐๐๐ ถ้วน พระเถระได้ประดิษฐานพระศาสนาให้ตั้งมั่นในอปรินตกชนบทนั้น ด้วยประการฉะนี้

๒. สายของพระโสณเถระกับพระอุตตรเถระและคณะเป็นสายที่ ๘ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สุวรรณภูมิ คือ ดินแดนประเทศสยามปัจจุบัน แต่ส่วนมาก หมายถึงดินแดนตั้งแต่พม่า ไทย เขมร ลาว มาเลเซียและอินโดนีเซีย พระโสณเถระกับพระอุตตรเถระได้แสดงพรหมชาลสูตร

^{๔๓} มหาวงษ์ พงศาวดารลังกาทวีป ฉบับหลวงในหอสมุดพระวชิรญาณ, (กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์ไทย, รศ. ๑๒๙), หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๘๖.

^{๔๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, หุติยสมนตปาสาทิกาแปล, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), ๑๐๕-๑๑๕.

โปรดมหาชนที่มาประชุมกันในครั้งนั้น ทำให้พวกเขาได้รับสรณะและรักษาศีลได้บรรลุลุทธิธรรมจำนวน ๑๖,๐๐๐ คน เด็กหนุ่มในตระกูลออกบวชเป็นพระภิกษุจำนวน ๒,๕๐๐ คน เด็กสาวในตระกูลออกบวชเป็นภิกษุณีจำนวน ๑,๕๐๐ คน

๓. สายของพระมหินทเถระกับคณะพระภิกษุสามเณรและอุบาสกเป็นสายที่ ๙ คือตัวท่านพระมหินทเถระ พระอติยะเถระ พระอุตติยะเถระ พระภัททสาธเถระ พระสัมพลเถระ สามเณร สุมณะโอรสของพระนางสังฆมิตตา และภิกษุอุบาสก ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เกาะตัมปปณินหรือ ศรีลังกาในปัจจุบัน^{๔๖}

ในสมัยที่พระมหินทเถระกับคณะไปเกาะตัมปปณินหรือลังกานั้นพระเจ้าทวานัมปิยติสสะเป็นพระราชากรองราชสมบัติอยู่ในดินแดนนั้น พบกันครั้งแรก ณ มิสสกบรพต พระมหินทเถระได้แสดงจุฬหัตถิปโปทปมสูตร โปรดพระเจ้าทวานัมปิยติสสะทรงนิมนต์พระมหินทเถระกับคณะไปฉันภัตตาหารในพระราชวังในวันรุ่งขึ้นพอฉันเสร็จ พระมหินทเถระได้แสดงแปดวัตถุ วิมานวัตถุ และสังขสังยุตต์โปรดพระเจ้าทวานัมปิยติสสะกับข้าราชการ จบพระธรรมเทศนา สตรี ๕๐๐ นางได้บรรลุโสดาปัตติผล เนื่องจากประชาชนมาชุมนุมกันจำนวนมาก พระเจ้าทวานัมปิยติสสะ ทรงเห็นว่าสถานที่ไม่พอ จึงทรงโปรด ให้เจ้าหน้าที่จัดสถานที่รับประชาชนที่โรงช้าง นิมนต์พระมหินทเถระไปที่โรงช้างนั้น ท่านไปยังที่นั้นแล้วได้แสดงเทวทูตสูตรจบลง ประชาชนจำนวน ๑,๐๐๐ คน ได้บรรลุโสดาปัตติผล โรงช้างเกิดคับแคบ พระเจ้าทวานัมปิยติสสะจึงทรงโปรดให้เจ้าหน้าที่ไปจัดสถานที่ในอุทยานนันทวัน นิมนต์พระมหินทเถระไปยังอุทยานนันทวัน พระเถระไปยังอุทยานนั้นแล้วได้แสดงอาสีวิโปทปมสูตร จบลงประชาชนจำนวน ๑,๐๐๐ คน ได้บรรลุโสดาปัตติผล เหตุการณ์ย้ายสถานที่แสดงธรรมนี้ได้มีขึ้นในวันเดียวกันพระเจ้าทวานัมปิยติสสะได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ไปพักที่อุทยานเมฆวันซึ่งอยู่ไม่ไกลจากตัวเมือง วันรุ่งขึ้นพระเจ้าทวานัมปิยติสสะได้ตรัสถามพระมหินทเถระว่า อารามควรแก่ภิกษุสงฆ์หรือไม่ พระเถระได้ทูลว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตอารามสำหรับภิกษุสงฆ์^{๔๗}

พระเจ้าทวานัมปิยติสสะจึงได้ทรงจับสุวรรณภิงคาร หลังน้ำลงบนฝ่ามือของพระเถระ พร้อมกับถวายอุทยานเมฆวันให้เป็นสถานที่อยู่ของพระภิกษุสงฆ์ วันต่อมาพระมหินทเถระกับคณะไปฉันภัตตาหารที่พระราชวังแล้วไปแสดงอนมตคคิกกาที่อุทยานนันทวัน อีกวันต่อมาได้แสดงอัคคิขันโธปมสูตร ในวันที่ ๗ พระมหินทเถระได้แสดงอัปมาทสูตรรวมเวลา ๗ วัน ประชาชนได้บรรลุลุทธิธรรมจำนวน ๘,๕๐๐ คน เนื่องจากอุทยานนันทวันเป็นสถานที่รุ่งเรืองแห่งพระศาสนา จึงได้ชื่อต่อมาว่า โชติวัน เมื่อพระมหินทเถระเทศนาโปรดชาวลังกาทวีปนั้น พระเจ้าทวานัมปิยติสสะกษัตริย์ลังกาทรงเลื่อมใสประกาศตนเป็นพุทธมามกะ และพระนางอนุฬาพระชายาในพระอนุชาของพระเจ้าทวานัมปิยติสสะเกิดความเลื่อมใสแสดงความประสงค์ที่จะขอออกบวชเป็นภิกษุณี พระมหินทเถระจึงทูลแนะนำ แต่พระเจ้าทวานัมปิยติสสะให้ส่งคณะทูตไปอินเดีย กราบทูลพระเจ้าอโศกมหาราชขอภิกษุณีสงฆ์มาอุปสมบท เพราะพระมหินทเถระ และคณะที่อยู่ในที่ปีศาจกาขณะนั้นเป็นเพียงแต่ภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว ไม่สามารถให้การอุปสมบทแก่สตรีได้ ดังนั้น พระเจ้าทวานัมปิยติสสะจึงส่งราชทูตไปกราบทูลขอภิกษุณีสงฆ์จากพระเจ้าอโศกมหาราช พระเจ้าอโศกมหาราชจึงส่งพระนางสังฆมิตตาเถรีที่เกาะลังกา เพื่อให้การอุปสมบทพระนางอนุฬาและข้าราชการหญิง ๕๐๐ คน และสตรีชาววังอีก ๕๐๐ นาง

^{๔๖} มหาวงษ์ พงศาวดารลังกาทวีป ฉบับหลวงในหอสมุดพระวชิรญาณ, หน้า ๒๙๗.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๑๒.

บวชเป็นภิกษุณีชุดแรกขึ้นในลังกาทวีป และได้จำพรรษาที่ภิกษุณีอาราม (ภิกษุณีปีสยาราม) ที่เรียกว่า อุปาสีกาวิหาร

๓.๓ บทบาทของภิกษุณีในพุทธศตวรรษที่ ๒

ภิกษุณีหลังพุทธปรินิพพานนอกจากปรากฏในอรรถกถาว่าด้วยภิกษุณีสงฆ์ในลังกาทวีป แล้ว เรื่องภิกษุณียังมีปรากฏอยู่ในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชอยู่หลายแห่ง เช่น ศาจารึกที่สาญจิ (Sanchi) ภารหุต (Bharhut) กัณเทรี (Kanber) การเล (Karle) ชุนนร (Junnar) อมราวตี (Amaravati) สารนาถ (Saranath) กุฑา (Kuda) นาสิก (Nasik) เปานี (Pauni) และมถุรา (Mathura) เป็นต้น

เรื่องภิกษุณีในพุทธศตวรรษที่ ๓ ปรากฏในศิลาจารึกสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่เมือง เกาตามพีหรือโกสัมพีและที่สารนาถได้ระบุว่าพระเจ้าอโศกมหาราชปรารถนาจะให้ภิกษุสงฆ์และ ภิกษุณีสงฆ์อยู่ร่วมกัน โดยสามัคคีธรรมว่า “ข้าฯ ได้กระทำให้สงฆ์มีความสามัคคีกันเป็นเอกภาพ บุคคลใด ๆ จะเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตามก็ไม่อาจจะทำลายสงฆ์ให้แตกกันได้ ก็แลหากบุคคลผู้ใดจะ เป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม จักทำลายสงฆ์ให้แตกกันบุคคลนั้นจะต้องถูกบังคับให้นั่งท่อมผ้าขาวและไป อาศัยอยู่ในสถานที่อื่น (นอกวัด) ฟังแจ้งพระบรมราชโองการนี้ให้ทราบทั่วกัน ทั้งในภิกษุสงฆ์และใน ภิกษุณีสงฆ์ด้วยประการฉะนี้”^{๔๘} และศิลาจารึกอีกแห่งหนึ่ง กล่าวแสดงว่าพระเจ้าอโศกมหาราช ปรารถนาจะให้ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ อุบาสกและอุบาสิกาใคร่ครวญและไตร่ตรองพระธรรมที่มีใน ราชอุโลวาทสูตรเป็นต้นอยู่เสมอว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ โยมมีความปรารถนาในส่วนเกี่ยวกับ ธรรมบรรยายเหล่านี้ว่าขอพระภิกษุผู้เป็นที่เคารพภักษุณีทั้งหลายเป็นอันมากฟังสดับและพิจารณา ใคร่ครวญในธรรมบรรยายเหล่านี้อยู่เสมอเป็นประจำแม้อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลายก็ฟังสดับและ นำมาพิจารณาใคร่ครวญอยู่เสมอเช่นกัน”^{๔๙} ในอโศกนิทานแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าอโศกมหาราชมีราช ธิดาออกผนวชเป็นภิกษุณี ๒ รูป คือพระนางจารุมตีผนวชเป็นภิกษุณีอยู่ที่ลุมพินี และพระนางสังฆมิต ตาผนวชเป็นภิกษุณีที่เมืองปาฏลีบุตร พระเจ้าอโศกทรงส่งไปเป็นพระอุปัชฌายะบวชพระนางอนุฬา ภิกษุณีพร้อมด้วยข้าราชการบริวารที่เกาะลังกาและได้สิ้นพระชนม์ที่เกาะลังกาดังกล่าวแล้ว

จารึกเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าภิกษุณีสงฆ์เป็นหน่วยหรือ “องค์กร” ที่สำคัญของพุทธบริษัท ในการธำรงไว้และเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในพุทธศตวรรษต่อ ๆ มา และหลังสมัยพระเจ้าอโศก มหาราช ภิกษุณีสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการก่อสร้างอนุสาวรีย์หรือพระสถูปมีพระเจดีย์ และพุทธรูปสำคัญ ๆ หลายแห่งเช่นที่ภารหุตและที่สาญจิ อนุสาวรีย์เหล่านี้ ทำด้วยหินที่มีขนาดใหญ่ มหิม่าถือได้ว่าเป็นอนุสาวรีย์ที่ทำด้วยหินรุ่นแรกในอินเดีย ซึ่งเป็นอนุสาวรีย์ที่ไม่ได้สร้างขึ้นด้วยคน ๆ เดียว แต่เป็นเรื่องของศรัทธาและความร่วมมือของพุทธศาสนิกชนทั้งชายและหญิงทุกหมู่เหล่า ทุกชน ชั้น ไม่ว่าจะป็นพ่อค้า ศิลปิน รวมทั้งภริยาและครอบครัวของบุคคลเหล่านั้นด้วย ศิลาจารึกจำนวนมากได้ระบุถึงภิกษุณีว่า เป็นผู้สนับสนุนการก่อสร้างอนุสาวรีย์เหล่านั้นเช่นที่สถูปสาญจิ กัณเทรี การ เหลกกุฑา นาสิก เปานี อมราวตีและมถุรา เป็นต้น จารึกแห่งหนึ่งที่สาญจิได้ระบุชื่อและรายละเอียด

^{๔๘} Bhondarkar Dr., ASOKA. (Educational Services New Delhi : 3000), p. 331.

^{๔๙} ส.ศิวรักษ์, ความเข้าใจเรื่องพระเจ้าอโศกเวทานภาคผนวกเรื่องจารึกอโศก, (พระนคร : ศูนย์ไทย-ทิเบต ๒๕๓๔), หน้า ๒๕๙.

อื่น ๆ ของผู้สร้างพระพุทธรูปไว้และมีรายนามภิกษุสงฆ์สนับสนุนอยู่ ๑๒๙ รูป และภิกษุณี ๑๒๕ รูป และที่อมราวดีมีภิกษุณี ๑ รูปและภิกษุ ๑๒ รูปได้ให้การสนับสนุนการก่อสร้าง^{๕๐} และยังปรากฏว่าที่เมืองมถุรา มีภิกษุณีหลายรูปสนับสนุนการสร้างพระพุทธรูปในยุคแรก ๆ ซึ่งส่วนมากเป็นการสร้างพระพุทธรูปขึ้นด้วยศิลา ศิลาจารึกต่างๆ มีอายุในต้นพุทธศตวรรษที่ ๓ เหล่านี้ ไม่ได้แสดงเพียงว่าภิกษุณีมีความสำคัญและบทบาทในการก่อสร้างอนุสาวรีย์ คือ พระสถูป พระพุทธรูป และวิหาร ต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นว่าภิกษุณีเหล่านั้น มีสถานภาพทางสังคมและทางเศรษฐกิจสูง จึงทำให้สามารถบริจาคสนับสนุนและชักชวนผู้อื่น มาร่วมกันสร้างอนุสาวรีย์ที่สำคัญยิ่งใหญ่นั่นได้ เพราะถ้าหากขาดภิกษุณีเหล่านั้นให้การสนับสนุนแล้วอนุสาวรีย์เหล่านั้นก็คงไม่ยิ่งใหญ่และสวยงามตกทอดมาให้เห็นได้ตราบเท่าทุกวันนี้

ภิกษุณีสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ ๓ นี้ มีบทบาทเด่นมากในการสนับสนุนการก่อสร้างพระพุทธรูปในยุคแรกที่เกิดเมืองมถุราและที่พุทธสถานที่สำคัญอีกหลายแห่ง ภิกษุณีรูปหนึ่ง ชื่อ พุทธมิตร (Buddhamitra) ในศิลาจารึกระบุว่า เป็นภิกษุณีผู้แตกฉานในพระไตรปิฎก ได้สร้างพระพุทธรูปอย่างน้อยสามองค์ไว้ที่โกสัมพี และหนึ่งในสามองค์คือพระพุทธรูปองค์ใหญ่ปางประทับยืนที่เมืองมถุรา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลัทธิการบูชารูปเคารพยุคแรกที่เกิดขึ้นที่เมืองโกสัมพีก่อน จากศิลาจารึกเมืองกุษาณ ภิกษุณีพุทธมิตรได้ร่วมกับอาจารย์ของตนชื่อภิกษุปาละ (Pala) ที่สังกัดนิกายสรวาสติวาทินผู้เป็นพระมหาเถระทรงพระไตรปิฎกได้สร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่พร้อมด้วยฉัตรอันใหญ่ไว้ที่สารนาถและสาวัด^{๕๑} อุทิศให้เป็นอนุสรณ์ถวายพระอาจารย์ของตน

ในยุคต่อมาภิกษุณีชื่อว่า ธนวัตติ (Dhanavati) ผู้เป็นหลานของพุทธมิตรภิกษุณีฝ่ายมารดาได้สร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่งขึ้นไว้ที่วิหารเมืองมถุราและสร้างพระพุทธรูปไว้อีกหลายองค์ในเวลาต่อมา ซึ่งล้วนได้รับการบริจาคสนับสนุนจากเหล่าสุภาพสตรีทั้งสิ้น มีจารึกหลายแห่งที่เป็นพยานแสดงว่าภิกษุณียังคงมีอยู่หลังพุทธศตวรรษที่ ๓ ซึ่งได้จารึกเรื่องราวเกี่ยวกับภิกษุณีในอินเดียภาคกลางแถบทะเลเดคข่าน (Deccan) ในศิลาจารึกเหล่านั้นบอกว่าภิกษุณีเป็นจำนวนมากได้ให้การสนับสนุนการสร้างพระเจดีย์ต่าง ๆ แต่ในอินเดียภาคเหนือ เช่น จารึกโครอสตี (Kharosthi) ที่เมืองคันธาระ แต่ไม่ปรากฏชื่อภิกษุณีมีส่วนในการสร้างพระพุทธรูปโดยตรงส่วนใหญ่มากกว่า ๖๐% แสดงให้เห็นเป็นเรื่องของพระภิกษุเป็นผู้สร้างพระพุทธรูปไว้ ไม่ได้สร้างขึ้นในนามภิกษุณี แม้จะไม่ได้สร้างในนามภิกษุณีแต่ก็ระบุว่าเป็นการสนับสนุนโดยสงฆ์ ๒ ฝ่าย ศิลาจารึกที่พุทธคยาระบุภิกษุณีชื่อว่า กุรันจิจิ เป็นอดีตมเหสีของพระเจ้าอนิทรานิมิตออกบวชเป็นภิกษุณีแล้วได้บรรลุเป็นพระอรหันต์^{๕๒} นอกจากนี้ยังมีศิลาจารึกบางแห่งได้กล่าวถึงภิกษุณีผู้มีความสามารถในการสั่งสอนธรรมเป็นผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการเป็นพิเศษ เช่น จารึกที่เมืองสาญจิจิ ได้กล่าวถึง อริสินาภิกษุณี เป็นผู้ได้รับสมญาว่าสุตาดิตินี หมายถึงเป็นภิกษุณีของนิกายเสาตราณติกะ หรือเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในทางพระสูตร ที่ถ้าจุนนาร์ ก็มีจารึกที่กล่าวถึงการสร้างสำนักภิกษุณีที่เรียกว่าภิกษุณุปัสัยยะขึ้น เป็น

^{๕๐} Peter Skilling, A Note on the History of the Bhikkhuni-Sangha (ii) The Order of Nuns after the Parinivana, อ้างใน บาลีสันสกฤตวิชาการ, (พระนคร : มุลนิชิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๐๘.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๓.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๔.

๓.๔ บทบาทของภิกษุณีหลังพุทธศตวรรษที่ ๓

ต่อมาในยุคศตวรรษที่ ๔ และต้นศตวรรษที่ ๕ ภิกษุณีมีปรากฏในจารึกบนฐานพระพุทธรูปที่สารนาถอยู่ในราวครึ่งหลังของศตวรรษที่ ๔ ระบุว่า ศากยภิกษุณี สร้างพระพุทธรูปไว้ในพระพุทธรูปศาสนามูติเพื่อประโยชน์และความสุขแต่บิดามารดาและสรรพสัตว์ทั้งปวง มีพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่งสร้างมุติศโดยศากยภิกษุณีชื่อ ชยภัททา (Jayabhatta) ถวายไว้ที่เสาวิหารในเมืองมถุรา โดยระบุเวลาการสร้างว่า สร้างขึ้นในราวต้นศตวรรษที่ ๔ และในช่วงต้นศตวรรษที่ ๕ พระภิกษุณีนักแสวงบุญชาวจีนชื่อ ฟาเหียน (พ.ศ. ๙๔๒-๙๕๗) ได้บันทึกไว้ว่า ภิกษุณีได้ถวายสักการะแด่พระสฤงษณ์ของพระอานนท์ด้วยความสำนึกว่าพระอานนท์ได้ทูลขออนุญาตพระพุทธเจ้าให้บวชสตรีได้ และเมื่อท่านเดินทางมาถึงเมืองสาวัตถี แคว้นโกศล ได้พบวิหารเก่าแก่ของพระนางมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณี แต่ไม่ปรากฏว่ามีภิกษุหรือภิกษุณีจำพรรษาที่นั่นตามบันทึกของท่านหลวงจินฟาเหียนได้บันทึกเรื่องราวพระพุทธรูปศาสนามูติในอินเดียภาคกลางหรือมัธยมประเทศเป็นส่วนใหญ่ แสดงว่าภิกษุณีสงฆ์ในภาคกลางของอินเดียยังสืบต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒^{๕๓}

ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ สมณะอิจิง (Iching) ได้ท่องเที่ยวไปในเอเชียใต้และอินเดียระหว่างคริสต์ศักราช ๖๗๑-๖๙๕ ส่วนหนึ่งของบทที่ ๑๒ ของบันทึกที่ชื่อว่า “Nan hai chi Kuci’neifachuan” แต่งขึ้นที่อาณาจักรศรีวิชัย (คริสต์ศักราช ๖๙๑-๖๙๒) ได้กล่าวถึงสิกขาบทบัญญัติการแต่งกายหมั้นจีวรของภิกษุณี ถึงแม้ว่าส่วนใหญ่เป็นบันทึกย่อพระวินัย แต่สมณะอิจิง ก็ได้ตั้งข้อสังเกตส่วนตัวไว้หลายแห่งว่า ภิกษุณีในอินเดียแตกต่างจากภิกษุณีในจีน ภิกษุณีในอินเดียจะเลี้ยงชีพด้วยการภิกษาจารและเป็นผู้อย่างสมณะเรียบง่ายและยากจน ภิกษุธรรมจาริกจีนได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับผ้าที่ภิกษุณีนุ่งห่มในทุกประเทศในแถบทะเลใต้ไว้ด้วย และบันทึกอีกชุดหนึ่งชื่อเก้าเซ็งฉวน (Kao Sengchuan) ได้กล่าวถึงว่าภิกษุณีอยู่ในสำนักนาลันทา^{๕๔}

ซึ่งแสดงให้เห็นว่าท่านได้พบภิกษุณีในอินเดียและในประเทศแถบทะเลใต้ ในอินเดียหมายถึงพื้นที่เบงกอล พินดารและอุตตรประเทศในปัจจุบัน ส่วนทะเลใต้หมายถึงศรีวิชัยคาบสมุทรมลายูใต้ของสยามหรือไม่ก็หมายถึงเกาะสุมาตรา ในบันทึกของ สมณะเซงซี (Seng - Chi) ซึ่งอยู่ในสมัยเดียวกันกับ สมณะอิจิง ได้บันทึกว่าได้พบพระสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์จำนวนถึง ๔,๐๐๐ รูป ในสมตาทา (Samatata) หรือเบงกอล ปัจจุบันแต่ในบันทึกของ สมณะยวนฉวน (Hsuantsuang) หรืออีโฉว (Hyc-Cho) ไม่ปรากฏว่ามีเรื่องเกี่ยวกับภิกษุณีแต่อย่างใด มีแต่กล่าวไว้ว่ามีสถาบันหรือสำนักเรียนที่สำคัญแห่งหนึ่งชื่อวลภี (Valabhi) แห่งเมืองคุชราฐร์เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธรูปศาสนามูติชื่อเสียงโคงตั้งเป็นคู่แข่งของนาลันทาในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย ในรัชสมัยของพระเจ้าไมตรกะ^{๕๕}

(Maitraka King) (คริสต์ศักราช ๔๙๐-๗๗๐) พระพุทธรูปศาสนามูติรุ่งเรืองมาก กษัตริย์พระองค์นี้ทรงเลื่อมใสในพระพุทธรูปศาสนามูติอย่างยิ่งได้สร้างวัดถวายภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ไว้เป็นอันมาก ส่วนที่เป็นสำนักภิกษุณีสงฆ์ทรงสร้างไว้ในพื้นที่พิเศษเรียกว่ามทละ (Madala) แสดงให้เห็นว่า

^{๕๓} อ่างแล้ว.

^{๕๔} Takakusu. J. (Tr.) A Record of the Buddhist Religion as Practiced in India and the Malay Archipelago (A.D.671-695), (London : 1986) (New Delhi 1982), p.80.

^{๕๕} SukumaDutt, Buddhist Monk and Monasteries of India. (London : George Allen & Unwin Ltd., 1962), pp. 294-316.

พระมหากษัตริย์ทรงให้การอุปถัมภ์ภิกษุณีสงฆ์เป็นอย่างดีนอกจากนี้แล้วภิกษุณียังปรากฏในบทกวีนิพนธ์ชื่อ โปธิจรรยาวาทาร ที่มีชื่อเสียงของศาสนดิเทวะกวีผู้ยิ่งใหญ่แห่งอินเดียเหนือ ในช่วงต้น คริสตวรรษที่ ๘ และยังปรากฏในบทละครในช่วงศตวรรษที่ ๗ และ ๘ เช่นในบทละครชื่อ มาลตีมาวะ ของกวีชื่อว่าภฤติและทศกุมารจริต จตุรภาณี มฤจฉณฎีกวาสวทัตตาและหรรษจริต เป็นต้นล้วนแต่มีข้อความเหล่านี้ว่า ขอให้ภิกษุณีสงฆ์จงรุ่งเรืองปราศจากอุปัทวอันตรายทั้งปวง และ ขอให้ภิกษุณีสงฆ์ที่พำนักอยู่ที่นี่และมาจากที่อื่น ๆ จงรักษาธรรมวินัยมิให้สลายเถิด^{๕๖}

แสดงให้เห็นว่าภิกษุณีสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ยังคงมีบทบาทและเป็นที่ยกย่องของสังคมและชาวบ้านทั่วไปเป็นกันเอง และเป็นตัวอย่างของสังคมอารยะเป็นทั้งผู้บรรลุอุดมคติสูงสุดของชีวิตและยังเป็นที่พึ่งผู้ยังไม่สละโลกียวิสัย กวี ชาวบ้าน และชาวเมืองต่างพรรณนาถึงบุคลิกของภิกษุณีอย่างน่าชื่นชมและกล่าวถึงภิกษุณีอย่างคุ้นเคยกันถือว่าการบวชเป็นภิกษุณีเป็นศิลปะแห่งการดำเนินชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น ภิกษุณียังอยู่ในความทรงจำและในลักษณะที่เป็นมนุษย์จริง ๆ เป็นทั้งนักบวช นักสังคมสงเคราะห์และเป็นครูและนักปราชญ์ของสังคมในเวลาเดียวกัน สำนักภิกษุณียังเป็นศูนย์กลางสมาคมของผู้แสวงบุญทั้งหลาย

ในสมัยต่อมาฐานะของภิกษุณียิ่งจะด้อยลง สังเกตเห็นได้ว่า หลักฐานที่กล่าวถึงภิกษุณีนี้นั้นไม่มีคำยกย่องประกอบ เช่น ภาทันตะ หรืออารยะ ฯลฯ มีอยู่แห่งเดียวที่เรียกภิกษุณีว่า ภาทันตี และเถรี แต่ก็มีตัวอย่างที่กล่าวถึงภิกษุณีผู้ใหญ่ ซึ่งมีภิกษุณีผู้น้อยเป็นศิษย์เหมือนกัน เช่น ธรรมเทวะ มุละ โปธิอสาลหิมิตา เป็นศิษย์ของภิกษุณี ตสิริ คตะปทุมานิกา เป็นต้น รายชื่อเหล่านี้จารึกไว้บนฝาผนังถ้ำด้านขวาลำดับที่ ๒๒ ที่เมือง กันเหรี จารึกที่ นาการชุนนินันท์ มิได้กล่าวถึงภิกษุณีแต่อย่างใด แต่จารึกเมืองอมรวตี มีกล่าวถึงภิกษุณีไม่ต่ำกว่า ๘ แห่ง นอกจากนั้นยังมีบันทึกจากวัดต่าง ๆ ซึ่งอยู่ตามถ้ำในแถบอินเดียตะวันตกอีกไม่น้อยที่กล่าวถึงภิกษุณี^{๕๗} ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทของภิกษุณีเริ่มเสื่อมลงจึงสังเกตเห็นได้ว่า ความเป็นไปของภิกษุณียู่ในระดับดีเป็นระยะเวลาานพอควร แต่พอมาถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ แม้ว่าจะมีภิกษุณียู่บ้างแต่มีจำนวนน้อยมากและมีฐานะความเป็นอยู่ที่ต่ำต้อยแทบไม่มีความสำคัญในสังคมเอาเลย

๓.๕ บทบาทของภิกษุณีเถรวาทในประเทศศรีลังกา

ในคัมภีร์มหาวงษ์อันเป็นพงศาวดารของศรีลังกา บันทึกเหตุการณ์ทางพุทธศาสนา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ได้กล่าวถึงพระเจ้าอโศกมหาราชเมื่อพุทธปรินิพพานล่วงแล้ว ๒๓๖ ปี ว่าทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภ์ในการสังคายนา ครั้งที่ ๓ และได้ส่งภิกษุณีสงฆ์ออกไปประกาศพระพุทธศาสนาในฐานะพระธรรมทูต ๙ สาย และได้ทรงส่งคณะพระธรรมทูตมีพระมหินเถระเป็นประธานไปประกาศพระพุทธศาสนาที่เกาะลังกา ต่อมาได้ทรงส่งพระนางสังฆมิตตาภิกษุณีราชิดาของพระองค์ไปประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ที่เกาะลังกาอีกด้วย^{๕๘}

ภิกษุณีศรีลังการูปแรก พระนางสังฆมิตตาเถรีพระธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเข้ารับการบรรพชาอุปสมบทเป็นบรรพชิตตั้งแต่อายุ ๑๘ พรรษา พระสาวามี คือ เจ้าชายวุคคิพรมก็ได้

^{๕๖} Loc.cit.

^{๕๗} Loc.cit.

^{๕๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ทุติยสมนตปาสาทิกาแปล, หน้า ๑๐๕.

ทรงผนวชเป็นภิกษุและพระเชษฐา คือ รมหิณฑเถระก็อุปสมบทเป็นภิกษุ และเป็นหัวหน้าพระธรรมทูตนำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ที่ลังกาทวีป เมื่อพระมหิณฑเถระเทศนาโปรดชาวลังกาทวีป มีพระเจ้าเทวนัมปิยติสสะ กษัตริย์ลังกาเป็นประธาน ทรงเลื่อมใส ประกาศตนเป็นพุทธมามกะ แล้วพระนางอนุฬาพระชายาในพระอนุชาของพระเจ้าทวานัมปิยติสสะเกิดความเลื่อมใส จึงแสดงความประสงค์ที่จะขอออกบวชเป็นภิกษุณี พระมหิณฑเถระจึงทูลแนะนำพระเจ้าทวานัมปิยติสสะให้ส่งคณะทูตไปอินเดีย กราบทูลพระเจ้าอโศกมหาราช ขอภิกษุณีสงฆ์มาอุปสมบท เพราะพระมหิณฑเถระ และคณะที่อยู่ในทวีปลังกาขณะนั้นเป็นเพียงภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวไม่สามารถจะให้การอุปสมบทแก่สตรีได้ ดังนั้นพระเจ้าทวานัมปิยติสสะจึงส่งราชทูตไปกราบทูลขอภิกษุณีสงฆ์จากพระเจ้าอโศกมหาราช ขอให้ส่งไปยังลังกาทวีปเพื่อประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ พระเจ้าอโศกมหาราชจึงไปส่งพระสังฆมิตตาเถรีพร้อมด้วยคณะ คือ อุตตระเถรี เหมมาเถรี อัคคิมิตตาเถรี เอกคุเถรี บัพพตาเถรี มัลลเถรี รวม ๗ รูป ไปยังลังกาทวีป ในระหว่างรอภิกษุณีสงฆ์จากอินเดียนั้นพระนางอนุฬาพร้อมด้วยบริวาร ๕๐๐ นาง ได้พากันรับศีล ๑๐ เป็นนิสสัยและทรงพำนักอยู่ที่สำนักอุปาสการวิหาร^{๕๙}

ถือเพศเป็นอนาคาริกหลังจากเสด็จถึงลังกาทวีปแล้ว พระนางสังฆมิตตาเถรีได้ให้การอุปสมบทพระนางอนุฬาและข้าราชการบริวารหญิง ๕๐๐ นาง และสตรีชาววังอีก ๕๐๐ นางบวชเป็นภิกษุณีชุดแรกขึ้นในลังกาทวีป และได้จำพรรษาที่สำนักภิกษุณี ภิกษุณุปัสสย ที่เรียกว่า อุปาสการวิหาร พระเจ้าทวานัมปิยติสสะได้ทรงสร้างสำนักภิกษุณีขึ้น ๑๒ แห่ง เพื่อถวายแด่ภิกษุณีสงฆ์เหล่านั้น และได้สร้างสำนักภิกษุณีแห่งหนึ่งใกล้โรงช้าง ตั้งชื่อว่า หัตถการวิหาร ต่อมาเรียกภิกษุณุปัสสย ซึ่งพระนางสังฆมิตตาเถรีพร้อมด้วยพระนางอนุฬาภิกษุณีและคณะภิกษุณีทั้งหลายก็ได้พำนักจำพรรษาอยู่ ณ ที่แห่งนี้สืบมา ในรัชสมัยต่อมาแม่เหสีของพระเจ้าอัคโพธิ์ได้สร้างภิกษุณีวิหารขึ้นแห่งหนึ่งชื่อว่ารัตนะเพื่อถวายเป็นที่ประทับของพระแม่เหสีของกษัตริย์แคว้นกาลิงคะ ในอินเดียใต้ ที่เสด็จไปอุปสมบทเป็นภิกษุณีในลังกาทวีป

พระนางสังฆมิตตาเถรีหลังจากประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ขึ้นไว้ที่ลังกาทวีป จนมั่นคงแล้วก็ได้สิ้นพระชนม์ลงปีที่ ๙ รัชสมัยของพระเจ้าคุดติยะผู้ครองราชย์สมบัติสืบต่อจากพระเจ้าทวานัมปิยติสสะ ในคัมภีร์ที่ปวงค์แสดงให้เห็นถึงความเป็นอยู่และความต่อเนื่องของภิกษุณีสงฆ์ในลังกาทวีปว่า หลังจากเมืองอนูราธปุระ เมืองหลวงซึ่งอยู่ภาคเหนือของลังกาทวีปตกอยู่ภายใต้การรุกรานของพระเจ้าเอลสา กษัตริย์ทมิฬอินเดียใต้ที่นับถือศาสนาฮินดู พระพุทธศาสนาในลังกาทวีปจึงได้ถูกทำลาย ภิกษุณีสงฆ์ก็พลอยถูกเบียดเบียนด้วย ต้องอพยพหนีไปอยู่ในความอุปถัมภ์ของพระเจ้าภัทวันติสสะแห่งรหุนครที่อยู่ภาคใต้ของเกาะลังกา พระเจ้าภัทวันติสสะได้ส่งพระธิดา ๒ พระองค์พร้อมด้วยธิดาของมหาอำมาตย์ส่วนหนึ่ง เข้าบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณีด้วย แสดงว่าภิกษุณีสงฆ์ยังคงมีบทบาทสำคัญอยู่ในลังกาทางภาคใต้ จะเห็นได้จากการบันทึก จำนวนภิกษุณีเข้าร่วมฉลองเจดีย์มหาสถูป (สุวรรณเวลิเสยะ) ในเมืองอนูราธปุระ ที่พระเจ้าทูลฐคามินีทรงจัดสร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์แห่งการขับไล่พวกทมิฬออกไปจากราชอาณาจักรได้ว่ามีภิกษุณีร่วมในพระราชพิธีฉลองมหาสถูปครั้งนั้นจำนวนถึง ๑๓,๐๐๐ รูป และในบันทึกนั้นได้บรรยายถึงความยากลำบากที่ภิกษุณีประสบทุกข์ด้วยทุกข์ภัยอีกด้วย วิสุทธิมรรคปกรณ์ (พ.ศ. ๙๐๐) ก็กล่าวว่พระราชธิดาของพระเจ้าสัทธาติสสะได้เสด็จออก

^{๕๙} Adikaram. E.W. , *Early History of Buddhism in Ceylon*, (Ceylon : The Buddhist Cultural Centre. 1994), p.49.

บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณีด้วย ซึ่งเป็นการยืนยันความมีอยู่ของภิกษุณี ในวิสุทธิมรรคตอนว่าด้วย สีสนิเทศได้กล่าวถึงมารดาของพระมหามิตตเถระที่ล้มป่วยลงพระมหามิตตเถระมีน้องสาวเป็นภิกษุณี มารดาจึงส่งน้องสาวผู้บวชเป็นภิกษุณีนั้นให้ไปตามพระเถระพี่ชายเพื่อหายมารักษาพระมหามิตตเถระ ตอบว่าไม่รู้จักสมุนไพรมะลิสแล้วจึงส่งน้องสาวว่าจงอธิษฐานสัจจะแห่งอินทรียสังวรศีลเถิด ท่านได้เทศนาสอนเรื่องศีล ท่านได้เทศนาสอนเรื่องศีล และบอกให้ภิกษุณีน้องสาวเอามือวางที่ตัวมารดา และลูบเบา ๆ (ปรามาส) เพื่อรักษาอาการป่วยไข้ด้วยโรคฝีพิษ ในที่สุดมารดาก็หายไข้หายจากอาการป่วยนั้นแสดงให้เห็นว่าในพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ภิกษุณีในเกาะลังกาก็ยังมีแพร่หลายอยู่

ต่อมาคณะภิกษุสงฆ์ในลังกาทวีปได้เกิดการแตกแยกกันเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่าย มหาวิหาร และฝ่ายอภัยคีรีวิหาร และฝ่ายอภัยคีรีวิหารตั้งตัวเป็นนิกายมหายานขึ้น ภิกษุณีสงฆ์ก็พลอยแตกแยกเป็นนิกายไปด้วย แต่ภิกษุณีสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ในวิหารภิกษุณี ๑๒ แห่ง ที่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะสร้างถวายนั้นอยู่ภายใต้การปกครองของคณะภิกษุสงฆ์ฝ่ายเถรวาทสังกัดฝ่ายมหาวิหารต่อมาแม้ภิกษุณีสงฆ์ก็แตกแยกออกเป็น ๒ นิกาย คือ นิกายสาคัลละและนิกายธัมมรุจิแล้วก็ตาม ถึงกระนั้นก็ยังปรากฏมีจำนวนภิกษุณีถึง ๑๒,๐๐๐ รูป ในสมัยของพระเจ้ากุตกัณนะติสสะ คัมภีร์มหาวงษ์ได้บันทึกว่า พระเจ้ามหาศีลมหาติสสะ อุปถัมภ์ภิกษุณีด้วยจตุปัจจัยเป็นมูลค่าถึง ๑๐๐,๐๐๐ รูปถวายอุทิศภิกษุณีสงฆ์จำนวน ๓๐,๐๐๐ รูปและได้สร้างวิหารเพื่อภิกษุณีชื่อตันโตทวัน ถวายพระราชมารดาที่เสด็จออกบวชเป็นภิกษุณีด้วย^{๖๐}

ในสมัยของพระเจ้ามุกถัน พ.ศ. ๑๐๒๓-๑๐๕๖ (ค.ศ. ๔๘๔-๕๑๓) ได้สร้างพระวิหารขึ้นเพื่อถวายแต่ภิกษุณีสงฆ์นิกายสาคัลละซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เขตวันรามยะ และกล่าวถึงพระเจ้าอัคโพธิ แห่งแคว้นกลิงคะอินเดียใต้ เสด็จมาลังกา และทรงผนวชเป็นภิกษุ ขณะที่พระมหะเสีผนวชเป็นภิกษุณี และพระมหะเสีของพระเจ้าตติสสะก็ได้ออกผนวชเป็นภิกษุณีเป็นผู้แตกฉานในพระอริยธรรมอย่างยิ่ง และในคัมภีร์จุลวงศ์ได้ปรากฏพระนามพระมหากษัตริย์และมหาอำมาตย์หลายพระนามที่ได้สร้างสร้างวิหารถวายภิกษุณีสงฆ์ ในสมัยพระเจ้าทัปปุละ (Dappula) ที่ ๒ ทรงสร้างวิหารชื่อ สีสเมฆ ถวายภิกษุณีสงฆ์ ในศิลาจารึกหลายแห่งเช่นศิลาจารึกในถ้ำเวสสศิริยะและศิลา จารึกจากถ้ำที่โอလာลาคทกัน ทวิหารเป็นต้นได้กล่าวถึงประวัติชีวิตของพระเถรีหลายรูปและจารึกที่กำแพงที่สิสิริยะ โดยภิกษุณีที่มาจากวิหารชื่อหุนคิริ เขียนไว้ว่า อาตมาเป็นพวกภิกษุณีจากหุนคิริภิกษุณีอารามผู้คนที่นี้รักษาศีล อาตมาภาพเบิกบานชื่นชมความงามของภาพเหล่านี้” ศิลาจารึกของพระเจ้าอุทยกกล่าวถึงทุ่งนาที่ถวายแต่ภิกษุณีชื่อติสสารามและในสิกขาลันทะวินิสสะ ซึ่งเป็นวินัยวรรคกถามีข้อห้ามมิให้ภิกษุขอให้ภิกษุณีผู้มีใช้ญาติเย็บ หรือซ่อมจีวร และห้ามมิให้การอุปสมบทแก่ชายใดที่เคยละเมิดทางเพศต่อภิกษุณี หากให้การอุปสมบทโดยไม่รู้อาก่อนเมื่อความจริงปรากฏต้องให้ลาสิกขาทันที ดังนี้ เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าภิกษุณีสงฆ์ในลังกาตั้งแต่สังคายนา ครั้งที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๘) ยังมีความเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ สืบต่อมา ยิ่งในช่วงแรกแห่งพระพุทธศาสนาในลังกาทวีปเช่นในสมัยของพระเจ้ามหาทาฐิกะ มหานคร พ.ศ. ๖๑๐-๖๒๖ ปรากฏว่าพระองค์ถวายตนเองพร้อมทั้งแม่เสีและราชบุตรเป็นสมบัติแก่คณะสงฆ์ แล้วไถ่คืนโดยถวายข้าวของเป็นมูลค่า ๖๐๐,๐๐๐ รูปภิกษุสงฆ์ ๑๐๐,๐๐๐ รูปภิกษุณีสงฆ์ แสดงว่าจำนวนภิกษุณีนับว่ามีไม่น้อย ต่อมาในระหว่างปี พ.ศ. ๑๒๐๑-๑๒๑๗ พระนาง

^{๖๐} Walpola Rahula, *History of Buddhism in Ceylon*, (Srilanka, The Buddhist cultural centre, 1993), p.197.

เจษฎาภิบาลของพระเจ้าอโศกที่ ๕ ได้สร้างวัดถวายภิกษุณีสงฆ์ มเหสีของพระเจ้าอู่ทัยที่ ๑ พ.ศ. ๑๓๓๕-๑๓๔๐ ก็ได้สร้างวัดถวายภิกษุณีสงฆ์เช่นกัน

ในคัมภีร์มหาวงษ์ก็ได้กล่าวถึงมเหสีของพระเจ้ากัสสปะที่ ๕ (พ.ศ. ๑๔๕๖-๑๔๖๖) ว่าได้มีศรัทธาสร้างวัดถวายเป็นสมบัติของภิกษุณีสงฆ์ ศิลาจารึกที่กุฎุมหันทามานะในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ได้กล่าวถึงโรงพยาบาลซึ่งตั้งอยู่หน้าวัดของภิกษุณีชื่อมหินทาราม อยู่ริมถนนใหญ่ในเมืองอนูราชปุระ สันนิษฐานว่าภิกษุณีในสมัยนั้นคงทำงานเป็นแพทย์หรือเป็นพยาบาลในโรงพยาบาลแห่งนั้น ๆ ด้วย และในคัมภีร์มหาวงษ์นั่นเองมีหลักฐานยืนยันว่าวัดของภิกษุณีเหล่านี้ได้รับการทำนุบำรุงอย่างดี จากพระมหากษัตริย์และประชาชนชาวสิงหล นอกจากนี้ในคัมภีร์ทีปวงษ์ ยังกล่าวถึงรายชื่อของภิกษุณีในชั้นหัวหน้า ผู้ทำหน้าที่สอนพระวินัย ซึ่งแสดงให้เห็นบทบาทของภิกษุณีในสมัยนั้น ว่าทำหน้าที่คล้ายคลึงกับภิกษุณีเอง คือ ทำการสอนธรรมะและเผยแผ่พระศาสนาไปพร้อม ๆ กันรวมทั้งการทำสังคัมสังเคราะห์ด้วย^{๖๑} แต่พระพุทธศาสนาในลังกาในช่วงนี้ ไม่น่าจะเป็นนิกายใด เมื่อพระมหินทเถระนำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ในพุทธศตวรรษที่ ๓ นั้นเป็นพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมหรือเถรวาท และวัดที่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะสร้างถวายเป็นหลักแหล่งนั้น คือวัดมหาวิหาร ต่อมาพระเจ้าวัฏฏคามิณีอภัย ครองราชย์ พ.ศ. ๕๑๔-๕๒๒ ได้ทำลายล้างพวกนิครนถ์ และยึดวัดคีรีซึ่งเป็นวัดของพวกนิครนถ์แล้วดัดแปลงแก้ไขสร้างเป็นวัดพุทธศาสนาขึ้นแทนขนานนามว่า อภัยคีรีวิหาร

ในระยะแรก ภิกษุสงฆ์ในทั้งสองวัดนี้ก็มิได้มีความแตกต่างกันแต่อย่างไร แต่ต่อมาเกิดการแตกแยกกันในหมู่สงฆ์ของมหาวิหาร พระมหาติสสเถระพร้อมสาธุศิษย์ได้แยกตัวออกจากมหาวิหารไปอยู่ที่อภัยคีรีวิหาร การกระทำเช่นนี้ทำให้สงฆ์ฝ่ายมหาวิหารและฝ่ายอภัยคีรีวิหารเกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวกกันขึ้น ต่อมาพระสงฆ์นิกายวัชชีบุตรจากอินเดียเดินทางเข้ามาลังกา และได้รับการต้อนรับจากสงฆ์ของอภัยคีรีวิหาร อนึ่ง นิกายวัชชีบุตรนี้เป็นนิกายที่มีความเห็นขัดแย้งกับฝ่ายเถรวาทในเรื่องอนัตตากล่าวคือพวกพระสงฆ์วัชชีบุตรเสนอว่าปรมาตมธรรมมีลักษณะเป็น อัตตา ทำให้สงฆ์ฝ่ายมหาวิหารไม่ยอมรับมติฝ่ายอภัยคีรีวิหารและไม่พอใจมากขึ้นจนไม่สามารถจะร่วมสังฆกรรมกันได้ ในสมัยของพระเจ้าโฆหาริกติสสะ พ.ศ. ๘๑๒-๘๓๔ ก็มีนิกายอีกนิกายหนึ่งเกิดขึ้นอีก คือนิกายไวตุลยวาทหรือนิกายไวบูลยวาท^{๖๒}

ซึ่งเป็นนิกายมหายานมีความคิดเห็นและคำสอนที่แตกต่างไปจากเถรวาท หนักไปกว่านิกายวัชชีบุตรเสียอีก สงฆ์ทางฝ่ายอภัยคีรีวิหารได้ให้การสนับสนุนนิกายใหม่นี้ พระเจ้าโฆหาริกติสสะด้วยความช่วยเหลือของปุโรหิตที่ปรึกษา และมหาอำมาตย์ทั้งหลายก็ได้ทรงพยายามปราบปรามชำระนิกายที่เกิดขึ้นใหม่นี้ อย่างไรก็ตาม การปราบปรามทำให้เกิดนิกายย่อยอื่นอีกตามมา แต่คณะสงฆ์มหาวิหารซึ่งถือตามคำสอนของนิกายเถรวาทยังคงมีอำนาจในการบริหารที่มั่นคงแข็งแรง มิได้สั่นคลอนไปด้วย ทั้งนี้เพราะพื้นฐานจิตใจของชาวพื้นเมืองนั้นได้รับเอาคำสอนของเถรวาททางฝ่ายมหาวิหารไว้แล้วอย่างแน่นแฟ้น แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงในคณะสงฆ์ ชาวบ้านก็มีได้ให้การสนับสนุน เพราะฉะนั้นนิกายใหม่ ๆ จึงไม่ได้รับการส่งเสริมเป็นพิเศษแต่อย่างใด สำหรับภิกษุณีสงฆ์ในพระพุทศตวรรษที่ ๑๐-๑๒ ยังคงมีสืบต่อมาและได้ขึ้นสังกัดในขณะภิกษุสงฆ์ที่แตกแยกกันเป็นคณะต่างๆ ในลังกาทามไปด้วย

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๙.

ในรัชกาลของพระเจ้ามหายานาม พุทธศักราช ๙๖๕-๙๗๗ ตรงกับ ค.ศ. ๔๑๒-๔๓๔ คณะภิกษุณีที่เทวสราภิกษุณีเป็นหัวหน้าได้เดินทางไปประเทศจีน และได้ประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ขึ้นที่ประเทศจีนนั้น โดยได้ออกเดินทางจากลังกาทวีปใน พ.ศ. ๙๖๙ (ค.ศ. ๔๒๖) และอีกคณะหนึ่งออกเดินทางติดตามไปเมื่อ พ.ศ. ๙๗๗ (ค.ศ. ๔๓๔) เป็นภิกษุณีสังกัดอภัยคีรีวิหาร ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นภิกษุณีฝ่ายมหายานที่สืบทอดมาจากนิกายไวบูลยวาทและนิกายวัชชีบุตรที่เหลืออยู่ในลังกาได้พำนักอยู่ในประเทศจีนนานถึง ๘ ปี เพื่อรอให้ภิกษุณีคณะที่สองเดินทางจากลังกาทวีปไปสมทบเพื่อให้ครบจำนวนสงฆ์ที่จะทำการอุปสมบทได้ การเดินทางครั้งนั้นไปโดยทางเรือและในรัชกาลของพระเจ้ามหายานมั่งเอง หลวงจีนฟาเทียนซึ่งเดินทางจาริกแสวงบุญจากประเทศจีนมาถึงชมพูทวีปแล้วเลยลงไปที่ลังกาทวีป ได้ไปเยือนเมืองอนูราชปุระ ได้บันทึกแสดงให้เห็นว่าอภัยคีรีวิหารที่รับอิทธิพลของฝ่ายมหายานซึ่งเป็นที่นิยมอยู่ในลังกาขณะนั้นว่า สมัยนั้นนิกายอภัยคีรีวิหารกำลังเป็นนิกายที่ได้รับความนิยม และขณะนั้นมหาวิหารมีจำนวนพระสงฆ์ ๓,๐๐๐ รูป ขณะที่อภัยคีรีวิหารมีพระสงฆ์จำนวน ๕,๐๐๐ รูป แสดงให้เห็นว่าภิกษุณีสงฆ์สืบทอดมาจนกระทั่งเมื่อกษัตริย์โจเซทมิล จากอินเดียได้ที่นับถือศาสนาฮินดู เข้าโจมตีลังกาทวีป และยึดครองเมืองอนูราชปุระจึงได้เกิดภัยพิบัติอย่างใหญ่หลวงแก่พระพุทธศาสนา พระสงฆ์ทั้งภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ในลังกาทวีปถูกกำจัดจนถึงกับดับสูญไปเมื่อพระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ ขับไล่พวกโจเซทมิลอินเดียได้ออกไปจากเกาะลังกาได้ จึงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาขึ้นมาใหม่ โดยขอพระภิกษุสงฆ์จากประเทศสยามและพม่า ไปประดิษฐานพระสงฆ์ขึ้นมาอีก แต่การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในครั้งนั้นได้รื้อฟื้นแต่พระภิกษุสงฆ์ไม่ได้รื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์ขึ้นมาอีก^{๖๓} ภิกษุณีสงฆ์จึงขาดตอนสูญสิ้นจากศรีลังกา และประเทศเถรวาทอื่น ๆ ก็ไม่ปรากฏว่ามีภิกษุณีในหลักฐานอีกเลย นับเป็นเวลา ๙ ศตวรรษแล้ว

๓.๖ บทบาทของภิกษุณีมหายานในประเทศจีน

พระพุทธศาสนาเริ่มเผยแพร่เข้าไปสู่ประเทศจีน พ.ศ. ๖๑๐ โดยผ่านทางพ่อค้าวานิชที่เดินทางไปมาค้าขายติดต่อกันระหว่างประเทศจีน อินเดียและประเทศใกล้เคียง ตั้งแต่ก่อนราชวงศ์ฮั่น แต่เป็นปึกแผ่นจริงจังขึ้นด้วยการสนับสนุนของจักรพรรดิหมิงแห่งราชวงศ์ฮั่น เริ่มต้นด้วยจักรพรรดิหมิงได้ทรงพระสุบินเห็นพระพุทธรูปทองคำลอยมาในอากาศล้อมล้อมด้วยดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์และดวงดาวต่าง ๆ จึงทรงเล่าพระสุบินให้อำมาตย์ชื่อ พูยี ฟัง พูยีรู้เรื่องพระพุทธศาสนาอยู่แล้วจึงทูลเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในประเทศอินเดียว่าปรินิพพานแล้วราษฎรได้หล่อรูปพระองค์ไว้กราบไหว้บูชา ตรงกับพระสุบินจึงได้ส่งอำมาตย์ ๑๘ นายเป็นราชทูตไปยังประเทศอินเดียสืบสวนพระพุทธศาสนาผ่านอาณาจักรปาร์เซียตรงกับสมัยของพระเจ้ากนิษกมหาราชครองอาณาจักรชมพูทวีปและเมื่อราชทูตเดินทางกลับได้นำคัมภีร์พระสูตรมาถวายจักรพรรดิหมิงเป็นจำนวนมาก จึงทรงโปรดให้สร้างวัดขึ้นเป็นที่ประดิษฐานพระสูตรเหล่านั้น นอกกำแพงเมืองโลยาง ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น-ราชวงศ์ถัง พ.ศ. ๖๑๐-๑๒๗๓ และราชวงศ์ซ่ง - ราชวงศ์หงวน พงศ. ๑๓๓๒-๑๕๘๐ ประเทศจีน ประเทศอินเดีย และประเทศศรีลังกาได้มีความสัมพันธ์กันผ่านทางพระธรรมทูตศาสนามีพระธรรมทูต

^{๖๓} Ven. BhikkhuniBhadra. Higher ordination and Bhikkhuni order in srilanka, (MahendraSenanayakeSridevi Printers (Pvt) LTD., Srilanka, 2010), p.22

และนักแสวงบุญไปมหาสู่กันมิได้ขาดโดยผ่านอาณาจักรต่าง ๆ ในเอเชียกลาง พระธรรมทูตเหล่านั้น เช่น พระสังฆเทวะ พระกุมารชีพ พระสังฆภัทร พระคุณภัทร พระธรรมคุปตะ พระสังฆपालะ สมณฟาเหียน สมณเฮียงจั้ง พระเทพทหาร สมณะอั้งจิงชาวเมืองฟินยาง เป็นต้น ล้วนแต่เป็นพระเถระผู้มีชื่อเสียง พระภิกษุฝ่ายอินเดียก็ได้นำพระพุทธรูปศาสนาเข้าไปเผยแพร่ในประเทศจีนและสมณะผู้แสวงบุญจากจีนออกมานำเอาพระคัมภีร์จากอินเดียกลับไปประเทศจีน เป็นต้น ท่านเหล่านี้ได้ช่วยกันแปลพระคัมภีร์ออกสู่พากย์จีนทำให้พระพุทธรูปพร้อมด้วยพุทธบริษัท ๔ เจริญแพร่หลายในจีนต่อมาภิกษุณีในจีนรูปแรก มีหลักฐานจากฝ่ายมหายาน คือ พระไตรปิฎกฉบับจีน ได้กล่าวถึงการอุปสมบทภิกษุณีจีนครั้งแรกในประเทศจีนไว้ในบทที่ว่าด้วยภิกษุณีรูปแรกในประเทศจีน ในรัชสมัยของพระเจ้าจักรพรรดิเหวน พ.ศ. ๙๐๐ ระบุชื่อภิกษุณีว่า จิง-เจียน (Ching-chien) แห่งวัดจุหลิน เมืองโลยาง^{๖๔} ว่า นอกเขตแดนตะวันตกของรัฐฉิน มีคณะสงฆ์ ๒ กลุ่มคือภิกษุและภิกษุณี แต่ในประเทศนี้คณะสงฆ์ยังไม่สมบูรณ์ (คือมีฝ่ายเดียว) จิง-เจียน จึงปลงผม และรับศีล ๑๐ (เป็นสามเณรี) และอีกตอนหนึ่งว่า “ในสมัยราชวงศ์จิ้น ปีเสียนถาง ภิกษุรูปหนึ่งทำพิธีบรรพชาอุปสมบทให้แก่จิง-เจียน และได้มอบภิกษุณีวินัยที่ได้มาจากเมืองโจวชื่อ นอกชายเขตแดน ในปีแรกของสังถึง วันที่ ๘ เดือน ๒ ปฏิทินจีนตรงกับเดือนมีนาคม ก็ได้แปล ภิกษุณีวินัย เป็นภาษาจีนที่เมืองโลยางในเวลานั้น มีพระภิกษุชาวต่างชาติชื่อธรรมคุปต์ได้ให้ศีลภิกษุณี แก่จิงเจียงและสตรีอีก ๓ คน ที่ลานพระวินัย” ดังนั้น ในประเทศจีนถือว่านี่เป็นจุดเริ่มต้นของการให้ศีลภิกษุณีและการอุปสมบทภิกษุณีครั้งแรก จิง-เจียนมีประวัติว่าเธอเป็นบุตรของข้าหลวงจางตัน เจ้าเมืองหวู่เว่ อยู่ทางตะวันตกของแคว้นกานสุ เมื่อเป็นเด็กเธอรักการศึกษา เป็นกำพร้าแต่เล็ก เลี้ยงชีพโดยการเป็นครูพิเศษ สอนบุตรของผู้ดีมีเงิน (ในเมืองหลวง) โดยสอนวิธีตีขิมและการคัดลายมืออักษรจีน เธอมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธรูปอย่างแรงกล้า แต่ไม่มีอาจารย์สอนหรือให้คำแนะนำ ต่อมาได้พบกับพระภิกษุชาวจีนรูปหนึ่งชื่อหลวงจิ้น ฟา-ซี (Fa-shih) ซึ่งเป็นผู้มีความเข้าใจในพระคัมภีร์ต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง หลวงจิ้นองค์นี้ได้สร้างวัดใกล้ ๆ ประตูทางทิศตะวันตกของพระราชวังในเมืองนานกิงจิง-เจียนจึงไปนมัสการถวายความเคารพที่นั่น และเมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนา เธอก็ได้พบแสงสว่างทางธรรม ต่อมาเธอก็ถามอาจารย์ฟา-ซีว่า “ในพระสูตรนั้น มีพูดถึงภิกษุและภิกษุณี ดิฉันอยากบวชเป็นภิกษุณีบ้าง” อาจารย์ฟา-ซี ตอบว่า “เป็นจริงเช่นนั้น ในทางตะวันตก (หมายถึงอินเดีย) สงฆ์เขาแบ่งออกเป็นภิกษุและภิกษุณี แต่ในประเทศเรายังมีไม่พร้อม” จิง-เจียน ถามต่อไปว่า “การที่สงฆ์แบ่งเป็นสองพวกเช่นนั้น ในทางปฏิบัติมีความแตกต่างกันหรือไม่” อาจารย์ ฟา-ซี อธิบายว่า “อาตมาทราบจากผู้ที่เคยไปมา บอกว่าผู้ที่ เป็นภิกษุณีนั้นต้องรักษาศีลถึง ๕๐๐ ข้อ ในขณะที่พระภิกษุรักษาศีล ๒๕๐ ข้อ” จิง-เจียน จึงไปหาพระศีลอุปัชฌาจารย์ (Silaupadhyaya) เพื่อขอความรู้ในเรื่องนี้ พระศีลอุปัชฌาจารย์อธิบายว่า “โดยหลักใหญ่ ๆ ทั่ว ๆ ไปแล้ว ศีลของพระภิกษุกับภิกษุณีมีความคล้ายคลึงกันมาก ผิดกันก็เพียงข้อปลีกย่อย แต่ถ้าไม่รู้ข้อปลีกย่อยเหล่านั้น ก็ยังบวชเป็นภิกษุณีไม่ได้ ศีลใหญ่ ๑๐ ข้อนั้น อาจจะได้รับได้จากอาจารย์ผู้เป็นพระเถระ แต่ถ้าไม่มีอุปัชฌาจารย์แล้ว ก็สุดที่ ทำอะไรได้จิง-เจียน จึงปลงผมและรับศีล ๑๐ จากพระศีลอุปัชฌาจารย์ แล้วออกไปตั้งสำนักอยู่ที่ป่าไผ่ ใกล้กับประตูวังทางทิศตะวันตกพร้อมด้วยสาวศิษย์อีก ๒๔ รูป ขณะนั้นยังไม่มีนักบวชหญิง ผู้เป็นพระเถรีที่จะเป็นอาจารย์ได้ เมื่อติดขัดเรื่องใดก็พากันมาหา

^{๖๔} Zurcher E., *The Buddhist Conquest of China : the Spread and Adaptation of Buddhism in Early Medieval China*, (E.J. Brill, Leiden 1972), p. 109.

จิง-เจียน เพื่อขอคำแนะนำ จิง-เจียนก็สามารถปฏิบัติหน้าที่ให้คำแนะนำได้ดี ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. ๘๗๘-๘๘๖ พระภิกษุเส่งเจียน (Seng-chien) ได้รับหนังสือเกี่ยวกับการทำพิธีบรรพชาอุปสมบท ภิกษุณี พร้อมทั้งภิกษุณีวินัยจากแคว้นคันธาระ ในปี พ.ศ. ๙๐๐ (ค.ศ. ๓๕๗) ในวันที่ ๘ เดือนที่ ๒ มีบันทึกว่า พระภิกษุต่างชาติรูปหนึ่งชื่อพระธรรมการตะ (Dharmakarta) ได้รับการนิมนต์ให้บรรพชาอุปสมบท ภิกษุณีที่เมืองโลยาง คือ ภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ การอุปสมบทจึงต้องเลิกกลับไป ท่านธรรมการตะจึงได้เดินทางจากไปโดยทางเรือล่องไปตามแม่น้ำสู่จิง-เจียงพร้อมด้วยสตรีอีก ๓ คน ได้รับศีล ๑๐ จากท่านธรรมการตะและอนุธรรมจากท่านธรรมคูปตเถระจึงนับได้ว่า จิง-เจียน เป็นภิกษุณีรูปแรกของจีน แม้จะยังไม่ได้รับการอุปสมบทจากสงฆ์ ๒ ฝ่ายก็ตาม

ภิกษุณีสงฆ์จากประเทศศรีลังกาทำการอุปสมบทสตรีจีนเป็นภิกษุณี สตรีจีนคนแรกที่เข้าอุปสมบทเป็นภิกษุณีในขณะภิกษุณีสงฆ์จากศรีลังกาชื่อเส่ง-กัว (Seng-Kuo) เธอเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและฝึกฝนในการปฏิบัติจิตเพื่อความหลุดพ้นมาตั้งแต่ยังเยาว์วัย ต่อมา เมื่อมีอายุได้ ๒๖ ปี จึงได้เข้ารับการบรรพชาอุปสมบท เป็นภิกษุณี มีอุปชฌาย์ ชื่อภิกษุณีหุยซุง (hui-tsung) ภิกษุเส่งกัวรักษาศีลและภาวนามาตลอดด้วยดี บางครั้งเธอจะทำสมาธิติดต่อกันข้ามคืนข้ามวัน จนกระทั่งผู้ไม่รู้คิดว่าเธอมรณภาพเสียแล้วก็มี ในปีที่ ๖ แห่งสมัยหยวนเจีย (Yuan-chia) พ.ศ. ๘๗๒ (ค.ศ. ๔๒๙) กับต้นเรือต่างประเทศชื่อนันทิ (Nandi) ได้แล่นเรือมาจากประเทศสิงห์ (คือลังกา) พร้อมด้วยภิกษุณีชาวลังกาโดยไม่ได้ระบุชื่อและจำนวนภิกษุณีที่มากับเรือ นั้นว่ามีจำนวนเท่าใด ไปพำนักอยู่ที่สำนักสงฆ์จิงฟู เมืองนานกิง และได้พบกับภิกษุณีเซ็งกัว ก็ได้ถามเธอว่ามีภิกษุณีจากต่างประเทศมาที่นั่นก่อนหรือไม่ ภิกษุณีเซ็งกัวก็ตอบว่าพวกเธอเหล่านี้แหละเป็นพวกแรก ภิกษุณีพวกที่มาจากลังกาจึงถามต่อไปว่า ถ้าเช่นนั้น ภิกษุณี (ในจีน) รุ่นก่อน ๆ นั้นใครเป็นผู้ให้การบรรพชาอุปสมบท” ภิกษุณีเซ็งกัว ตอบว่า “พระภิกษุผู้ใหญ่เป็นผู้บวชให้พวกข้าพเจ้า โดยเลือกสรรผู้หญิงที่มีความตั้งใจที่จะรักษาศีลจริง ๆ ทั้งนี้ก็เช่นเดียวกับในกรณีของพระแม่นางนางปชาบดีโคตมี ซึ่งได้รับการบรรพชาอุปสมบทเมื่อพระองค์ทรงแสดงเจตนาอันหนักแน่น ในการรับครุธรรม ๘ ประการ และต่อมาพระองค์ก็เป็นศิลาอุปชฌายจารย์ให้แก่บรรดาภิกษุณีจากวงศ์ศากยะที่ติดตามไปด้วยทั้ง ๕๐๐ รูป ดังนี้ แม้ภิกษุณีเซ็งกัวตอบไปเช่นนั้น ก็จริง แต่ในใจจริงแท้ ๆ ของเธอไม่สบายใจเลยและรู้สึกกังวลใจในเรื่องนี้มากจึงได้นำความไปปรึกษาพระอาจารย์คุณวรมัน (Gunavarman) ที่จาริกมาจากแคชเมียร์ผู้ซึ่งเป็นไตรปิฎกธราจารย์ และได้รับความเมตตาและการสนับสนุนจากพระอาจารย์เป็นอย่างดี ภิกษุณีเส่งกัว ยังถามพระอาจารย์คุณวรมันต่อไปอีกว่า ภิกษุณีที่บวชมาแล้ว โดยได้รับการอุปสมบทคือรับศีลจากพระภิกษุสงฆ์มาแล้ว) จะเข้าทำพิธีบรรพชาอุปสมบทอีกได้หรือไม่ พระอาจารย์ตอบว่า เรื่องศีลสมาธิปัญญา นั้นเป็นเรื่องแห่งความก้าวหน้า ถ้าจะมีการอุปสมบทซ้ำอีก ก็ดียิ่งขึ้น ดังนี้

ในปี พ.ศ. ๙๗๖ (ค.ศ. ๔๓๓) เจ้าของเรือนันทิก็ได้เดินทางไปประเทศจีนอีก คราวนี้นำภิกษุณีเทวาสรา (Tevasara) และภิกษุณีรูปอื่น ๆ อีกจำนวน ๑๐ รูปไปด้วย ภิกษุณีชาวลังกาซึ่งไปจีนตั้งแต่ครั้งก่อนได้ศึกษาภาษาจีนจนพูดได้ ภิกษุณีเหล่านั้นได้นิมนต์พระภิกษุชาวอินเดียชื่อสังฆวรมัน (Sanghavarman) ให้ทำการอุปสมบทซ้ำอีกพร้อมด้วยภิกษุณีจีนอีก ๓๐๐ รูป ณ วัดป่าที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองนานกิง จากนั้นภิกษุณีสงฆ์ในประเทศจีนก็เกิดขึ้นแพร่หลายต่อไปยังประเทศเกาหลี

ญี่ปุ่น และประเทศไต้หวันตามลำดับ^{๖๕} จะเห็นได้ว่าในสมัยแรกเริ่มชาวจีนนับถือพระพุทธศาสนา มีเพียงภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวสืบทอดเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนถึง พ.ศ. ๙๐๐ ผู้หญิงจีนจึงได้มีโอกาสบวชเป็นภิกษุณีแต่ก็เป็นกรับศีล ๑๐ จากภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว กว่าจะได้บวชเป็นภิกษุณีจากสงฆ์สองฝ่ายคือเริ่มจากภิกษุณีสงฆ์ครั้งแรก ใน พ.ศ. ๙๗๖ นั้น ต้องใช้เวลาคอยด้วยความมานะอดทน รออยู่นานเกือบร้อยปี ในปี พ.ศ. ๑๐๒๐ ในสมัยราชวงศ์ เว่ ฝ่ายเหนือได้มีการสำรวจจำนวนพระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ ในประเทศจีน เฉพาะในเมืองหลวงมีวัดอยู่ ๑๐๐ แห่ง ทั้งประเทศมี ๖,๔๗๘ แห่ง มีภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ทั้งสิ้น ๗๗,๒๕๘ รูปและต่อมาในรัชสมัยของจักรพรรดิหวู่ ผู้ทรงก่อตั้งราชวงศ์เหลียงขึ้นในปี พ.ศ. ๑๐๔๕ กษัตริย์องค์นี้ทรงสนับสนุนช่วยเหลืองานของพระพุทธศาสนาให้เผยแผ่ออกไปอย่างกว้างขวาง พระองค์ได้โปรดให้สร้างวัดขึ้นจำนวนมากโดยเฉพาะวัด ต้า-จื่อ-ตู เพื่อถวายพระมารดา โปรดให้มีภิกษุณีอยู่ประจำถึง ๔๐๐ รูป และเนื่องจาก เหลียงวุตี้ ครองราชย์อยู่นานถึง ๔๗ ปี วัดวาอารามต่าง ๆ จึงได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดี ยิ่งในสมัยของจักรพรรดิ เฉียน-เหวน ได้โปรดให้สร้างวัดขึ้นหลายวัดโดยเฉพาะวัดเย่า-กวาง นั้นเป็นวัดของภิกษุณีโดยเฉพาะ สร้างขึ้นอย่างวิจิตรงดงามเพื่อให้เป็นวัดที่ราชินิกุล หรือบรรดาเจ้าหญิงทั้งหลายได้ไปบวชเรียนอยู่อย่างสงบและต่อมาเมื่อจักรพรรดิ เฉียน-เหวน สิ้นพระชนม์ลงในปี พ.ศ. ๑๐๕๘ พระราชโอรสพระชนม์เพียง ๖ พรรษา พระมารดาคือฮองไทเฮาหลง จึงออกจากราชการแทน พระนางได้ให้การสนับสนุนศาสนาพุทธเป็นอย่างยิ่งปรากฏว่าเฉพาะในเมืองโลยางมีวัดถึง ๕๐๐ แห่ง วัด ยุง-หนิง ก็สร้างขึ้นโดยบัญชาของพระนางเหมือนกัน วัดนี้กล่าวกันว่าเป็นวัดที่งดงามที่สุด ล้อมตอกสลักบานประตูใช้ทองคำล้วนและเป็นวัดที่ใหญ่โตกว้างขวางมากจนกล่าวกันว่า ในปี พ.ศ. ๑๐๗๗ เมื่อเกิดไฟไหม้ขึ้นที่วัดนี้ กว่าไฟจะมอดกินเวลาถึง ๓ เดือน ในสมัยโคหยวน มีวัดภิกษุอยู่ ๒,๑๑๓ วัด และวัดภิกษุณีอยู่ ๓,๒๕๕ วัด เฉพาะในเมือง ฉาง-อัน เมืองเดียวมีวัดภิกษุณีอยู่ถึง ๒๗ วัด นอกจากนี้ ยังได้พบจารึกของภิกษุณีพูดถึงเรื่องการสร้างพระพุทธรูปว่า “วันที่ ๑๕ เดือน ๘ พ.ศ. ๑๐๗๔ ภิกษุณี เต่าหุย และภิกษุณี ฝ่า-เซิง ได้สร้างรูปของ ปรกฏรัตนะขึ้น เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ ๗ ชั่วโคตร คือ บิดา มารดา ภิกษุอุปชฌาจารย์ ญาติพี่น้อง ด้วยปรารถนาให้บุคคลเหล่านั้นจะได้ไม่ต้องตกนรก พันกรรมโดยเร็วพลัน และให้ได้ อยู่ในความสงบสุข ขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายจงเป็นสุขเถิด” แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีการเปลี่ยนแปลงในคณะสงฆ์เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. ๑๓๘๖ เมื่อจักรพรรดิหวู่-ซุงผู้คลั่งศาสนาเต๋าได้รับสั่งให้สึกพระภิกษุและภิกษุณีเป็นจำนวนมากโดยอ้างว่าประพฤติไม่เคร่งครัดไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยถึง ๑,๒๒๒ รูป โดยเฉพาะเขตทางตะวันออกของเมืองหลวงในเดือนที่ ๔ พ.ศ. ๑๓๘๘ ก่อนการกวาดล้างครั้งใหญ่สำรวจพบว่ามีภิกษุและภิกษุณีมีจำนวนถึง ๒๖๐,๐๐๐ รูป มีวัด ๔,๖๐๐ แห่ง และมีที่บูชาอีก ๔๐,๐๐๐ แห่ง จากบันทึกการเดินทางของ เอนนิน พระภิกษุชาวญี่ปุ่น กล่าวว่า การกวาดล้างในปี พ.ศ. ๑๓๘๘ โดยจักรพรรดิ หวู่-ซุง ที่ทรงยกย่องศาสนาเต๋าและได้ห้ามราชกรณนับถือศาสนาพุทธนั้นมีผลกระทบกระเทือนต่อความเจริญของศาสนาพุทธอย่างยิ่งภิกษุเอนนินกล่าวไว้ดังนี้ ตลอดระยะเวลาในสามราชวงศ์ คือ ราชวงศ์เซี่ยะ ฉาง และโจว “ทั่วประเทศวัดถูกทำลายลงกว่า ๔,๖๐๐ แห่งภิกษุและภิกษุณีถูกบังคับให้สึกมากกว่า ๒๖๐,๕๐๐ รูป และต้องเสียภาษีเป็น ๒ เท่าอุโบสถและสถานที่บูชาถูกทำลายกว่า ๔๐,๐๐๐ แห่งที่ดิน (ของวัด) มากกว่า ๑๐ ล้านไร่ถูกยึดเป็นของหลวงข้าของวัด

^{๖๕} Takasaku.J.934,939,946, อ้างใน Edward Conze, *Buddhist Texts Through the Ages*, (New Delhi : MunshiranManoharlal Publishers Pvt. LTD. 1995), pp. 291-293.

มากกว่า ๑๕๐,๐๐๐ คนต้องเสียภาษีเป็น ๒ เท่า ภิกษุและภิกษุณีที่ยังเหลืออยู่มีบัญชีให้ขึ้นอยู่กับกรมต่างด้าว” เพราะถือว่าพุทธศาสนาแต่แรกเริ่มเป็นศาสนาต่างด้าว ผู้เข้าบวชเป็นภิกษุ ภิกษุณีก็กลายเป็นคนต่างด้าวไปด้วย จะเห็นว่าจำนวนภิกษุและภิกษุณีที่สำรวจปี พ.ศ. ๑๓๘๘ ซึ่งสำรวจโดยฝ่ายจีนนั้นแม้มีเพียง ๒๖๐,๕๐๐ รูป^{๖๖} ข้อมูลแม้จะขัดแย้งกันอยู่ แต่อาจเข้าใจได้ว่า จำนวนภิกษุและภิกษุณีที่ถูกบังคับให้สึกในการกวาดล้างพุทธศาสนาครั้งนั้นมีจำนวนเป็นแสนรูปขึ้นไป ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ กาลเวลาห่างกันพันกว่าปี เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนเข้าครอบครองประเทศจีนศาสนาพุทธในประเทศจีนก็ต้องกระทบกระเทือนและผันแปรไปอีกครั้ง พรรคคอมมิวนิสต์โจมตีคำสอนของพระพุทธศาสนาเรื่องความสุขในโลกหน้าว่าทำให้คนมีความพอใจในสภาพอันต่ำต้อยที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ไม่ทะเยอทะยาน ไม่มีความกระตือรือร้นที่จะปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้นในชาตินี้ คำสอนล้าหลังบ้านเมืองจึงไม่เจริญก้าวหน้าทันสมัย เพราะลัทธิคอมมิวนิสต์สอนให้ถือว่าความจริงทางวัตถุและวิธีการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่จะทำให้สังคมมนุษย์ชาติพัฒนาไปได้ ไม่มีโลกหน้าหรือการเกิดใหม่หรือความสุขความทุกข์ในปรโลกอีก ปฏิเสธกฎแห่งกรรมและผลบาปบุญในชาติหน้าโดยสิ้นเชิง จึงทำลายวัฒนธรรมของจีนโบราณโดย “การปฏิวัติวัฒนธรรม” มุ่งทำลายความเชื่อโบราณและศาสนาต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกับลัทธิคอมมิวนิสต์ พระพุทธศาสนาจึงถูกทำลายล้างอีกครั้ง แต่จีนคอมมิวนิสต์ก็ตระหนักดีว่า ชาวจีนส่วนใหญ่มีความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนามานานหนักหนาแล้ว จะทำลายอย่างถอนรากถอนโคนเป็นเรื่องยากจึงพยายามหันไปส่งเสริมการศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเชื่อว่าเมื่อชาวจีนทั่วไปเข้าใจในหลักวิทยาศาสตร์แล้วก็จะหันหลังให้ความเชื่อในศาสนาไปเอง ดังนั้นจีนคอมมิวนิสต์จึงประกาศให้ชาวจีนมีอิสระเสรีภาพในการนับถือศาสนาต่าง ๆ แต่ในขณะเดียวกันก็ย้ำในความสำคัญของความมีอิสระในการไม่ต้องนับถือศาสนาใด ๆ เลยด้วยพร้อมกันนั้นก็ตั้งคณะกรรมการปฏิวัติขึ้นทั่วประเทศที่เรียกว่ากลุ่มเรดการ์ดเพื่อปฏิวัติวัฒนธรรมได้ทำลายพระพุทธรูปที่พบเห็นในที่ต่าง ๆ เป็นจำนวนหมื่น ๆ องค์ โดยอ้างว่า ต้องปฏิวัติวัฒนธรรมใหม่กลับใจให้เกิดความสำนึกการปฏิวัติเพื่อทำสังคมให้เป็นสังคมคอมมิวนิสต์ที่สมบูรณ์ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ นั้นเอง รัฐบาลของจีนคอมมิวนิสต์ออกกฎหมายว่าพระภิกษุในศาสนาพุทธและศาสนาเต๋าที่ทำหน้าที่หมอดู ทำนายดวงชะตาราศีนั้น เป็นคนงานทางศาสนา ได้ถูกเรียกว่าเป็นกาฝากของสังคม ต้องกวาดล้างให้หมดไป เพราะไม่ได้ทำงานให้เป็นประโยชน์แก่การปฏิวัติในขณะเดียวกัน ภิกษุเจ้าอาวาสวัดต่างก็ถูกจัดอยู่ในประเภทว่าเป็นนายทุน เพราะเป็นเจ้าของที่ดินจำนวนมาก มีชีวิตอยู่บนหยาดเหงื่อแรงงานของกรรมกรและชาวนา ดังนั้น ในปีรุ่งขึ้น คือ พ.ศ. ๒๔๙๔ ภิกษุและภิกษุณีที่ยังหนุ่มสาวอยู่ถูกบังคับให้สึกออกไปมีครอบครัว และทำงานให้กับรัฐ ส่วนที่ยังเหลืออยู่ก็ถูกบังคับให้ทำงานในชนบทแบบคอมมูนเพื่อให้เกิดความสำนึกใหม่และต้องเข้ารับการอบรมแบบใหม่ตามนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์จีน เพื่อขจัดความคิดล้าหลังที่ถูกศาสนาครอบงำออกให้หมด ดังนั้น พระสงฆ์ที่ยังอยู่ในประเทศจีนจึงต้องหันไปประกอบอาชีพเองเช่น ปั่นฝ้าย ทอผ้า เป็นครูสอนตามโรงเรียนหรือแม้กระทั่งเปิดร้านขายอาหารมังสวิรัต สอนภิกษุและภิกษุณีที่ทนต่อการบีบบังคับไม่ได้ แต่ไม่ยอมสึกออกไปเป็นฆราวาส ก็พากันหาทางหลบหนีออกมาตั้งรกรากอยู่บนเกาะไต้หวัน ฮองกง เกาหลี ญี่ปุ่น

^{๖๖} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ประเทศจีนกับพุทธศาสนา (ฝ่ายมหายาน), (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๓๓-๔๐.

และสิงคโปร์ เป็นต้น แม้ปัจจุบันรัฐบาลจีนจะผ่อนคลายลงไปบ้างแต่การเผยแพร่ศาสนาก็ยังถูกจำกัดอยู่กระนั้นยังมีภิกษุและภิกษุณีปรากฏอยู่ดังที่ พระญาณวโรดม^{๖๗}

ได้จาริกไปเมืองจีนแล้ว บันทึกว่า “ณ เมืองเฉิงตู มีวัดหนึ่งชื่อ หง่ิงจ้งพุทธสถานแห่งนี้เป็นวัดหรือวิทยาลัยภิกษุณี มีภิกษุณีชื่อหลงเหยียน (เล่งเน้ย) เป็นเจ้าอาวาสเมื่อไปถึงวัดที่หน้าประตูใหญ่ ภิกษุณีหลงเหยียนได้ออกมาต้อนรับพร้อมด้วยฆราวาสอีกหลายคน ในประต้อมีภิกษุณีตั้งแถวรับ ๒ ข้าง ทางด้านซ้าย (เขาเข้า) ๒๕ รูป ด้านขวา ๒๓ รูป แต่งเหลืองทั้งหมด “ตอนหนึ่งที่คณะของพระญาณวโรดมทำพิธีมอบพระพุทธรูปเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งการสัมพันธมิตรภาพระหว่างไทย-จีน พระญาณวโรดมบันทึกต่อไปว่ามีภิกษุณี ๓๖ รูปสวดอนุโมทนาแล้วคณะได้เข้าชมกิจการของวัดหง่ิงจ้งได้เยี่ยมชมห้องเรียนของภิกษุณีนักศึกษา กำลังศึกษาวิชาการอยู่ ๓๕ รูป และคณะเยี่ยมชมได้แสดงความชื่นชมและเป็นกันเองตามสมควรแล้วก็เดินทางจากไป” และบันทึกการเสด็จเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชในหนังสือพิมพ์จีนมณฑลส่านซีชื่อ Shanxi Ribao ประจำวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๓๖ รายงานตอนหนึ่งของพระดำรัสขอคุณรัฐบาลจีน และทรงความปลื้มปิติมากที่ได้มานมัสการศาสนสถานอันสำคัญยิ่งของโลก และทรงอำนวยพรให้ภิกษุ ภิกษุณี และสาธุชนจีน ผู้มาเฝ้ารับเสด็จให้มีความสุขและเจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นต่อไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ที่ปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ยังมีภิกษุณีสืบต่ออยู่จนถึงทุกวันนี้

ลักษณะพิเศษของภิกษุณีจีน ภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ในประเทศจีนมีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๙ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ได้ยึดถือข้อปฏิบัติบางประการที่ต่างจากภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายมหายานทั่วไป เช่น การเน้นเป็นพิเศษเรื่องปฏิบัติสมาธิ การที่สตรีจีนนิยมบวชเป็นภิกษุณี การถือมังสวิรัต และการอุทิศอวัยวะหรือชีวิตถวายต่อพระพุทธเจ้าซึ่งต่างจากฝ่ายเถรวาทโดยทั่วไป เป็นต้น ลักษณะพิเศษเหล่านี้ ลี-จุงสีได้แสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติสมาธิหรือเซ็นได้กลายเป็นวิธีปฏิบัติสำคัญในการพัฒนาจิตใจในหมู่พระสงฆ์ชาวจีน โดยเฉพาะในสงฆ์ทั้งสองฝ่าย คือ ภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ และใช้เป็นวิธีเพื่อเข้าถึงจุดมุ่งหมายในทางศาสนา ดังนั้น ภิกษุณีบางรูปได้บรรลุสมาธิและฌานภาวะขั้นสูง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความลุ่มลึกในการปฏิบัติสมาธิด้วย ลักษณะพิเศษข้อที่ ๒ นั้น ลี-จุงสี^{๖๘}

กล่าวว่าในสมัย พ.ศ. ๑๐๖๐ นั้น เป็นสมัยที่เด็กหญิงได้นิยมหันเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีมาก เนื่องจากว่าเยาวชนในสมัยนั้นประทับใจในคำสอนของพระพุทธศาสนา จนทำตามแบบอย่างของผู้ใหญ่ แต่ขณะเดียวกันชาวจีนรุ่นสูงอายุแม้จะเคร่งครัดในพระพุทธศาสนาก็ไม่ต้องการให้ลูกหลานหญิงบวชเป็นภิกษุณี โดยไม่เข้าใจในความหมายการใช้ชีวิตในทางศาสนาอย่างจริงจัง เพราะเมื่อบวชในประเทศจีนแล้วจะต้องถือบวชไปตลอดชีวิตลักษณะพิเศษข้อที่ ๓ นั้นก็คือภิกษุณีจีนได้ยกย่องการถือมังสวิรัตเป็นอันมากโดยกล่าวว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนศาสนิกให้มีใจเมตตากรุณาไม่ทำร้ายเบียดเบียนชีวิตสัตว์ การที่จะรักษาศีลข้องดเว้นจากการฆ่าสัตว์ได้ดีที่สุด ก็คือการงดเว้นจากการกินอาหารเนื้อสัตว์โดยสิ้นเชิง การถือมังสวิรัตจึงเป็นลักษณะเด่นที่ควบคู่กันไปกับการปฏิบัติพระพุท

^{๖๗} พระญาณวโรดม, **จาริกจีนใหญ่ ๔ (๒๕๒๙)**, (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๑๕๐-๑๕๔.

^{๖๘} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, **ชีวประวัติของพระภิกษุณีจีน**, พระภิกษุเปาจาง บันทึกภาษาจีน, ลีจุงสีแปลเป็นภาษาอังกฤษ เป็นภาษาไทย, (พระนคร : บริษัท ส่องสยาม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕-๒๑.

ศาสนาแบบจีนของภิกษุและภิกษุณี และหากมีภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดฉันทปลาและเนื้อเข้าก็จะกลายเป็นเรื่องแปลกในสายตาของประชาชนจีน ทั้งชาวพุทธ และเต๋ยริถีย์ ลีจุงสี่ กล่าวต่อไปว่า ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งที่พบในหมู่ภิกษุและภิกษุณีจีน คือ การอุทิศชีวิตหรือวัยวะในร่างกายในสัดส่วนต่าง ๆ นับตั้งแต่การตีตราด้วยโลหะเผาไฟบนร่างกายเป็นแห่ง ๆ ไปจนถึงการเผานิ้วมือทั้งเป็นนิ้ว ๆ หรือทั้งหมด รวมไปถึงจนถึงขั้นสูงสุดคือการเผาตัวตาย ในเรื่องนี้ ลีจุงสี่ ได้วิจารณ์ไว้ว่าการอุทิศร่างกายนี้เป็นพิธีกรรมที่ถือปฏิบัติในประเทศอินเดียโบราณอันเป็นการกระทำที่พระพุทธองค์ทรงตำหนิว่าเป็นการปฏิบัติที่ผิดเพราะเป็นการทำร้ายร่างกาย (อัตตกิลมถานุโยค) แต่การปฏิบัตินี้มีพื้นฐานมาจากพระสูตรของมหายานชื่อ “พินหวังจิง” เป็นพระวินัยที่พระโพธิสัตว์เท่านั้นถือปฏิบัติ มีหลักฐานสนับสนุนให้พระโพธิสัตว์เผานิ้วมือ แขน หรือแม้กระทั่งร่างกายของตนเองเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา การเผานิ้วมือในปัจจุบันนี้ไม่นิยมกระทำกันและการเผาหรือตัดแขนก็ยังมีน้อยมาก ส่วนการเผาตนเอง ก็เป็นเพียงเรื่องในประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่เพื่อเป็นเครื่องหมายของการแสดงความเคารพในพระวินัยของพระโพธิสัตว์ข้อนี้ พระภิกษุและภิกษุณีจีนจึงใช้รูปจีวรที่ศีรษะในพิธีบรรพชาอุปสมบทแทน ในพิธีการบวชดังกล่าว ในบางวัดทำพิธีติดต่อกัน ๑๘ วันบ้าง เดือนหนึ่งบ้าง โดยผ่านขั้นตอนการบรรพชาเป็นสามเณร สามเณรีภิกษุ ภิกษุณี และโพธิสัตว์ การบรรพชาอุปสมบท ๒ ขั้นตอนแรกเป็นการกระทำตามกฎพระวินัยที่บัญญัติไว้ในฝ่ายเถรวาท ในขั้นตอนที่ ๓ นั้นเป็นการบวชของทางฝ่ายพุทธศาสนาในขั้นตอนดังกล่าว โพธิสัตว์ผู้บวชใหม่ ทั้งหญิงและชาย จะต้องจีวรศีรษะที่ปลงผมใหม่ ๆ นั้นด้วยไฟ เป็น ๓,๙ หรือ ๑๒ แห่ง ตอนนี้เป็นจุดที่ตื่นเต้นที่สุดในพิธีบวช หลังจากนั้นสามเณรก็กลายเป็นพระภิกษุเต็มองค์^{๖๙}

แต่กฎดังกล่าวไม่มีในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาท อนึ่ง พิธีการเหล่านี้ได้ถูกถ่ายทอดไปยังพระพุทธศาสนาในประเทศเกาหลีด้วย โดยยังถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในการบวชภิกษุหรือภิกษุณี

๓.๗ บทบาทของภิกษุณีมหายานในประเทศไต้หวัน

ปัจจุบันพระพุทธศาสนาในไต้หวันรุ่งเรืองมาก ได้เปล่งรัศมีกำจายไปทั่วเกาะไต้หวันอย่างไม่มีสมัยใดทัดเทียม เพราะมีคณาจารย์ประกอบด้วยพุทธบริษัท ๔ คือภิกษุ ภิกษุณีอุบาสกและอุบาสิกาที่คงแก่เรียนจำนวนหนึ่งจากแผ่นดินใหญ่จีนติดตามรัฐบาลคณะชาติข้ามสู่ไต้หวันตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ ๒ และพุทธบริษัทผู้คงแก่เรียนบางส่วนที่อพยพหนีภัยคอมมิวนิสต์จากแผ่นดินใหญ่มาตั้งรกรากอยู่ที่เกาะไต้หวันตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็นต้นมา ได้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในหมู่ชาวจีนในไต้หวัน สำหรับในด้านบรรพชิต มีอาทิภิกษุอินสุณ ภิกษุไปเชิง ภิกษุอินปวย ภิกษุนานทิง ภิกษุซุหมิง ภิกษุเตาอั้ง ภิกษุไท่ซุ และภิกษุซิงหยุ่น ฝ่ายอุบาสกมีนายหลี่ปิงนาน นายจู่เพย นายทูกี้กอย นายจางถึงยง นายหลี่จื่อควง และนายหลี่จื่อควง และนายหลี่ซื่อจี เป็นอาทิได้ช่วยกันสร้างองค์กรทางพระพุทธศาสนาขึ้นมาที่ไต้หวันทำให้พระพุทธศาสนาเข้มแข็งเรื่อยมา

พุทธสมาคมแห่งประชาชนชาติจีนซึ่งเป็นองค์การสำคัญที่สุด ทำหน้าที่เชื่อมสัมพันธ์กับทางรัฐบาล และเป็นผู้แทนของพุทธบริษัททั้งหมด มีวัดที่อยู่ในเครือข่ายสมาคมมากกว่า ๗๕๐ วัด เฉพาะที่กรุงไทเปมีมากกว่า ๑๐๐ วัด จำนวนบรรพชิตเป็นภิกษุณีมากกว่าภิกษุมีการศึกษาปริยัติธรรม

^{๖๙} อ่างแล้ว.

ร่วมกัน ในกรุงเทพฯมีสำนักขานจ้านพุทธวิทยาลัย ตั้งอยู่ในวัดสี่โพธิ์ชื่อ เรียกอีกอย่างว่าสำนักติปิฎกพุทธวิทยาลัย ผู้ตั้งสำนักคือพระภิกษุไปเซ็ง นักศึกษามีทั้งภิกษุและภิกษุณี ทางวัดให้อุปการะทั้งกุฏิและอาหาร และยังได้มีแผนกบำบัดโรคแก่ประชาชนเป็นสาธารณกุศล มีทั้งแพทย์แผนปัจจุบันและแผนโบราณประจำอีกด้วย นอกจากนี้ก็มีวัดเขนตาชื่อ ซึ่งเป็นวัดขนาดใหญ่ จัดให้มีการเทศนาอบรมความรู้ในพระพุทธศาสนา เป็นประจำ นอกเมืองไทเป ณ อำเภอซินจู๋มีสำนักฟูเยนพุทธวิทยาลัย เป็นสำนักศึกษาปริยัติธรรมชั้นสูงสุดของไต้หวัน ตั้งโดยพระภิกษุอินสุนสำนักฟูเยนพุทธวิทยาลัยเป็นอาคารชั้นเดียวสร้างติดต่อกันหลายหลังบนเนินเล็ก ๆ ซึ่งมีดอกพุดกษชาติปลูกไว้ร่มรื่น นักศึกษาที่นี่เป็นพระภิกษุที่มีวิทยาคณจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อมาศึกษาพุทธปรัชญามีการสอนพุทธปรัชญาทุก ๆ สาขา โดยเฉพาะปรัชญาของนิกายศูนยตวาหิน และสำนักฟูเยนพุทธวิทยาลัยยังได้จัดตั้งการศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา ในเวลากลางคืนแก่เด็กนักเรียนที่ยากจนทั่วไป โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน ในอาณาบริเวณไม่ไกลจากสำนักยังมีสำนักศึกษาพุทธธรรมฝ่ายสตรี สำนักเรียนแห่งนี้มีหลักสูตรการศึกษา ๓ ปี ปรึแต่ภิกษุณีและอุบาสิกาศึกษาความรู้พระพุทธศาสนาเบื้องต้นในตำบลเดียวกันนี้ที่วัดหลังอิงชื่อ มีสำนักปริยัติธรรมฝ่ายภิกษุอีกแห่งหนึ่ง หลักสูตร ๒ ปี

นอกจากนี้ยังมีพุทธวิทยาลัยตามหัวเมืองอื่น ๆ อีกมากกว่า ๑๐ แห่ง มีนิตยสารพระพุทธศาสนารายเดือนมากกว่า ๑๐ ฉบับที่สำคัญที่ผู้อ่านมากที่สุด คือ นิตยสาร “ไฮเฉาอิน” แปลว่าเสียงแห่งคลื่นทะเล มีอายุเก่าแก่ที่สุดของวงการพุทธศาสนาจีน ผู้ให้กำเนิดคือ ธรรมอาจารย์ไท้สู เต็มออกมาอยู่ที่เมืองวูซาง แล้วย้ายมาอยู่ที่ไต้หวัน อยู่ภายใต้การอำนวยการของคณะอาจารย์นักศึกษาแห่งสำนักฟูเยนพุทธวิทยาลัย “ไฮเฉาอิน” เป็นนิตยสารที่หนักไปในทางวิจัยพุทธปรัชญาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เป็นเรื่องหลักวิชาการล้วน ๆ ซึ่งแพร่หลายในหมู่พุทธบริษัทที่มีภูมิรู้ทางศาสนาดีแล้ว นิตยสาร “พูที่ซู่” แปลว่าต้นโพธิ์ แพร่หลายไปกว้างขวางมากแม้ในหมู่พุทธบริษัทจีนโพ้นทะเลเช่นในฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ มาเลเซียและไทย นิตยสารฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะสอนพุทธธรรมอย่างง่าย ๆ แก่ประชาชน ภายในเล่มมีสารคดี ปาฐกถา บทวิจารณ์นิทานชาดก นวนิยาย ทายปริศนาธรรม ซึ่งรางวัลถามตอบ สอนพระพุทธศาสนาเบื้องต้น และมีบทความภาษาอังกฤษเป็นประจำทุกเล่ม นักเขียนประจำนิตยสารต้นโพธิ์ล้วนแต่เป็นภิกษุ ภิกษุณี และอุบาสกอุบาสิกาหรือนักปราชญ์ที่มีความรู้สูงและที่เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยไทเป

ปัจจุบัน ประเทศไต้หวันมีประชากรทั้งหมด ๒๑ ล้านคน พุทธศาสนิกชนที่เคยมีประมาณ ๘-๙ แสนคน ภายในช่วง ๒-๓ ทศวรรษนี้เพิ่มขึ้นถึง ๔ ล้านเศษ พระภิกษุและภิกษุณีมีมากกว่า ๒ หมื่นกว่ารูป จำนวนภิกษุณีมีมากกว่าภิกษุประมาณ ๓๐% และทั้งภิกษุและภิกษุณีมีการศึกษาสูง มีจริยวัตรที่น่าเลื่อมใส ที่ว่าประเทศไต้หวันมีภิกษุณีมากกว่าภิกษุนั้นมีคำอธิบายว่า “เนื่องจากชาวจีนรังเกียจที่ลูกชายไปบวช ดังนั้นผู้ไปบวชจะต้องมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งและการบวชนั้นต้องถวายเป็นชีวิต การศึกษามีน้อยเด็กที่ฉลาดมีคุณธรรมเห็นโทษชีวิตทางโลกหันมาสนใจคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงหันมาออกบวชกันมากขึ้นเรื่อย ๆ ยิ่งทางภิกษุณีด้วยแล้วได้รับความเคารพนับ

ถือภิกษุณีในประเทศไต้หวันมีฐานดีได้รับการอุปถัมภ์บำรุงมีนิตยภัตรที่ได้รับจากวัดเป็นรายเดือน และไทยธรรมต่างๆ ที่ญาติและมิตรสหายนำมาถวายมิได้ขาดจึงไม่เดือดร้อนด้านการดำรงชีพ^{๗๐}

ปัจจุบันสำนักวัดโพท้วงชั้นมีสาขาเฉาะในประเทศไต้หวัน ๓๗ ศูนย์และมีสาขาในต่างประเทศทั่วทุกทวีป ๓๘ สาขา และมีสถานการศึกษาอยู่ในความดูแลคือมหาวิทยาลัย ๔ แห่ง พุทธวิทยาลัย ๑๓ แห่ง ห้องสมุด ๒๒ แห่ง โรงเรียนอนุบาลศึกษา ๕ แห่ง และพิพิธภัณฑวัตถุอีก ๘ แห่ง สาขาหรือศูนย์ทุกแห่งจะมีภิกษุและภิกษุณีกำกับการบริหารและให้บริการอย่างเข้มแข็ง^{๗๑}

ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระซิงยุนมหาเถระ (Hsing Yun) ผู้ก่อตั้งคณะสงฆ์โพท้วงชั้น ปัจจุบันภิกษุณีอัมพิกา **ดูวินิจกุล** กบศตรีไทยที่ไปอุปสมบทที่ไต้หวันสายของวัดโพท้วงชั้นนี้ได้กลับมาประจำที่ศูนย์วัฒนธรรมของวัดโพท้วงชั้นที่กรุงเทพฯ ฯ ซึ่งเป็นศูนย์ประจำประเทศไทย ได้เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมโดยเป็นผู้นำชุมชนชาวพุทธมหายานในประเทศไทย ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าฝ่ายจัดทำรายการวิทยุ “น้ำทิพย์ชโลมใจ” ในไทยอีกด้วยและยังมีภิกษุณี ดร.ยิปาชาวสหรัฐอเมริกาได้อุปสมบทจากวัดโพท้วงชั้นแล้วไปประจำที่สหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำศูนย์วัฒนธรรมพุทธแห่งบอสตันรวมทั้งภิกษุณีเห็นชิน คาโซชาวอเมริกันบวชเป็นสามเณรีในสายวัชรยานแบบทิเบตและต่อมาได้บวชเป็นภิกษุณีที่ไต้หวันก็ได้กลับไปทำหน้าที่เผยแผ่พุทธธรรมสู่สถาบันทหารแห่งสหรัฐอเมริกา และทำหน้าที่เป็นอนุศาสนาจารย์แห่งสถานบันทหารอากาศแห่งสหรัฐอเมริกาอีกด้วย^{๗๒}

จึงอาจกล่าวได้ว่า ปัจจุบันภิกษุณีฝ่ายมหายานจากประเทศไต้หวัน ได้แสดงบทบาทเผยแผ่พุทธศาสนาอยู่ทั่วโลก

๓.๘ บทบาทของภิกษุณีมหายานในประเทศเกาหลี

ประเทศเกาหลีได้รับพระพุทธศาสนาจากประเทศจีน ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๔ พระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ได้มีส่วนพัฒนาชาติเกาหลี ทำให้เกาหลีมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเทคโนโลยีคือระบบการเขียนหนังสือจีน ระบบปฏิทินและสถาปัตยกรรมจีนอย่างสำคัญด้วย พระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมดั้งเดิมของเกาหลีอย่างมากในทุก ๆ ด้าน ระหว่าง ค.ศ. ๖๖๘-๙๓๕ แห่งราชวงศ์ชิลลา และราชวงศ์ โคเรียว ค.ศ. ๔๓๗-๑๓๙๒^{๗๓}

พระพุทธศาสนากลายเป็นศาสนาประจำชาติ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงกลายเป็นเสาหลักแห่งวัฒนธรรมและความเป็นชาตินิยมมานานกว่าสองพันปี พระพุทธศาสนาในระหว่างนี้ในฐานะศาสนาประจำชาติเกาหลีได้รับการอุปถัมภ์บำรุงในทุก ๆ ด้าน

ทั้งในด้านการเมืองจากราชสำนักเป็นอย่างมาก วัดพระพุทธศาสนาจึงปรากฏมีอยู่ทั่วทุกแห่งในประเทศเกาหลี ในสมัยราชวงศ์โชซอน พ.ศ. ๑๘๘๕-๒๒๕๓ (ค.ศ. ๑๓๔๒-๑๙๑๐)

^{๗๐} **สัมภาษณ์** Ven. MiroLungBhikkhuniที่วัดโพท้วงชั้น,ไต้หวันวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๕.

(ผู้วิจัย) ???

^{๗๑} OUR Report by Fokuangshan Buddhist Order, 1996, pp.46-47.

^{๗๒} หนังสือพิมพ์ มติชนรายวัน. วันอาทิตย์ที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖, หน้า ๖.

^{๗๓} โรเบิร์ต บัสเวลล์ จูเนียร์, **ประสบการณ์ชีวิตพระในวัดเซน, การปฏิบัติสมาธิในพระพุทธศาสนาเกาหลีร่วมสมัย**, แปลโดย ศรีนทิพย์ สติรศิลป์ และปกรณ์ สิงห์สุริยา, (พระนคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด ๒๕๕๕), หน้า ๓๐.

พระพุทธศาสนาถูกจำกัดเนื่องจากอิทธิพลของลัทธิขงจื้อเป็นเวลาหลายศตวรรษ ราชวงศ์โชซอนออกกฎระเบียบเข้มงวดรุนแรงทำให้จำนวนวัดถูกจำกัดและชาวพุทธถูกห้ามบวช พระภิกษุและภิกษุณีถูกห้ามเข้าเขตเมืองและจนทำให้ วัดทั่วประเทศเหลือเพียง ๒๔๒ วัด^{๗๔}

พระพุทธศาสนาถูกจำกัดให้อยู่ในเขตนอกเมือง โดยเฉพาะให้มีอยู่แต่ในเขตชนบทรอบ ๆ ภูเขาเท่านั้นและถูกกีดกันออกจากเหล่าประชาชนในเมือง ดังนั้น จึงมีผู้นับถือพระพุทธศาสนาก็เฉพาะชาวไร่ ชาวนาที่ยากจนและอยู่ห่างไกลตัวเมืองและที่ไม่รู้หนังสือ เป็นเหตุให้ พระพุทธศาสนาในเกาหลีเสื่อมทรามลงอย่างไร้พลังเป็นเวลานานกว่า ๓๐๐ ปี จนกระทั่ง เมื่อญี่ปุ่นยึดครองเกาหลี พงศ. ๒๔๐๗-๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๘๖๔-๑๙๐๗) แล้วได้ประกาศปลดปล่อยให้ออกาสพระพุทธศาสนาเข้าไปเผยแพร่ในเขตเมืองได้ อนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์เข้าเมืองได้ เมื่อยุคที่ญี่ปุ่นครอบครองเกาหลีผ่านไปก็มาถึงยุคการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก และการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ไปด้วยมิชชันนารีในศาสนาคริสต์ได้หลั่งไหลเข้าสู่เกาหลีทำการเปลี่ยนแปลงเกาหลีตามลัทธิประชาธิปไตยแบบตะวันตกโดยมุ่งเน้นการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ทำให้คนรุ่นใหม่เดินตามความเปลี่ยนแปลงแบบตะวันตก พระพุทธศาสนาถูกทำให้เป็นประหนึ่งว่าเป็นลัทธิชานล้าหลังคับแคบไม่ทันสมัยขัดขวางการพัฒนาสังคม ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงถูกถือว่าเป็นลัทธิล้าสมัย เป็นสาเหตุแห่งการถูกขับออกจากเขตเมืองของประเทศเกาหลีเป็นหลายศตวรรษ เหตุการณ์ในช่วงนี้ถือว่าศาสนาคริสต์เป็นฝ่ายรุกพระพุทธศาสนาเป็นฝ่ายรับและถูกขับออกนอกเขตเมืองเนื่องจากศูนย์กลางพระพุทธศาสนาตั้งอยู่ในชนบทตามเชิงภูเขา ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ซึ่งอยู่ห่างไกลจากตัวเองมากและประชาชนชาวชนบทไม่รู้หนังสือ การฟื้นฟูและเผยแพร่พุทธศาสนาสู่ชีวิตชาวเมืองจึงเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก แต่แม้กระนั้นพระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์เกาหลีก็ไม่ย่อท้อและจำนนได้พยายามเผยแพร่พระธรรมสู่ประชาชนโดยแปลและพิมพ์พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจากภาษาจีนเป็นภาษาเกาหลีซึ่งนำโดยพระสงฆ์นิคายโซกายมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดโซกายในกรุงโซลจนกลับได้มีสาขาเป็นเครือข่ายอยู่ ๒๕ วัด แต่ละวัดก็มีสาขาต่าง ๆ รวมแล้ว ๑,๕๕๐ วัด แม้ว่าจะมีภัยรุกรานและมีผลกระทบอย่างร้ายแรงจากโลกภายนอกมาคุกคามอย่างนั้นแต่พระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์บางส่วนก็ไม่หยุดนิ่ง ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ (ค.ศ. ๑๙๘๖) พระพุทธศาสนานิกายโซกาย ซึ่งกลายเป็นนิกายหลักในเกาหลีแล้ว หลังจากได้โอกาสเข้าเมืองได้ก็ไต่ยีนหยัดรื้อฟื้นและเผยแพร่พุทธธรรมสู่สังคมเมืองอย่างแข็งขันแล้วได้ทำการสำรวจวัดในสังกัดในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ (ค.ศ. ๑๙๘๖) พบว่ามีวัดจำนวน ๑,๖๒๘ วัดอยู่ทั่วประเทศ มีผู้เข้าบวชเป็นพระภิกษุ ๗,๗๐๘ รูป เป็นภิกษุณี ๔,๑๕๓ รูป^{๗๕}

การสำรวจประชาชนเกาหลีผู้เลื่อมใสศรัทธาสังกัดนิกายโซกายนี้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วที่เป็นขรรวาสมี ๑๔ ล้านคน ได้ตั้งมหาวิทยาลัยของพระพุทธศาสนาขึ้นหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยตักวัก ตาซุกกีโย เป็นต้น พระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์มีบทบาทร่วมกันในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในเกาหลีโดยมุ่งเน้นการสังคมสงเคราะห์ด้านการศึกษา การแก้ปัญหาทางศีลธรรมและผดุงวัฒนธรรมของชาติ การสำรวจสำมะโนประชากรเกี่ยวกับภิกษุณีในเกาหลีระหว่าง ปี พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๒๖ (ค.ศ. ๑๙๗๒-๑๙๘๓) แสดงให้เห็นภาพรวม พระพุทธศาสนาในเกาหลีและภิกษุณีสงฆ์ในปัจจุบัน ดังนี้

สำมะโนประชากรเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเกาหลี

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒ และ พุทธจักร, ปีที่ ๕๕ ฉบับที่ ๑ มกราคม ๒๕๔๔: ๕๔.

พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๒๖ (ค.ศ. ๑๙๗๒-๑๙๘๓)

วันเดือนปีที่ สำรวจ	วัด (ยอดสุทธิ)		นักบวช (ยอดสุทธิ)		ฆราวาส (ยอด สุทธิ)	
	ลงทะเบียน	ไม่ลงทะเบียน	ภิกษุ	ภิกษุณี	ชาย	หญิง
๑๒/๒๐/๑๙๗๒	๑,๙๑๕	-	๑๘,๕๙๙		๘,๐๙๕	๓๘๑
	-	-	๑๒,๒๕๔		๒,๑๓๑	๙๒๗
			๖,๓๔๕		๕,๙๖๓	๔๕๔
๑๐/๓๑/๑๙๗๙	๘,๐๓๒		๒๓,๔๘๐		๑๓,๓๙๐	๙๗๕
	๒,๖๑๐		๑๕,๓๘๙		๓,๓๖๔	๖๐๐
	๕,๔๒๒		๘,๐๙๑		๙,๐๒๖	๓๗๕
๑๐/๓๑/๑๙๘๐	๗,๒๔๔		๒๒,๒๖๐		๑๒,๓๒๙	๗๒๐
	๓,๐๖๘		๑๓,๙๗๘		๓,๘๗๒	๒๙๓
	๔,๑๗๖		๘,๒๘๒		๘,๔๕๗	๔๒๗
๑๒/๒๑/๑๙๘๓	๗,๒๕๓		๒๐,๗๕๕		๑๑,๑๓๐	๒๘๘
	๓,๑๖๓		๑๔,๒๐๖		๓,๙๖๙	๕๘๔
	๔,๐๙๐		๖,๕๔๙		๗,๑๐๐	๗๐๔

ที่มา : ตารางนี้ปรากฏใน Chong Pyongjo (๑๙๘๖ หน้า ๑๙๘) และมีพื้นฐานจากข้อมูลสำมะโนประชากรที่ดีพิมพ์โดยกระทรวงวัฒนธรรมและข่าวสารแห่งเกาหลี ตัวเลขเหล่านี้อาจจะแตกต่างไปจากที่นิกายต่าง ๆ ในเกาหลีประกาศ^{๗๖}

แต่อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ในเกาหลีมีภิกษุและภิกษุณีประมาณ ๕๐,๐๐๐ รูป นับเป็นเปอร์เซ็นต์ได้ ๔๕.๖ ของประชากรเกาหลีทั้งหมด^{๗๗} ๒๕๔๔ ภิกษุณีที่เขตภาคใต้ของเกาหลี โดยเฉพาะที่เมืองปูซานมีจำนวน ๑๐,๐๐๐ รูป เฉพาะที่วัดอุมมุนซา ที่อยู่เหนือเมืองปูซานแห่งเดียวมีภิกษุณีจำพรรษาและเรียนหนังสือรวมกันมีจำนวนถึง ๓๐๐ รูป สำนักแห่งนี้มีภิกษุณีชื่อกวางนง (Kwangnong) เป็นอาจารย์ใหญ่ที่มีชื่อเสียง^{๗๘} ของสำนักและเป็นทีเคารพของมหาชนเป็นอันมาก สำหรับประเทศญี่ปุ่น ชาวญี่ปุ่นได้รับพระพุทธศาสนาหายานโดยเฉพาะนิกายฉวนหรือเซ็นจาก ๒ ทาง คือ จากเกาหลี ในปี พ.ศ. ๙๑๕ (ค.ศ. ๓๗๒) และจากจีน พ.ศ. ๑๐๙๕ (ค.ศ. ๕๕๒) ซึ่งตรงกับรัชสมัยของเจ้าชายโคโนโตเกะ (Shotoku) แห่งราชวงศ์โซงะ (Soga) ในปี พ.ศ. ๑๐๘๐ (ค.ศ. ๕๓๗) พระสงฆ์จากเกาหลีจำนวนหนึ่งพร้อมด้วยศิลปินและช่างปั้นพระพุทธรูปจากแคว้นปักเจของเกาหลีเข้าไปในญี่ปุ่นพร้อมด้วยพระไตรปิฎกจำนวนหนึ่งในปี พ.ศ. ๑๑๒๒ (ค.ศ. ๕๗๙) พระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ จากราชสำนักซิลลาเกาหลีซึ่งได้รับพระพุทธศาสนาจากจีนก็ได้นำพระไตรปิฎกและช่างฝีมือเข้าไปในญี่ปุ่น เพื่อถวายเจ้าชายโคโนโตเกะ แสดงให้เห็นว่าประเทศเกาหลี ประเทศจีน และ

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๓

^{๗๗} พุทธจักร ปีที่ ๕๗ ฉบับที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๔๖: ๔๖.

^{๗๘} พุทธจักร ปีที่ ๕๕ ฉบับที่ ๑ มกราคม ๒๕๔๔: ๕๔

ประเทศญี่ปุ่น มีความสัมพันธ์กันโดยผ่านทางพระพุทธศาสนาและด้วยความอุปถัมภ์แห่งราชวงศ์โชงะ พระพุทธศาสนาก็ได้แพร่หลายเจริญรุ่งเรืองทั่วญี่ปุ่นตั้งแต่บัดนั้นมา

ผู้เป็นแรงสำคัญในการนำพระพุทธศาสนาเข้าสู่เกาะญี่ปุ่นคือภิกษุและภิกษุณีเกาหลี ในช่วงแรกที่พระพุทธศาสนาเข้าไปในญี่ปุ่นนั้นได้รับการต่อต้านจาก พวกโมโนโตเบและพวกนงะโตะมิ ที่เห็นพระพุทธศาสนาว่าเป็นลัทธิต่างดาวจึงเป็นปฏิกิริยาการขัดขวางโดยได้ทูลชักชวนจักรพรรดิญี่ปุ่น ให้ปราบปรามพุทธบริษัท เพราะมองว่าพระพุทธศาสนาเป็นเหตุนำคนต่างดาวเข้าไปในญี่ปุ่น ดังนั้นจึง มีการทำลายวัดและทำร้ายภิกษุณีให้ล้มตายเป็นจำนวนมาก ต่อมา พ.ศ. ๑๑๓๖ (ค.ศ. ๕๙๓) เมื่อ จักรพรรดินีสุอิโกะ (Suiko) ครองราชย์ พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง ได้มีการสร้างโบสถ์ สร้างวิหารใหญ่โต เช่น วัดฉินเท็นโนจิในโอซากา และได้นำพระบรมสารีริกธาตุมาจากเกาหลี ประดิษฐานไว้ในญี่ปุ่น ในปี พ.ศ. ๑๑๔๐ (ค.ศ. ๕๙๗) และต่อมาก็ได้มีพระภิกษุสงฆ์พร้อมด้วยภิกษุณี สงฆ์และช่างศิลป์ต่าง ๆ ติดตามพระสงฆ์ในฐานะอุบาสกและอุบาสิกาเป็นจำนวนมากเข้าไปในญี่ปุ่น พระพุทธศาสนาได้รับการต้อนรับและการอุปถัมภ์บำรุงเป็นอย่างดี ชนชั้นสูงออกบวชเป็นภิกษุและ ภิกษุณีเป็นจำนวนมากในแต่ละปีจนกลายเป็นประเพณีของญี่ปุ่นตั้งแต่นั้นมา ผลการสำรวจในปี พ.ศ. ๑๑๓๙-๑๑๖๗ (ค.ศ. ๕๙๖-๖๒๔) ได้พบว่ามียุทธศาสนสถานถึง ๔๘ แห่ง มีพระภิกษุสงฆ์จำนวน ๘๑๖ รูป และมีภิกษุณีสงฆ์จำนวน ๕๖๙ รูป^{๗๙} ต่อมา ในปีคริสต์ศตวรรษที่ ๖ ชาวจีนได้เข้ามาสู่ญี่ปุ่น อีกและนำพระพุทธศาสนาและศาสนาขงจื้อเข้ามาด้วย ทำให้ชาวญี่ปุ่นนับถือศาสนาทั้งสาม คือ ศาสนาชินโต ศาสนาพุทธ ศาสนาขงจื้อควบคู่กันไป จากหลักฐานนี้แสดงให้เห็นว่า ประเทศญี่ปุ่น ได้รับพระพุทธศาสนาโดยผ่านทางเกาหลีและจีน และภิกษุณีสายเกาหลีได้แสดงบทบาทสำคัญในการ นำพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่ในประเทศญี่ปุ่น และได้ประสบชะตากรรมเช่นเดียวกับพระภิกษุสงฆ์ ใน การอุปสมบทภิกษุณีในประเทศญี่ปุ่น ดำเนินการโดยภิกษุณีสงฆ์จากประเทศเกาหลี โดยในสมัยของ จักรพรรดินีสุอิโกะนี้เอง ได้เกิดมีประเพณีสุภาพสตรีชนชั้นสูงกุลบุตรกุลธิดาของเสนาอำมาตย์นิยม ออกบวชเป็นภิกษุณีร่วมกับประชาชนเป็นจำนวนมากในแต่ละปี จักรพรรดิและเสนาบดีถือถือเป็น ประเพณีว่าการบวชเป็นภิกษุและภิกษุณีเป็นขั้นตอนการเข้าสู่การศึกษาในระยะหนึ่งของชีวิต หรือเมื่อ ราชสำนักหรือบ้านเมืองมีปัญหาทางการเมือง จักรพรรดิและเสนาบดีก็จะเข้าสู่ศาสนาเพื่อให้ศาสนา เป็นเกาะกำลั้งป้องกันภัยจนกลายเป็นประเพณีสืบมา ภิกษุและภิกษุณีในประเทศญี่ปุ่นยังคงมีสืบ ต่อมาจนถึงปัจจุบัน แต่ละนิกายได้ปฏิบัติธรรมและมุ่งมั่นพร้อมด้วยมื่อตมการณ์มุ่งเผยแพร่ธรรมไปยัง ประเทศตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ร่วมมือกับภิกษุณีชาวตะวันตกดำเนินเผยแพร่ พระพุทธศาสนาไปสู่สังคมอเมริกันอย่างแข็งขัน

๓.๙ บทบาทของภิกษุณีมหายานในประเทศญี่ปุ่น

ประเทศญี่ปุ่น มีภูมิอากาศค่อนข้างหนาวจัดภาคตะวันออกและตะวันตก : อากาศอบอุ่น ในฤดูใบไม้ผลิภาคใต้: อากาศค่อนข้างหนาวเย็นฤดูฝนราวกลางเดือนมิถุนายนถึงกลางเดือน กรกฎาคม อากาศเย็นสบายในฤดูใบไม้ร่วงทางแถบตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ด้านศาสนาและลัทธิประเทศญี่ปุ่น ศาสนาพุทธ ชาวญี่ปุ่นนับถือศาสนาพุทธพอ ๆ กับศาสนาคริสต์ นิกายของศาสนาพุทธที่แพร่มายังเอเชียตะวันออกคือ นิกายมหายาน ซึ่งแตกต่างจากนิกายเถรวาท ที่

^{๗๙} Sansom. G.B., *Japan : A Short Cultural History*, (Tokyo : 1976). p. 69.

แพร่หลายอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และศรีลังกาแล้วกันว่า พุทธศาสนาที่ญี่ปุ่นเรียกว่า บุตสึโด ได้เข้าไปสู่ประเทศญี่ปุ่น เมื่อประมาณปี พ.ศ.๑๐๙๕ เริ่มจากกษัตริย์แห่งเมืองกudara ในประเทศเกาหลี ได้ทรงขอให้จักรพรรดิญี่ปุ่นคือ พระเจ้ากิมเมจิ ส่งกองทัพไปช่วยปราบจลาจลในอาณาเขตของพระองค์ หลังจากนั้นก็ได้ส่งพระสูตร และพระพุทธรูปมาเป็นธรรมบรณาการ ต่อมาภิกษุ และภิกษุณี ในพระพุทธศาสนาก็ได้จาริกจากประเทศเกาหลี ไปประกาศพระศาสนาในประเทศญี่ปุ่น จักรพรรดิญี่ปุ่นมีความเลื่อมใสศรัทธา ได้ให้ขุนนางเผยแผ่ศาสนาออกไป เริ่มแรกก็มีผู้ขัดขวางพอสมควร จนต่อมาอีกประมาณ ๕๐ ปี ในสมัยของพระนางสุอิโกะ ผู้ดำรงตำแหน่งพระจักรพรรดิ เจ้าโชโตกุซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินได้ปลุกฝังพระพุทธศาสนาลงในราชสำนักญี่ปุ่น และในประเทศญี่ปุ่นอย่างมั่นคง ซึ่งในสมัยนั้น พระพุทธศาสนาในญี่ปุ่น มีเพียงนิกายเดียวคือมหายานิกะ หรือมหายาน ภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า ชังรงซูพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สำคัญคู่เคียงกับศาสนาชินโต เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๒ มีชาวญี่ปุ่นนับถือพระพุทธศาสนาประมาณ ๘๔ ล้านคนศาสนาชินโตหรือลัทธิชินโต เป็นลัทธิความเชื่อดั้งเดิมของชาวญี่ปุ่นอันเกิดจากการนับถือธรรมชาติและ การนับถือภูติผีในหมู่ชาวญี่ปุ่นสมัยโบราณ ผู้ถือว่าปรากฏการณ์ธรรมชาติ ตลอดจนวิญญาณของคนตายเป็นเทพเจ้า ดังนั้น ชินโตหรือวิถีทางของคามิ เทพเจ้า จึงได้กลายมาเป็นศาสนาของชุมชน โดยมีศาลเจ้าประจำหมู่บ้านและเทพผู้พิทักษ์ท้องถิ่น บรรดาวีรบุรุษและผู้นำที่ชุมชนยกย่อง ได้รับการบูชาอย่างเทพเจ้ามาหลายชั่วอายุคน นิยายที่มีต้นกำเนิดเทพเจ้าของราชวงศ์อิมพีเรียล กลายมาเป็นหนึ่งในหลักคำสอนทางศาสนาชั้นพื้นฐานของศาสนาชินโต และในปี พ.ศ.๒๔๑๑ ศาสนาชินโตได้รับการนับถือว่าเป็นศาสนาประจำชาติ แม้ว่าศาสนาชินโตจะไม่สนใจในเรื่องชีวิตในชาติหน้าเหมือนศาสนาพุทธ แต่ศาสนาชินโตก็สามารถผสมผสานกับศาสนาพุทธได้อย่างราบรื่น โดยศาลเจ้าในศาสนาชินโต กับวัดในพระพุทธศาสนา มัก มีการบริหารเชื่อมโยงกัน คนญี่ปุ่นสมัยก่อนมักนับถือทั้งพระพุทธศาสนา และศาสนาชินโต และบางทีก็นับถือลัทธิขงจื้อไปด้วย ผู้นำในยุคเมจิมีการต่อต้านพระพุทธศาสนา มาก และหันไปบำรุงส่งเสริมศาสนาชินโต โดยพยายามสร้างระบบการปกครอง ที่มีศาสนาชินโตเป็นศูนย์กลางลัทธิชินโตมีข้อกำหนดในเรื่องพิธีการ และการปฏิบัติตนตามธรรมเนียม ไม่มีการสอนเรื่องบาปบุญคุณโทษ ไม่บอกนรกสวรรค์ และไม่ชี้ทางแห่งการรอดพ้น แต่ผลโดยตรงทำให้เกิดภักดีสามชีพ คือภักดีต่อครอบครัว ภักดีต่อชุมชน และภักดีต่อรัฐอันแสดงออก ตรงองค์จักรพรรดิ ภายในครอบครัวพิธีไหว้ผีเรือน หรือผีบรรพบุรุษเป็นสาระสำคัญที่สุดของลัทธิชินโตเมื่อสังคมมีอำนาจมาก คนก็ต้องมีความภักดีอย่างเหนียวแน่นด้วยการแสดงออกถึงความภักดีต่อเจ้าเมือง ต่อจักรพรรดิ ความภักดีเช่นนี้ นักรบจะมีมากที่สุด สังคมญี่ปุ่นถือว่ามีความเกียรติสูง จึงต้องรักษาไว้ให้มั่นคงด้วยประเพณีบูชิโด หมายถึง ทางแห่งนักรบ หมายถึงความกล้าหาญ เสียสละ พร้อมจะสละชีพแก่บ้านเมืองทุกเมื่อ นักรบเหล่านี้เรียกว่า ซามูไร

คริสต์ศาสนา เมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๐๙๒ ได้มีบาทหลวงคณะเยซุอิต ชื่อฟรานซิส ซาเวียร์ ประกาศเผยแผ่คริสต์ศาสนาในญี่ปุ่นเจ้าเมืองเล็ก ๆ ในกิวซิวได้ให้การสนับสนุน และส่งเสริม เพราะเหตุว่าเมืองใดต้อนรับบาทหลวง ชาวโปรตุเกสก็จะมาค้าขายด้วย จึงทำให้หมู่บ้านคนหาปลาเล็ก ๆ กลายเป็นท่าเรือค้าขายที่สำคัญ เมื่อฮิเดโยชิรวบรวมญี่ปุ่นให้เป็นปึกแผ่นได้ เห็นว่าคริสต์ศาสนาเป็นภัยต่อบ้านเมือง เพราะเป็นเครื่องชักจูงให้ฝรั่งเข้ามาเผยแผ่อิทธิพล และอาศัยเอาญี่ปุ่นเป็นเมืองขึ้นได้ จึงประกาศห้ามมิให้นักสอนศาสนาเข้าเมือง ต่อมา อิเอยาซุได้ครองประเทศญี่ปุ่น ก็เปลี่ยน

นโยบายของฮิเดโยชิ โดยส่งเสริมให้นักสอนศาสนาชาวสเปน และพ่อค้าชาวสเปน ได้มาตั้งที่เมืองเอโดะ ต่อมาชาวอังกฤษ และชาวฮอลันดาก็มาติดต่อกับชาวโทยไม่ได้เผยแพร่ศาสนาด้วย อีเอยาสูเห็นว่า การค้าขายกับศาสนาเป็นคนละเรื่องกัน จึงเริ่มปราบปรามศาสนาคริสต์ในญี่ปุ่นเป็นการใหญ่ จับบาทหลวงและผู้เข้ารับไปมาเป็นจำนวนมาก ทำให้คนญี่ปุ่นกลัวตาย เลิกนับถือคริสต์ศาสนา หรือไม่ก็หลบหนีไปอยู่ที่อื่นปัจจุบันมีผู้นับถือคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ มากกว่านิกายโรมันคatholic เล็กน้อย เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๒ พวกโปรเตสแตนต์ได้จัดงานฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี แห่งการสถาปนาศาสนาคริสต์ในญี่ปุ่น เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๒ มีชาวญี่ปุ่นนับถือคริสต์ศาสนาประมาณ ๙ แสนคน

ส่วนภิกษุณีในประเทศญี่ปุ่นมีบทบาท เผยแพร่คำสอนของพระพุทธศาสนาให้เข้ากับศาสนาชินโต แม้จะเกิดในประเทศญี่ปุ่น แต่ต่อมาก็ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธ เต๋า และขงจื้อ เข้าไปมาก ทั้งนี้ก็เพราะศาสนาชินโตจะกล่าวเฉพาะเรื่องในชีวิตนี้ มิได้พูดถึงชีวิตในโลกหน้า ภิกษุณีก็ใกล้ชิดประชาชน ญี่ปุ่นไม่มีคำสอนในด้านศีลธรรมและอภิปรายอย่างศาสนาอื่น เพราะฉะนั้นชาวญี่ปุ่นจึงต้องอาศัยพระพุทธศาสนาเพื่ออธิบายถึงโลกหน้า และอาศัยหลักธรรมเพื่อเป็นหลักใจและดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุขในโลกนี้ โดยเฉพาะพระภิกษุณีของพระพุทธศาสนานิกายมหายานได้มีบทบาทเป็นที่รู้จักกันมากในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งถือได้ว่าเป็นผลวิเศษมหัศจรรย์ที่เกิดจากการผสมผสานของศาสนาพุทธ ศาสนาเต๋า และศาสนาขงจื้อ กล่าวคือ เช่นได้ศาสนาขงจื้อมาเป็นระเบียบปฏิบัติอันเข้มงวดภายในวัดสำหรับผู้เริ่มปฏิบัติ เช่นได้รับคำสอนของเต๋ามาเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทางคือพุทธะ กล่าวคือทุกคนมีธาตุพุทธะอยู่ในตัวแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องไปแสวงหาที่ไหน ยิ่งออกไปยิ่งไม่พบ ต้องค้นหาภายในตัวเอง นอกจากนี้ ศาสนาชินโตยังได้รับอิทธิพลจากศาสนาขงจื้ออีก ทั้งนี้ก็เพราะศาสนาขงจื้อสนับสนุนการบูชาบรรพบุรุษ บูชาฟ้าดิน และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ จึงเข้ากันได้กับศาสนาชินโต ศาสนาเต๋า ก็ได้มีอิทธิพลต่อชาวญี่ปุ่นเช่นกัน เพราะช่วยให้ชาวญี่ปุ่นให้ขบคิดถึงปรัชญา รักรธรรมชาติ รักความสะอาด และมีความสงบทางจิตใจ

๓.๑๐ บทบาทของภิกษุณีในประเทศไทย

บทบาทของสตรีในฐานะภิกษุณีในสังคมไทย จากการรณรงค์ให้สังคมไทยยอมรับให้สตรีได้อุปสมบทเป็นภิกษุณี ในประเทศไทยนั้น โดยมีการสัมมนาทั้งในระดับชาติและนานาชาติได้เชิญองค์กรสตรีนานาชาติทั้ง ฝ่ายคฤหัสถ์และบรรพชิต มีพระภิกษุและภิกษุณีทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นแสวงหาแนวทางให้เกิดนักบวชสตรีในพระพุทธศาสนา ปัจจุบันสถาบันภิกษุณีในพระพุทธศาสนา^{๕๐} ฝ่ายเถรวาทและภิกษุณีในประเทศไทยโดยเรียกร้องต่อรัฐบาลให้มหาเถรสมาคมหรือสำนักงานอุปสมบทเป็นภิกษุณี พร้อมกันนี้ก็ได้นำดำเนินการทางการเมืองโดยนำเรื่องเข้าสู่รัฐสภาวุฒิสภาได้ตั้งอนุกรรมการด้านสตรีในคณะกรรมการกิจการสตรีเยาวชนและผู้สูงอายุ ให้ดำเนินการศึกษาและตั้งกระทู้ต่อรัฐบาลแจ้งต่อมหาเถรสมาคมเพื่อให้มหาเถรสมาคมมีมติเกี่ยวกับเรื่องนี้ ในการเรียกร้องต่อรัฐสภานั้น อนุกรรมการได้แสดงผลต่อฝ่ายคัดค้านการบวชภิกษุณีว่า

^{๕๐} พระมหากษัตริย์ ถาวโร (มิ่งคำมิ่ง), “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๐.

ชัดพระธรรมวินัย ได้อ้างพระไตรปิฎกว่า การบวชภิกษุณีในปัจจุบันไม่ชัดต่อพระธรรมวินัยแต่อย่างใด^{๘๑}

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นศักยภาพของสตรีมีเท่าเทียมบุรุษในการบรรลุธรรม ทรงประทานพระพุทธาอนุญาตให้สตรีมาเป็นสมาชิกของสถาบันพระพุทธศาสนา ๑ ใน บริษัท ๔ เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เนื่องจากภิกษุณีจำนวนมากมีความสามารถจนได้รับเอตทัคคะหลายรูป ตามที่กล่าวไว้ในเถรคาถา จากการศึกษาตามประวัติศาสตร์ พบว่า สถาบันภิกษุณีในประเทศอินเดียและประเทศศรีลังกาได้ขาดสูญไปประมาณศตวรรษที่ ๑๗ เนื่องจากพระพุทธศาสนาถูกทำลายจากบุคคลต่างลัทธิและความกระทบกระเทือนจากบุคคลในศาสนาเอง เป็นสาเหตุที่ทำให้สถาบันภิกษุณีเป็นอันขาดตอน ไปด้วย ทำให้ไม่มีการกล่าวถึงภิกษุณีหรือพบเห็นภิกษุณีอีกเลยสำหรับพุทธศาสนิกชนฝ่ายเถรวาทรุ่นหลัง ตามความเชื่อถือพระพุทธศาสนิกายเถรวาทในประเทศไทยเกี่ยวกับการอุปสมบทภิกษุณี จะต้องได้รับอุปสมบทจากสงฆ์ ๒ ฝ่าย ตามบัญญัติของครุธรรม ๘ ประการ มีนักวิชาการหลายท่านที่ได้ศึกษาถึงความขาดสูญของภิกษุณีในอดีตนั้นเป็นเรื่องของพิธีกรรม ที่สังคมกำหนดและยึดถือปฏิบัติในสังคมไทยน่าจะสถาปนาสถาบันภิกษุณีขึ้นมาใหม่ได้ ด้วยการบวชภิกษุณีจากอุปัชฌาย์ภิกษุณีฝ่ายเถรวาทที่มีอยู่ในประเทศศรีลังกา ส่วนในประเทศจีน ได้หวั่นเกาหลี่ และประเทศญี่ปุ่น ซึ่งยังคงมีภิกษุณีปรากฏอยู่แต่เป็นฝ่ายมหายาน^{๘๒}

ส่วนพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาจาก ประเทศศรีลังกาประมาณศตวรรษที่ ๑๘ มีพระสงฆ์จากประเทศไทยไปศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา ภายหลังกลับมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ทำให้เกิดพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ขึ้น แต่ไม่สามารถสืบต่อสถาบันภิกษุณีได้เนื่องด้วยความเชื่อของผู้นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายนิคายเถรวาทว่า สถาบันภิกษุณีในอดีตนั้นขาดสูญไปนับตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๗ พร้อมกับสถาบันสงฆ์ที่ถูกทำลายลง และไม่สามารถสืบต่อพิธีกรรมได้ จึงเป็นการยากสำหรับสตรีจะมีโอกาสเข้ามาบิณฑบาตทางศาสนาในฐานะตัวแทนของผู้หญิงทางธรรม^{๘๓}

สถาบันภิกษุณีในสังคมไทยย่อมอำนวยประโยชน์แก่สตรีที่ประสงค์จะใช้ชีวิตทางศาสนา และอาจเป็นที่พึ่งพิงแก่สตรีในสังคมไทยในหลายระดับ นับตั้งแต่เยาวสตรีและผู้สูงวัย เพราะชีวิตทางศาสนาทำให้มีโอกาสศึกษาพระศาสนาอย่างต่อเนื่อง สถาบันภิกษุณีเกิดขึ้นแล้วย่อมมีประโยชน์ทั้งแก่ฐานะและการศึกษา คือทำให้ผู้หญิงมีโอกาสศึกษาเหมือนผู้ชาย คือวัดเป็นที่อยู่ของพระก็มีทั้งพระผู้ชายและพระผู้หญิงฐานะของสตรีจะดีขึ้นเมื่อได้รับการศึกษา ย่อมพัฒนาความสามารถเข้าถึงการบรรลุธรรมได้^{๘๔}

ปัจจุบันความเป็นไปได้ในการก่อตั้งสถาบันภิกษุณีในสังคมไทย จะเป็นการยาก เพราะในสังคมชาวพุทธฝ่ายเถรวาทยังปฏิเสธสถาบันภิกษุณี เนื่องจากมีความเชื่อและยึดถือพิธีกรรมซึ่งเป็นรูปแบบในการบวชอย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันสงฆ์และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องับศาสนา ถึงแม้ว่าจะมีการเรียกร้องสิทธิสตรีตามกฎหมายในหลายเรื่องก็ตาม สตรีทางธรรมมิได้

^{๘๑} อ่างแล้ว.

^{๘๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓.

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖ - ๑๗.

เรียกร่องเรื่องสิทธิทางศาสนาแต่อย่างใด มีพระสงฆ์รุ่นใหม่ อาจมองถึงปัญหาที่มีอยู่ในสังคมและคาดหวังว่า ถ้ามีสถาบันภิกษุณีแล้วจะสามารถช่วยแก้ปัญหาเกี่ยวกับสตรีและเด็กหญิงได้ โดยเฉพาะเรื่องการสอนเสริมการศึกษาฝ่ายพระศาสนาเช่นเดียวกับสถาบันของภิกษุสงฆ์ ที่มีอยู่ในสังคมไทย

ความเคลื่อนไหวของสตรีชาวพุทธที่บวชเป็นภิกษุณี ยังมีอยู่ในประเทศแถบเอเชียในฝ่ายนิคายเถรวาท เช่น ศรีลังกา ส่วนประเทศจีน ไต้หวัน ญี่ปุ่น ทิเบต ซึ่งถือว่าเป็นฝ่ายมหายานได้รับสืบสานมาจากประเทศศรีลังกา ส่วนในประเทศไทยมีสตรีที่บวชเป็นภิกษุณีมีจำนวน ๕ รูป คือ^{๘๕}

๑. ภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์ ได้รับการบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณีจากไต้หวัน ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ปัจจุบันสร้างวัดทรงธรรมกัลยาณี จังหวัดนครปฐมและพำนักอยู่ที่นั่น

๒. ภิกษุณีละออ ศรีเกียรติณรงค์ จังหวัดสระบุรี

๓. ภิกษุณีพัชรี พงษ์พานิช บรรพชาอุปสมบทเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๑

๔. ภิกษุณีวราภรณ์

๕. ภิกษุณีเพ็ญพิศ กตัญญูตา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับการอุปสมบทจากคณะสงฆ์ของพุทธคยา ประเทศอินเดีย ในระหว่างวันที่ ๑๔- ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑ ถือว่าเป็นการอุปสมบทด้วยความประสงค์ส่วนตัว ทางสังคมส่วนใหญ่ไม่ได้รับรู้ ภิกษุณีทั้ง ๕ รูป ดังกล่าวนี้นับว่าท่านเป็นนิมิตหมายที่ดีของนักบวชหญิงในประเทศไทย อาจจะมีความเป็นไปได้สูงในการที่จะเป็นแรงจูงใจให้มีการบวชเป็นภิกษุณีมากขึ้น และมีการรวมกลุ่มกันเพื่อเป็นพลังผลักดันให้คนในสังคมไทยมีมุมมองใหม่กับการบวชที่มีอยู่ในปัจจุบันคือแม่ชีไทย

ภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์ นับว่าเป็นภิกษุณีรูปแรกที่มีศรัทธาอย่างแรงกล้าอุทิศชีวิตเพื่อสังคมและพระพุทธศาสนาต้องต่อสู้กับอุปสรรคกับการมีสถานภาพเป็นภิกษุณีองค์เดียวที่สามารถรักษารูปแบบและวัตรปฏิบัติไว้ได้ ขณะเดียวกันท่านยังได้ก่อตั้ง ร.ร. ธรรมาภิสมัย เพื่อสงเคราะห์เด็กผู้ขาดโอกาสทางการศึกษา นับได้ว่า ท่านเป็นภิกษุณีรูปแรกที่บวชแล้วได้รับการต่อต้านจากสังคมสงฆ์มากกว่าภิกษุณีที่บวชในปัจจุบัน

พระราชวรมณี (ป.อ.ปยุตโต) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ขึ้นในประเทศไทยว่า ถ้าหากโดยหลักการแล้วนั้นเป็นไปได้ เนื่องจากภิกษุณีฝ่ายเถรวาทได้สูญสิ้นไปแล้ว การบวชภิกษุณีต้องอาศัยสงฆ์ ๒ ฝ่าย จะทำได้ก็ คือการสืบต่อจากฝ่ายมหายานเราจะยอมรับได้หรือไม่มันอาจเป็นคนละเรื่องกัน ถ้าสังคมไทยไม่สามารถจะก่อตั้งสถาบันภิกษุณีได้ เราอาจจะตั้งสถาบันนักบวชหญิงของพระพุทธศาสนาได้ ดังที่มี แม่ชีเกิดขึ้นในอดีต ผู้หญิงก็จะบรรลุจุดมุ่งหมายทางศาสนาได้และแม่ชีสามารถทำบทบาทบางอย่างแทนภิกษุณีได้^{๘๖}

แนวคิดดังกล่าวนี้ อาจมีส่วนร่วมในการช่วยแก้ปัญหาสังคมได้ระดับหนึ่ง เนื่องจากสตรี ที่มีจุดประสงค์จะใช้ชีวิตทางศาสนาสามารถเข้ามาอยู่ในรูปแบบแม่ชีได้ ขณะเดียวกันจะมีความคล่องตัวมากกว่าภิกษุณีเนื่องจากภิกษุณีมีศีลมากถึง ๓๑๑ ข้อ ซึ่งจะทำงานได้สะดวกมากขึ้นในสังคมปัจจุบัน

^{๘๕} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุลสถจิตโต), **สตรีในพระพุทธศาสนา**. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๖.

^{๘๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗- ๑๘.

ความเป็นจริงเกี่ยวกับค่านิยมในสังคมไทยที่เชื่อถืออย่างนั้น และตัวสตรีเองไม่สนใจถึงสิทธิทางศาสนาที่ตนจะได้รับเพื่อปฏิบัติหน้าที่ควบคู่กันไป มีความพอใจเป็นเพียงผู้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาทางอ้อมผ่านพระสงฆ์ โดยคิดว่า พระสงฆ์ โดยคิดว่า พระภิกษุสงฆ์เป็นเนื่อนาบุญของโลก

ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่าน ที่สนใจเกี่ยวกับการสถาปนาสถาบันภิกษุณีในสังคมไทยซึ่งมีมุมมองต่างกัน อาจเปลี่ยนพิธีกรรมเพื่อความสอดคล้องกับความเป็นไปได้ เรื่องการบวชภิกษุณีและเล็งเห็นคุณประโยชน์ในการเกิดของภิกษุณีบริษัท เพื่อช่วยกัน แก้ไขปัญหาสังคมที่กำลังเกิดขึ้นแก่สตรีและเด็กที่ประสบปัญหาชีวิต ไม่สามารถหาทางออกได้ เมื่อมีสตรีทางธรรมความเข้มแข็งเป็นที่ตั้งศรัทธาของประชาชนได้รับความอนุเคราะห์ด้านปัจจัย ๔ บริบูรณ์ เช่นเดียวกับสถาบันสงฆ์ในปัจจุบัน ย่อมเป็นที่พึงพิงแก่สตรีเหล่านั้น สิ่งสำคัญและประโยชน์ที่สังคมได้รับ คือการแก้ปัญหาของสตรีมีอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ ปัญหาการย่ำแย่ โสเภณี การถูกทารุณกรรมทางเพศ การกดขี่ การใช้แรงงานผิดกฎหมาย ฯลฯ

ความเป็นไปได้ของสถาบันภิกษุณีขึ้นอยู่กับสถาบันสงฆ์เป็นหลัก และผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น กรรมการศาสนา รวมถึงพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป สำคัญที่สุดคือตัวของสตรีเองที่มีความสนใจในเรื่องบทบาทของสตรีทางศาสนาที่ตนเองควรมีส่วนร่วมเพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือสังคม ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความร่วมมือกันมิใช่ต้องการมีฐานะเทียบเท่าสถาบันสงฆ์ ซึ่งถือว่าสิทธิและหน้าที่ต้องมาคู่กัน เพื่อประโยชน์ของสังคมโดยรวม

ความจริงของชีวิตมนุษย์ที่เกิดมามีความต้องการเท่าเทียมกันด้วยปัจจัย ๔ การยอมรับในสังคม ความมั่นคง ความปลอดภัย การมีชีวิตอยู่รอดด้วยความสุข ความเสมอภาคของชีวิตในสังคม หากสตรีได้รับโอกาสพัฒนาทุกรูปแบบเช่น ด้านการศึกษา ทางสังคมอาชีพ ฯลฯ ย่อมจะอำนวยประโยชน์อย่างมหาศาล สถาบันภิกษุณีอาจเกิดขึ้นได้จะโดยวิธีใดก็ตามด้วยการรวมตัวของบริษัททั้ง ๓ คือ ภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา และความเข้มแข็งของสตรีที่มั่นคงในพระพุทธศาสนาจักมีได้เนื่องจากได้รับโอกาสและความเสมอภาคทางศาสนา ถ้าจะมองถึงพิธีกรรมน่าจะยอมรับภิกษุณีฝ่ายมหายานที่มีอยู่ในแถบ เอเชียร่วมสังฆกรรมได้ตามพระวินัยที่กำหนดในครุธรรม ๘ ประการ ข้อที่ ๖ ว่าด้วยการอุปสมบทของภิกษุณีต้องอุปสมบทจากสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือทั้งภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ เมื่อสตรีที่ผ่านการอุปสมบทแล้ว มีระเบียบวินัยที่พึงปฏิบัติให้เคร่งครัดอาจทำให้เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาและได้รับการช่วยเหลือพัฒนาในกลุ่มสตรีทางธรรมให้ยืนหยัดอยู่ได้เพื่อเผยแผ่ พระพุทธศาสนาคู่กับพระสงฆ์ต่อไปในอนาคต และเกิด ประโยชน์ของการมีภิกษุณีในสังคมไทย^{๘๗}

๓.๑๑ สรุป

จากการศึกษาพัฒนาการของภิกษุณีในประเทศต่าง ๆ พบว่า สตรีในอินเดียก่อนพระพุทธศาสนายังไม่ได้อุบัตินั้น สตรียังไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม เช่น สตรีไม่มีสิทธิประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ตามลำพัง แต่เมื่อมีพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้น สตรีได้มีบทบาทหน้าที่ในศาสนา

^{๘๗} พลเภา เพ็งวิภาศ.ผศ. และคณะ, “ประโยชน์ของการมีภิกษุณีในสังคมไทย”, *ธรรมทรรศน์*, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๓ (ฉบับพิเศษ) ประจำเดือน พฤศจิกายน - ธันวาคม ๒๕๕๙ : ๖๒๓-๖๔๕.

เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นทางเลือกใหม่ที่ทำให้สตรีได้รับอิสระทางความคิด ที่จะออกบวชหาทางหลุดพ้น และทำประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมซึ่งถือได้ว่าคำสอนของพระพุทธองค์ได้ส่งเสริมที่จะยกระดับสตรีให้ดีกว่าเดิม เพราะในสังคมอินเดียผู้มิบทาทางศาสนาก็เท่ากับว่ามีอิทธิพลต่อการใช้ชีวิตของคนในสังคม พร้อมทั้งพระพุทธศาสนาส่งเสริมให้สตรีทำหน้าที่ในศาสนาเหมือนบุรุษ ซึ่งค่านิยม ความเชื่อ เกี่ยวกับสตรีแบบเก่าคิดว่า สตรีไม่สามารถอยู่อย่างอิสระได้ ต้องพึ่งบิดา มารดาสามี บุตร เสมอไปนั้น เป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนอินเดียในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่สตรีจะต้องพึ่งพาผู้อื่น ทำให้สตรีไม่มีส่วนในการประกอบพิธีกรรมในศาสนาของคนอินเดีย ซึ่งถือได้ว่าบทบาทในศาสนาเป็นตัวกำหนดสถานะความเป็นอยู่ของสตรี เช่น ความเชื่อที่ว่าสตรีที่มีบุตรก็จะช่วยให้บรรพบุรุษขึ้นสวรรค์พ้นจากนรกขุมที่ชื่อว่า ปุตตะ ได้ แต่พระพุทธศาสนาถือว่าบุคคลจะไปสวรรค์นรกได้ ก็ด้วยกรรมของตนที่กระทำ และต้องรับผิดชอบในสิ่งที่ตนกระทำ ไม่ได้ขึ้นต่อบุคคลอื่น เมื่อพระนางมหาปชาบดีโคตมีทูลขออนุญาตให้พระพุทธองค์อนุญาต การอุปสมบทให้สตรีด้วยเหตุผลว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าบุรุษหรือสตรี สามารถบรรลุธรรมได้เหมือนกัน การอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีเป็นการช่วยให้สตรีได้แสดงความสามารถของตนให้เป็นที่ยอมรับของสังคม และช่วยเหลือสตรีที่เป็นหญิงหม้ายไม่ให้ถูกดูถูกเหยียดหยาม จำนวนสตรีที่เป็นหม้ายเมื่อได้มาบวชเป็นภิกษุณีแล้วก็ได้ทำประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ก็ทรงยกย่องบรรดาภิกษุณีเหล่านี้ในความเป็นเลิศทางด้านต่างๆ เหมือนอย่างพระนางพระมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณี เป็นผู้เลิศทางด้านปัญญาเป็นต้น และการบวชภิกษุณีก็เป็นการสร้างความสมดุล กรณีที่หญิงหม้ายอยู่ในสถานะที่ได้สูญเสียครอบครัวออกไปจากชีวิตแล้ว ความเปราะบางในชีวิตสตรีเหล่านี้ก็เป็นทางเลือกที่สตรีจะหาทางพ้นจากความทุกข์ได้ โดยการหาทางออกก็คือ การเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีปฏิบัติตามหนทางอริยมรรค ที่พระพุทธศาสนาได้เตรียมไว้สำหรับคนที่มีความต้องการพ้นจากความทุกข์ เพราะการอุปสมบทของสตรีในตอนแรกๆ ก็ไม่ได้มีความคาดหวังว่าจะมิบทาทำอะไรในทางพระพุทธศาสนา ก็เพื่อจะได้ศึกษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ แต่การอุปสมบทของสตรีก็มีเงื่อนไขหลายอย่างดังที่กล่าวแล้ว อย่างไรก็ตามการมิบทาบทาก็ได้เกิดขึ้นด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธองค์ เพราะหลักธรรมของพระพุทธองค์มีเพื่อประโยชน์ของมหาชน

ดังนั้น สตรีที่เข้ามาอุปสมบทในธรรมวินัยแล้วสามารถทำหน้าที่ของตนเอง และให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยอัตโนมัติ การศึกษาบทบาทของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล ได้ศึกษาวิเคราะห์จากประวัติและอัตชีวประวัติของภิกษุณีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา บทบาทของภิกษุณีที่ศึกษาได้วางโครงสร้างในแบบประจักษ์ (Empirical) เพื่อชี้เป็นแนวทางให้เห็นถึงการปฏิบัติของภิกษุณีอันก่อให้เกิดบทบาทที่เด่นชัดในศาสนา เพราะการทำหน้าที่ของความเป็นภิกษุณีที่เข้ามาสู่ธรรมวินัยไม่ได้ขัดกับบทบาทบัญญัติของพระพุทธองค์ หากแต่หลักธรรมของพระพุทธองค์ได้ช่วยส่งเสริมให้สตรีในฐานะภิกษุณีได้ทำกิจของตนเอง และของผู้อื่นได้อย่างเต็มความสามารถและเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยรวมได้เป็นอย่างดี ส่วนการวิเคราะห์ของภิกษุณีใน ๕ ด้านประกอบด้วย ๑. บทบาทด้านการเผยแพร่คำสอนพระพุทธศาสนา ๒. บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๓. บทบาทด้านการปกครอง ๔. บทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ๕. บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ด้านการศึกษา ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในบทที่ ๔ ต่อไป

บทที่ ๔

การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ทำการวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนาในด้านต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์บทบาทของภิกษุณีทั้งในอดีต และปัจจุบัน จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี เอกสารวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ในการวิเคราะห์ในแต่ละบทบาทผู้วิจัยจะยึด วัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นแนวการวิเคราะห์ โดยมีประเด็นที่จะวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

- ๔.๑ บทบาทด้านการเผยแผ่คำสอนพระพุทธศาสนา
- ๔.๒ บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์
- ๔.๓ บทบาทด้านการปกครอง
- ๔.๔ บทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม
- ๔.๕ บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์
- ๔.๖ สรุป

๔.๑ บทบาทด้านการเผยแผ่คำสอนพระพุทธศาสนา

ในการประกาศหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาให้แผ่ขจรไปในทิศานุทิศโดยการห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว คือ งดเว้นจากการเบียดเบียนกัน ไม่ทำลายทั้งชีวิตตนเอง และผู้อื่น แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี งดเว้นอบายมุข ๖ อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดีด้วยน้ำใจอันงามโดยยึดถือหลักสังคหวัตถุ ๔ ให้ได้ฟังได้รู้ สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟังชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง เช่น การแสวงหาทรัพย์โดยวิธีสุจริตบอกทางสวรรค์ให้ คือ การแนะนำวิธีครองตน ครองคน ครองงาน หรือวิธีครองชีวิตให้ได้รับผลดีมีความสุขการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ย่อมนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธา การสั่งสอนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเทศนา ปาฐกถาธรรม หรือเผยแผ่ธรรมทางสื่อมวลชนการ และเป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรม เช่น ฝึกสมาธิเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงพระพุทธศาสนา

ภิกษุณีสงฆ์ เป็นหนึ่งในพุทธบริษัท ๔ ของพระพุทธศาสนา ได้สละเพศคฤหัสถ์แล้วออกบวชถือครองเพศสมณะได้ทำบทบาทของภิกษุณีในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนาโดยมีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสอน สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา มีคุณธรรมและหลักความประพฤติและมีการให้ความอนุเคราะห์ชาวบ้าน ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่เหมาะสมแก่เพศภิกษุณี

ในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนานี้ อาจทำได้หลายวิธีเช่น แสดงธรรม การสอนธรรม การปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่าง โดยสามารถทำได้ภายในอาราม(วัด)หรือนอกอาราม(วัด) การเผยแผ่คำสอนภายในอารามในสมัยพุทธกาลทำได้ด้วยวิธีการแสดงพระธรรมในวันธรรมสวนะ ส่วนการเผยแผ่คำสอนนอกอารามเป็นการสนทนาธรรมตามบ้านเรือนประชาชนในเวลาอันเหมาะสมและ

ตามกาลอันสมควร หรือในขณะที่จาริกไปตามหมู่บ้านหรือนิคมต่างๆ ได้มีโอกาสสั่งสอนหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อให้ประชาชนได้นำเอาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาไปเป็นแนวปฏิบัติในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

บทบาทในการเผยแผ่คำสอนของพุทธศาสนาที่มีบทบาทโดดเด่นและได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้ามี ๓ รูป ประกอบด้วยภิกษุณี ๓ รูป คือ ๑. พระรูปนันทาเถรี ๒. พระธรรมทินนาเถรี ๓. พระภัททากัจจนาเถรี ดังมีประวัติและบทบาทที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้า ที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ผ่านมามาตทักคะ ฝ่ายทางเพ่งฉาน ฉาน แปลว่า เพ่ง หมายถึงการเพ่งอารมณ์ตามกฎแห่งการเจริญกรรมฐานถึง

ส่วนบทบาทด้านการเผยแผ่คำสอนทางพุทธศาสนาของภิกษุณีในยุคปัจจุบันได้แก่ ภิกษุณีกวางนัง (Kwangnong) ท่านเป็นชาวเกาหลี ผู้เป็นแรงสำคัญในการนำพระพุทธศาสนาเข้าสู่เกาะญี่ปุ่น ในช่วงแรกที่พระพุทธศาสนาเข้าไปในญี่ปุ่นนั้นได้รับการต่อต้านจาก พวกโมโนโตเบและพวกนงะโตะมิ ที่เห็นพระพุทธศาสนาว่าเป็นลัทธิต่างดาวจึงเป็นปฏิปักษ์การขัดขวางโดยได้ทูลชักชวนจักรพรรดิญี่ปุ่นให้ปราบปรามพุทธบริษัท เพราะมองว่าพระพุทธศาสนาเป็นเหตุนำคนต่างดาวเข้าไปในญี่ปุ่น ดังนั้นจึงมีการทำลายวัดและทำร้ายภิกษุณีให้ล้มตายเป็นจำนวนมาก ต่อมา พ.ศ. ๑๑๓๖ (ค.ศ. ๕๙๓) เมื่อจักรพรรดินีสือโกะ (Suiko) ครองราชย์ พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง ได้มีการสร้างโบสถ์ สร้างวิหารใหญ่โต เช่น วัดฉินเท็นโนจิ ในเมืองโอซากา และได้นำพระบรมสารีริกธาตุมาจากเกาหลี ประดิษฐานไว้ในญี่ปุ่น ในปี พ.ศ. ๑๑๔๐ (ค.ศ. ๕๙๗) และต่อมาก็ได้มีพระภิกษุสงฆ์พร้อมด้วยภิกษุณีสงฆ์และช่างศิลป์ต่าง ๆ ติดตามพระสงฆ์ในฐานะอุบาสกและอุบาสิกาเป็นจำนวนมากเข้าไปในญี่ปุ่น พระพุทธศาสนาได้รับการต้อนรับและการอุปถัมภ์บำรุงเป็นอย่างดี ชนชั้นสูงออกบวชเป็นภิกษุและภิกษุณีเป็นจำนวนมากในแต่ละปีจนกลายเป็นประเพณีของญี่ปุ่นตั้งแต่นั้นมา ผลการสำรวจในปี พ.ศ. ๑๑๓๙-๑๑๖๗ (ค.ศ. ๕๙๖-๖๒๔) ได้พบว่ามีวัดพระพุทธศาสนาถึง ๔๘ แห่ง มีพระภิกษุสงฆ์จำนวน ๘๑๖ รูป และมีภิกษุณีสงฆ์จำนวน ๕๖๙ รูป ต่อมา ในปีคริสต์ศตวรรษที่ ๖ ชาวจีนได้เข้ามาสู่ญี่ปุ่นอีกและนำพระพุทธศาสนาและศาสนาขงจื้อเข้ามาด้วย ทำให้ชาวญี่ปุ่นนับถือศาสนาทั้งสาม คือ ศาสนาชินโต ศาสนาพุทธ ศาสนาขงจื้อควบคู่กันไป จากหลักฐานนี้แสดงให้เห็นว่า ประเทศญี่ปุ่นได้รับพระพุทธศาสนาโดยผ่านทางเกาหลีและจีน และภิกษุณีสายเกาหลีได้แสดงบทบาทสำคัญในการนำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ในประเทศญี่ปุ่น และได้ประสบชะตากรรมเช่นเดียวกับพระภิกษุสงฆ์ ในการอุปสมบทภิกษุณีในประเทศญี่ปุ่น ดำเนินการโดยภิกษุณีสงฆ์จากประเทศเกาหลี โดยในสมัยของจักรพรรดินีสือโกะนี้เอง ได้เกิดมีประเพณีสุภาพสตรีชนชั้นสูงกุลบุตร กุลธิดาของเสนาอำมาตย์นิยมออกบวชเป็นภิกษุณีร่วมกับประชาชนเป็นจำนวนมากในแต่ละปี จักรพรรดิและเสนาบดีถือเป็นประเพณีว่าการบวชเป็นภิกษุและภิกษุณีเป็นขั้นตอนการเข้าสู่การศึกษา ในระยะหนึ่งของชีวิต หรือเมื่อราชสำนักหรือบ้านเมืองมีปัญหาทางการเมือง จักรพรรดิและเสนาบดีก็จะเข้าสู่ศาสนาเพื่อให้ศาสนาเป็นเกาะกำลังป้องกันภัยจนกลายเป็นประเพณีสืบมา ภิกษุณีในประเทศญี่ปุ่นยังคงมีสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน แต่ละนิกายได้ปฏิบัติธรรมและมุ่งมั่นพร้อมด้วยมีอุดมการณ์มุ่งเผยแผ่ธรรมไปยังประเทศตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ร่วมมือกับภิกษุณีชาวตะวันตกดำเนินเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่สังคมอเมริกันอย่างแข็งขันจนถึงปัจจุบัน

๔.๒ บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์

สตรีอินเดียโบราณได้รับการศึกษาน้อยมากเพราะหญิงสาวจะต้องแต่งงานก่อนวัยรุ่น บิดาจะต้องแต่งงานให้ลูกทันทีก่อนลูกสาวจะมีระดู ถ้าพ่อแม่แต่งงานให้ลูกสาวถือว่าเป็นสิ่งเลวทรามเป็นบาป และต้องถูกลงโทษตามกฎหมายตามจำนวนการมีระดูโดยปราศจากสามี ดังนั้นสตรีอินเดียจึงได้รับการศึกษาน้อยเพราะเป็นความนิยมของสังคมอินเดียที่ให้ผู้หญิงแต่งงานตั้งแต่วัยเด็ก ทำให้ขาดโอกาสด้านการศึกษาอย่างเห็นได้ชัดจนอย่างหนึ่ง อนึ่งเมื่อสตรีแต่งงานแล้วชีวิตจิตใจของเธอต้องได้รับการดูแลจากสามี ประกอบด้วยคำสอนที่หล่อหลอมให้สตรีดูแลปรนนิบัติเอาใจใส่ต่อสามี และการดูแลเลี้ยงดูบุตรเวลาทั้งชีวิตของเธอจึงอยู่แต่ในบ้าน การงานและโลกภายนอกจะต้องถูกตัดขาดจากเธอไป ทำให้สตรีขาดโอกาสการพัฒนาในด้านอื่น เช่น การศึกษา ดังนั้นสตรีอินเดียจึงไม่สามารถบรรลุถึงความเป็นตัวของตัวเองได้ สตรีจะตัดสินใจด้านศาสนาและสังคมจะต้องได้รับการอนุญาตจากบุรุษ ในการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาทำให้สตรีได้มีโอกาสเข้ามาอุปสมบทเป็นภิกษุณี และเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของสตรีที่ได้รับความกดดันจากสังคม การไม่ได้รับการศึกษาทำให้สติปัญญาของสตรีไม่กล้าแข็งอย่างบุรุษเพศ อาจเป็นสาเหตุให้สตรีรู้ไม่เท่าทันบุรุษ และมีฐานะทางสังคมต่ำต้อยตลอดจนได้รับการดูแลจากสังคมก็เป็นได้ ทำงานไร้เกียรติ และมีรายได้น้อย ดังนั้นถ้าเรามองดูสังคมอินเดียโบราณและสังคมไทยยุคศักดินา สตรีได้มีโอกาสในการศึกษาเฉพาะแต่งงานในบ้านซึ่งเป็นการทำงานที่ไม่มีค่าตอบแทนการถือค่านิยมว่าการบวชเรียนในพุทธศาสนาของบุรุษ ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนกำหนดสถานภาพของสตรีนอกจากปัจจัยด้านอื่น ที่ทำให้สตรีมีความรู้สึกว่ามีค่าไม่เท่าเทียมกับบุรุษ หากมองในพุทธศาสนาเรื่องความเท่าเทียมของการใช้ปัญญาเราก็จะพบว่า ปัญญาของบุรุษและสตรีมีความเท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นมุมมองที่สังเกตได้ยากมาก มันแตกต่างจากปัจจัยขั้นประสบการณ์เป็นพื้นฐาน คือ รูปแบบของคลองเพศนักรบวช ที่คนส่วนมากมองว่าไม่สำคัญ แต่การเกิดของภิกษุณีในพระพุทธศาสนาทำให้สตรีในสังคมอินเดียได้มีโอกาสเข้าถึงการศึกษาและได้เรียนหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ภิกษุณีผู้ที่มีบทบาทในด้านการศึกษาและให้ความรู้แก่สตรีในครั้งพุทธกาลที่ปรากฏเด่นชัดได้แก่ พระภัททาภุณฺณพลเกสาเถรี และพระสิงคาลมาตาเถรี

ส่วนภิกษุณีในยุคปัจจุบันที่มีบทบาทด้านการศึกษาที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับสังคม ได้แก่ ภิกษุณีเส็ง-กัว (Seng-Kuo) เธอเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและฝึกฝนในการปฏิบัติจิตเพื่อความหลุดพ้นมาตั้งแต่ยังเยาว์วัย ต่อมา เมื่อมีอายุได้ ๒๖ ปี จึงได้เข้ารับการบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณี โดยมีบทบาทที่โดดเด่นด้านการศึกษาที่มีส่วนช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปัจจุบันท่านเป็นผู้หญิงที่มีแก่ง มีความรู้ ความสามารถ และดำรงตำแหน่งได้ทัดเทียมกับผู้ชาย ท่านได้มีส่วนช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่รู้จักโดยกว้าง โดยผลของการวิจัยก็พบว่า พบว่าประชาชนส่วนใหญ่มีทัศนคติในเชิงบวก เกี่ยวกับบทบาทของภิกษุณี ที่มีส่วนช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นภิกษุณีที่เป็นแบบอย่างของพระพุทธศาสนา มีอุดมการณ์ที่แน่วแน่ เพื่อพระพุทธศาสนา และสังคมมิใช่เพื่อชื่อเสียง ยศ ตำแหน่ง หรือลาภสักการะใด ท่านเจ้าอาวาสวัดโฝว กวง ชัน มีความรู้ ความเข้าใจในหลักพระธรรมวินัยอย่างยิ่ง ตลอดจนยังมีบทบาทอย่างมาก ทำให้เป็นที่รู้จักของคนในสังคม และท่านภิกษุณียังมีเทคนิคในการเผยแผ่ศาสนาให้เป็นที่สนใจ โดยสามารถชักนำให้ผู้คนเข้ามาปฏิบัติธรรม และสนใจในพระพุทธศาสนามากขึ้น ประชาชนส่วนใหญ่มีความเห็นว่า วัด โฝว กวง ชัน มีหลายสาขาทั่วโลก ทำให้ง่ายต่อการเลือกปฏิบัติ อีกทั้งเปิดโอกาสให้คนทุกเพศ ทุกวัย ทุกศาสนา

สามารถเข้ามาปฏิบัติ และศึกษาธรรมะได้ โดยไม่มีการแบ่งแยกศาสนา ในด้านของมูลนิธิแสงพุทธธรรม วัดโฝว กวง ชัน นั้น ถือว่ามีบทบาทอย่างมากในการช่วยเหลือสังคม เช่น เปิดโอกาสสอนภาษาจีน สอนการทำอาหารเจ สอนการจัดดอกไม้ เพื่อเป็นการเสริมความรู้ และทักษะทางด้านอาชีพให้กับเยาวชน ตลอดจนยังได้มีการจัดตั้งทุนของทางมูลนิธิแสงพุทธธรรม เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้กับผู้ด้อยทางการศึกษาของสังคมอีกด้วย

และภิกษุณีอีกรูปหนึ่งชื่อหลงเหยียน (เล่งเน้ย) ผู้มีบทบาทในการจัดการศึกษาท่านเป็นเจ้าของอาวาสและเป็นผู้อำนวยการวิทยาลัยภิกษุณี และได้มีโอกาสถวายการต้อนรับคณะสงฆ์จากประเทศไทยคือคณะของพระญาณวโรดม เมื่อไปถึงวัดที่หน้าประตูใหญ่ภิกษุณีหลงเหยียนได้ออกมาต้อนรับพร้อมด้วยฆราวาสอีกหลายคน ในประตุมิภิกษุณีตั้งแถวรับ ๒ ข้าง ทางด้านซ้าย (เขาเข้า) ๒๕ รูป ด้านขวา ๒๓ รูป แต่งเหลืองทั้งหมด “ตอนหนึ่งที่คณะของพระญาณวโรดมทำพิธีมอบพระพุทธรูปเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งการสัมพันธมิตรภาพระหว่างไทย-จีน พระญาณวโรดมบันทึกต่อไปว่ามีภิกษุณี ๓๖ รูปสวดอนุโมทนาแล้วคณะได้เข้าชมกิจการของวัดหวังจึงได้เยี่ยมชมห้องเรียนของภิกษุณีนักศึกษากำลังศึกษาวิชาการอยู่ ๓๕ รูป และคณะเยี่ยมชมได้แสดงความชื่นชมและเป็นกันเองตามสมควรแล้วก็เดินทางจากไป” และบันทึกการเสด็จเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชในหนังสือพิมพ์จีนมณฑลซานซีชื่อ Shanxi Ribao ประจำวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๓๖ รายงานตอนหนึ่งของพระตำราสขอบุคคลรัฐบาลจีน และทรงความปลื้มปิติมากที่ได้มานมัสการศาสนาสถานอันสำคัญยิ่งของโลก และทรงอำนวยการให้ ภิกษุ ภิกษุณี และสาธุชนจีน ผู้มาเฝ้ารับเสด็จให้มีความสงบสุขและเจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นต่อไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ที่ปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ยังมีภิกษุณีสืบต่ออยู่จนถึงทุกวันนี้

ดังนั้น บทบาทของภิกษุณีซึ่งเป็นที่คุ้นเคยของสังคม และชาวบ้านทั่วไปเป็นกันเอง และเป็นตัวอย่างของสังคมอารยะเป็นทั้งผู้บรรลุอุดมคติสูงสุดของชีวิต และยังเป็นได้ทั้งผู้ยังไม่สละโลกีย์ วิสัย กวี ชาวบ้าน และชาวเมืองต่างพรรณนาถึงบุคลิกของภิกษุณีอย่างน่าชื่นชม และกล่าวถึงภิกษุณีอย่างคุ้นเคยกันถือว่าการบวชเป็นภิกษุณีเป็นศิลปะแห่งการดำเนินชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น ภิกษุณีจึงอยู่ในความทรงจำและในลักษณะที่เป็นมนุษย์จริง ๆ เป็นทั้งนักบวช นักสังคมสงเคราะห์และเป็นครู และนักปราชญ์ของสังคมในเวลาเดียวกัน สำนักภิกษุณีจึงเป็นศูนย์กลางสมาคมของผู้แสวงบุญทั้งหลาย

๔.๓ บทบาทด้านการปกครอง

การปกครอง คือการใช้อำนาจอธิปไตยตามกฎหมายในการบริหารและจัดการ การปกครองมีหลายรูปแบบ เช่น การปกครองแบบประชาธิปไตย และการปกครองแบบเผด็จการ นอกจากนี้การปกครองยังต้องอาศัยพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าเป็นแนวปฏิบัติ ภิกษุณีที่ถือครองเพศสมณะต้องยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นหลัก เพื่อเป็นกรอบคุ้มครองการรักษาในความเป็นสมณสาธูป ภิกษุณีที่มีบทบาทเห็นได้ชัดคือ พระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นผู้อาวุโสกว่าภิกษุณีทั้งปวง เป็นผู้มิประสพการณ์มาก นางจึงได้ดูแลเหล่าบรรดาภิกษุณี ให้คำปรึกษาปัญหา ให้การศึกษาแก่บรรดาภิกษุณี ความเป็นผู้ปกครองของพระนางในการรับผิดชอบต่อภิกษุณีสงฆ์ คล้ายคลึงกับพระพุทธองค์ปกครองภิกษุสงฆ์ ในกรณีการกราบทูลแนวปฏิบัติต่อภิกษุเมืองโกสัมพี และการทูลขอเพื่อให้

สถานภาพของภิกษุณีสงฆ์เท่าเทียมกับภิกษุสงฆ์ กรณีการทำความเคารพของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ทำความเคารพกันตามพรราชา ไม่ให้แต่ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์แสดงความเคารพอยู่ข้างเดียว เพื่อให้ภิกษุณีได้รับรู้ข้อปฏิบัติเหมือนทุกรูปเกิดความเข้าใจ และปฏิบัติตามคำสั่งของพระพุทธองค์ได้ถูกต้อง บทบาทของพระนางมหาปชาบดีโคตมีแสดงให้เห็นถึงความสามารถของพระนางในการปกครองภิกษุณีให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในคำสอนของพระพุทธองค์และเป็นการปกครองที่ภิกษุณีปกครองกันเองทำให้ภิกษุณีมีความเข้าใจกันดี ซึ่งอาจจะดีกว่าภิกษุเพราะสภาวะธรรมชาติทางสรีระของภิกษุณีเอง ภิกษุอาจจะไม่มีความรู้เท่ากับตัวของภิกษุณีเอง และเป็นความสะดวกในการปฏิบัติธรรมของทั้งสองฝ่าย เพราะเพศทั้งสองต่างเป็นข้าศึกต่อกันซึ่งอาจจะทำให้ความเพียรในการปฏิบัติธรรมน้อยลง พระพุทธศาสนาให้ภิกษุณีปกครองกันได้นั้นเป็นการชี้ให้เห็นถึงความสามารถของภิกษุณีว่า ภิกษุณีได้ทำหน้าที่ของตน การทำหน้าที่ตามคำสอนของพระพุทธองค์ก็เพื่อให้ประโยชน์สุขเกิดขึ้นแก่คนหมู่มาก ซึ่งการกระทำตามหน้าที่ของภิกษุณีทำให้เกิดคุณสมบัติ หรือคุณค่าในตัวภิกษุณีในการกระทำประโยชน์แก่สังคม ดังนั้นการจะมีคุณค่าได้ก็ต้องทำประโยชน์ต่อผู้อื่น การทำประโยชน์แก่ผู้อื่นนั้นไม่จำกัดเฉพาะกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่เป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมให้ประโยชน์แก่คนหมู่มาก หากพิจารณาถึงบทบาทในด้านนี้ของภิกษุณีหลายๆ รูปก็จะเห็นว่า ภิกษุณีหลายรูปก็มีบทบาทเหมือนกันหลายรูป แต่ที่ปรากฏเด่นชัดก็คือพระนางมหาปชาบดีโคตมี และพระสกุลาเถรี เพราะความเป็นนักปกครองจะต้องแสดงภาวะของความเป็นผู้นำ ดังเราจะเห็นในอัฐวีประวัติของพระนางภิกษุณีที่หลายรูปมิได้กล่าวนามก็มีความสำคัญต่อการปกครอง และการดำรงอยู่ของภิกษุณีในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลนั้น ได้สร้างความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนนั้นแน่นอนว่าคงไม่ใช่เกิดจากภิกษุณีรูปเดียว และคำตอบ ๆ เดียวก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ทุกข้อ ฉะนั้นภิกษุณีจึงมีตำแหน่งที่พระพุทธองค์แต่งตั้งแตกต่างกันไปตามความสามารถ และความเหมาะสมของแต่ละรูปในตำแหน่งนั้นๆ ตามบทบาทที่ได้รับ

๔.๔ บทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

ศิลปวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและเกี่ยวพันกับปัจจัยภายในและภายนอกที่เข้ามากระทบ ศิลปวัฒนธรรมอาจเหมาะสมกับยุคสมัยหนึ่ง แต่อาจไม่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนในอีกยุคหนึ่ง แต่ไม่ได้หมายถึงการละทิ้งวัฒนธรรมเดิมอย่างสิ้นเชิงเพราะรากเหง้าของศิลปวัฒนธรรมของแต่ละประเทศได้ผ่านการสั่งสมและมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในประเทศนั้นๆ มาอย่างยาวนาน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเป็นผลมาจากลักษณะบางอย่างไม่ตอบสนองความต้องการของคนในยุคสมัยนั้น จึงได้นำวัฒนธรรมอื่นๆ มาผสมผสานให้เข้ากับวิถีวัฒนธรรมเดิม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมเอาไว้ เพราะถ้าไม่อนุรักษ์ไว้แล้ววัฒนธรรมของสังคมอื่นก็จะเข้ามาครอบงำและจะต้องตกเป็นเมืองขึ้นทางวัฒนธรรมของสังคมอื่นไป วัฒนธรรมรวมถึง ทุกสิ่ง ทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นมานับตั้งแต่ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา กฎหมาย ศิลปะ จริยธรรม ตลอดจนวิทยาการและเทคโนโลยีต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่มนุษย์ คิดค้นขึ้นมาเพื่อช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ เพราะการจะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้มนุษย์จะต้องรู้จักใช้ประโยชน์จากธรรมชาติและจะต้องรู้จักควบคุมความประพฤติของมนุษย์ด้วยกัน นอกจากนี้ศิลปวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องกำหนดความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม

และเป็นเครื่องกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคม การศึกษาศิลปวัฒนธรรมจะทำให้เข้าใจชีวิต ความเป็นอยู่ ค่านิยมของสังคม เจตคติความคิดเห็นและความเชื่อถือของบุคคลได้อย่างถูกต้อง และ ทำให้มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ให้ความร่วมมือกันได้ ยังทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม เพราะวัฒนธรรมคือกรอบหรือแบบแผนของการดำรงชีวิตทำให้มีพฤติกรรมเป็นแบบเดียวกัน และยัง เป็นการชีวิตทำให้มนุษย์มีสถานะที่แตกต่างจากสัตว์

บทบาทด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของภิกษุณีในครั้งพุทธกาลที่ปรากฏเด่นชัดได้แก่ ที่ ท่านได้เป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในการเคารพสิทธิของการอยู่ร่วมกันของคนใน สังคม พร้อมทั้งเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุพพการีจนเกิดเป็นวัฒนธรรมการเคารพสิทธิบุคคลจน เป็นประเพณีที่ดั่งามในโลกปัจจุบันนี้ ประกอบด้วย พระเชมาเถรี พระอุบลวรรณาเถรี พระโสธมาเถรี พระภัททกาปิลาณีเถรี

ส่วนบทบาทของภิกษุณีด้านการบำรุงศิลปวัฒนธรรมในยุคปัจจุบันที่มีความโดดเด่นได้แก่ ภิกษุณี จิง-เจียน ท่านได้มีบทบาทในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมด้านการคัดลายมืออักษรจีนซึ่งถือว่าเป็น การวางรากฐานให้กับคนจีนในการรักประเทศชาติและยังได้สอนวิธีการตีพิมพ์ให้เกิดความไพเราะ อย่างถูกวิธีถือว่าเป็นการอนุรักษ์ดนตรีโบราณให้คงอยู่คู่วิถีชีวิตคนจีนบ่งบอกถึงความสุขุมรอบคอบมี จิตใจเยือกเย็น และท่านยังเป็นผู้จุดประกายให้เกิดการยอมรับในความเป็นภิกษุณีสงฆ์และในสมัย ต่อมาภิกษุณีสงฆ์ได้มีบทบาทร่วมกันในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆเช่นเกาหลี ญี่ปุ่น และไต้หวันโดยมุ่งเน้นการสังคมสงเคราะห์ด้านการศึกษา การแก้ปัญหาทางศีลธรรมและผดุง วัฒนธรรมของชาติ โดยท่านมีประวัติพอสังเขปดังนี้

ภิกษุณี จิง-เจียน ท่านเป็นบุตรของข้าหลวงจุงตาน เจ้าเมืองหวู่เว่ อยู่ทางตะวันตกของ แคว้นกานสุ เมื่อเป็นเด็กเธอรักการศึกษา เป็นกำพร้าแต่เล็ก เลี้ยงชีพโดยการเป็นครูพิเศษ สอนบุตร ของผู้ดีมีเงิน (ในเมืองหลวง) โดยสอนวิธีตีพิมพ์และการคัดลายมืออักษรจีน เธอมีศรัทธาเลื่อมใสใน พระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า แต่ไม่มีอาจารย์สอนหรือให้คำแนะนำ ต่อมาได้พบกับพระภิกษุชาวจีน รูปหนึ่งชื่อหลวงจิ้น ฟา-ซี (Fa-shih) ซึ่งเป็นผู้มีความเข้าใจในพระคัมภีร์ต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง หลวงจิ้น องค์กรนี้ได้สร้างวัดใกล้ ๆ ประตูทางทิศตะวันตกของพระราชวังในเมืองนานกิงจิง-เจียนจึงไปนมัสการ ถวายความเคารพที่นั่น และเมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนา เธอก็ได้พบแสงสว่างทางธรรม ต่อมาเธอก็ จินถามอาจารย์ฟา-ซีว่า “ในพระสูตรนั้น มีพูดถึงภิกษุและภิกษุณี ดิฉันอยากบวชเป็นภิกษุณีบ้าง ” อาจารย์ฟา-ซี ตอบว่า “เป็นจริงเช่นนั้น ในทางตะวันตก (หมายถึงอินเดีย) สงฆ์เขาแบ่งออกเป็นภิกษุ และภิกษุณี แต่ในประเทศเรายังไม่มีพร้อม ” จิง-เจียน ถามต่อไปว่า “การที่สงฆ์แบ่งเป็นสองพวก เช่นนั้น ในทางปฏิบัติมีความแตกต่างกันหรือไม่ ” อาจารย์ ฟา-ซี อธิบายว่า “อาตมาทราบจากผู้ที่เคยไปมา บอกว่าผู้ที่ เป็นภิกษุณีนั่นต้องรักษาศีลถึง ๕๐๐ ข้อ ในขณะที่พระภิกษุรักษาศีล ๒๕๐ ข้อ ” จิง-เจียน จึงไปหาพระศีลอุปัชฌาจารย์ (Silaupadhyaya) เพื่อขอความรู้ในเรื่องนี้ พระศีลอุปัชฌา จารย์อธิบายว่า โดยหลักใหญ่ ๆ ทัว ๆ ไปแล้ว ศีลของพระภิกษุกับภิกษุณีมีความคล้ายคลึงกันมาก ผิดกันก็เพียงข้อปลีกย่อย แต่ถ้าไม่รู้ข้อปลีกย่อยเหล่านั้น ก็ยังบวชเป็นภิกษุณีไม่ได้ ศีลใหญ่ ๑๐ ข้อนั้น อาจจะรับได้จากอาจารย์ผู้เป็นพระเถระ แต่ถ้าไม่มีอุปัชฌาจารย์แล้ว ก็สุดที่ทำอะไรได้จิง-เจียน จึงปลงผม และรับศีล ๑๐ จากพระศีลอุปัชฌาจารย์ แล้วออกไปตั้งสำนักอยู่ที่ป่าไผ่ ใกล้กับประตูวังทางทิศ ตะวันตกพร้อมด้วยสาวนาคศิษย์อีก ๒๔ รูป ขณะนั้นยังไม่มีนักบวชหญิง ผู้เป็นพระเถรีที่จะเป็นอาจารย์ได้

เมื่อติดขัดเรื่องใดก็พากันมาหาจิง-เจียน เพื่อขอคำแนะนำ จิง-เจียนก็สามารถปฏิบัติหน้าที่ให้คำแนะนำได้ดี ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. ๘๗๘-๘๘๖ พระภิกษุเส็งเจียน (Seng-chien) ได้รับหนังสือเกี่ยวกับการทำพิธีบรรพชาอุปสมบท ภิกษุณีพร้อมทั้งภิกษุณีวินัยจากค้วนันคันธาระ ในปี พ.ศ. ๙๐๐ (ค.ศ. ๓๕๗) ในวันที่ ๘ เดือนที่ ๒ มีบันทึกว่าพระภิกษุต่างชาติรูปหนึ่งชื่อพระธรรมการตะ (Dharmakarta) ได้รับการนิมนต์ให้บรรพชาอุปสมบทภิกษุณีที่เมืองโลยาง คือ ภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ การอุปสมบทจึงต้องเลิกล้มไป ท่านธรรมการตะจึงได้เดินทางจากไปโดยทางเรือล่องไปตามแม่น้ำ สูจิง-เจียง พร้อมด้วยสตรีอีก ๓ คน ได้รับศีล ๑๐ จากท่านธรรมการตะและอนุธรรมจากท่านธรรมคูปตเถระจึงนับได้ว่าจิง-เจียน เป็นภิกษุณีรูปแรกของจีน แม้จะยังไม่ได้รับการอุปสมบทจากสงฆ์ ๒ ฝ่าย

๔.๕ บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์

บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ ที่มีบทบาทโดดเด่นในครั้งพุทธกาล ประกอบด้วย พระภิกษุ โคตรมีเถรี และพระสิงคาลมาตาเถรี เป็นผู้มีส่วนร่วมในการทำประโยชน์แก่สังคม ชุมชน ในด้านต่างๆ เช่น การจัดการศึกษาแก่เด็กด้อยโอกาส การให้ความช่วยเหลือด้าน สาธารณูปโภคของชุมชน และการส่งเสริมวิชาชีพต่าง ๆ เป็นต้นเหล่านี้ภิกษุณีทำได้ เช่น ด้านการสาธารณสงเคราะห์นั้นเป็น เครื่องมือขององค์กรทางพุทธศาสนาที่ทรงพลังและมีประสิทธิภาพสูงที่สามารถขับเคลื่อนสังคมให้ก้าวหน้าต่อไปได้ พุทธศาสนาเชิงรุกด้านการสาธารณสงเคราะห์นี้ เป็นการจัดสร้างเพื่อประโยชน์อัน ก่อให้เกิดผลต่อสาธารณะ เช่น การสร้างโรงพยาบาล การสร้างถนน การสร้างศาลา การสร้างอาคาร เรียง เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วยังเป็นการจัดหาสิ่งของ หรือวัสดุอุปกรณ์ เครื่องใช้สำหรับสถานศึกษา หรือสถานที่อื่นใดที่เป็นของสาธารณะ เพราะการจัดกิจการอันเป็นสาธารณประโยชน์ พระภิกษุณีวัด ต่างๆ ในประเทศจีน เช่น พระสมณะเชิงเจียน ได้รับคัมภีร์ต้นฉบับมหาสังฆิกภิกษุณีกรรม และ ภิกษุณีปาติโมกข์ มาจากอาณาจักรจวงจี้จัดทำอยู่ในปัจจุบันแบ่งออกเป็น ๔ แนวทาง คือ

๑. การเข้าไปบริหารจัดการ เป็นกิจการที่ดำเนินการหรือจัดทำโครงการขึ้นมาเอง ใน ลักษณะที่ทำเป็นกิจการประจำหรือชั่วคราว เช่น กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน การตั้งมูลนิธิ การ ตั้งกองทุน เพื่อช่วยเหลือคนยากจนหรือช่วยเหลือครอบครัวประสบภัยพิบัติ การกำหนดเขตอภัยทาน หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล เป็นต้น ซึ่งพระภิกษุณีเข้าไปดำเนินการเอง

๒. การเข้าไปสนับสนุน เช่น การพัฒนาหมู่บ้านหรือชุมชน การจัดหาทุนเพื่อการ สงเคราะห์ การช่วยเหลือทางราชการในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด เป็นต้น อาจเป็นการ เกี่ยวข้องกิจการของภาครัฐหรือของภาคเอกชนในลักษณะของการเข้าไปมีส่วนร่วม เป็นต้น ซึ่งเป็นการ ทำกิจกรรมส่งเสริมหน่วยงานอื่นที่ทำอยู่ก่อนแล้ว

๓. เข้าไปแสวงหาการมีส่วนร่วม เป็นการช่วยเหลือในส่วนหนึ่งของสาธารณสมบัติ โดยมีมุ่ง เอาผลเพื่อส่วนรวมที่เป็นสาธารณที่เป็นวัตถุ เช่น การสร้างถนนหนทาง การขุดลอกคูคลอง การ สร้างฌาปนสถาน การสร้างระบบประปาและระบบไฟฟ้าหรือเครื่องกำเนิดไฟฟ้า เป็นต้น ซึ่งเน้นที่สา ธารณสมบัติส่วนรวมเป็นหลัก

๔. การเข้าไปแบบให้เปล่า เช่น การช่วยผู้ประสบภัยพิบัติ ไม่ว่าจะเป็นอุทกภัยวาตภัย อัคคีภัย การประสออุบัติเหตุ การประสอภัยธรรมชาติ การสงเคราะห์คนชรา คนพิการ คน ผู้ด้อยโอกาส หรือการสงเคราะห์โดยประการอื่น ๆ ทั้งในยามปกติและตามโอกาสที่มาถึง เป็นต้น ซึ่ง

เป็นความเมตตาเอื้ออาทรต่อผู้อื่น ให้มองว่าการที่พระภิกษุณีได้พยายามคิดทำงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง คือโครงการพระธรรมทูตสายต่างประเทศ โครงการสถานีวิจัย เป็นต้น วัดในพุทธศาสนา ในประเทศจีน ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด และพุทธศาสนาเชิงรุกด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ประกอบด้วย การเข้าไปบริหารจัดการ การเข้าไปสนับสนุน การแสวงหาการมีส่วนร่วม และการเข้าไปแบบให้เปล่า

ปัจจุบันประเทศในยุโรปซึ่งสตรีชาวพุทธมีความตื่นตัวออกบวชก็ในสมัยเดียวกัน คือช่วงทศวรรษ ๑๙๗๐ ภิกษุณีอายุระฆมา ปฏิบัติตามสายเถรวาท ในขณะที่ภิกษุณีจัมปา เช็ตดรอน ในสายทิเบตต่างทำงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ก่อสร้างอาคาร เพื่อก่อตั้งศูนย์ฝึกสมาธิในสายของตน ในสหภาพโซเวียตที่ล่มสลายไปแล้ว ก็มีสามเณรี เฉพาะทิเบตมีสตรีชาวพุทธตะวันตกหันมารับบัพทิสและปฏิบัติตามสายทิเบตเป็นจำนวนมากการเป็นผู้ดูแล การสร้างวัดวาอาราม วิหาร ศาลา เมรุ สถานปฏิบัติธรรม ศาลาการเปรียญ และรักษาบูรณปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซม บทบาทภิกษุณีในการบริหารกิจการด้านสาธารณูปการ โดยภาพรวมแล้ว 'วัดอภัยคีรีวิหาร' (Abhayagiri) เป็นวัดศาสนาพุทธนิกายเถรวาทในความอุปถัมภ์ของพระเจ้าวัฏฏคามินิอภัย เป็นวัดที่มีชื่อคู่กันกับวัดมหาวิหาร ซึ่งมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ปัจจุบันปรากฏอยู่ในกำแพงเมืองเก่านครอนุราชปุระ ประเทศศรีลังกา มีอายุอยู่ในราวสมัยพุทธศตวรรษที่ ๔ ซึ่งเป็นยุคสมัยแรกๆที่มีการจารพุทธพจน์ลงในใบลาน วัดอภัยคีรีวิหารมีพระสงฆ์จำนวนมาก มีเจดีย์ปราสาท ศาสนวัตถุ และระบบชลประทานที่ก้าวหน้าภายในสำนักซึ่งเหตุการณ์ตามการศึกษาประวัติศาสตร์กล่าวว่า วัดสำนักอภัยคีรีวิหาร และวัดในสำนักมหาวิหารได้ชื่อว่ายกออกจากกันชัดเจนยิ่งขึ้นในสมัยนี้ เพราะการจลาจลในราชสำนักและการให้ความช่วยเหลือต่อพระเจ้าวัฏฏคามินิอภัยของสำนักสงฆ์อภัยคีรี สำนักอภัยคีรีวิหารเป็นแหล่งต้นตอในการสร้างหนังสือปกรณ์พิเศษ ชื่อ วิมุตติมรรค อันเป็นคัมภีร์หนึ่งที่มีความสำคัญของพุทธศาสนาเถรวาทคณาจารย์ที่ได้รับการยกย่องเชิดชูของสำนักอภัยคีรีวิหาร ชื่อ พระอุปติสสะเถระ ผู้รจนาคัมภีร์วิมุตติมรรคไว้เป็นแบบ และพระสังฆมิตตเถระผู้ไต่ถามที่มีชัยชนะเหนือคณะสงฆ์สำนักมหาวิหาร และเหตุการณ์ในสมัยนั้นยังปรากฏว่าพระเจ้าจักรพรรดิจีนได้จัดราชทูตมาทูลขอภิกษุณีสงฆ์สำนักอภัยคีรีวิหารไปเพื่อประดิษฐานพระศาสนาด้วย พระเถรีผู้เป็นหัวหน้าคณะภิกษุณีในครั้งนั้นคือพระเทวสาราเถรี พระภิกษุณีสงฆ์ในสายนี้มีการสืบทอดกันเรื่อยมาในชื่อนิกายธรรมคูปต์ และได้มีวัดภิกษุณีแห่งแรกในประเทศจีน ที่พระเจ้าจักรพรรดิถวายนามว่าวัดวินฟู (Vinfu Monastery) จะอย่างไรก็ตาม ภิกษุณีนั้นจัดว่าเป็นบริษัท ๑ ใน ๔ ของพระพุทธเจ้าที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นพยานแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ได้ช่วยบูรณปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซม บริหารกิจการด้านสาธารณูปการ บทบาทภิกษุณี จากชีวประวัติของพระเถรีทั้งหลายในเถรีคาถาและอรรถกถาบอกให้ทราบว่าสตรีที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุณีนั้นมีตั้งแต่เจ้าหญิงธิดาเศรษฐี ไปจนถึงโสเภณี คนขอทาน และการเข้ามาบวชของท่านส่วนมากแล้วจะเกี่ยวกับความรักความพลัดพราก และศรัทธาเป็นหลักฐานของภิกษุณี อาจสรุปได้ว่า เป็นอุปสัมพันธในหมู่ของท่านและคนอื่น แต่เป็นอุปสัมพันธในหมู่ภิกษุคือไม่มีฐานะเท่ากัน จะร่วมสังฆกรรมต่าง ๆ กับภิกษุไม่ได้ จึงไม่มีสิทธิจะห้ามอุปสถปวารณาแก่ภิกษุทุกกรณี ภิกษุณีมีสิทธิโดยชอบตามพระวินัย ที่จะไม่ให้ภิกษุที่กล่าวคำหยาบคายต่อตน ในกรณีมีสิทธิโดยชอบตามพระวินัย ที่จะไม่ให้ภิกษุที่กล่าวคำหยาบคายต่อตน เมื่อภิกษุณีจะถามปัญหาแก่ภิกษุให้บอกก่อนว่าจะถามในเรื่องพระสูตร พระวินัย หรือพระอภิธรรม เมื่อบอกไว้อย่างหนึ่ง แต่กลับถามอีกอย่างหนึ่งเป็นอาบัติ การ

ดำเนินงานเพื่อช่วยเหลือบุคคลให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ก่อนที่จะกล่าวถึงบทบาทด้านนี้ของภิกษุณีจะขอกล่าวถึงคุณค่าของความเป็นสตรีอินเดียตามอุดมคติของนักกฎหมายอินเดีย คือ สตรีจะต้องมีคุณธรรมสามารถตัดสินใจได้ด้วยตัวของตัวเอง คือ การรู้จักเสียสละให้ทานแก่ผู้ศึกษาพระเวทที่เคร่งครัดไม่ควรปฏิเสธการขอของหมู่ผู้ศึกษาพระเวท และคุณลักษณะของสตรีก็อย่างหนึ่ง คือ การดูแลเอาใจใส่ลูกมากกว่าฝ่ายบุรุษ และคนส่วนใหญ่ถือว่าคุณลักษณะนี้เป็นธรรมชาติของสตรี แต่ก็มี การถกเถียงกันเกี่ยวกับความเสียสละเพื่อบุตรของมารดาว่า ความเสียสละนั้นไม่ใช่การสร้างวีรกรรมด้วยเหตุเพราะว่าความเสียสละนั้นเป็นความสัมพันธ์ตามธรรมชาติและเป็นความรู้สึกตามสัญชาตญาณซึ่งอยู่นอกขอบเขตจริยธรรม

ดังนั้น การศึกษาวิเคราะห์บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของภิกษุณีในสมัยพุทธกาลจะพิจารณาประเด็นการสงเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผล (Reason) กรณีพระนางปฏาจาราภิกษุณีได้ทำการสงเคราะห์ภิกษุณี ๓๐ รูป ให้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์เพราะการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ เป็นคำสั่งสอนที่แก้ปัญหาเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในภายหลังด้วยการให้ภิกษุณีเหล่านั้นมีความสงบใจเพื่อดับความทุกข์ และพระนางปฏาจาราภิกษุณีได้ให้การสงเคราะห์ ข้าว น้ำ แก่สตรีผู้หิวโหยประจำทุกวันแล้วยังสงเคราะห์ให้ได้รับประโยชน์สูงสุด ด้วยการให้บวชเป็นภิกษุณี แนะนำการปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุอรหัตผล การสงเคราะห์ของพระนางปฏาจาราภิกษุณีแก่อันเตवासินี จึงมีความคล้ายคลึงกับพระสารีบุตรที่สงเคราะห์อันเตवासินี ด้วยการให้อาหารและให้ธรรมสั่งสอนจนสามารถบรรลุอรหัตผลได้

สำหรับภิกษุณีของจีนและไต้หวันนั้นต้องให้เครดิตมีผลงานเด่น และสอดคล้องกับความต้องการของสังคมและโลกปัจจุบันมาก ภิกษุณีสงฆ์ของไต้หวันเป็นผู้นำทั้งการศึกษาและสังคมสงเคราะห์ คือ ภิกษุณีเจิ้งเหยียน เป็นประธานของมูลนิธิฉือจี้ มีอาสาสมัครทำงานให้มูลนิธิถึง ๖ ล้านคนทั่วโลก ท่านได้รับรางวัลแมกไซไซ ซึ่งยอมรับผลงานท่านในด้านสงเคราะห์เป็นอย่างยิ่ง

๔.๖ สรุป

ภิกษุณีแม้จะได้รับการอุปสมบทในพระพุทธศาสนาแล้ว แต่ก็มีปัญหาตามมาภายหลังอย่างมากมายที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตามสิกขาบท และสภาวะโดยธรรมชาติของภิกษุณีเอง ที่เกี่ยวกับสิกขาบท เช่น การอุปสมบทแก่นางสิกขมานาภิกษุณีผู้เป็นปวดีตินี้จะอุปสมบทได้เพียงปีละ ๑ รูป แล้วก็เว้นไปอีก ๑ ปี จึงจะรับรองการอุปสมบทได้อีก ๑ รูป จึงทำให้ภิกษุณีบริษัทมีน้อยมาก และความเข้มงวดของข้อวัตรปฏิบัติของภิกษุณีที่มีศีล ๓๑๑ ข้อ ในจำนวนนี้มีโทษสถานหนักที่ทำให้พ้นจากสภาพความเป็นภิกษุณีทันทีหากล่วงละเมิดมีจำนวน ๘ ข้อ ซึ่งเป็นสิกขาบทที่ปฏิบัติตามได้ยากมาก เช่น ภิกษุณีมีความไคร่ยินดีในการจับต้องร่างกายหรือแม้แต่เพียงชายผ้าของบุรุษก็ต้องอาบัติปาราชิก คือ พ้นจากความเป็นภิกษุทันที ด้วยเหตุกฎข้อบังคับที่เข้มงวดอย่างนี้จึงเท่ากับตัดทอนความเจริญของภิกษุณีบริษัททำให้ภิกษุณีมีจำนวนน้อยมาก ปัญหาที่เกิดจากสภาวะโดยธรรมชาติของภิกษุณี เช่น ทางด้านสรีระร่างกายเมื่อถึงวัยต้องมียอบเดือน เป็นเพศที่ทำให้กำเนิดทารกได้ เมื่ออุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้วยังเพิ่มความไม่สะดวกมากยิ่งขึ้น เพราะเครื่องนุ่งห่มของภิกษุณีแตกต่างจากคฤหัสถ์ อาจทำให้ไม่สะดวกในอิริยาบถต่างๆ เนื่องจากโลหิตเปื้อนเครื่องนุ่งห่ม แต่ถ้าเปรียบเทียบกับปัจจุบันปัญหาเรื่องการมียอบเดือนน่าจะไม่ใช่อุปสรรคต่อการดำรงเพศบรรพชิตได้

เพราะปัจจุบันมีวิธีป้องกันอย่างแพร่หลาย เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ส่งผลต่อสถานภาพของภิกษุณีคือการเป็นเพศที่อ่อนแอ แม้สตรีที่ได้รับการอุปสมบทแล้วก็ยังคงต้องได้รับความดูแลจากภิกษุ เพราะภิกษุณีมีอุปสรรคปัญหาเกี่ยวกับความปลอดภัย สตรีทุกคนมีอันตรายง่ายต่อการถูกข่มขืน ง่ายต่อการถูกทำร้ายร่างกาย ดังนั้นการบัญญัติสิกขาบทของพระพุทธองค์ก็ด้วยเหตุผลเพื่อป้องกันมิให้เกิดอันตรายแก่ภิกษุณี ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าสถานภาพของภิกษุณีด้อยกว่าภิกษุ แต่เจตนาของพระพุทธองค์มิได้มีความประสงค์จะทำให้เกิดความแตกต่าง เพราะความแตกต่างของแต่ละคนอยู่ที่การกระทำของตนเองเป็นสำคัญ เมื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยอันเป็นปัญหาเกี่ยวกับสถานภาพของภิกษุณี ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตามสิกขาบท หรือสภาวะทางธรรมชาติของสตรีนั้นเราจะแยกสาเหตุทั้งสองออกจากกันไม่ได้ เพราะหากพิจารณาถึงการบัญญัติสิกขาบทก็เพื่อป้องกันมิให้สตรีได้รับอันตราย เมื่ออยู่ในกาลและเทศของสมัยนั้น แต่ถ้าเราเอาปัญหาในอดีตมาพิจารณาปัจจุบันก็อาจจะทำให้เราตัดสินถูกหรือไม่ นั้น ก็ต้องอยู่ที่กรอบของกาลและเทศว่าสมควรกับสถานการณ์จริงหรือไม่ ซึ่งอาจทำให้เราคิดว่าในสมัยพุทธกาลภิกษุณีได้มีบทบาทเหมือนภิกษุหรือแตกต่างจากภิกษุ เท่าที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของภิกษุณีสงฆ์และบทบาทของภิกษุสงฆ์ ทั้งสองบริษัทนี้ได้ทำหน้าที่ในพระศาสนาไม่แตกต่างกัน เพราะทั้งสองบริษัทมีหลักธรรมอันเดียวกัน ปฏิบัติตามธรรมวินัยเหมือนกัน และจุดมุ่งหมายสูงสุดคือการบรรลุธรรมหรือพระนิพพาน ด้วยศักยภาพทางปัญญาได้เท่าๆกัน แต่ที่แตกต่างกันคือ การอุปสมบทของภิกษุณีต้องรับครุธรรม ๘ ประการ และภิกษุณีมีข้อห้ามไม่ให้ไปเผยแผ่ธรรมแต่เพียงรูปเดียวเพราะเป็นการป้องกันคนข่มเหง ซึ่งครุธรรมบางข้ออาจจะทำให้ภิกษุณีเกิดความรู้สึกแปลกแยก (alienation) กรณีภิกษุณีถึงจะอุปสมบทมาแล้วร้อยพรรษา ก็ต้องทำการกราบไหว้แก่ภิกษุผู้อุปสมบทในวันนั้น และสภาวะทางธรรมชาติของสตรีที่เป็นเหตุผลให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้ภิกษุณีมีสิกขาบทหลายข้อ แต่การบัญญัติสิกขาบทของพระพุทธองค์ก็เพื่อเป็นเครื่องคุ้มกันระวังตัวของภิกษุณีเองมิให้เกิดอันตราย เกิดความเรียบร้อยในการดำเนินชีวิตในธรรมวินัยของพระพุทธองค์ มีเวลาปฏิบัติธรรมตามเจตนารมณ์ของการทูลขอขวามีใช้บวชเพื่อเป็นทาสรับใช้ เพราะพระพุทธองค์มิวินัยห้ามมิให้ภิกษุเอาเปรียบภิกษุณี

ดังนั้น การออกบวชของสตรีจึงทำให้ภิกษุณีเป็นอิสระในศาสนามากกว่าแต่ก่อน และยังทำให้สถานภาพและบทบาทของสตรีที่เข้ามาบวชดีขึ้น เพราะธรรมวินัยส่งเสริมสตรีได้ทำประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ความสูญเสียภิกษุณีบริษัทหลังพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานและงานถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธองค์ ปรากฏว่าไม่มีการกล่าวถึงภิกษุณีบริษัทเลย ตลอดจนการประชุมทำสังคายนาทุกครั้งก็ไม่ปรากฏว่ามีภิกษุณีเกี่ยวข้องด้วย จากเหตุผลนี้แสดงให้เห็นว่าแม้แต่พุทธศาสนิกชนเองก็ได้ให้การสนับสนุนภิกษุณีบริษัทอย่างจริงจัง และการเจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วของภิกษุณีบริษัท ได้สร้างความไม่พอใจในกลุ่มภิกษุสงฆ์ที่ยังยึดมั่นในค่านิยมของวรรณะพราหมณ์ ซึ่งเห็นว่าสตรีคือผู้ไม่บริสุทธิ์และไม่เห็นด้วยกับการที่พระอานนท์เป็นผู้ชวนชวายเป็นการขออนุญาตให้พระพุทธองค์อนุญาตให้สตรีอุปสมบทในพระพุทธศาสนาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ดังนั้นการประชุมสังคายนาครั้งที่หนึ่งไม่น่ามาจากเหตุที่พระสุภัททะกล่าวจ้วงจาบพระพุทธองค์ แต่น่าจะมาจากการที่พระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นต้องการ “กำจัด” ภิกษุณีออกไปจากคณะสงฆ์ ดังนั้นการทำสังคายนาครั้งที่หนึ่งจึงไม่มีภิกษุณีเข้าร่วมด้วย และก็ไม่แปลกที่จะทำให้เกิดความกังขา เมื่อได้เห็นบทบาทของภิกษุณีสงฆ์ไม่มากเท่าบทบาทของภิกษุสงฆ์ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อมีการสืบทอดความเป็น

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาภูมิหลังของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาบทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา จากการศึกษาค้นคว้าสามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑. ภูมิหลังของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา พบว่า ภิกษุณีได้เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้ ๕ พรรษา ขณะประทับอยู่ที่ป่าหวิวัน แคว้นวัชชี พระนางมหาปชาบดีโคตมี หลังจากไม่ได้รับการอนุญาตบวชเป็นภิกษุณีที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ครั้งหนึ่งแล้ว แต่ต่อมาพร้อมด้วยนางศากยยานี ๕๐๐ นางได้ตามไปทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุณีอีก ในชั้นแรกพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธ แต่ในที่สุดก็ทรงอนุญาต โดยทรงวางเงื่อนไขการอุปสมบทเป็นภิกษุณีไว้ถึง ๘ ประการ เรียกว่าครุธรรมซึ่งพระนางมหาปชาบดีโคตมีก็ทรงยอมรับเนื่องจากสตรีออกบวชในธรรมวินัย พระพุทธองค์ตรัสว่าจะทำให้พระสังฆกรรมหรือพระธรรมวินัยตั้งอยู่ไม่ได้นานเท่าที่ควร หลังจากประธานการอุปสมบทเป็นภิกษุณีให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีแล้ว ก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์บวชภิกษุณี ภายหลังทรงอนุญาตให้ภิกษุณีบวชในสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือ บวชในภิกษุณีสงฆ์ก่อนแล้วจึงบวชในภิกษุสงฆ์ เมื่อเหตุเกิดขึ้นมีผู้คอยขัดขวางการบวชภิกษุณีที่บวชในภิกษุณีสงฆ์แล้วจะเดินทางมาบวชในฝ่ายภิกษุสงฆ์อีก จึงขออนุญาตให้บวชโดยวิธีส่งทูตไปแทนได้ สตรีผู้มุ่งจะบวชเป็นภิกษุณีต้องบรรพชาเป็นสามเณรีก่อนเมื่ออายุ ๑๘ ปีเต็มบริบูรณ์ แล้วจึงขออนุธรรม ๖ ประการ หรือสิกขาบท ๖ ข้อ ต่อภิกษุณีสงฆ์ เพื่อกำหนดให้รักษานุธรรมครบถ้วน ๒ ปี เรียกว่าสิกขมานาหรืออุปสัมปทาเปกขา ซึ่งถือว่าเป็นบุพภาคแห่งการอุปสมบทเป็นภิกษุณีเมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ส่วนสตรีผู้มีสามี แม้อายุยังไม่เต็ม ๑๒ ปียังอุปสมบทไม่ได้ ต้องขออนุธรรม ๖ ประการ ครบ ๒ ปี เป็นสิกขมานา เมื่ออายุครบ ๑๔ ปีบริบูรณ์ และได้รับอนุญาตจากบิดามารดาและสามีจึงขออุปสมบทเป็นภิกษุณีได้ โดยไม่ต้องผ่านการบรรพชาเป็นสามเณรี ส่วนอุปัชฌาย์ผู้นำสิกขมานาเสนอต่อสงฆ์ เรียกว่า ปวัตตินิ หมายถึง พระอุปัชฌาย์ที่เป็นผู้หญิงนั้นต้องประกอบไปด้วยคุณสมบัติคือมีพรรษา ๑๒ ขึ้นไป เป็นผู้ฉลาดรอบรู้ในธรรมวินัย ได้รับแต่งตั้งจากสงฆ์ จึงอาจบวชภิกษุณีได้ ปีละ ๑ รูป ห้ามบวชทุกปี บวชได้ปีเว้นปี การบวชภิกษุณีต้องบวชในสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือเมื่อบวชในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์แล้วจึงบวชในฝ่ายภิกษุสงฆ์ จึงจะสำเร็จเป็นภิกษุณีโดยสมบูรณ์ เรียกว่า อุภโตอุปสัมปทา การเข้าถึง คือ การบวช เป็น

ศัพท์เฉพาะในพระพุทธศาสนาหมายถึงการบวชเป็นภิกษุและภิกษุณี เรียกเต็มว่า อุปสมบทกรรม เอหิภิกขุอุปสัมปทา การอุปสมบทที่กล่าวกันว่าท่านจงมาเป็นภิกษุเถิด เป็นการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้า บวชให้โดยพระองค์เอง ติสรณคมนุปสัมปทา การอุปสมบทที่ผู้บวชกล่าวว่าพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง แต่ถ้า มีเหตุขัดข้องเช่นมีอันตรายระหว่างทางที่จะเข้าไปสู่พิธีการอุปสมบท ในฝ่ายภิกษุสงฆ์ก็สามารถส่งทูตไป แทนได้ภิกษุณีมีสิกขาบทและขนบธรรมเนียมซึ่งเรียกว่าสาชิวะเช่นเดียวกับภิกษุแต่มีสิกขาบทแตกต่างกันบ้างทั้งทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุณีอย่างเคร่งครัด ภิกษุณีย่อมต้องอาบัติได้เพราะการล่วงละเมิด สิกขาบทเช่นเดียวกับภิกษุ และสิกขาบทสำหรับภิกษุณีมีบางส่วนเรียกว่าสาธารณสิกขาบทที่ต่างไปจาก สิกขาบทของภิกษุ ซึ่งทรงบัญญัติสำหรับภิกษุณีโดยเฉพาะเรียกว่าสาธารณสิกขาบท และมี ๗ หัวข้อซึ่ง ภิกษุณีสงฆ์จะต้องประชุมสวดในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือนภิกษุณีมีฐานะเป็นอนุอุปสัมบันในภิกษุสงฆ์จึงทำ กรรมร่วมกับภิกษุสงฆ์ไม่ได้ ภิกษุณีแม้บวชก่อนภิกษุก็ต้องไหว้ทำสามีจิกรรมแก่ภิกษุแม่อุปสมบท ภายหลัง ภิกษุณีจะประพฤติกล้ำแข่งด้วยกายกรรม วจีกรรม แก่ภิกษุและภิกษุจะแสดงความไม่สุภาพต่อ ภิกษุณีไม่ได้ ต่างฝ่ายอาจถูกลงโทษได้โดยการไม่ให้ไหว้หรือทำสามีจิกรรมต่อภิกษุ หรือห้ามอุโบสถและ กักบริเวณแก่ภิกษุณีได้ภิกษุณีต้องอยู่จำพรรษาในอาวาสที่มีภิกษุอยู่จำพรรษาเพื่อความปลอดภัยของ ภิกษุณีและจะได้รับโอวาท ถามวันอุโบสถทุกกึ่งเดือนและเมื่อจำพรรษาแล้วต้องปวารณาในภิกษุสงฆ์ ก่อนแล้วจะต้องไปทำปวารณาฝ่ายภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่งด้วย และต้องศึกษาพระธรรมวินัยจากภิกษุสงฆ์ ด้วยภิกษุณีต้องอาบัติสังฆาติเสส เมื่อจะออกจากอาบัตินั้นต้องกระทำในสงฆ์ ๒ ฝ่ายคือในฝ่ายภิกษุณี สงฆ์แล้วจึงทำในฝ่ายภิกษุสงฆ์ จึงจะเป็นอันสำเร็จ เมื่อเกิดอธิกรณ์ขึ้นในหมู่ภิกษุณี ต้องให้ภิกษุสงฆ์เป็น ผู้ระงับ แต่การลงโทษและการแสดงอาบัติที่เรียกว่านาคคหกรรม ให้ภิกษุสงฆ์เป็นผู้รับแล้วมอบให้ ภิกษุณีไปดำเนินการเอง เมื่อภิกษุณีเปื้อนหนายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ต้องกล่าวคำอาลาสิกขา เป็นเพียงละเพศภิกษุณีเท่านั้นก็เป็นคฤหัสถ์ทันที เมื่อภิกษุณีมีมรณภาพลง บริหารหรือสิ่งของเครื่องใช้ย่อ มตกเป็นของภิกษุณีสงฆ์ เช่นเดียวกับภิกษุสงฆ์มรณภาพ ภิกษุณีในสมัยพุทธกาลกลุ่มแรกที่บวช พร้อมด้วยพระนางมหาปชาบดีโคตรมีนั้น มีจำนวน ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นภิกษุณีชาวศากยวงศ์ทั้งหมด ต่อมา ก็ได้มีสตรีออกบวชเป็นภิกษุณีจากวรรณะต่าง ๆ และจากแคว้นต่าง ๆ เช่น อุบลวรรณาภิกษุณี ปฎาจารา ภิกษุณีและ กีสาคโคตรมีภิกษุณี จากแคว้นโกศล อัมพปาลีภิกษุณีจากแคว้นวัชชี อัมมทินนาภิกษุณี จาก แคว้นมคธ เป็นต้น ในสมัยพุทธกาลภิกษุณีแพร่หลายและมีบทบาทควบคุมไปกับพระภิกษุสงฆ์ ภิกษุณี กลุ่มแรกซึ่งมีพระนางมหาปชาบดีโคตรมีเป็นประธานนั้น นิพพานก่อนพระพุทธเจ้า ภิกษุณีที่ปรากฏใน คัมภีร์อุปทานมีภิกษุณีจำนวน ๑๓๐,๐๓๖ รูป ส่วนใหญ่เป็นชาวแคว้นสักกะ ซึ่งเป็นชาติภูมิของ พระพุทธเจ้าเอง โดยแยกภิกษุณีจากวรรณะพราหมณ์จำนวน ๘๔,๐๐๐ รูป และ ๔๖,๐๐๖ รูป มาจาก วรรณะกษัตริย์ศากยวงศ์ ได้รับเอตทัคคะจำนวน ๑๓ รูป และได้รับตำแหน่งอัครสาวิกาเบื้องขวาคือ เขมาภิกษุณี และเป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย ได้แก่ อุบลวรรณาภิกษุณี ภิกษุณีส่วนใหญ่เหล่านี้ นิพพานก่อน พระพุทธเจ้า ในหลักฐานในชั้นพระบาลี ไม่ปรากฏว่ามีภิกษุเข้าร่วมในเหตุการณ์สำคัญ คือ ในคราว ปรีนิพพาน ในการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระและ ในการแจกแบ่งพุทธสารีริกธาตุ รวมทั้ง

เหตุการณ์ในคราวปฐมสังคายนาหลังพุทธปรินิพพานแล้ว ๓ เดือนก็ไม่ปรากฏว่ามีภิกษุณีเข้าร่วมการสังคายนา การสังคายนาพระวินัยที่ว่าด้วยภิกษุณีสิกขาบทก็มีพระภิกษุสงฆ์คือพระอุบาลีเถระกับพระมหากัสสปเถระดำเนินการร้อยกรองแทน ส่วนในชั้นอรรถกถาภิกษุณีในอินเดียปรากฏในสังคายนาครั้งที่ ๒ พุทธปรินิพพานแล้ว ๑๐๐ ปี และหลังสังคายนาครั้งที่ ๓ พุทธปรินิพพานล่วงแล้ว ๒๓๘ ปี ยังคงมีปรากฏในหลักฐาน คือศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช จากศิลาจารึกและไปปรากฏสืบต่อเนื่องที่เกาะสิงหลและหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เมื่อเกาะลังกาถูกครอบครองด้วยกษัตริย์ โจฬะพิมพ์จากอินเดียได้ ภิกษุณีฝ่ายเถรวาทก็สูญสิ้นไปจากเกาะลังกา แต่ในฝ่ายมหายาน พ.ศ. ๙๖๙ หรือ ค.ศ. ๔๒๖ ยังมีภิกษุณีปรากฏในหลักฐานของฝ่ายจีนว่ามีการอุปสมบทภิกษุณีตามวิธีการอุปสมบทของนิกาย ธรรมคุปต์ขึ้นที่เมืองโลยางประเทศจีน และภิกษุณีฝ่ายมหายานยังคงสืบต่อเนื่องมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

๒. บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา พบว่า ภิกษุณีในพุทธศตวรรษที่ ๑ ได้มีบันทึกถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนปฐมสังคายนาไม่นานได้มีการกล่าวอ้างถึงภิกษุณี ๒ รูป ชื่ออุลลันนทาภิกษุณี และติสสาณันทาภิกษุณีที่ได้กล่าวบริภาษพระมหากัสสปเถระที่ท่านได้กล่าวตักเตือนพระอานนท์ว่าไม่รู้จักประมาณตน หลังพุทธปรินิพพานไม่นานก่อนการทำปฐมสังคายนาและได้มีการกล่าวถึงภิกษุณีอีกรูปหนึ่งหลังจากพุทธปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี นามว่า นันทเถรี เป็นเจ้าน้องนางเธอของพระเจ้ากาลาโศก จนกระทั่งสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ รวม ๙ สาย จึงปรากฏเห็นภิกษุณีในพุทธศตวรรษที่ ๒ ซึ่งปรากฏในอรรถกถาว่าด้วยภิกษุณีสงฆ์ในลังกาทวีปที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชอยู่หลายแห่ง เช่น ศาจารึกที่สาญจิ(Sanchi)การหุด (Bharhut)กัณเทรี (Kanber)การเล(Karle)จุนนร (Junnar)อมราวตี(Amaravati)สารนาถ(Saranath)กุกา (Kuda)นาสิก (Nasik)พานิ(Pauni)และมถุรา(Mathura)เป็นต้น และพระเจ้าอโศกมหาราชมีราชธิดาออกผนวชเป็นภิกษุณี ๒ รูป คือพระนางจารุมตีผนวชเป็นภิกษุณีอยู่ที่ลุมพินี และพระนางสังฆมิตตาผนวชเป็นภิกษุณีที่เมืองปาฏลีบุตร พระองค์ได้ทรงส่งไปเป็นพระอุปัชฌายะบวชพระนางอนุฬาภิกษุณีพร้อมด้วยข้าราชการบริพารที่เกาะลังกาและได้สิ้นพระชนม์ที่เกาะลังกานั้น ภิกษุณีหลังพุทธศตวรรษที่ ๓ ที่ ๔ และต้นศตวรรษที่ ๕ ภิกษุณีมีปรากฏในจารึกบนฐานพระพุทธรูปที่สารนาถอยู่ในราวครึ่งหลังของศตวรรษที่ ๔ ระบุว่า ศากยภิกษุณี สร้างพระพุทธรูปไว้ในพระพุทธรูปอุทิศเพื่อประโยชน์และความสุขแต่บิดามารดาและสรรพสัตว์ทั้งปวง มีพระพุทธรูปอภิมงคลหนึ่งสร้างอุทิศโดยศากยภิกษุณีชื่อชยภัททา (Jayabhata) ถวายไว้ที่เสาวิหารในเมืองมถุรา โดยระบุเวลาการสร้างว่า สร้างขึ้นในราวต้นศตวรรษที่ ๔ และในช่วงต้นศตวรรษที่ ๕ พระภิกษุณีนักแสงบุญชาวจีนชื่อ ฟาเหียน (พ.ศ. ๙๔๒-๘๕๓) ได้บันทึกไว้ว่า ภิกษุณีได้ถวายสักการะแด่พระสถูปของพระอานนท์ด้วยความสำนึกว่าพระอานนท์ได้ทูลขออนุญาตพระพุทธเจ้าให้บวชสตรีได้ และเมื่อท่านเดินทางมาถึงเมืองสาวัตถี แคว้นโกศล ได้พบวิหารเก่าแก่ของพระนางมหาปชาบดีโคตมีภิกษุณี แต่ไม่ปรากฏว่ามีภิกษุหรือภิกษุณีจำพรรษาที่นั่นตามบันทึกของท่านหลวงจีนฟาเหียนได้บันทึกเรื่องราวพระพุทธศาสนาในเมืองมถุราอินเดียภาคกลางหรือ

มัธยมประเทศเป็นส่วนใหญ่ แสดงว่าภิกษุณีสงฆ์ในภาคกลางของอินเดียยังสืบต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ หลังจากนั้นภิกษุณีได้มีพัฒนาการไปสู่ประเทศต่างๆ เช่นประเทศศรีลังกา จีน ไต้หวัน เกาหลี ญี่ปุ่น และประเทศไทย ล้วนเป็นเครื่องหมายบ่งบอกถึงการสืบเชื้อของพัฒนาการเป็นภิกษุณีมาอย่างไม่ขาดสายจนถึงปัจจุบัน และได้แสดงบทบาทของภิกษุณีสงฆ์ในแต่ละประเทศให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมโลกอย่างเด่นชัดจนถึงปัจจุบัน โดยสรุปแล้วบทบาทของภิกษุณีจากการที่ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจึงได้สังเคราะห์บทบาทที่เด่นชัดของภิกษุณีเป็น ๕ ด้าน ประกอบด้วย

๑. บทบาทด้านการเผยแผ่คำสอนพระพุทธศาสนา มีภิกษุณี จำนวน ๓ รูป ที่มีบทบาทโดดเด่น ประกอบด้วย คือ ๑. พระรูปนันทาเถรี ๒. พระธรรมทินนาเถรี ๓. พระภัททากัจจนาเถรี

๒. บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ มีภิกษุณี จำนวน ๒ รูป ที่มีบทบาทโดดเด่น ประกอบด้วย ๑. พระภัททาภุณทลเสสาเถรี ๒. พระสิงคาลมาตาเถรี

๓. บทบาทด้านการปกครอง มีภิกษุณี จำนวน ๓ รูป ที่มีบทบาทโดดเด่น ประกอบด้วย ๑. พระนางมหาปชาบดีโคตมี ๒. พระปฐาจาราเถรี ๓. พระสกุลาเถรี

๔. บทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม มีภิกษุณี จำนวน ๔ รูป ที่มีบทบาทโดดเด่น ประกอบด้วย ๑. พระเขมาเถรี ๒. พระอุบลวรรณาเถรี ๓. พระโสธมาเถรี ๔. พระภัททาปิลาณีเถรี

๕. บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ มีภิกษุณี จำนวน ๒ รูป ที่มีบทบาทโดดเด่น ประกอบด้วย ๑. พระกีสาคโคตรมีเถรี ๒. พระสิงคาลมาตาเถรี

๓. การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา พบว่า ภิกษุณีสงฆ์ทั้งในครั้งพุทธกาลและในปัจจุบันได้แสดงบทบาทของตนเพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมโลกใน ๕ บทบาทดังนี้

๑. บทบาทด้านการเผยแผ่คำสอนพระพุทธศาสนา พบว่า ในการประกาศหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาให้แผ่ขจรไปในทิศานุทิศโดยการห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว คือ งดเว้นจากการเบียดเบียนกัน ไม่ทำลายทั้งชีวิตตนเอง และผู้อื่น แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี งดเว้นอบายมุข ๖ อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี ด้วยน้ำใจอันงามโดยยึดถือหลักสังคหวัตถุ ๔ ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟังชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง เช่น การแสวงหาทรัพย์โดยวิธีสุจริตบอกทางสวรรค์ให้ คือ การแนะนำวิธีครองตน ครองคน ครองงาน หรือวิธีครองชีวิตให้ได้รับผลดีมีความสุขการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ย่อมนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธา การสั่งสอนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเทศนา ปาฐกถาธรรม หรือเผยแผ่ธรรมทางสื่อมวลชนการ และเป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรม เช่น ฝึกสมาธิเพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยภิกษุณี ๓ รูป คือ ๑. พระรูปนันทาเถรี ๒. พระธรรมทินนาเถรี ๓. พระภัททากัจจนาเถรี

๒. บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า สตรีอินเดียโบราณได้รับการศึกษาน้อยมากเพราะหญิงสาวจะต้องแต่งงานก่อนวัยรุ่น บิดาจะต้องแต่งงานให้ลูกทันทีก่อนลูกสาวจะมีระดู ถ้า

พ่อแม่แต่งงานให้ลูกสาวถือว่าเป็นสิ่งเลวทรามเป็นบาป และต้องถูกลงโทษตามกฎหมายตามจำนวนการมีระดูโดยปราศจากสามี ดังนั้นสตรีอินเดียจึงได้รับการศึกษาน้อยเพราะเป็นความนิยมของสังคมอินเดียที่ให้ผู้หญิงแต่งงานตั้งแต่ยังเด็ก ทำให้ขาดโอกาสด้านการศึกษาอย่างเห็นได้ชัดจนอย่างหนึ่งหนึ่งเมื่อสตรีแต่งงานแล้วชีวิตจิตใจของเธอต้องได้รับการดูแลจากสามี ประกอบด้วยคำสอนที่หล่อหลอมให้สตรีดูแลปรนนิบัติเอาใจใส่ต่อสามี และการดูแลเลี้ยงดูบุตรเวลาทั้งชีวิตของเธอจึงอยู่แต่ในบ้าน การงานและโลกภายนอกจะต้องถูกตัดขาดจากเธอไป ทำให้สตรีขาดโอกาสการพัฒนาในด้านอื่น เช่น การศึกษา ดังนั้นสตรีอินเดียจึงไม่สามารถบรรลุถึงความเป็นตัวของตัวเองได้ สตรีจะตัดสินใจด้านศาสนาและสังคมจะต้องได้รับการอนุญาตจากบุรุษ ในการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาทำให้สตรีได้มีโอกาสเข้ามาอุปสมบทเป็นภิกษุณี และเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของสตรีที่ได้รับความกดดันจากสังคม การไม่ได้รับการศึกษาทำให้สติปัญญาของสตรีไม่กล้าแข็งอย่างบุรุษเพศ อาจเป็นสาเหตุให้สตรีรู้ไม่เท่าทันบุรุษ และมีฐานะทางสังคมต่ำต้อยตลอดจน ได้รับการดูแลจากสังคมก็เป็นได้ ทำงานไร้เกียรติ และมีรายได้น้อย ดังนั้นถ้าเรามองดูสังคมอินเดียโบราณและสังคมไทยยุคศักดินา สตรีได้มีโอกาสในการศึกษาเฉพาะแต่งงานในบ้านซึ่งเป็นการทำงานที่ไม่มีค่าตอบแทนการถือค่านิยมว่าการบวชเรียนในพุทธศาสนาของบุรุษ ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนกำหนดสถานภาพของสตรีนอกจากปัจจัยด้านอื่น ที่ทำให้สตรีมีความรู้สึกว่ามีค่าไม่เท่าเทียมกับบุรุษ หากมองในพุทธศาสนาเรื่องความเท่าเทียมของการใช้ปัญญาเราก็จะพบว่า ปัญญาของบุรุษและสตรีมีความเท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นมุมมองที่สังเกตได้ยากมาก มันแตกต่างจากปัจจัยชั้นประสบการณ์เป็นพื้นฐาน คือ รูปแบบของคลองเพศนักบวช ที่คนส่วนมากมองว่าไม่สำคัญ แต่การเกิดของภิกษุณีในพระพุทธศาสนาทำให้สตรีในสังคมอินเดียได้มีโอกาสเข้าถึงการศึกษาและได้เรียนหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ภิกษุณีผู้ที่มีบทบาทในด้านการศึกษาและให้ความรู้แก่สตรีในครั้งพุทธกาลที่ปรากฏเด่นชัดได้แก่ประกอบด้วย พระภัททาภุณฑล เกสาเถรี และพระสิงคาลมาตาเถรี

๓. บทบาทด้านการปกครอง พบว่า การปกครอง คือการใช้อำนาจอธิปไตยตามกฎหมายระเบียบในการบริหารและจัดการ มีการใช้รูปแบบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย และระบบอาวุโส โดยยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง ในครั้งพุทธกาลภิกษุณีที่มีบทบาทเห็นได้ชัดคือ พระนางมหาปชาบดีโคตมี เป็นผู้อาวุโสกว่าภิกษุณีทั้งปวง เป็นผู้ที่มีประสบการณ์มาก นางจึงได้ดูแลเหล่าบรรดาภิกษุณี ให้คำปรึกษาปัญหา ให้การศึกษาแก่บรรดาภิกษุณี ความเป็นผู้ปกครองของพระนางในการรับผิดชอบต่อภิกษุณีสงฆ์ คล้ายคลึงกับพระพุทธองค์ปกครองภิกษุสงฆ์ ในกรณีการกราบทูลแนวปฏิบัติต่อภิกษุเมืองโกสัมพี และการทูลขอเพื่อให้สถานภาพของภิกษุณีสงฆ์เท่าเทียมกับภิกษุสงฆ์ กรณีการทำ ความเคารพของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ทำ ความเคารพกันตามพรชชา ไม่ให้แต่ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์แสดงความเคารพอยู่ข้างเดียว เพื่อให้ภิกษุณีได้รับรู้ข้อปฏิบัติเหมือนทุกรูปเกิดความเข้าใจ และปฏิบัติตามคำสั่งของพระพุทธองค์ได้ถูกต้อง บทบาทของพระนางมหาปชาบดีโคตมีแสดงให้เห็นถึงความสามารถของพระนางในการปกครองภิกษุณีให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในคำสอนของพระพุทธองค์และเป็นการ

ปกครองที่ภิกษุณีปกครองกันเองทำให้ภิกษุณีมีความเข้าใจกันดี ซึ่งอาจจะดีกว่าภิกษุเพราะสภาวะ
 ธรรมชาติทางสรีระของภิกษุณีเอง ภิกษุอาจจะไม่มีความรู้เท่ากัตัวของภิกษุณีเอง และเป็นความ
 สะดวกในการปฏิบัติธรรมของทั้งสองฝ่าย เพราะเพศทั้งสองต่างเป็นข้าศึกต่อกันซึ่งอาจจะทำให้ความ
 เพียรในการปฏิบัติธรรมน้อยลง พระพุทธศาสนาให้ภิกษุณีปกครองกันได้นั้นเป็นการชี้ให้เห็นถึง
 ความสามารถของภิกษุณีว่า ภิกษุณีได้ทำหน้าที่ของตน การทำหน้าที่ตามคำสอนของพระพุทธองค์ก็
 เพื่อให้ประโยชน์สุขเกิดขึ้นแก่คนหมู่มาก ซึ่งการกระทำตามหน้าที่ของภิกษุณีทำให้เกิดคุณสมบัติ หรือ
 คุณค่าในตัวภิกษุณีในการกระทำประโยชน์แก่สังคม ดังนั้นการจะมีคุณค่าได้ก็ต้องทำประโยชน์ต่อผู้อื่น
 การทำประโยชน์แก่ผู้อื่นนั้นไม่จำกัดเฉพาะกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่เป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
 ให้ประโยชน์แก่คนหมู่มาก หากพิจารณาถึงบทบาทในด้านนี้ของภิกษุณีหลายๆ รูปก็จะเห็นว่า
 ภิกษุณีหลายรูปก็มีบทบาทเหมือนกันหลายรูป แต่ที่ปรากฏเด่นชัดก็คือพระนางมหาปชาบดีโคตมี
 พระปัทมาจารย์เถรี พระสกุลาเถรี เพราะความเป็นนักปกครองจะต้องแสดงภาวะของความเป็นผู้นำ
 ดังเราจะเห็นในอัตชีวประวัติของพระนาง ภิกษุณีที่หลายรูปมิได้กล่าววามก็มีความสำคัญต่อการ
 ปกครอง และการดำรงอยู่ของภิกษุณีในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลนั้น ได้สร้างความเลื่อมใสให้
 เกิดขึ้นแก่ประชาชนนั้นแน่นอนว่าคงไม่ใช่เกิดจากภิกษุณีรูปเดียว และคำตอบ ๆ เดียวก็ไม่สามารถ
 แก้ปัญหาได้ทุกข้อ ฉะนั้นภิกษุณีจึงมีตำแหน่งที่พระพุทธองค์แต่งตั้งแตกต่างกันไปตามความสามารถ
 และความเหมาะสมของแต่ละรูปในตำแหน่งนั้นๆ

๔. บทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม พบว่า ศิลปวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลง
 ไปตามกาลเวลาและเกี่ยวพันกับปัจจัยภายในและภายนอกที่เข้ามากระทบ ศิลปวัฒนธรรมอาจ
 เหมาะสมกับยุคสมัยหนึ่ง แต่อาจไม่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนในอีกยุคหนึ่ง แต่ไม่ได้
 หมายถึงการละทิ้งวัฒนธรรมเดิมอย่างสิ้นเชิงเพราะรากเหง้าของศิลปวัฒนธรรมของแต่ละประเทศได้
 ผ่านการสั่งสมและมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในประเทศนั้นๆ มาอย่างยาวนาน การ
 เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเป็นผลมาจากลักษณะบางอย่างไม่ตอบสนองความต้องการของคนในยุค
 สมัยนั้น จึงได้นำวัฒนธรรมอื่นมาผสมผสานให้เข้ากับวิถีวัฒนธรรมเดิม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการ
 อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมเอาไว้ เพราะถ้าไม่อนุรักษ์ไว้แล้ววัฒนธรรมของสังคมอื่นก็จะเข้ามา
 ครอบงำและจะต้องตกเป็นเมืองขึ้นทางวัฒนธรรมของสังคมอื่นไป วัฒนธรรมรวมถึง ทุกสิ่ง ทุกอย่าง
 ที่มนุษย์สร้างขึ้นมานับตั้งแต่ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา กฎหมาย ศิลปะ จริยธรรม
 ตลอดจนวิทยาการและเทคโนโลยีต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่มนุษย์ คิดค้นขึ้นมา
 เพื่อช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ เพราะการจะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้มนุษย์จะต้องรู้จักใช้
 ประโยชน์จากธรรมชาติและจะต้องรู้จักควบคุมความประพฤติของมนุษย์ด้วยกัน นอกจากนี้
 ศิลปวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องกำหนดความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม และเป็นเครื่องกำหนดชีวิต
 ความเป็นอยู่ของคนในสังคม การศึกษาศิลปวัฒนธรรมจะทำให้เข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ ค่านิยมของ
 สังคม เจตคติความคิดเห็นและความเชื่อถือของบุคคลได้อย่างถูกต้อง และทำให้มีความรู้สึกเป็นพวก

เดียวกัน ให้ความร่วมมือกันได้ ยังทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม เพราะวัฒนธรรมคือกรอบหรือแบบแผนของการดำรงชีวิตทำให้มีพฤติกรรมเป็นแบบเดียวกัน และยังเป็นการชี้วัดทำให้มนุษย์มีสถานะที่แตกต่างจากสัตว์ บทบาทด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของภิกษุณีในครั้งพุทธกาลที่ปรากฏเด่นชัดได้แก่ ที่ท่านได้เป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในการเคารพสิทธิของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม พร้อมทั้งเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุพพการีจนเกิดเป็นวัฒนธรรมการเคารพสิทธิบุคคลจนเป็นประเพณีที่ดั่งงามในโลกปัจจุบันนี้ ประกอบด้วย พระเชมาเถรี พระอุบลวรรณาเถรี พระโสณาเถรี พระภัททกาปิลาณีเถรี

๕. บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ พบว่า ภิกษุณีได้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการทำประโยชน์แก่สังคม ชุมชน ด้านต่างๆ เช่น การจัดการศึกษาแก่เด็กด้อยโอกาส การให้ความช่วยเหลือด้านสาธารณูปโภคของชุมชน และการส่งเสริมวิชาชีพต่าง ๆ เป็นต้นเหล่านี้ภิกษุณีทำได้ เช่น ด้านการสาธารณสงเคราะห์นั้นเป็นเครื่องมือขององค์กรทางพุทธศาสนาที่ทรงพลังและมีประสิทธิภาพสูงที่สามารถขับเคลื่อนสังคมให้ก้าวหน้าต่อไปได้ พุทธศาสนาเชิงรุกด้านการสาธารณสงเคราะห์นี้ เป็นการจัดสร้างเพื่อประโยชน์อันก่อให้เกิดผลต่อสาธารณะ เช่น การสร้างโรงพยาบาล การสร้างถนน การสร้างศาลา การสร้างอาคารเรียน เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วยังเป็นการจัดหาสิ่งของ หรือวัสดุอุปกรณ์ เครื่องใช้สำหรับสถานศึกษา หรือสถานที่อื่นใดที่เป็นของสาธารณะ เพราะการจัดกิจการอันเป็นสาธารณประโยชน์ ประกอบด้วย พระกิสาโคตรมีเถรี พระสิงคาลมาตาเถรี และในปัจจุบันยังมีภิกษุณีที่ได้ทำบทบาทนี้อย่างต่อเนื่องและมีบทบาทที่สำคัญและเกื้อกูลต่อสังคม ได้แก่ ภิกษุณีเส็ง-กัว (Seng-Kuo) โดยมีบทบาทที่โดดเด่นด้านการศึกษาที่มีส่วนช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปัจจุบันท่านเป็นผู้หญิงที่มีเก่ง มีความรู้ความสามารถ และดำรงตำแหน่งได้ทัดเทียมกับผู้ชาย ท่านได้มีส่วนช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่รู้จักโดยกว้าง ประชาชนส่วนใหญ่มีทัศนคติในเชิงบวก เกี่ยวกับบทบาทของภิกษุณี ที่มีส่วนช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นภิกษุณีที่เป็นแบบอย่างของพระพุทธศาสนา มีอุดมการณ์ที่แน่วแน่เพื่อพระพุทธศาสนา และสังคม มิใช่เพื่อชื่อเสียง ยศ ตำแหน่ง หรือลาภสักการะใด ท่านเจ้าอาวาสวัดไผ่กวง ชัน มีความรู้ ความเข้าใจในหลักพระธรรมวินัยอย่างดียิ่ง ตลอดจนยังมีบทบาทอย่างมาก ทำให้เป็นที่รู้จักของคนในสังคม และท่านภิกษุณียังมีเทคนิคในการเผยแผ่ศาสนาให้เป็นที่สนใจ โดยสามารถชักนำให้ผู้คนเข้ามาปฏิบัติธรรม และสนใจในพระพุทธศาสนามากขึ้น ประชาชนส่วนใหญ่มีความเห็นว่า วัดไผ่กวง ชัน มีหลายสาขาทั่วโลก ทำให้ง่ายต่อการเลือกปฏิบัติ อีกทั้งเปิดโอกาสให้คนทุกเพศ ทุกวัย ทุกศาสนา สามารถเข้ามาปฏิบัติ และศึกษาธรรมะได้ โดยไม่มีการแบ่งแยกศาสนา ในด้านของมูลนิธิต่างๆ พุทธธรรม วัดไผ่กวง ชัน นั้น ถือว่ามีบทบาทอย่างมากในการช่วยเหลือสังคม เช่น เปิดโอกาสสอนภาษาจีน สอนการทำอาหารเจ สอนการจัดดอกไม้ เพื่อเป็นการเสริมความรู้ และทักษะทางด้านอาชีพให้กับเยาวชน ตลอดจนยังได้มีการจัดตั้งทุนของทางมูลนิธิแสงพุทธธรรม เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้กับผู้ด้อยทางการศึกษาของสังคมอีกด้วย และภิกษุณีอีกรูปหนึ่งชื่อหลงเหยียน(เล่งเน้ย) ผู้มีบทบาทในการจัดการศึกษาท่านเป็นเจ้าอาวาสและเป็นผู้อำนวยการวิทยาลัยภิกษุณี ดังนั้นบทบาทของภิกษุณีซึ่งเป็นที่

คุ่นเคยของสังคม และชาวบ้านทั่วไปเป็นกันเอง และเป็นตัวอย่างของสังคมอารยะเป็นทั้งผู้บรรลุอุดมคติสูงสุดของชีวิต และยังเป็นได้ทั้งผู้ยังไม่สละโลกียวิสัย กวี ชาวบ้าน และชาวเมืองต่างพรรณนาถึงบุคลิกของภิกษุณีอย่างน่าชื่นชม และกล่าวถึงภิกษุณีอย่างคุ่นเคยกันถือว่าการบวชเป็นภิกษุณีเป็นศิลปะแห่งการดำเนินชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น ภิกษุณีจึงอยู่ในความทรงจำและในลักษณะที่เป็นมนุษย์จริง ๆ เป็นทั้งนักบวช นักสังคมสงเคราะห์และเป็นครูและนักปราชญ์ของสังคมในเวลาเดียวกัน สำนักภิกษุณีจึงเป็นศูนย์กลางสมาคมของผู้แสวงบุญทั้งหลาย

๕.๒ อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร(Documentary Research) ผู้วิจัยได้พบประเด็นที่น่าสนใจจึงนำประเด็นที่พบเหล่านั้นมาเพื่ออภิปรายผลดังนี้

๕.๒.๑ บทบาทของภิกษุณีได้ขาดกล่าวถึงหลังจากพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน เพราะในพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธองค์ ไม่ปรากฏว่ามีการกล่าวถึงภิกษุณีสงฆ์ว่ามีบทบาทในการช่วยขนขวายในกิจใดๆเลย รวมทั้งในการประชุมทำสังคายนาครั้งที่ ๑ และทุกๆทุกครั้งก็ไม่ปรากฏว่ามีภิกษุณีสงฆ์ได้มีบทบาทเกี่ยวข้องในกิจอันเหมาะสมใดๆเช่นกัน การไม่ให้ความสำคัญต่อภิกษุณีสงฆ์ในครั้งหลังพุทธกาลสังคมอินเดียในสมัยหลังพุทธกาลคงกลับมามีค่านิยมของวรรณพราหมณ์ ซึ่งเห็นว่าสตรีคือเพศที่ไม่บริสุทธิ์ และไม่เห็นด้วยกับการที่พระอานนท์เป็นผู้ขนขวายในการขออนุญาตให้พระพุทธองค์อนุญาตให้สตรีอุปสมบทในพระพุทธศาสนาเป็นทุนเดิมซึ่งสอดคล้องกับบรรจบ บรรณรุจิ^๑ ที่ได้เขียนบทความในวารสารพุทธจักรเรื่อง ภิกษุณีพุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล สรุปได้ว่า แนวความคิดสตรีในพุทธปรัชญาได้เกิดขึ้นจากอุดมการณ์ของคนในสังคมในปัจจุบันที่ต้องการสิทธิ และกำลังเรียกร้องหาความยุติธรรม สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคระหว่างประเทศ แม้เวลาจะผ่านไปแล้วนับเป็นสิบๆ ศตวรรษ แต่แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา โดยหลักใหญ่ๆนั้นไม่ขัดกับกระแสของสังคมในปัจจุบัน ความคิดของพุทธปรัชญาไม่ได้มองสตรีในแง่เดียวหากแต่พิจารณาแนวความคิดของพุทธปรัชญามีต่อสตรีเป็น ๓ ด้านคือ ๑. ด้านทั่วไป ความเป็นหญิงและความเป็นชายตามธรรมชาติ มีความแตกต่างกันทั้งร่างกายและจิตใจ แต่จริงๆ แล้วความแตกต่างระหว่างหญิงกับชาย ไม่จำเป็นต้องหมายถึงความด้อยกว่าหรือเหนือกว่ากันเสมอไป หากเป็นความแตกต่าง ที่ต่างมีบทบาทในลักษณะที่เกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ๒. ด้านความสามารถ สตรีถือว่าเท่าเทียมและเสมอเท่าบุรุษโดยภูมิปัญญาคุณธรรมและความสามารถทั้งในฐานะทางสังคมก็เป็นที่ยอมรับ ในศาสนาถือว่าทั้งสตรีและบุรุษอยู่ในฐานะสูงเท่ากัน ดังจะเห็นได้จากที่พระพุทธองค์จัด

^๑ บรรจบ บรรณรุจิ, “ภิกษุณีพุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล”, วารสารพุทธจักร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

ให้มีพุทธบริษัท ๔ ฝ่ายและยกย่องให้ภิกษุณีเป็นเอกทัศคะในด้านต่างๆ เหมือนกับบุรุษ ๓. ด้านพระพุทธานุศาสนามีทัศนะว่าสตรีเหนือกว่าบุรุษในบางกรณี เมื่อเปรียบเทียบในระหว่างผู้ให้กำเนิดทั้งสองคน คือมารดาและบิดานั้นสตรีเป็นผู้มีอุปการะมากกว่า และเห็นว่ามารดาเป็นผู้กระทำกิจที่ทำได้ยากกว่า ทั้งในด้านความรัก ความผูกพันกับผู้เป็นบุตรโดยธรรมชาติมารดาจึงเป็นผู้อันบุตรพึงตอบแทนมากกว่าบิดา

๕.๒.๒ การยอมรับในบทบาทของภิกษุณี จากการวิจัยพบว่าภิกษุณีสงฆ์ได้มีพัฒนาการสืบเนื่องมาจากสมัยพุทธกาล มีพัฒนาการที่ถึงขั้นสูงสุดดังปรากฏในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่ได้อนุญาตให้พระธิดา ๒ พระองค์ได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีคือพระนางจารุมตีผนทวเป็นภิกษุณีอยู่ที่ลุมพินี และพระนางสังฆมิตตามนทวเป็นภิกษุณีที่เมืองปาฏลิบุตร พระเจ้าอโศกทรงส่งไปเป็นพระอุปัชฌายะบวชพระนางอนุสาภิกษุณีพร้อมด้วยข้าราชการบริพารที่เกาะลังกาและได้สิ้นพระชนม์ที่เกาะลังกา และได้รับการยอมรับในบทบาทที่ได้ทำและเป็นประโยชน์แก่อุทิศแก่ชาวโลกในสมัยนั้นเช่นการได้ทำหน้าที่เป็นครูผู้สอนด้วยการเทศนาธรรมแก่ผู้สนใจจนได้พุทธบริษัทมากมาย ในการทำหน้าที่และบทบาทของภิกษุณีสงฆ์นั้นทำด้วยจิตใจบริสุทธิ์และเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่อุทิศแก่ชาวโลกจริงๆไม่หวังลาภสักการะและอามิสสินจ้างรางวัลใดๆ เป็นเครื่องตอบแทน แต่เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพที่บทบาทต่างๆได้เทียบกับบุรุษซึ่งสอดคล้องกับฉัตรสมุทลย์ กบิลสิงห์^๒ ได้กล่าวไว้ในหนังสือการพัฒนาสตรีในพระพุทธศาสนา สรุปได้ว่าพระพุทธศาสนาได้ปลดปล่อยผู้นับถือจากการกดขี่ และไม่มีข้อจำกัดเรื่องชนชั้น พระพุทธเจ้าทรงยอมรับสิทธิทางจิตวิญญาณของสตรีในการบรรลุธรรม การยอมรับนี้ถือเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ เพราะไม่เคยปรากฏมาก่อนว่า พระศาสดาในศาสนาอื่นใดจะมีใจกว้างที่จะยอมรับเช่นพระพุทธองค์ ในพระตรีปิฎกเปรียบเทียบมหาสมุทรกับพระธรรมวินัยไว้ว่า แม่น้ำสายต่างๆ เมื่อไหลมารวมลงในมหาสมุทรย่อมทิ้งชื่อเดิมของตน มีชื่อว่าเป็นมหาสมุทร เช่นเดียวกับผู้เข้ามาบวชในพระธรรมวินัย ถึงจะมาจากตระกูลต่างๆ กันเมื่อเข้ามาสู่พระธรรมวินัยย่อมละชื่อเดิมของตน มีชื่อว่าพระสมณะศากยบุตรทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาไม่ปิดกั้นโอกาสการศึกษาและการปฏิบัติธรรม ทุกคนเมื่อทำตัวให้พร้อมก็สามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดคืออรหัตผลได้ การยอมรับความเป็นอิสระทางจิตวิญญาณในพระพุทธศาสนาว่าเป็นการยกระดับสตรียิ่งกว่าศาสนาใดๆ ในสมัยนั้น พระพุทธศาสนาทำให้ศาสนาเป็นอิสระจากค่านิยมผิวเผินของสังคมและจารีตประเพณี ยอมรับให้มีสตรีเข้ามาบวชได้จากวรรณะและอาชีพต่างๆ โดยไม่มีข้อจำกัด ทำให้ศาสนามีใช้สิทธิโดยสายเลือดหรือโดยวรรณะของบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ พระพุทธศาสนาสอนถึงการหลุดพ้นด้วยการทำความดีด้วยตัวเอง ทำให้สตรีในพระพุทธศาสนาเป็นอิสระจากพันธะทางสังคม

^๒ ฉัตรสมุทลย์ กบิลสิงห์, การพัฒนาสตรีในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์ ชาญเสนา, ๒๕๓๙).

๓. การยอมรับในบทบาทของภิกษุณีในปัจจุบัน พบว่า ความมีอยู่ของภิกษุณีสงฆ์ในสังคมปัจจุบันแม้ว่าจะมาจากครอบครัวและสังคมที่แตกต่างกันเมื่อได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้วล้วนแต่ได้ทำประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมโลกอย่างมากแม้ว่าในบางสังคมจะไม่ยอมรับในความมีอยู่ของภิกษุณีสงฆ์ก็ตามแต่ภิกษุณีสงฆ์ที่มีอยู่ในสังคมปัจจุบันก็ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทที่เขาเหล่านั้นได้แสดงบทบาทในด้านต่างๆเช่น ด้านการให้การศึกษา ด้านการเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนา ด้านความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ได้ดีและเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมโลกในเชิงประจักษ์โดยมีจำนวนผู้อุปสมบทเป็นภิกษุณีมากขึ้น และมีการขยายเครือข่ายไปในประเทศต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับเรื่องอุไร กุศลาสัย^๓ ที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา สรุปได้ว่า สตรีกลุ่มแรกที่หันเข้ามาหาความสงบร่มเย็นในระบอบภิกษุณีสงฆ์แม้ว่าครั้งแรกพระพุทธเจ้าจะไม่ทรงเต็มพระทัยนักที่จะประทานสิทธิให้สตรีบวช แต่ภายหลังด้วยการวิงวอนของสตรีผู้เปี่ยมไปด้วยศรัทธา ปสาทะ และด้วยการชี้แจงของพระอานนท์ พระองค์จึงประทานพุทธานุญาตให้รับสตรีเข้ามาบวชได้ ซึ่งปรากฏว่าจำนวนสตรีที่เข้ามาบวชก็ทวีมากขึ้น และที่มาจากตระกูลสูงศักดิ์ก็มีอยู่ไม่น้อย ที่น่าภูมิใจเห็นจะได้แก่สตรีที่เคยตกอยู่ในเงาแห่งความมืดมนของชีวิตมาก่อน เมื่อได้ลี้มรสพระธรรมจึงเปลี่ยนใจหันเข้าหาความสว่างและความสงบเงียบ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพุทธศาสนาผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ผลการวิจัยนี้เป็นการนำเสนอถึงบทบาทของภิกษุณีที่ได้แสดงบทบาททั้ง ๕ ด้านประกอบด้วย หน่วยงานหรือองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนควรนำผลของการวิจัยไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการแสดงบทบาทของตนต่อชุมชนและสังคมส่วนรวมได้

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) ควรวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ถึงความความเป็นไปได้ในความมีอยู่ของภิกษุณีในสังคมไทย
- ๒) ควรทำการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์การมีภิกษุณีเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมไทย
- ๓) ควรทำวิจัยเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบภิกษุณีสงฆ์หินยานและมหายาน
- ๔) ควรทำวิจัยเรื่องผลกระทบต่อคณะสงฆ์ไทยกับการมีของภิกษุณีสงฆ์
- ๕) ควรทำวิจัยเรื่องการสร้างความสมบูรณ์ให้กับพุทธบริษัท ๔

^๓ เรื่องอุไร กุศลาสัย, สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๕).

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

จำนงค์ ทองประเสริฐ. แผนการกู้ยืมสภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์,
๒๕๑๖.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. การพัฒนาสตรีในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์ชัย
เสน, ๒๕๓๙.

_____ . นักบวชหญิงในต่างแดน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญา, ๒๕๓๒.

_____ . ประเทศจีนกับพุทธศาสนา (ฝ่ายมหายาน). พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

บรรจบ บรรณศิริ. ภิกษุณี : พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๙.

บาลีสันสกฤตวิชาการ. พระนคร : มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ประพันธ์ อัมพันธ์ประสิทธิ์. จิตวิทยาสังคม. สงขลา: ภาคสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๙.

ปารีชาติ สุวรรณบุบผา. แม่ชีกับการกิจทางการศึกษาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระญาณวโรดม. จารึกจีนใหญ่ ๔ (๒๕๒๙) .พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย , ๒๕๑๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). ทศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔.

_____ . ปัญหาภิกษุณี บททดสอบสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕.

พระราชวรมนี (ประยูรย์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). **คณะสตรีในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

สุภาพใจ, ๒๕๔๔.

ภัทรพร สิริกาญจน. **หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคัมภีร์**

สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๑-๘**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,

๒๕๔๐.

_____ . **ทฤษฎีสมนตปาสาทิกาแปล**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

มหาวงษ์ พงศาวดารลังกาทวีป ฉบับหลวงในหอสมุดพระวชิรญาณ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

ไทย. รศ. ๑๒๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท

สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๒.

เรื่องอุไร กุศลาสัย. **สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๕.

ส.ศิริรักษ์. **ความเข้าใจเรื่องพระเจ้าอโศกเวทานภาคผนวกเรื่องจารีโกศก**. พระนคร : ศูนย์ไทย-

ทิเบต, ๒๕๓๔.

สำนักราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นาม

มีบุ๊กส์, ๒๕๔๖.

(๒) หนังสือแปล :

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. **ชีวประวัติของพระภิกษุณีจิ้น**. พระภิกษุเปาจาก บันทึกภาษาจีน. สี่จู๋สี่ แปล

เป็นภาษาอังกฤษ เป็นภาษาไทย. พระนคร : บริษัท ส่องสยาม, ๒๕๔๕.

โรเบิร์ต บัสเวลล์ จูเนียร์. **ประสบการณ์ชีวิตพระในวัดเซน**. การปฏิบัติสมาธิในพระพุทธศาสนา

เกาหลีร่วมสมัย. แปลโดย ศรีนทิพย์ สติรศิลป์ และปกรณ์ สิงห์สุริยา. พระนคร : บริษัท

ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๔๕.

(๓) วิทยานิพนธ์/งานวิจัย :

เดือน คำดี. “ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”. **รายงานวิจัยศูนย์พุทธศาสน์**

ศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

เสมอ บุญมา. “ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน

คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๒๔.

พระมหากล ภาวโร (มั่งค้ำมี). “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

(๔) บทความ:

บรรจบ บรรณศิริ. “ภิกษุณีพุทธสาวิการั้งพุทธกาล”. **วารสารพุทธจักร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พลเผ่า เพ็งวิภาศ.ผศ. และคณะ “ประโยชน์ของการมีภิกษุณีในสังคมไทย”. **ธรรมทรรศน์**. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๓ (ฉบับพิเศษ) ประจำเดือน พฤศจิกายน – ธันวาคม ๒๕๕๙.

รังษี สุทนต์ ใน **นิตยสารวิญญาน** ชุดที่ ๔๐ ฉบับที่ ๑-๕ มกราคม-พฤษภาคม ๒๕๔๖.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Adikaram. E.W. **Early History of Buddhism in Ceylon**. Ceylon : The Buddhist Cultural Centre. 1994.

Bhondarkar.**ASOKA**. Educational Services New Delhi : 3000.

David S. Noss and John B Noss. **A History of the World's Religions**. 9th.ed. Newyork : Macmillan College Publisng Company,1994.

Edward Conze. **Buddhist Texts Through the Ages**.New Delhi : MunshiranManoharlal Publishers PvL. LTD. 1995.

JotiyaDhirasekera. **Buddhist Monastic Discipline**.Srilanka : Ministry Education Research Publication Series, 1981.

Peter Skilling, **A Note on the History of the Bhikkhuni-Sangha** (ii) The Order of Nuns after the Parinivana,

Sansom. G.B. Japan : A Short Cultural History.Tokyo : 1976.

SukumaDutt, **Buddhist Monk and Monasteries of India**. London : George Allen & Unwin Ltd., 1962.

Takakusu. J. (Tr.). **A Record of the Buddhist Religion as Practiced in India and the Malay Archipelago (A.D.671-695)**.London : 1986. New Delhi 1982.

Ven. BhikkhuniBhadra. **Higher ordination and Bhikkhuni order in srilanka**. MahendraSenanayakeSridevi Printers (Pvt) LTD., Srilanka, 2010.

WalpolaRahula. **History of Buddhism in Ceylon.**Srilanka, The Buddhist cultural centre, 1993.

Zurcher E. **The Buddhist Conquest of China : the Spread and Adaptation of Buddhism in Early Medieval China.** E.J. Brill, Leiden 1972.

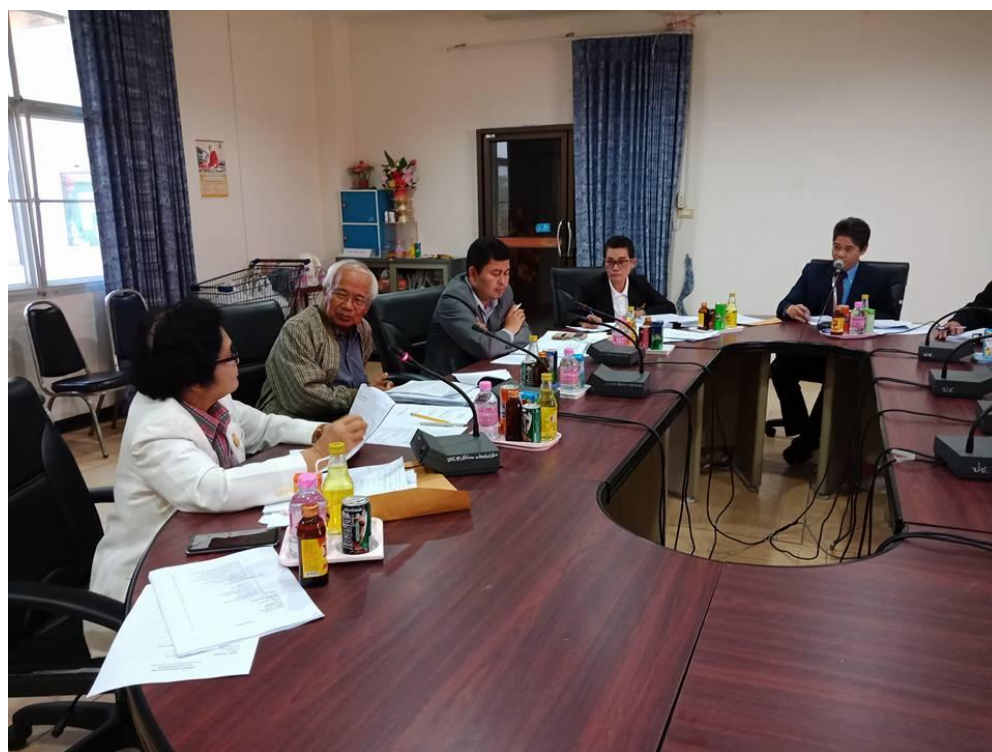
ภาคผนวก

ผู้เข้าร่วมวิพากษ์คุณิพนธ์

วันเสาร์ที่ ๑๗ เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑

๑. พระโสภณพัฒนบัณฑิต รศ.ดร.	๗. ผศ.ดร.หอมทวล บั้วระภา
๒. รศ.ดร.ประกิตร มหาหิง	๘. ดร.วิเชียร แสนมี
๓. รศ.ดร. วิไลวัจส์ กฤษณะภูติ	๙. ดร.นิเทศ สนั่นนารี
๔. ผศ.ดร. สุวิน ทองปุ่น	๑๐. นางพวงเพชร ทองหมื่นไวย
๕. ผศ.ดร.จรัส ลีกา	๑๑. ผศ.พลเผ่า เพ็งวิภาศ
๖. ผศ.ดร.ชาญชัย ฮวดศรี	

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อผู้วิจัย : พลเฝ้า เพ็งวิภาศ
- วัน เดือน ปีเกิด : ๓๐ มกราคม ๒๔๙๙
- สถานที่เกิด : บ้านดอนทอง ตำบลสะอาดสมบูรณ์ อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๒๔ ระดับ ๔ (ม.๓) โรงเรียนวัดแจ่มอารมณ์ บ้านสังข์สงยาง
ตำบลสะอาดสมบูรณ์ อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
- : พ.ศ. ๒๕๒๙ มัธยมศึกษาตอนปลาย (ม. ๖) โรงเรียนสุนทรธรรมปริยัติ
แผนกสามัญศึกษา วัดกลางมิ่งเมือง (พระอารามหลวง)
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
- : พ.ศ. ๒๕๒๕ น.ธ.เอก สำนักเรียน วัดอรุณสวัสดิ์ บ้านแมต
ตำบลสะอาดสมบูรณ์ อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
- : พ.ศ. ๒๕๓๔ ประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษมัธยม(พ.ม.)
กระทรวงศึกษาธิการ
- : พ.ศ. ๒๕๓๔ หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต(พธ.บ.) สาขาวิชาศาสนา รุ่นที่ ๓๖
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : พ.ศ. ๒๕๔๘ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- : พ.ศ. ๒๕๖๑ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต(พธ.ด.) สาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- หน้าที่การงาน : อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา
- ตำแหน่งทางวิชาการ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์
- ตำแหน่งบริหาร : ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต
- ที่ทำงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๓๐ หมู่ที่ ๑ ตำบลโคกสี อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๑๙๑/๒๐๓ หมู่ที่ ๑๗ หมู่บ้านเดชา ถนนมลิวัลย์ ตำบลบ้านเป็ด
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น รหัสไปรษณีย์ ๔๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๘-๑๙๗๔-๒๗๗๗.